

МАФИЭДЗ СЭРЭБИЙ

ЩАКИУЭ ФЫЦІЭ

ПОВЕСТЬ

«ЭЛЬБРУС» ТХЫЛЬ ТЕДЗАПІЭ

*Адыгэ тхыдэм и лъабжсэр зыгъэтылъа,
ди лъэпкъым и хъыбарыжъ,
лыхъужь уэрэд куэд зи тхыгъэхэмкIэ
къэкIуэну хуэзыхъума Нэгумэ Шорэ,
Хъан-Джэрий сымэ я фэеплъи.*

ЩАКIУЭ ФЫЩЭ

I

Куэдрэ жэну къыщIэкIынщ мы къуршыпс цIыкIур ин, мамыр хъууэ тенджызым хэхуэжын щхьэкIэ. Пэжщ, абы Псылъэщ и цIэщ. ИкIи ар хузэфIэкIынщ, шэч хэмылъу. Ауэ иджыпстукIэ... Псылъэщ жанщ, къуейщIейщ. Псы пыху мащIэхэр ищIу, уэсыщхьэ къуршхэм щIэфу ар зэм мывэ джейжхэм къожэбзэх, зэми бгъуэнщIагъхэм щIокIуасэ. Яхуогушхуэ, зэзэмызи ятогушхуэ зэлъыIукIуэту гъуэгу къезыта бгы абрагъуэхэм, и уэрэдым щIэмычэу къежъу ауз дахэм, абы и IуфитIым Iус адыгэ къуажэхэм. Унагъуэ тIощI-тIощI, щэ ныкъуэ-щэ ныкъуэ нэхьыбэ мыхъу а жылэхэр зэпэжыжъэкъым. Псоми я пщэ Иналыкъуэ хьэблэ къыдэсщ, адэкIэ Къэрэщей къушхьэ фIэкIа щыIэкъым.

Уэрэдыр зыгъэш Псылъэщ и Iуфэм зы хьыджэбз Iусщ. Ар абы къоIушашэ, къобзэрабзэ, арщхьэкIэ мыдреир нэщхьейщ, гунэдж иIэкъым. А хьыджэбзыр Иналыкъуэ Бибей ипхъущ. Илъэс ебгъуанэр йокIуэкI анэдолэм и куэншыбэр зэрыщитIагъэрэ. ИкIи мы тхьэмахуэ зэхуакуитIым хуэдэу зэи къехьэлъэкIакъым, япэм щыгъар нэхь Iэхуит-лъэхуиткIэ зэрызэрххуэкIрэ куэд мышIами. Абы и бгъэр зэхуикъусу зыхуз куэншыбэ гъурым кыыхыхьэжат бэуапIэ къезымыт лъагъуныгъэр.

Дэтхэнэ зы адыгэ хьыджэбздэсми хуэдэу, ГупымыкI щхьэхуитщ, зыми зыри къыпиубыдыркъым. Ар егъафIэ и адэ Бибей, егъагушхуэ и дэльху Аслъэнбэч. Пщы тхьэмадэ Бибей пщы щIалэ Аслъэнбэчи нэкууи напIэуи аращ яIэр. ТIэми жыгъэм нэхь хуриIуэнтIэкIыхукIэ нэхь хьэлэл, гу щабэ хъууэрэ Бибей и пхъум и нэхъуей текIаш, абы зыщимыгъэнщIу, хуэгуфIэу, хуэгумашIэу, зы махуэм нэхьрэ етIуанэ махуэм нэхьыфIу илъагъуу. ГупымыкI Iуплъэмэ, лIыжыым сыт хуэдэ гурыгъуэри щхьэщоу, хьыджэбзым хуэдэу абы и нэщхьыр зэхэзыхыф щыIэкъым. ИкIи гъэщIэгъуэнщ. Адыгэ хабзэм щхьэкIэ Бибей и плIэм фэлъыр къыдригъэхыфын хуэдищ, ауэ и хьыджэбзым ищIэ, жиIэ псори хабзэу, адыгэ хабзэу лIыжыым елъытэж, ар апхуэмыдэу зылъытэнкIэ хъунум къамэ кыыхурихыфын хуэдищу. Пэжщ, сыщхьэхуитщ, сыт сщIэми, жысIэми, си адэмрэ си дэльхумрэ къысщхьэщыжынуш, жиIэу ГупымыкI зигъэкъакъыукъым, зигъэщIагъуэркъым. Уеблэмэ и адэмрэ и дэльхумрэ яхуэфашэу, зыхапIыкIа цIыхум я гум дыхьэу псэун зэрыхуейр абы пасэу къыгурыIуаш. Пагэми, зэпIэзэрытщ, нэшхуэгущхуэми, хьэл-щэн дахэ хэлъщ, и мыIуэху зэрихуэркъым.

Бибей и щхьэгъусэ Гуашэхужьы и пхъум дигъуэну, мыр мыбы зыхинащэрэт жыхуиIэну и IэбэкIэки, и псэлъэкIэки, и дуней тетыкIэки дилъагъуIартэкъым. Абы и нитIыр анэ лъагъуныгъэм къыщипхъуауэ аратэкъым. Адыгэ унагъуэ уардэ щапIа а фызыр хабзэщIэкъут, итIанэми и пхъур зыхилъхьэрэ зыхуигъэфашэрэ щIыщымыIэр езым хуэдэ и хьыджэбзым къищIыкIыну гугъэ зэриIэрт. «Хъунур хъуауэ къалъху», – гуфIэрт а фызыр. ИкIи илъэситI япэкIэ Нэгъуей Долэт дывгъэблагъэтэм, жиIэу и къуэм щхьэкIэ къащыхуэкIуэм: «Абы сыт и унэ ихьэгъуэ, на, сабийм!» – игъэщIэгъуами, хьэщIэхэр зэрыщIэкIыжу IупщIэ щIищIар и пхъум и унэ ихьэгъуэ мыхъуауэ къилъытауэ аратэкъым, атIэ кыыхуэкIуахэр зэрызэрымипэсарт. Абы иужькIэ нэгъуэщI псэлъыхъухэри къыкъуэкIагъэнти, Iэджэми Iэджэрэ къытрагъэзагъэнти ГупымыкI къыщIэупщIэу, арщхьэкIэ Иналыкъуэхэ яхутекакъым. ИкIэм икIэжым: «Абы дэльху нэхьыжъ иIэщ. Аслъэнбэч кымышауэ иратынукъым», – жалэри жылэм халъхьаш, шыпхъу нэхьыжъ щимыIэкIэ зэдэлъхузэшыпхъум я зэхуаку апхуэдэ хабзэ адыгэхэм я деж щыдэмылъ пэтми. ИкIи хьыджэбзым и щIэупщIагъуэхэр зыбгъэдыхьэ хэгъэррей, бысым къуажэм дэсхэм, Бибейрэ Гуашэхужьрэ я деж дыфшатэмэ, щыжалэкIэ, ар жэуапу иратт. Уеблэмэ абы кыыхэкIаш хьыджэбзым зэреджэ ГупымыкI цIэри. Ар къыщальхуам Къудаст фIашар. Игъэпэжуи щхьэщышхуэ тель хъуат. Ауэ ГупымыкIыр текIуаш. Хэт ар япэу зыгъэIуар? Адыгэхэм акъыл жан яIэщ, щIагъыбзэрэ хъуэркIэ уаукIыфынуш икIи уалэтыфынуш, я жьэ нахуагъми мардэ щIэткъым. Ар ищIэжу Бибей и хьыджэбзым къыфIаша цIэщIэр къиштащ, зэригуапэри цIыхум ящибзыщIакъым. СлIожь, абы зыпхъущ иIэр икIи гупыкIыгъуафIэкъым. Аращ гъатхэ кIуам Бибеипщ и хьыджэбзым къезыкуа кърим хъан Мэт-Джэрий и лIыкIуэм пщы тхьэмадэм и пхъум зэреджэр щIыжригъэIари. Иджы кърим хъаным и

сэмэнхэр адыгэщI гъунапкъэм нэхъ кыщыпэкIу хъуаш. Дауи, зызыхуигъазэр зыгъэгулэз Мэт-Джэрий ар и тэмакъым бдзэжьей къупщхъу тенащ. Хъаным и Iэгу зэтемыуэн щхъэкIэ лъэпкъ Iэджэм ямышIэн ящIэ, ямылэжьын ялэжь. Тырку султIан дыдэм абы ихауэ зыкърымпыщыту блыгущIэт ищIащ. Апхуэдэщ Бибей игъэщIэхъуар, благъуэ, малъхъуэ къиштэн и пIэкIэ. Ауэ абы щхъэусыгъуэ иIэщ. Япэрауэ, кърым хъаным, зэрапъэхъыбару, лыгъэшхуэ бгъэдэлъу Бибей илътэрткъым. Ар лыгъэ? МацIэм хуэдэу дзэ зеплъафэу? Зым щэ пэбгъэуврэ, тIу фIэкIа къыпхуимыгъэнами, хагъэщIамэ, сытекIуаш, жынIэу? И адэр къыппэувамэ, абы и пейр и бынхэм ебудэкIу, сабий быдзафэхэр джатэпэкIэ зепхъуэ! Ар лыгъэкъым. Бибей дежкIэ ар хъэкIэкхъуэкIагъэщ. ЕтIуанэу, ГупымыкI адыгэ бгъафэ щIапIыкIащ. АдыгэлIщ зыхуэлъхуэн-зыхуэлIэн хуейри. Абы Бибей куэд щIауэ егупсысаш, аращ и пхъур зыхуигъафIэри. Хъэуэ жызыIэр къыпреув. Ди хэку удз дахэ Iэджэ къыщокI кърым щIыналъзм щыхулIэжыну. Абы ещхьщ ГупымыкIи.

Апхуэдизу сакъыу, фIым хущыплъэу ягъэса, япIа ГупымыкI тхъэмахуитI ипэлъуэкIэ игъэшынежу и гур узащ, итIанэ щтащ, абы иужькIэ гуфIащ.

Хъыджэбзым и гур щIэузар адыгэ щхъэхуитхэм я псэукIэм тепщэ зыкыхуэзыщIыну мурад бзэшхъуа зиIа бийм и щхъэ башлгъыкъым къыкIуэцIагъэджэрэзыкIыу Бибей и хъэщIэщым и жыхафэгу къытрагъэджэрэзауэ илъэгъуауэ аратэкъым. ГупымыкI сымэ апхуэдэм щыгуфIыкIыу япI. Абы и гур къаскIэу щIэштэжари зэуапIэ губгъуэм зи щхъэ щыфIаха адыгэлI щIакуэ фIыщIэм телъу кърашыжауэ зэрыIуплIам мы сыхъэткIэ къыхэкIатэкъым. ГупымыкI хуэдэхэм ари мызэ-мытIэу ягъэунэхуаш.

Хъыджэбзым и гур къыщIилъэт пэтар Аслъэнбэч и ныбжьэгъу Жанболэт щIалэ къуданырщ. Дапщэрэ илъэгъуа абы ипэкIэ ГупымыкI Жанболэт? Шыгъажэм хэту, нэщанэ еуэу, кIэрыщIэ къыфIихыу, щIакуэкIэ мастэ къиштэу, шурылъэс джэгугу. Iэджэрэ-Iэджэрэ. Ауэ абыхэм щыгъуэ Жанболэт адреи псоми ещхьт, хэт ищIэн, зы машIэкIэ нэхъ лъэчт, нэхъ Iэрыхуэт е нэхъ Iумахуэт. ИкIи Жанболэт щхъэкIэ, ар псоми трагъэкIуэну, ГупымыкI и ныбжьэгъу хъыджэбзхэр щызэрыгъэкIий, щызэрызехъэ, щыгузавэкIэ, ГупымыкI дыхъэшхырт е IупщIэ ищIырти ежьэжырт. Уеблэмэ зэгугъырт Жанболэт зыгуэрхэм деж Аслъэнбэч япэ ищмэ, и дэлъхум щыфIэнэж къыхэхуэу. Апхуэдэу щыт пэтми, яужь зэманхэм ГупымыкI гу зылытэжырт Жанболэт щIэгупсысу, и нитIыр зыгуэрхэм теплъызуэ, хэдыкI сыт къиштамэ, зэпигъуэрэ тэлай шысу, итIанэ «щхъэ сытехъэулеикIрэ?» – жиIэу зэупщIыжамэ, зимумысыжыфу плъыжь хъууэ.

ГупымыкI къыщыщI псор зыми ириIуэтылIэртэкъым. ИкIи ищIэжыртэкъым ар абы гъуэлэгъуасэ, тэмакъкIэщI, гупсысэрилэ ищIу.

Ауэ а махуэм Жанболэтрэ Аслъэнбэчрэ щакIуэ къыкIыжхэри къыдыхъэжат. Абы зы мышцэ домбей къаукIати, цIыхум яфIэтелъыджэт. Мыщэр къэзыуфэрэзыхъ лIыхэмрэ сабийхэмрэ тIэкIу зэтеуа иужькIэ Жанболэтрэ Аслъэнбэчрэ ар зэIахри зэрагъэзэхуаш, лы джанэ ящIри пхъэльтанхъуэм фIадзэжаш. ИтIанэ и IэщхьитI дэгъэджэрэзея къыгъэдалъэурэ Аслъэнбэч уагъэ изыщIэу пырхъуэм тес и шыпхъум къеджаш:

– Уа ГупымыкI, ди Iэ тIэкIур дыбгъэтхъэщIыжатэм!..

Ахэр псы зэрыхуейр, абы гуэгугъымырэ напэлъэщIрэ яхушIихыну зэрикъалэныр ГупымыкI щыгъупщэжатэкъым. АтIэ ар Жанболэти Аслъэнбэчи яхузэгугъырт. Жанболэт – блыщхъэ жэщым Щэбэтыкъуэхэ я малъхъэишэм къызэрыщымыгъэфам щхъэкIэ, Аслъэнбэч – ар Къанлы хуит хуищIу къызэрыдигъэуджам къыхэкIыу.

Пхъэ вакъэм тету здэкIуэм ГупымыкI зэхихаш:

– Псым дыдыхъэнти зытхъэщIыжынт.

«Зы ягъэ кIынтэкъым, уи лъабжьы фIэкIынтэкъым», – жиIащ абы игукIэ Жанболэт хуэхъушIэу.

– Дауэ ущыт, ГупымыкI, сыт уи узыншагъэ?

– «Уи узыншагъэ», – жаIэу зэупщIыр пIэм къыхэнэжарщ... ИIэ зыфтхъэщI!

Жанболэт погуфIыкIри зигъэшхъауэ и итIыр гуэгугъыным щIеубыдэ. А сыхъэтыпщIэм ГупымыкI и гур узащ: «Мыбы и плIэм и бгъуагъыр! ХъэщIэ-хъэщIэ щыджэгугу уегуакуэмэ!» Жанболэт и пщэр къыщыдитхъэщIыкIым, хъыджэбзым и нэхэм къыфIэнащ гу лъэужь хуэдизу щIалэм и плIэм телъ дыркъуэр. ГупымыкI щтащ. Жанболэт зитхъэщIри и нэ фIыцIэшхуитIымыкIэ хъыджэбзым къеплъащ:

– НасыпыфIэ ухъу, ГупымыкI, сэ уи жагъуэ сщIыну яужь ситакъым.

Хъыджэбзыр гуфIащ. НасыпыфIэ! Насып! Иджыпсту хуэдэу набдзэгубдзаплъэу ар Жанболэт зэи еплъатэкъым. Гур мыплъэмэ, нэр плъэркъым. Насыпыр псэкIэщ къызэралъагъур. ГупымыкI и бгъэчым зыгуэр къытеуIуаш, куэншыбэми къеныкъуэкъуу...

Абы лъандэрэ тхьэмахуэ зэхуакуитІ дэкІащ. Ауэ Жанболэт сымэ ежъахэщи къагъээжыркъым. Дапщэрэ къэхъурэт мазэкІэ, илъэс ныкъуэкІэ зекІуэ щыІэхэр къэту. Хъыджэбзым ар зыуи къридзэртэкъым. Уеблэмэ Аслъэнбэч ГупымыкІ и дэлэлу зыдэгущыІэ Нэгурэш дахэ деж кІуэрти зэгущыгъэпхьт, джэш ибогъэдз, гъуджэиплэ бошІ, жиІэурэ. Иджы мы махуэ пщыкІущым абыи лъапэ щилъэщІахъым. Къуршыпс цІыкІум фІэкІа ар зэдэІуэфыни щыІэкъым.

ГупымыкІ зыдэс аузыр зэи щым хъуркъым. Мы псы цІыкІур зи бын уэрэдрэ Іэуэлъауэрэ щыщІэн? Абы йожъу мывэ блын лъагэхэм лъапэпщІийуэ кІэрыт жыгыжъхэр. Сыт шыгуи зы лъэныкъуэкІэ къащІэпщэ акъужьым а уэздэгъей, псейхэм я нэхъыбэр лъэбышэ ищІащ. Жьым хуэгъэза я джабэр къудамэншэу иуфэкъащ. Жыгыр нэхъыжъыху а джабэ лъэныкъуэр нэхъ къудамэншэщ. Ауэ жьыгугъуэджэ лъэныкъуэр... ПщІэнкъым мы уэздэгъей, псейхэр фІгуэ ялъагъу я къуэ, я щхьэгъусэ, я щІалэ езыгъэжъа анэ, щхьэгъусэ, хъыджэбз гумащІэхуэ фІэкІа. Шу гупым дэхъухукІэ ахэр плэщІат, я щхьэц, бостей, дарий ІэлъэщІхэр щІихурыхукІыу. КъащыкІэрыхум лъагъуныгъэу, ІэфІагъыу, гуапагъыу яхэлъ псор къагъэнаІуэу я Іэхэр зэбградзри бийр здэщыІэмкІэ къриху жьы бзаджэм, жьы жагъуэм я нэкІур хуагъазэри я плэ ижыхъащ. Я бын, я пыІэ, я щІалэ ІукІуэтхэр нэхъ жыжъэ хъухункІэ, абы я щтэІэщтаблэм зелэт, нэпс плэщэр къызыІэпыхухэри яхэтщ. Ауэ адыгэ цІыхухъухэр шыщхьэмыгъазэщ. Ахэр къурш дзакІэхэм хэшыпсыхъащ. ЦІыхубзхэм лъапэпщІий защІурэ маплъэ, мэгугъэ.

Маплъэ, мэгугъэ! Мэгугъэ, маплъэ бий бзаджэр хагъащІэу къагъээжыну. Мазэ, илъэс, лЫ ныбжъ. Анэхэр гуауэм ихъащ. Кхъахэ хъухэри зэфІэщэхащ. НысащІэу шытахэри хэкІуэтащ, я пщэр, я нэкІур зэлъащ, я лъэнкІаплэхэм лъы щувыІэри быркъуэшыркъуэу къриващ, ауэ я щыгъыным, я дахагъым иджыри кІэлъоплэ – хэт ищІэрэ. Езым къыгъээжэмэ! Хъыджэбзхэр я фІэшу мэгугъэ. Шэч къытрахьэркъым. Пэжщ, щІы-анэ бгъафэм щІэлъа жылакІэхэм зыкъаІэтащ, ахэр икІи нэхъ щхьуантІэщ, икІи нэхъ лантІэщ, ауэ... ежъахэм псэууэ къагъээжэщэрэт. Хъыджэбзхэр мэгугъэ. Абы я лъагъуныгъэр текІуэнщ. Аращ ар щІэлъагъуныгъэр. Гъэбыдэт гур. ЗытумыгъакІуэт нэпсыр. Гухэ хъуа ныуэжъу упыхъэ нэхърэ мы псы еІуащІэм уежъууэ уэрэд жыпІэмэ нэхъыфІщ. Уэрэд – жьым упеуэу, уэрэд – псым ухуэгущухуэу. Укъафэу, щыблэр уэмэ, угуфІэу, уафэр хъуэпскІмэ! Ежъэн, ежъэн, шыІэныгъэр пхэлъу! Ежъэн, Іуащхьэмахуэ дади йожъэ! Абы ещІэ – и бынхэм къагъээжынуу. Абы и щхьэ тхъуар зыми игъэукІытакъым!.. ГупымыкІ и гупсысэр шыд кІий макъым зэпиудащ. Я хьэлъэм хигъащІэу шыд гуп къэрэщей лЫжъ гуэрым аузымкІэ кърихухьрт. Ар хъыджэбзым къицІыхужащ. Къэрэщей лЫжъыр щакІуэт, Бибей и ныбжъэгъушхуэт. ХъуэжакІуэ къех къыщІэкІынщ.

ГупымыкІ къэтэджри зиукъуэдиящ. Дыгъэр къухъэнуу. Бжэн хуэдэ къальэщ, къапкІэри хъыджэбзым джабэм къыкІэриІуэнтІащ. И хьэлъагъ зэхимыщІэжу задэр къибгынэри абы къуажэмкІэ игъээжэщ. Іэгъуэблагъэм цІыху щыІэтэкъым. УзэщІэдэІукІмэ, шэмэдж зыгуэрым еуІу. Удзхэм фоумэ къапех. Гъуэгунэ къашэм и фІыгъуэу гъэгъащ. Тхьэгъэгурымхэми бжъэхэр тотІысхъэ. ИщхьэрэкІэ Іэхъуэр щогоу.

Пэур къызэринэкІри ГупымыкІ къыІэщІэлъэгъуащ губгъуэм шы закъуэ и Іэдэжу ит щІалэр. Абы хъыджэбзыр еджащ:

– Темболэт! ЩІалэм нэхъыжъыгъуэр ейуэ а тІур зы гъэшкІэт. Ар Жанболэт и къанщ. Нэхъ тэмэмыІуэу жыпІэмэ, Жанболэт и адэ Къазий щыІаам, си адэ къаІихар сэ зейм дауэ яхуэздзыжын жиІэри къыгъэкащ, тІэми Темболэт и адэр Къазий япэ ищат, дунейм къытрина и шынэхъыщІэхэр къуэш егъу зэхуэхъужахуэ зэрытхьэлэжырт. Сабий ІуэхумыщІэр я зэхуаку дэкІуэдэныр бетэмалщ.

Темболэт и адэм и кІуэдыкІэ хъуар иджыри зэхэмыбзт. Къазийрэ абырэ беслъэнейхэм я деж тІэкІу дыкыщыхьэщІэнщ, жаІэри гупыж ящІри кІуат. Махуэ зыбгъупщІ нэхъ къэмытахуэ Бибей Къазий хуей хъури къригъэшэжащ. Темболэт и адэр: «ПашІэгъуэр къыфтрилъхъауэ, фи псэм Іугъуэр къыхихыу фымыпсэуну къуэды щІимыІэр сщІащэрэт!» – хъушІэри къыхуэкІуэжакъым. Абы иужькІэ мазэ дэкІа, нэхъыбэ щІа, Къазий гузавэ къиштауэ и ныбжъэгъум лъыгъуэзащ. АрщхьэкІэ бгъуэртмэ къащтэ. Ахэр зыгъэхьэщІауэ шыта беслъэней бысымыр уафэм дэкІуейри къехыжащ Къазий дэкІыжри махуищ нэхъ зимыІэжъу мыдрейри шэсыжауэ. Щыхьэт хъуши къыгъэуващ. Арати, Темболэт и адэр бзэхащ, щІыр зэгущуу я кум дэхуа нэхъей. Къазий шыбг къимыкІыу мазитІ енкІэ лъыхъуащ и ныбжъэгъум. Теплъа игъуэтыртэкъым. ИтІанэ беслъэнейхэм яхуэзэгупу, щІэщхъу яІэщІэщІэу забзыщІыжауэ хуигъафашэри лъыкІэ сыфпохъэ, апхуэдэр си жьышхьэ къыщызэфІахІэ, жиІэу иІуэхун мурад ищІауэ, Къазий ІуэрыІуэтэжу зэхихащ: «Махуэ гъуэгу уекІуэтэхмэ, Псылъэщ Псыпыху къыщыхэхужым ищхьэрэІуэкІэ ныджэм къытридзэжауэ зы хьэдэ къыщагъуэтащ». Къазий абы нэри псыхьэлъахуэ хъуа и ныбжъэгъур къэзыгъуэтахэм яхуэзащ. Темболэт и адэр, и шыфэлІыфэ цІыхум къаІуатэмкІэ абы

шэч хэлтэкьым, и щЫб кьыдэту кьамэкIэ кьрадза удыным ихьат. Къазий ар игъэщIэгъуаш. Щауей и щЫб дауэ бийм, имыщIыхум хуигъэза? Хьэмэрэ жейуэ? Хьэуэ, хьэуэ, ар пщIыщ. Абы апхуэдэ жей Iув иIакьым, кьамэкIэ кьеуэн хуэдэу гъунэгъу кьыхуэхъухукIэ кьызэщымыун, кьимыщIэн хуэдэу. Ар пэжкьым. АтIэ? Темболэт и адэ Щауей зыуклар и ныбжьэгъухэм ящыщ, е и хэгъэрейщ, е ецIыху дзыхь хуищIу зыбгъэдыгъэхьэн, зыбгъэдыгъэтын хуэдизу. Аращ, ауэ хэт ар? Зи ныбжьэгъу зи Iэ тезышэщIэжар? Къазий ар кьыхуэмыщIэурэ дунейм езыри ехыжаш.

Куэдрэ цIыхум яжьэдэхуакьым Темболэт и адэ Щауей и кIуэдыклар. Апхуэдэ Iуэху щIэнэн хуей щIэхуам Iэджэуи уегупсыс хьурт. ТIэми Къазий: «И ныбжьэгъуш, е и хэгъэрейщ, е и цIыхугъэщ абы и псэр зыхьар!» – зэрыжиIауэ щытам. Ауэ зыхуагъэфэщэн ямыгъуэтурэ, дыгъужьым ишхари имышхари зэрытехуэм ешхьу, а щIэпхьаджэр адыгэ щIыналгэм а лгъэхьэнэ дыдэхэм кьыщыпэкIу хьуа кьрым хьаным и сэмэнхэм тралгъхьаш.

Темболэт кьызэрыдэкIуэтейрэ а псори ищIэрт. ИкIи хьаным и хьэжсарыкь зезыхьэ зы щхьэ фIихами, гугъу ирагъэхьырт. Уи адэ и кIуэдыкIэ умыщIэныр – ар мыбдеж щылтэкьым. Абы кьыхэкIыу Темболэт щIалэ зэкIуэцIылт, тIэкIуи мыщIыфэ кьытеуэу. И нэгү ихуэ кьыщIэплгъэр абы кьыщIэнакIэу кьыфIэщIырт: дэнэ щыIэ уи адэр? хэт ар зылэщIэуклар? ПщIэрэ? АтIэ ущIалэ хуэмыхуш! А псом ищIыIуж Темболэт и анэр щылгэм уэсат кьыщIыжат: «Уи адэр зыщIэлгъым сешэхи сыщIэлгъхьэ, тIыкIуэ. Зиль ямыщIэжа тхьэмыщIкIэр гугъу ехь кьыщIэкIынщ. Хьэдрыхэгъу умыгъэхьуу ар зылэщIэкIуэдар кьэлгъыхьуэ!»

Ар Темболэт зыжриIэжауэ щыта ГупымыкI фIэкIа щIалэм псэкIэ кьыхуэгъуэзавэ жылэм дэмысу кьыфIэщIырт. Апхуэдэ гугъэ абы езыгъэщIар кьэщIэгъуафIэтэкьым, щыщIа зэманри жылгъуейт. Ахэр зэгъусэу, зым и нэгү зыр щIэту кьэхьуат. БалигъыпIэ иувэхэри ГупымыкI цIыхубз IэщIагъэм, Темболэт щIалэ Iуэхум дишэхаш. Зэгъусэуи япэхэм хуэдэу джэгуну, псэлгъэну укIыгэ къащташ, ауэ нобэ хуэдэу зэгъуэджэ хьуахэу Темболэт ГупымыкI кьыхуэзэныр щIалэм и гушыхуэнщ. Темболэт иджыри джэгү хыхьатэкьым, абы Жанболэт и шынэхьыжь пэлгъытэщ, кьуэрагъэри щIэх кьыриупсэину фэ теткьым, ауэ хьэгъуэлIыгъуэ сыт кьэхьуамэ, Темболэт нэкIэ игъэхьур ГупымыкIщ. Уеблэмэ, хьыджэбзыр зыхэмыт абы и жэщ пщIыхьэпIэр пщIыхьэпIэу ибжыркьым. ИкIи иджыпсту Темболэт гуфIаш.

– СлIо, ГупымыкI, дэнэ ущыIа? – жиIаш абы, дунейр зыфIэмыдэхэжу епэззэх и хуарэр здрилгъэфэжьарэ хьыджэбзым пэжьэу.

– Мыдэ псыхьуэм сыдэсаш. Согъуэзавэ Жан... Аслгъэнбэч сымэ щхьэкIэ.

Темболэт и шым нэхьрэ нэхь Iейуэ езым и щхьэр кьыфIэхуаш. Ар гузавэу аратэкьым. АтIэ ГупымыкI жиIам мы тхьэмахуитI зэхуакум зэгупсыса зэгупыгъуэр игу кьыгъэкIыжат.

Ар зэрыхьуар... А махуэм Бибеипщ, ГупымыкI и адэм, тIуащIэм щыIэ шыбз гуартэм пэрыт шыхьуэм кьыхуиIуэхуаш: жьэгъушIэсхэмрэ губгъуэрысхэмрэ зыгуэрым игъэпIейтеяш. Нэгъуей шу закъуэ уэтэрым кьытехьати, кьрым хьаныр кьэжьауэ, псоми лгъапсэрыхьыр кьахуигъакIуэу, молэ, ефэнды гуэрхэр и гъусэу Иман зымыщIэ лгъэпкхьэм диныр яхипщэу жиIаш.

Бибейпщ мыгузэвапIэр иIэтэкьым. ТIэми махуэ псом абы и пэм сырымэрэ Iугъуэмэрэ итат. Абы и щыхьэту пщыхьэщхьэр кIыфI щыхьум ауз лгъапэр лгъэщIэхуу кьэнаш. Шэч хэлтэкьым лыгъэ мафIэм тIуащIэм дэлгъэвэр зэрысым. Ар зи IуэхушIафэри кьрым хьанырщ. Бибей мыр лIыфIщ жыхуаIэмрэ нэхьыжьхэмрэ зэхуригъэшэри. зэчэнджэщыжаш. ИтIанэ унафэу къащташ: кьырымдзэр куэди мащIи, иджыпсту псори дгъэукхьуэнкьым. Лэжьэгъуэ зэманщ. Иджы кьомыхь щIымахуэм уиIэкьым. Иналыкъуэ хьэблэрэ Къанлыкъуейрэ шу тIошI хуэди дрешэсыкIи Iуэхур зыIутыр кьырашIэ. МыдэкIэ къанэхэри бэлэрыгъынкьым. Арати, Жанболэт абдеж Iэтащхьэ ящIаш. Абырэ Бибеипщрэ зэрыхэгъаплгъэу Темболэт и тхьэкIумэ кьыIуат: «Иш, и уанэ», – «Хьарзынэщ псори», – «Шыхьу?» – Жанболэт занщIэу кьызэплгъэкIри Бибей кьызэреупщIам и жэуапу жиIаш: «Сапэ зыпэплгъэщ... кьрым хьан Мэт-Джэрий яхэту пIэрэ?» – «Хьунщ атIэ, пщэдджыжь нэхумыщым Iуащхьатхьуэ деж. Къанлы, уэри зэхэпхэ?» Темболэт бгъэдэт Къанлы и щхьэр ищIаш, и пашIэкIэ щIэгүфIыкIри. Абы и ныбжьэгъу ЩхьэцIанлгъэ щэхуу кьрым хьаным лIыкIуэ хуищIат, саугъэтхэри иIыгъыу. Къанлы зэрихьэну мурад ищIа хьуагъэ-щагъэм иригушхуэжырт. А псор Бибей сымэ дэнэ щашIэнт. АдыгэлIщ, – жаIэри Къанлы зыхуагъазэ, и хьылэшагъыр ящIэми. Ауэ ар и лгъэпкь епцIыжыфыну зыми хуигъэфашэркьым.

Дунейр зэ пкIэгъуэ щымыхьуу Темболэт унэм кьэкIуэжаш, и уанэ, и Iэшэ-фашэ кIэлгъыплгъыш, и Щолэхьу хакIуэм едэхашIэри пщэдей пщэдджыжьым зыхуигъэпсыгъэу а махуэри жэщри ихьаш.

Пщэдджыжьым Жанболэти пэмыплгъэу абы зиужьаш, афэ джанэ пIащIэр тэджэлей щIыIум трилгъхьэщ, и адэм кьыщIэна сэшхуэмрэ кьамэмрэ зыкIэрищIэщ, Къазий кьыритыжауэ щыта щэнджэлей

шабзэкъужьыр зыпщІэхидзэри, Жанболэт и анэм яхуигъэхъэзыра гъуэгу гъуэмылэ къудейри къимыщтэу, макІуэ щІыкІэ – Іуашхъатхъуэ деж зригъэхъащ. Багъуэзэшиблым загъэзэну иджыри ягу къэкІатэкъым, апхуэдизкІэ жьыти. Ауэ тэлай дэкІри Нэхушвагъуэр къыщІэкІащ, итІанэ нэхуш кІыфІ хъуащ. Абы хэту Темболэт и хакІуэр зыгуэрым ещыщаш. «Къэуша хуэдэщ зыгуэрхэр», – Темболэт зыкъыритІащ. Шу Іэрамэ зэуэ къыздепсыхаш.

– ФІэхъус апщій, – жиІащ зыгуэрым.

– Упсэу, тхъэм и щІасэ ухъу, – зэфІэуващ Темболэт.

– Оу, Темболэт! Сыту ужьырытэдж, дэнэ щыІэ уи атэлыкъыр?

– Пщэдджыжь жей пщІа, Къанлы? Сыту укъэгува? – жиІащ Темболэт щхъэдигъэІухыу. Зыбжанэ щІауэ абы фІэфІтэкъым Жанболэт щхъэкІэ уи атэлыкъыр жаІэу. Япэм ар абы иригушхуэрт, ауэ е ІэщІэужэгъуа, е езыми лІыуэ зибжыжа, хъэмэрэ Жанболэт гузэрыдзэ гуэрхэр хуищІауэ ара? Псом хуэмыдэжу а псалъэхэр Къанлы къыщыжъэдэкІкІэ Темболэт мэхъашэрт. Абы Къанлы фІыуэ илъягъуртэкъым, ерэ фІырэ къыгурыІуэ зэрыхъурэ. Къанлы цІыху бзаджэт, игъуэджэ жиІэфырт икІи ищІэфырт. Ауэ гушІэгъу хэлъуи фэ зытригъауэрт, Темболэт и адэр фІыуэ ищІыхуу щытауэ, абы куэд къыхуищІауэ, уеблэмэ цІыху зыщІар арауэ мызэ-мытІэу зэгъусэуи щІалэм и нэщІыбагъкІи игъэхъыбарырт. Апхуэдэу зэгуэрым, къыфІэбгъэкІмэ, Къанлы щхъэтэч ищІат Темболэт и адэр Къазий, Жанболэт и адэм, ІэщІэкІуэдауэ, абыкІэ щыхъэт щыІэу. АрщхъэкІэ щІалэ цІынэр и къамэ Іэпщэ епхъуэу: макІуэ иджыпсту а щыхъэтым деж, – щыжиІэм зрилъэфыхъыжащ, зыгуэрхэри я зэхуаку къыдзэури псалъэмакъыр икІэ нагъэсакъым. ИужькІэ Къанлы абы и гугъу ищІыжын дэнэ къыщына, бзэ ІэфІ хъуат, си ныбжьэгъушхуэкІэ фІэкІа Темболэт зеришэртэкъым, ауэ гушыІэурэ хъуэр гуэрхэр къыщриутІыпщри мащІэтэкъым.

Темболэт къыфІэщІащ иджыпстуи Къанлы ар зы мышыу гуэрхэм щІигъэдэлуну. Абы кыхэкІыу езым япэ зригъэщаш:

– СлІо, Къанлы, уи жылэм фэра къыдэкІынур?

– Аращ, Темболэт. Шу тІошІ жалати, дэ тху дохъу. Зы къэсыху Иналыкъуэ хъэблэ я шыуищ пэувынуш!

– ЖъэкІэ...

– Іэу, уэ Иналыкъуэ хъэблэм уахэзбжэркъым, Темболэт! – Уэ... и адэ и къуэщ! Тхъэ соІуэ, уи адэ зы дзэ лъэныкъуэ иригъэзу щытакІэ. Абы хуэдэ адыгэлІ... МэкІуэщІыр адыгэлІхэр, мащІэ мэхъу! Ар ящІэри аращ ди бийхэр щІэятэр. Сыт атІэ щІэмытэнур? ЗэгурыІуэ-зэдэлэуэжу зэкъуэтын и пІэкІэ... Оу, зыгуэрхэр къэсаш. Плъагъуркъэ абы я зекІуэкІлр! Аращ къытхэнэжар, щэхуу, шабэу, зыри дымыгъаштэу... Япэм: «УитІ!» – гъуахъуэу ящхъэщыхъэнти, гъуанэу пхыхынт. ЦІыху сабыр слъагъу хъуркъым. ЦІыхур бзаджэн хуейщ. Умыдзакъэмэ, дзэ зэрыпІутыр ящІэркъым. Дэ иджы...

– Сыт иджы, Къанлы? Иджыщ армыхъумэ, блэкІар хъыбарщ, къэкІуэнур таурыхъщ. Иджы, нобэ, пщэдей, пщэдеймыщІкІэр къальхун щхъэкІэ! – Бибей гукъыдэж иІэт. Аслъэнбэчрэ Жанболэтрэ мащІэкІэ яужь иту, адэкІэ зы гуп хъарзыни ящІыгъуу ар къыІухъащ.

– Аращ, си щІалэхэ! Быдэ и анэр гъыркъым. Ди ІэщІ зэтэдзэуэ дыщысурэ ди гушІ бийр кыхъэ нэхърэ нэхъыфІщ, Іуэхур зыІутыр къафщІэмэ! Іуэху блэкІ, Іуэху пІэщІэгъуэ зиІэ фхэтмэ, жыфІэ. ЩыІэкъым апхуэдэ, ара? Афэрым. АтІэ фысакъ. Жанболэт фи Іэтащхъэщ. ФызэкІэлыпплъыж. Зыхуэдизыр фымыщІэу нэуфІыщІхъэрыуэу фемыбгъэрыкІуэ. Зэкъуэхуауэ фрихъэлІэрэ теуэ фщІыми зы ягъэ кІынкъым. Бий цІыкІуу къальхуар ин мэхъу, ауэ ину зи щхъэ зи пкъым къелъар къэхъужыркъым... Фегупсыс псоми.

Темболэт зэрыщІалэІуэм тегузэвыхъу Жанболэт зэрылъэІуар лІыжкым щыгъупщэжа фІэщІу пІейтей къищтат, ауэ Бибей апхуэдэтэкъым иджыри. Темболэт дежкІэ емыплъэкІыххэу абы жиІащ:

– Мы зы гъуэгукІэ фынэхъ мащІэІуэми нэхъыфІщ, хакІуэ шэса къыфхэту фежъэ нэхърэ. ХакІуэр сыт щыгъуи хакІуэщ. Абы шы зэхэдз – мыр бийм ейти, мыр дыдейти – ищІыркъым... фигъэунэкъунш. Абы и бзэр убыдыгъуейщ.

ЩІалитІ-щы къэлъэІуат, Іэмал иІэмэ, жаІэри, муэ Бибей щІригъэгъуэжахэш.

Темболэт тэлайкІэ зэщІэдияуэ щытащ. ИтІанэ и къамышымкІэ и куафэм еуэжри шым зридзаш, пхъашэу триІуантІэри щІихъащ. ЩІалэм и тхъэкІумэм икІыртэкъым уанэгур шигъуэт дыдэм Къанлы жиІар: «Плъагъурэ а уи атэлыкъыр! Иджыри къыздэсым уи шыр пхуригъэсэкІакъым». Къуажэм къызэрысыж нэхъ пІалъэ иримыту Темболэт и хакІуэр мыр нэхъ Іэпэ шабэщ жыхуалэу жылэм дэс Щэбэтыкъуэ и деж ирихулаш. Іуэхур зыІутыр къыщыщІэм, лІыжкым уи Іэли-уи уди Темболэт

зытригъэхъакъым:

– Хьэуэ, си щӀалэ, иджы сытым и зэман! Щолэхъу ахьырзэманыр бгъэкӀуэдынуш. Бадзэ тетӀысхьэнщ, хьэпӀацӀэ ирищӀэнщ, е екӀуэнщи... Хьэуэ, думыгъэпӀащӀэ, етӀанэгъэ, гъатхэм. Гъатхэм удзыпэри мажэ, уӀэгъэри мжэпхь. Иджы аракъым. Дунейм тетыр мэгъуалэ, лы цӀынэм мэ цоу. КъызэдаӀуэ.

АрщхьэкӀэ Темболэт Гупмлей хьуат. Щэбэтыкъуэ щыхутемычым ар нэгъуэщӀ лъхукъуэлӀхэми ябгъэдыхъаш. Щымыхъужыххэм Къанлыкъуей и шылъэр нихусащ, и нэр къых жаӀамэ, хьэуэ къыхимыгъэкӀыну Къанлы и бейгуэл Нэщхьыцэ деж. «Ар ГӀуэху, тцӀэмэ тцӀэр аракъэ!» – нэхъ хэмылъу Темболэт и Щолэхъу дахэ «Уэ улӀмэ, сэ сышщ», – зыхужаӀэм и пэриуантӀэщ, ар Темболэт иригъэубыдри, хакӀуэр игушхъуаш. Бетэмал, Темболэт Іэбэмэ, лъэӀэсыжыркъым абы ІэщӀэщӀам щхьэкӀэ. Щолэхъум и пкъыр щӀэлӀащ, и кӀэпкъыр ехуэхаш. МахуитӀ дэкӀатэкъым абы, къыпхуэмыщӀыхужын хуэдизу, и лыр шыжам, цыджэ шыхъуам.

Темболэт къэгъузэвжри Щэбэтыкъуэ елъэӀуаш. Лпыжь тхьэху, угъурлы нахуэкӀэ жылэм зэрашэр ГӀуэхутешӀыкӀ къыхимыгъэщӀу Щолэхъум и бом къэкӀуаш. Ар мышхыдамэ, абы и щхьэр зыфӀимыудыжамэ! ИтӀанэ вым нэхьрэ нэхъ Іэсэ хьуа, зи бэкъур зэгъуэмыхьэжу бэга Щолэхъум еІэзэу щӀидзаш. Абы иримыхьэлӀа къэнэжатэкъым. Бжыныху, шыпсыранэ уба, шкӀэплъ, тхьукӀэ зэӀыхауэ. ЩыӀэкӀыжым Щэбэтыкъуэ жиӀаш:

– Амыщ къыпхуигъэгъункъым мы хьеуаным епха лейр. Си щхьэ нэхьыфӀщ, жумыӀэу, къешэкӀ, хуэму, лъэбакъуэкӀэ. ЕдэхашцӀэ, пщэдджыжькӀэрэ Гупс гунэщӀкӀэ и бэкъур шытӀэ, езым и гуапэу, щабэу, умыгъэузу. И нэгъу зегъэужь, дунеймкӀэ, гъащӀэмкӀэ къызэрыплъэным яужь ит, Іэмал зэриӀэкӀэ шы йумыгъэлабгъу. Шы жэр, къэзыкӀухь, къэзыжыхь. Шы узыншэ.

Ехьуэпсэнщ... Уиш абы фӀэкӀа пщӀэ хуумыщӀыжу. Апхуэдизу ущӀалэ гу щӀыӀэу, щхьэзыфӀэфӀу хьун? Тхьэ соӀуэ, уи адэжь мыгъуэр... уи ныбжьэгъу, уиш Нэщхьыцэ дзыхь хуэпщӀу! Ар сыт хьэдыгъуэдахэ! И бзэ мыпсалтэ щхьэкӀэ мыбы уэ епщӀар къыгуроӀуэ, Мыр хьэкъым. Иджы пшыныж уи къуаншагъэр, гъээкӀуэж! Мы щыхуэныр пщэдджыжьым зэ, шэджагъуэм зэ уӀэгъэм телхьэ – бадзэ тригъэтӀысхьэнкъым.

Щэбэтыкъуэ и щхьэр зыфӀиудыжу, мы иджырей щӀалэгъуалэр, гулынцӀи, гущӀэгъуи яӀэкъым, жиӀэу хьушцӀурэ дэкӀыжаш. Лпыжьым къыхуигъэфэща дэтхэнэ зыри, нэгъуэщӀыпӀэ деж нэгъуэщӀ зыгуэрым къыщрипэсамэ, Темболэт къызэщӀэплъэнт, къызэщӀищӀэнт, ауэ иджыпсту ар абы къасми, къалыгъуэми иригъэнэхаш икӀи Щэбэтыкъуэ кърита чэнджэщым мэкъалкӀэ темыкӀыу махуэхэр и Щолэхъум кӀэрыныкыхьауэ егъакӀуэ, ешхи ефи нмыщӀэжу. Нышэдибэ лъандэрэ Щолэхъум тӀэкӀу зыкыгъэза хуэдэщ. Гусым тӀэу-щэ хэлэбаш, губгъуэми щыпэщэщаш, удзым едзэпауэ нэхъ мыхъуми. Ахэр и гурыгъу, и гурыфӀу Темболэт къеджа ГупымыкӀ къилъэгъуаш...

– СлӀо, Темболэт, щхьэ унэщхьей – жиӀаш ГупымыкӀ. – Зыдэбгъуэлэрэ?

– Хьэуэ!

– Тхьэ, сэ сошынэмэ, сщӀэркъым, – ГупымыкӀ плъыжь къэхъуаш. – Зыми си гуи си Іи хыхьэркъым. СыщӀалэу сыщытамэ...

– СлӀот пщӀэнур? Сэ сыщӀалэщ. АрщхьэкӀэ... ГупымыкӀ, пэж дыдэу къызжыӀэт, нэмыплъ къызэптрэ срагъусэу сызэрымыкӀуам щхьэкӀэ?

– Ар тхьэ жыпӀэххэрэ, Темболэт? Сэ уэ... Сэ уэ...

– Сыт? – Темболэт и нэкӀум лъы къилъэдащ, абы и лъакъуитӀыр бдзапцӀэу хьэлтэ хьуаш. Дэнэ щищӀэрэт Темболэт ГупымыкӀ къригажьэу зыщыукӀытэжар: «Сэ уэ усабийуэ, апхуэдэ ГӀуэху ухыхьэну пасэу солхьытэ», – жиӀэну зэрыарар? ИкӀи, ежъахэм сытми зыгуэркӀэ я гугъу ищӀын щхьэкӀэ, ГупымыкӀ жиӀаш:

– Къанлыи ягъусэщ Жанболэт сымэ... Абы Нэгурэш джалэу щӀэпщакӀуэ щыхуашӀам къызиӀуэкӀар! «Мо уэгум ит къанжэ цӀыкӀур мыулабзэ, хьэмэрэ улъэбза?» Щэбэтыкъуэхэ я хьэгъуэлӀыгъуэми къытригъазэри... Бетэмал... Абы щхьэкӀи сыхуейт сэ сыщӀалэну! СогъэщӀэгъуэж, ар Аслъэнбэч зэхезгъэхыжакъым. Уэ зыр аращ, Темболэт, ар си жьэ къекӀуэу зыхуэсӀуэтар.

Темболэт абыи езыр зыхуейр кърихаш, и къамэ Іэщцэм Къанлы щхьэкӀэ аргуэру теІэбэжаш...

Абы хэту къуажэмкӀэ гъуо макъ гуэрхэр къиӀукӀащ. ГупымыкӀ щтэри ежэжъаш, Темболэти зигъэлъэбакъуэхъуат, арщхьэкӀэ Щолэхъур пӀащӀэртэкъым.

Къуажэм къэхуар Бибей зыщыплъат. Жанболэт сымэ я гъусэу ежъа зы шу къыгъээжащ. Хъыбар къыхъари щхъэпэтэкъым. Уеблэмэ жагъуэт. МахуитI гъуэгу ешылъэрыхуэ аузым и куэщIыр щызэлуихым Жанболэт сымэ къалэщIэлъэгъуащ пщыхъэщхъэ пшапэм хэтэджыкI Iугъуэ фIыщIэ гуэрэнхэр. Ар губгъуэрыхсхэм бганэ ящIу щэджу зэтралъхъэжа гъавэт. Шэч хэмылъуи кърым IэщIагъэт. Абдежым Жанболэтрэ Аслъэнбэчрэ унафэу къащтащ зэрыгупу екIуэтэхыу жэщтеуэ ящIыну. Псори хъарзынэу зэфIэкIат. Хъаным и шэтэрым нэсахэкъым, ауэ зы кIапэ зыхуагъазэри зэхэзедуэ ящIащ. Шибгъу я къуентхъыу хъери яIэу къагъээжащ. Абы иужькIэ етIуанэ жэщым Аслъэнбэч иукъуэдийри тIасхъэщIэх и закъуэ ежъащ, жьыр и пэууэ, жэщым шIым нэхъ зыкъезыта Iугъуэм хэту. Арати, Аслъэнбэч кIуэдащ. Зы жэщ-зы махуэ блэкIаи, етIуанэри екIуэкIаи. АпщIондэхукIэ Жанболэт сымэ аузым нэхъ зэв зыщищIым къагъээжри, хэт ищIэн хутыкъуэ нэхърэ зэ дзэкъэгъуэри напIэ Iэтыгъуэщ, зэуапIэ ящIащ, къуршыщхъэм мывэ цагъэтIэсхъащ, и лъабжьэм зыкъуэдзапIэ щаухуащ. Ари зэфIэкIат. Жэщым хъаныдзэр жьэгъуэщIэсхэм я деж къэлэпхъуащ, IупщIт жылэ зэрысыр. КIий-гуо зэхэпхырт, узэпхыдэлукIмэ. Нэхущхэм Жанболэт и плъакIуэм мафIэ бгыщхъэм щыщIигъэнащ. Псоми залэтри щхъэж и увыпIэ зригъэгъуэтыжат. АрщхъэкIэ къакIуэр щтапIэ къуршым ихъэж жьэгъуэщIэс лъыжь, фызыжь, цыхубз, сабийхэт. Абы зэрыжаIамкIэ кърымыдзэр егъэлеяуэ инт, абы нэгъуейхэри ягухъэжат. Аслъэнбэч щхъэкIэ зыри ящIэртэкъым. Нэху щыпэри Жанболэт Аслъэнбэч и лъыхъуакIуэу щIалитI иутIыпшащ. Ахэм дыгъуасэ-вэсмахуэ къагъээжауэ арат. Аслъэнбэч теплъахэкъым. Ауэ кърымыдзэр инщ, минищ нызэрыхъэсу хысэп ящI, махышэ, шу я гъусэхэщ. АузымкIэ къаунэтIащ. Махуэ гъуэгу нэхъ дэлъкъым хэкужыым къэсыным.

– Абы иужькIэ Жанболэт пхър сыкыищIащ, – иухащ щIалэ къэкIуэжам.

Бибей куэдрэ хэплъакъым. Абы и къуажэхэм гъуо хигъэхъащ, Къанлыкъуей пхър игъэкIуащ, лъэс гъуэгурэ бжэн гъуэгукIэ гупэ аузым щыбагъ аузым хъыбарегъащIэхэр иутIыпшащ.

ГупымыкI къуажэм къыщысыжам лIакъуэлIэш нэхъыжьхэмрэ мыр лъыжь губзыгъэщ зыхужалэ лъхукъуэщо тхъемадэ Щэбэтыкъуэ хуэдэхэмрэ Бибей и хъэщIэщым щызэхэст, пщIантIэри жылэри зэрызехъэрт. И макъ къызэрихъкIэ гъуор кIийрт:

– Оу! Жылэ махуэ! Маржэ хъужыххэн! Кърым хъаныр къежъэри гъуейр зэщIибзаящ! Иджы ди деж къокIуэ! Оу! Маржэ! ИкIэщIыпIэкIэ, жьы, щIэ хэмыту Iэщэ къэзыщтэфу, зи лъэ вакъэ изылъхъэр фи шыуанэ зэтелъу...

ТемболэтиЩолэхъуряунэкIэ иутIыпщыжри Бибей и пщIантIэм дэлъэдащ. Абы шу зытIощIырыпщI щызэхэткIэт, я Iэр я блэгущIэ щIэлъу, гузасэ-къыргыжу фызхэри Гуащэхужь и пщэфIапIэм щIыхъэрт, къыщIэкIыжырт. Ахэр ГупымыкI дежкIэ къэплъэфыртэкъым. Хъыджэбзым иджыри ищIэртэкъым Аслъэнбэч зыхэта гупым яфIэкIуэдауэ, абы и анэ Гуащэхужь къытехуам Щоджэныр къыхуашауэ. ГупымыкI хъэщIэщыбжэмкIэ нэхъ щыIэт. Зэзэмызэ абы зэхихырт хъэщIэщым къыщIэлукI цыхухъу макъ гъуагъуэхэр.

Заул дэкIауэ Бибей къыщIэжащ. Ар и ныбжыым хуумыгъэфэщэну жант, къэгубжьат, зылыгъуэжу.

– Абей, сыт къэхуар? – жиIащ ГупымыкI и адэм бгъэдыхъэри. И мыхабзэу Бибей и пхъум къеплъакъым. ИужькIэ зыкыищIэжа нэхъей пыгуфIыкIри жиIащ:

– Зыри, си тIасэ! Ягъэ кIынкъым.

ХъэщIэщым къыщIэкIыжа лъыжьхэр зэрыхэгъаплъэрт.

– Тхъэ гуIэ, сымышIэ абы епщIэнур. Баналъэм и деж кърым хъаныр щысмэ, дыдейхэр мей губгъуэ деж къыщыувыIамэ, махуэ гъуэгу адэкIэ дэлъмэ, мыдэкIэ махуитI гъуэгу хуейщ.

– ЫПы! Дэ къытхуэнэр аращ: кърым хъаным пежъэ хуэщIауэ, къытхуищI ди унафэу, къыттрилъхъэ ди хъэлъуэ, ди хъэкъуэ...

– КъыттрилъхъэнурпщIэркъэ?! – щIэкIиящлIакъуэлIэш лъыжьым Щэбэтыкъуэ. – Къыттрилъхъэнущ ди щIалэ къэжанахэмрэ ди хъыджэбз къэжэпхъахэмрэ! Ет уи щIэблэр гъэрыпIэм! Ет! Уэ, дауи, абы уигъэгузавэркъым. Ар зи фэ къыдэкIыну мис! – Щэбэтыкъуэ и пщэдыкъым дэуэжащ. – Дэраш, – мэкъумэшыщIэрт!

– Тхъэ гуIэ, ептынмэ атIэ! Щхъэр псэумэ, пыIэ щыщIэркъым! – жиIащ дыжыныгъуэ уэркъ дадэми.

– Абы ептынур щхъэкъэ? – кIиящ Бибей. – Сыт напэншагъэ, сыт адыгэ напэ! Дауэ? Дапщэщ? Ди лIахэм сыт жалэн! Щыблэр къыдэуэнкъэ! Ди тхъэшхуэ! Тенджызыр исми, си пыIэ хисхъэркъым! Ара?

– Абей, Абей, – жиӀаш ГупымыкӀ, гузэвауэ. – Тхьэшхуэм дыкьыхьумэнщ.

– Тхьэ гуӀэ, сымышцӀэ атӀэ, Бибей, – кӕпсэлъащ нэгъуэщӀ лӀыжь гуэр. – Ди Іэгупэ аузым кӀуар махуищ гъуэгу тетынущ, ди ІэщӀыбыр аращ...

– Хьэм ямышхмэ, – щӀигъуащ адрейм.

– Аращ, хабзэкъым адыгитӀ я жыӀэ зэтехуэу, зэгурыӀуэу дунейм тетynu! Ар ди бийми ящӀэ. Зыр зым драушт, зыр зым дрипӕуэгъущ! Хьунщ, – Щэбэтыкъуэ и башыр тригъэуащ. – Хэт дауэ хуейми ирырешӀ. Си зы къуэ Жанболэт щӀыгъущ, мыдрей тӀур си гъусэу...

– Куэд фщӀэнщ! Уи лӀыгъэм нэхрэ уи гугъэр...

– Фыкъызэрилъагъуу кӕрым хъаным игъээзжынщ.

– ...Кӕрым хъаным щӀигъээзжыр дэ тхуэдэщ! – тӀкӀийуэ жеӀэ Щэбэтыкъуэ. – Пщэдей нежьэнум зывгӕхъэзыр... Гъуэмылэшмылэ, – лӀыжьым пщӀантӀэм дэт шухэмкӀэ зигъэзащ, абы яхэплъэри Бибей и пщӀантӀэм кыдэкӀыжащ.

Пщыхъэщхьэм Бибей щхъэлажьэ бзаджэу ГупымыкӀрэ хьыджэбзыр зи бгъэкӀэ япӀа фызымрэ зыбгъэдэс Гуащэхужь деж меданкӀэ щӀыхъащ. Абы и гъуса жыпӀэну Щэбэтыкъуэ лӀыжьри бжаблэм кыдэуващ.

– Дауэ уыщт, Гуащэхужь? Апхуэдизу зэхыумыщӀэт, тӀыкӀуэ, уи гум йумыгъэшыхьылӀэт. Дэ тхьэ ди куэдщ, а псоми я щӀыб кытхуагъэзэнкъым, тхьэшхуэми дыкьиужэгъужауэ кыщӀэкӀынкъым... и цӀэр зэридмыӀуэрэ, тхьэлъӀу тӀэкӀу зэрыхуэдмышцӀыжрэ фӀыуэ щӀами, – Щэбэтыкъуэ и Іэшхуэр Гуащэхужь и натӀэ пщтырым трилъхъащ, ауэ ГупымыкӀ кыхуигъэкӀуэта тӀысыпӀэм тӀысакъым. ЛӀыжьыр гупсысэ гуэрхэм зэрихуэу фэ тетт, ар зэм и щхъэ тхьуам дӀэбейжырт, зэми къамэ Іэпщэр тӀкӀийуэ икъузырт.

– Абей, модэ хьэщӀэщымкӀэ фыкӀуамэ, – жиӀаш Гуащэхужь щӀууэр.

ЛӀыжьхэм ГупымыкӀ къакӀэлъыщӀэкӀащ. Пшапэр иджыри нэхут. Гуащэхужь и лъӀукӀэ къаша блэгъуаплъэр пщӀантӀэдэтхэм кӕрагъэпсыхырт. Абы и шыр лъэныкъуэ ирагъэзащ. Блэгъуаплъэр щӀишэн мурадкӀэ лӀыжьхэм къакӀэрыхуа ГупымыкӀ Щэбэтыкъуэ къеджащ.

– А си хьыджэбз угъурлы шыр, къакӀуэт уэри. Уэ уи акъылыр жанщ. Зэи сигу ихужыркъым ди нысащӀэм и Іэр гъубжэкӀэ щииӀэжам... КъакӀуэт, тӀасэ, лӀыжь гунэфым и мурадым зыгуэр кыххэплъхьэмэ.

Ахэр хьэщӀэщ бжэщхьӀум зэребакъуэ нэхъ хэмылъу Щэбэтыкъуэ гуэрыр кӕпсэлъащ:

– Бибей, ди быдзышэ зӀулыщ. Дызэгъусэу дыкьалъхуащ. Ди нэр къижу зыдгъэунэхужь хьунукъым. Зыгуэр щӀэн хуейщ. Е дылӀэн, е дылӀын. Уэ... уэ... БэлагыкӀыр зыӀыгъым хьэ кӕарибгъу щогугъ. Уэращ цӀыхум я гугъаплӀэр. Кхъахэ хьуахэри кхъэм щыплъэркъым. Зыгуэр кӕгупсыс. Мы си кыылыкъ ужыха, лэжьэжар улъэпхъащэрт, ауэ хузэфӀэкӀ щыӀэжкъым. Си гур пхъэми, си лъэр мӀпхъэх. Ярэби, Бибей, иджыпсту дэ абы кӕарукӀэ дазэрыпӀэлыщын дунейм теткъым... Зы мазэ нэхъ мыхьуми япэ иту тщӀамэ... Ауэ иджы, Бибей, зы бзаджагъэ гуэр, Іэмал...

Іэмалыр ІэщӀэшхуэщ! Зы Іэмал, зы хьилэ гуэр! Услъагъунщ жызыӀэм ублэмыкӀи, узукӀынщ жызыӀэм уемыкӀуалӀэ! Ар псалъэжыщ. Мэуэ демыкӀуалӀэу, икӀи зэдмыгъэкӀуалӀэу...ы?

– Сыт тщӀэн, Щэбэтыкъуэ? Ди Іэ-ди лъэ кӀ'щӀщ.

– Мэуэ, мэуэ... Ахэр я Алыхьым, з бегъымбарым итхьэкъуащ. Псори зы чэзум здэуу нэмэз ящӀу жаӀэр. Ар зэфӀэкӀыху, топ уами, нэмэзлыкъым кытемыкӀыу. Абы ирихьэлӀэу, я Алыхьу тэхъэлам – Алыхьыр закъуэщ, бегъымбарыр хьэкъщ, зэрыжаӀэм ещхьу... Апхуэдизу укъулейсызу упсэу хьун? Зы тхьэ фӀэкӀа уимыӀэу?... Мис а я Алыхьым и Іэмыр хуэдэу зыгуэр...

– Сыт хуэдэ, Щэбэтыкъуэ? Мазэр едгъэубыдыну кӕару диӀэкъым, дыгъэр аращ. Уафэми щӀыльэми нэмысу абрэмывэ тхуэӀыгъынукъым. Нэмэз жыхуэпӀэр... Ар гъуэгу тетым, зекӀуэ щыӀэм иужькӀэ япшыныж мэхьу. Нэмэз щӀыхуэ кыттехуащ, жаӀэри я лъэгуажьэр трихыжауэ... Сыт тщӀэнур?

– Абрэмывэ зыкьутэм татуугъуэ егъуэт... Мэуэ, сэ сщӀэрэ, атӀэ хьэжыгъафэ, сэ сщӀэрэ, яш, я машхъэ, молэ, ефӀнды зыгъэщтэн...

– Абей, – жиӀаш ГупымыкӀ, – уащхьуэ мыващхьуэ кӀанэ, сэ нобэ зыкӀэ шыд кӀий макъым сигъэшынати! А уи кӕэрэщей лӀыжь ныбжьэгъур мыбы кӕхащ. Ар зыгуэрым и хьэщӀэщ щӀэсщ. Зы мыхьум шыд тӀошӀ нэс кӕрихухащ абы...

– Шыд кӀий макъым игъэшынэр уэращ, ГупымыкӀ! – дыхъэшхаш Бибей и хьыджэбзым и щхъэфэ Іэ дилъэри. – ИмыӀэфӀ цыгугъым и выфӀитӀ фӀокӀуэд, – жиӀаш пасэрейм.

Абы хэтү къуажэм хьэуэ дэлъыр зэщӀэбэнащ, Бибей и Мыщэжьри яхэтү. Къэхьуар ямышцӀу Щэбэтыкъуэ сымэ хьэщӀэщым кыщӀэкӀащ. Куэбжэпэм зылӀ гуахьуэ жьитӀ зэхуакум бажэ

тхуэплъышхуэ псэууэ дэлъу иҕыгыу щытт.
– Къэзгупсысащ! – жиҕащ Щэбэтыкбуэ.

III

Бибей и деж хыбарегъащІэ иутІыпщри Жанболэт Къанлы жриІащ:

– Хъунукъым апхуэдэу. Ныжэбэ Аслъэнбэч и лыхъуакІуэ сежъэнущ. ЦІыхум сыт къытхужалэн? – Къанлы Іэджи къригъэкІуэкІаи, ар псэзэпыльхъэпІуэ, иджыпсту зэгупсысын хуейр мы цІыху закъуэ Іуэхуу, атІэ лъэпкъыр, жылэхэр, сабий, цІыхубзхэр зэрыхъунурщ жиІэурэ. Ауэ Жанболэт и мурадым ар игъэгугІащ. Ари кърым хъаным и сэмэнхэм зэІэщІалъхъэмэ, Къанлы зыхуей псом пэрыуэншэу и Іэр техуэнут. Псом ящхъэу ГупымыкІ абы и ныбгъуэхъэшым къыщІыхъэнут.

Жэщым пшагъуэр аузым къыдэгъуэлъхъауэ Жанболэт и шы-уанэр хъэзырти ежъащ. Зы теугъуэ нэхъ ІумыкІуэту ар къепсыхри упщІэ кІапэ къиштар ІыхыипІуэ зэпиупщІащ, и шы лъабжъэхэм щІипхэри шэсыжаш.

Дунейм зыкъиублэрэкІам ещхъу кІыфІт, пшагъуэри жэщри зэхыхъэжауэ. Нэм къыщІэІэбэр плъагъуртэкъым.

Ауэ Жанболэт и пцІэгъуэплъыр щтэІэщтаблэ лъэпкъ хэмылъу лъэбакъуэфІкІэ йох, е мыхутыкъуэу, е мылъэпэрапэу. Шыми лыми мы щІыпІэхэр фІуэу яцІыхурт. Мырат хэкужъкІэ зэджэр. Лы ныбжъ нэсатэкъым жылэжыр ябгынэу Бибей и цІыхухэр аузыпщэм зэрыдэшэсейрэ.

Адэжъ и лъахэр къызэринэкІыу ауз лъабжъэр щигъуэтым Жанболэт къыІэщІэлъэгъуащ адэ-мыдэ щызэбгърыдзауэ мафІэ цІу зыбжанэ. Ар кърым хъаным и плъырхэт. Іэуэлыауэ лъэпкъ щыІэтэкъым. Зэзэмызэ къэрэгъул зэпэджэжхэм я макъ зэхэпхырт. Жанболэт псыхъуэ кІуэцІым зритащ, мафІэ къаблэхэм фІуэу запыІуидзауэ. Псым и щыщ макъым фІэкІа зыри зэхэпхыртэкъым. Тэлай екІуэтэхуэу, псым зыкъыщигъэшым Жанболэт щыгум къыдэкІащ. МафІэ цІухэр гъунэгъут, ауэ абы я нурыр пшагъуэм зэкІэщІигъэкІыртэкъым. ЩІалэр епсыхри и шыр псыхъуэм щигъэпщкІуащ, и щІакІуэ, башлъыкъри зыщихри къамэ фІэкІа Іэщэ къимыщтэу цІахуцІэу ежъащ, цІуугъэнэхэм хуэкІуэу. ЩІэхыу ар шы хъуакІуэрэ гъуейм къыхъам яхуэзаш. Шыхэр пырхъри лъэныкъуэкІэ хэушыкІат, ауэ фІыцІагъэ я нэ жанхэм къалъэгъуар зэрыщІыхур, абы я Іуэху зэрызэрымыхуэр къышащІэм мамырыжахэщ. Жанболэт ехъуэпсат кърым сэмэнхэм я уанэш щхъэрыуахэр эщІикъуэу ежъэжыну, ауэ... Шыхэм ар ягъэгугІащ. Куэд хъуркъым. Зы щэ нэсын, аращ. Андрейхэр лъэсыдзэщ... Мыбы, дауи, шыхъуэ яІэщ. Ар мыжэймэ, шыхэр зэблэхъукІынтэкъым... ИтІанэми сакъыныгъэ ин хэлъу Жанболэт мэкІуатэ, къоувыІэри зэпходэІукІ.

ЩІалэм сэмэгумкІэ нэхъ зридзэкІри къуацэ-чыцэ зэрымытыж губгъуэм ныбэгукІэ хэгъуэлъхъащ, ІэфыракІэкІэ пщыуэрэ зы мафІэ цІу гъунэгъу дыдэ зыхуищІащ. Хъэжы сарыкъыр ящхъэрыгъыу мафІэм лІитІ пэрыст икІи мыжеин щхъэкІэ зыгуэрхэр жаІэрт. Я псалъэмакъкІэ ахэр нэгъуейт. Жанболэт ар и гуапэ мыхъуу къэнакъым. Абы нэгъуеибзэ къыгурыІуэрти зиудыгъури даІуэу щІидзаш.

– Пщэдей гуэрым аузым дыдыхъэнукъым, – жиІащ зым. – Зэ дежъамэ арат.

– Дэнэ уздэпІащІэр? – А дыздэкІуэхэр фэндым исщ, фэндышхъэр кърым пэшэм иІыгъщ.

– ИтІани... Пэшэр сакъщ. Дыгъуэсжэщ а бгыщхъэм къыщыцІууа мафІэм шэч иригъэщІащ. СщІэркъым ар. Сэ зы мафІэщ слъэгъуар. Бэч щы илъэгъуауэ желэ.

– Ар пэшэм и нэм къыфІэщІати псоми я фІэщ хъуащ.

– НытІэ иджы! Пэшэр нэфІэщІкІэ...

– СлІо? Дыгъуасэ ягъэшэса гупитІыр плъэгъуакъэ? Ахэр ауз гъунэгъуитІым иутІыпщаш пэшэм. Хэт ищІэрэ, дэ Бибей хъэблэ дыдэкІуейурэ ди яужь а аузхэмкІэ къыдэкІ шэрджэс шууейхэр къиувэмэ, уагъэлыагъунщ фэндым ис. Бибей адэкІэ къеуэу, мыдрейхэр мыдэкІэ... Пэшэм ещІэ!

– Ар пэжщ. А пэшэм жиІауэ жыхуаІэр: джэдум дамэ тетамэ, зы бзу уэгум къринэнтэкъым. Абы хуэдэщ си бийхэр! Ауэ дамэ ятеткъым! Зызыпашэри ящІэжын хуейщ!

– ПсалъэкІэ ягъэшынэм Бибей шыщкъым. Абы и къуэр плъэгъуакъэ? И щхъэр паупщІыну телущІыкІыпІэм ирашэлІат, итІани уишхыным хуэдэт.

– Уа, ар дауэ къызэраубыдар?

– Пэшэм и шэтэрым щІыхъауэ. Мис а теуэ шацІа жэщым иужькІэ. Хъэлэчыр къытхалъхъэрти! АрщхъэкІэ пэшэр делэкъым. Абы иужь лъандэрэ и шэтыр зэрыщытын хуей дыдэм хуэдэу щытщ. Къэрэгъулри къегъэувэкІащ. Ауэ езыр нэгъуэщІ шэтырым, къащІэ дэтхэнэр арами, щожей. Плъагъуртэкъэ, плъыру, дэ тхуэдэу, дзэ гъунэм щысхэу плІы, пэшэм и шэтырым и къэрэгъулищ зыІэщІилъхъэщ, къамэкІэ шэтыр щІыбыр ирибзэри щІыхъащ...

– АрщхъэкІэ щІапІэ нэщІт зэрыхъар! Ари! Догъуэ Бибей ар зэрикъуэр...

– Къиццыхужаш абы ипэ жэщым къэкIуам, Саугэтхэр кыхуиха пэтрэ, ар тIасхэщIэх и гугъэу...

– Дэнэ щыIэ-тIэ иджы?

– Пэцэм и чэнджэщэгъушхуэщ! Аракъэ мо аузитIым ди нэIэ тетмэ нэхьыфIщ кыжезыIар! Аракъэ ди лъэпкъ я хьэдэ бийм кыхуагъанэркъым, Бибей и къуэм тельхэ иIэн хуейщ, жызыIэу, хьэдэр яхъумэну пэцэм унафэ езыгъэщIар! Ар сытым хуэдэу шынагъуэ – ди Аллохъу тэхъэлам зи псэ бгъэдэмышхэ хьэдэ узджынта убгъэдэсыну! Ауэ Алыхъым зы жиIащи, тIу хъункъым, си гур згъэбыдащ, икIи абы сыкыхъумаш.

– Уэри ущыIа? Аллохъу тэхъэлам имыIумэтыр лIамэ, жэщкIэрэ жыхъэнмэм зэрысыр плъагъуу мафIэ кыхыхуу жаIэри.

– Пэжщ. Вэсэжэщ си нэгъу щIэкIащ. Модэ, мо аузым нэхъ пэгъунэгъуу щхъэхуэу щыщIу мафIэрщ ар. Плъагъуркъэ зэрыиныр? Плъырым ящIа мафIэ къудейр апхуэдэу блэркъым. Еплъ мыдрейхэми.

– Ар абдеж зэрыщылъыр хэт къэзыщIэнур, къэкIуапэми?

– Хы! Ушына, сэри кыслъысмэ, жыпIэу. Ар Алыхъ Iэмырщ, хуеймэ... Абдеж гъуэгъу гъунэщ. КъинэмышIауэ, хьэдэм и щхъэр: бжэгъум фIэIуауэ блэкIми кыблэкIыжми ялъагъу! Уи гугъи! Цыхумбзэм! Ныжэбэ уи гъуэншэджым зыгуэр...

Жанболэт адэкIэ едэIуакъым. Зэхиха псом ар икIи ягъэгъуфIат, икIи и гум ешыкыплIэу ягъэгъузэват. ГуфIат Аслъэнбэчкызызригъуэтыжам щхъэкIэ, ауэарщымыIэжу, якIауэ и нэгъу кыхушIэгъэхьэртэкъым. НыбапхъэкIэ телъу щIалэр тIасхъапIэм къипщыжаш. Мы нэгъуей плъыритIыр зыIэщIильхъэным ар зэ тегушхуат, ауэ дыхушIыхъэнщ и щхъэ хужилэжри и Iуэху яужь ихъащ.

ЖэкIэ, лъэпэрапэ-къыщылъэтыжу, Жанболэт псыхъуэм къэсыжри и шым зридзаш икIи, шынагъуэ щымыIэж нэхъей, плащIэу, щыгум тету ипщэкIэ дригъэзеящ. Мэз джэду нэхъей шыр шабэрыкIуэт, е ину пырхьыртэкъым, е ину бауэртэкъым. Ар Жанболэт ещхъу сакът, жыIэщIэт.

Аслъэнбэч зыбгъэдэлъ мафIэр ужьыхыжат, абы Жанболэт гъунэгъу щыхуэхъуам. ЩIалэр нэхъри щепщылIэм илъэгъуащ: хьэдэр лъэныкъуэкIэ щылыщ, мафIэм бгъэдэс хъумакуитIым языр мэжей, адреир къопэзэзэх. И зыIэти и еуи зыуэ Жанболэт лIы щхъэукуэар иукIащ, къамэр кыхычыжри жейм щхъэщыхъащ:

– Ей, тэдж! – жиIащ абы арэзыуэ. – Нэху мэщ!

– ИI, Лаилахъа-ил-Аллахъ! – жеяр и нэм щIэIуэтыхъащ, къаплъэмэ, кыщылъэтыну къеIэри ещэтэхыжаш.

Жанболэт ар игъэщIагъуэу лIым елъэпIуэщIащ, арщхъэкIэ мыдрейр хъейртэкъым. Щтэри лIащ, игъэщIэгъуащ Жанболэт. ИтIанэ Аслъэнбэч и хьэдэм бгъэдыхъащ. Ар гукъутэт, Пкъым щхъэр пымытыжу, пцIанэу. ТэлайкIэ лъэгъуажэмышхъэу щхъэщысауэ Жанболэт и цейр зыщыхри Аслъэнбэч и пкъым иришэкIащ, бжэгъум фIэлъ щхъэр гъусэ хуищIыжри хьэдэ дияр къицтащ. «Аслъэнбэч, си ныбжьэгъужь Аслъэнбэч! Уоуху, Аслъэнбэч дахэ! Аслъэнбэч щIалэ!»

Жанболэт нэху кытешхъэрт. Ар абы адэжынэ макъым къригъэщIэжаш. Аслъэнбэч и хьэдэр щIакIуэм кIуэщIильхъэщ, и шым къэшэсыжри, плащIэу аузымкIэ къиунэтIащ. Ауэ абы гъуэгъуанэ кыщIэлът. Нэху кытешхъэпэну хысэп щыщIым Жанболэт къельэдэкъэуащ. IукIуэтын хуейт къуршым, мэзым нэсыху нэгъуэщI мыхъуми. Псыр зэпиупщIри ар пэу чыцэм хыхъащ, ауэ мыри быдапIэтэкъым. ИтIанэ Жанболэт игу къэкIыжаш Аслъэнбэчрэ абырэ ящIэу щытар. И шыр банэ гуэрэным ирихулIэри абы зыкъригъэлъэтэхаш. ПлащIэу и къамэмкIэ пыжь банэ гуэрэным лъагъуэ пхихаш, и кум щынэсым вы тIысыпIитI хуэдиз игъэкъэбзащ абы Аслъэнбэч зэпрыуэ зытелъ и шыр дишэри пиупщIа банэ жыгхэр зэритам хуэдэу иригъэувэжаш. НэгъуэщI Iэмал щыIэтэкъым. КъэзыщIэ щымыIэу махуэр абы Жанболэт и ныбжьэгъум щхъэщысу, игъейуэ, кылыгыса лейр имыгъэгъуну тхъэуэ щыIэ псоми я цIэкIэ псалъэ быдэ иту щигъэкIуащ. Ар а махуэм зыIута IэнатIэмкIэ зыми узэрыхуэмышхуэпсэнт. Абы фIэкIуэда ныбжьэгъур! Я атэлыкхэм къуажэм кызыэрашэжа махуэрэ а тIур зэкIэрыкIатэкъым. ЩакIуэ, зекIуэ, нэгъузыужь! Аслъэнбэч, Аслъэнбэч! Уджэгъуу кърым шу тIошIыр бгъэщтэфырти! Уи цIэр зэхамэ, нэгъуей шу жъейхэр кIэзызу къанэрти! Бетэмал, узыщыплъар – кърым хъаныр зыIэщIэплъхъэмэ, буха пфIэщIащ. Бетэмал... Япэ вагъуэхэр кыщызэпхидзым Жанболэт гъуэгъу кытешхъэжаш. Ар лIыгъэм, лей къалысам игъэбэтат иджы. Ауэ хъаныдзэ кызыэринэкIымкIэ къеплъэкIыжакъым. ПщыхъэщхъэхуэкIуэ хъуауэ ар зэ кыщыхэплъам Жанболэт кыгурыIуат: пщэдейщ! Хъаным и дзэр зэрызешэ, зэрыхъэрий хъуат. Хъарзынэщ ари. ЗдекIуэжым Жанболэт егупсысащ: хыбарегъащIэ иутIыпщыжам зы мыхъум зы шу щитI къишэмэ... хьэдэр псоми я пащхъэ ирилъхъэн? Ар мынэхъыфIщ. Хуейкъым. Аслъэнбэч зэраукIар яжриIэнщи, абы нэхъыкIэу цыхур зэщIигъэплъэнкъым. Хьэдэм куэдым я Iэр иригъэхуэхынщ.

Хуейкыым.

Аслээнбэч бгы гыуанэм щиггэпшкIуш, хьэ сыт емыIэну ар иггэбыдэри цIыхухэм жэщыбгым яыхыжын мурадыр иIэу и шым елгэдэкъэуаш. Къурш дзакIэ кьежажэм и щIыбкIэ абы ахэр кыщыпоплгэ. Мыр Мей губгъуэш. Псым адрьшI жылэжырыш. Мыщапэ кырыр кыибгынаш. Дэнэ щыIэ-тIэ цIыхухэр? Бадзэ дымыркыым.

Жанболэт ар иггэщIэгъуаш, уеблэмэ фIэтелъыджэу. Абы я увыIэпIэу шытар зэхижыхъаш. Зыри щыIэтэкыым. АдэкIэ зыдридзеяш, гужьеауэ, губжьауэ. ЗэпхыдэIукмэ, шы лгэ макъ щыIэт. Жанболэт, кьэхуар кыгурымыIуэу, пIащIэрт. Мардэ дэклауэ абы фIыщIаггэ гуэрхэр кыльгэгъуаш. ИтIанэ зэхех:

– Оу! хэт ар? УвыIэ!

– Сэраш, – жиIащ Жанболэт.

– Жанболэтщ! Жанболэт! – кьеджащ абы Темболэт.

– Сыт кьэхуар, Темболэт? ДэнщыIэ цIыхухэр?

– Е гъуэгу махуэрэ, дыбггэгугэва, – жиIащ Къанлы. – Дыгъуасэ шэджагъуэ хъухункIэ укыщымысыжым...

– Махуэм, иджы хуэдэ зэманым, хэт зекIуэр? Дэнэ? Ди щIыпIэр щхэ фхъуэжа?

– Кыщумыггэгэжым, дымащIэш, аузыр нэхъри зэв...

– Зэв, зэв... Зэвтэкгэ абдей, къуршыр натIэу кыщхъэщыту. Мыбдеж мывэ кыпхуедзыхрэ? Мыщапэ кырым хуэдэу!

– Жанболэт, тхэ соIуэ, кызгурымыIуэ мы Iуэхур, – жиIащ Къанлы. – СщIэркыым.

– Сытыр? Сэ сехащ, сощIэ! Кърым хъаныр мы аузым кыдыхэмэ, махуэ гъуэгуу кыкIуфынур а дыздэщысам нэщ. Абдеж ахэр нэху кыщекIын хуейш... Мей губгъуэ!

– Сэ аракыым. Бибей Щэбэтыкъуэ дадэ нэгъунэ и гъусэу кьехащ. Шыд, хэ, бажэ...

– Сыт шыд? Сытыхэ? Сыт бажэ? ЗауэлI я гъусэкъэ?

– Зы щэ ныкъуэ нэс дохъу, – жиIащ Темболэт.

– Дэнэ деж здэщытхэр? Жыжбэ?

– Хъэуэ... СщIэркыым. Мыр зэрыфщIыну фи гуггэр жыдоIэри, я пашIэкIэ щIогуфIыкI, – триггэчыныхъырт Къанлы.

– НакIуэт.

Пэж дыдэу Щэбэтыкъуэ и куэщIым зы бажэ тхъуэплгышхуэ ису, Бибей абы щхэщыту Жанболэт ябггэдыхъаш.

– IуэхуфI апщий!

– Оу, упсэуи, Жанболэт! Дэнэ укыкIыжа? ТIыс, цIыхуфI и тIысыпIэ хъэзырш. Дауэ щытхэ?

– СыщыIащ.

– Сыт атIэ?

– Хъарзынэш.

– Лы хуэдэхэ? – гушыIэрт Щэбэтыкъуэ.

– Хуэдэш. СлIо хъуэжакIуэ фыкьежъауэ ара?

– Хъэуэ, тIэу! ЗэуакIуэ!

– Дауэ, Щэбэтыкъуэ? Бажэр бутIышцу, абы кырым хъаныр ебггэщакIуэу, уэ яужь уиувэжыну ара? – Жамболэт зэгупырт.

– Укгэмыгубжъ, Жанболэт, – жиIащ Бибей, – Щэбэтыкъуи сэри кьэдзэунур кьэдзэуаш. Мыр... кыамышыкI нэхъ мыхъуми, жбы еубыд.

– АтIэ а жылэхэм хьэрэ шыдрэ нэмыщI нэгъуэщIи дэсти!

– Дэст, ауэ шыдыр... Уеблэмэ, Къэрэшейхэм я деж кыитхуаш, дримыкъуу. Пщэдей жэш, сыщымыуэмэ, шыд лгэигъуэш. Умыгузавэ, лы хуэдэу дапэувынш! Иджы зывггэпсэху.

Абы нэхъ кыпах щымыIэу лыжхэм я щIакIуэ ядзыжри гъуэлгыжащ. Къанлы и лгэщI вы теува хуэдэ нэхъыж лгэныкъуэбахэм ябггэдэтри IукIыжаш. Абы зыри кыгурыIуэртэкыым.

Пщэдджыжыым Щэбэтыкъуэ и Iуэху яужь ихъаш, Бибей Жанболэт зыщIигъури лгэсурэ екIуэтгэхащ аузымкIэ. Лыжыыр нэшхейт, ауэ и къуэм щIэупщIэртэкыым, мыхъэнэ зиIи жиIэртэкыым. Гъуардэ сэшхуэж ибгъу идзар кьехэлгэкIыу ар плIэхуэт, уегуакIуэмэ, а уетыр зыхуаусу шыта Бибейм шыщу кыхэнэжаггэшхуи щыIэтэкыым. Жанболэт хуэмышэчыжу щIэупщIащ: сыт хъуну мы псори?

– Ярэби, Жанболэт, дауэ хуэбггэфащэрэ, дэнэ деж теупIэ ящIын абы? Кърым хъанхэр жэшцу зекIуэркыым. Абы жэщым заггэпсэху. ПашIэркыым. Хым и ныджэрэ бгым и джафэрэ зэрызэпылгыр

ящІэ.

– Махуэ гъуэгу Мей губгъуэ дэ тІысыпІэ тщІауэ щытам къэс дэлъщ, я махъшэ, яшхэр мылътатэмэ, я лъэсэдзэм дамэ къатемыкІэмэ. Ар апхуэдиз цІыху зэрыІыгъымкІи щІыпІэ игъуэщ. И гупэлур сэттейуэ зэлтыІухащ...

– Аращ атІэ ахэр къыщыувыІэнури. Нэхъ пщыхъэщхъэ хъумэ, дэри абы декІуэтэхыжынщ.

– Уа, сыт фи мурадыр? Жэщу, етІысэхауэ фатеуэнущ, ауэ шyd, хъэ...

– КъащІэ, – Бибей и пащІитІыр иІуантІэурэ Жанболэт къеплъащ. ИтІанэ и мурад псори Жанболэт хуиІуэтащ.

– Хыр зэпызыч бзур, Жанболэт, жым поплъэ, ари жбы кІуэкъым, зыхъынкъым, атІэ жбы къакІуэщ. Жбы кІуэ къыщІэпщэм абы и цыр къегъэубэлэц, и кІэр зэрехуэри и гъуазэм треч... КъыдэхъулІэмэ, аращ. Мыхъуркъэ – лІэнми лыгъэ хэлъщ! Аращ: тІум зэдащІэр щэхуши, щым зэдащІэр нахуэщ, жи. Иджы ди Іуэхур уэркІи щэхукъым.

– Ди тхъэшхуэм къыдигъэхъулІэ!

– Афэрым!

ВитІыр зэрыгъэлъэгужьэу бгъэн къашэри Щэбэтыкъуэрэ щІалитІрэ къэсыжащ. Выхэр щІагъэхуу гур щхьэпрадзатэкъым:

– ИІэ иджы мыр ІэпллакІуэ-ІэпллакІуэу зэкІуэцІыдвгъапхэ, – Щэбэтыкъуэ шыжиІам.– ИІэт, Темболэт, иІэт, Къанлы, иІэт, си щІалэхэ! ДевгъэужьэрэкІыт.

Шэджагъуэхэм и деж пхыр щІын яухат.

Махуэм зрилъэфыхьри хуабэ хъужат. Щэбэтыкъуэ къуршым къехуэхыу къуэ куум зыдэзыдзэ псы цІыкІум кІуэри зитхьэщІащ, зигъэкъэбзащ. Абы хьэгъуэлІыгъуэм хуэдэу къапэщылъ Іуэхум зыхуигъэхьэзырырт. Лъэпсылъэм мывопцІэ кыыхихри лЫжым и къамэри и сэри дидзащ. ИтІанэ зы щІалэ зришалІэри жиІащ:

– Си щхьэ тІэкІур схуэбупсатэмэ.

ЩІалэр жэщ, мэлыхьуэ сабын къифыщІщ, псы хуабэ кыихьри къэсыжащ.

– ИІэ, Щэбэтыкъуэ, мис мы мывэм кыитетІысхьэт, – сэм ІэпхьуамбэшхуэмкІэ еплъурэ, жиІащ щІалэм.

– Сабын хуейкъым, тІыкІуэ! Упс уэ, сэ сыдзыхэнкъым. Ауэ псы тІэкІу дэлы... Іэу, псы хуаби... Жьы дыхъуащ. Жьы дыхъуащ...

– Уи щхьэкур къизнэну, дадэ, – щІэупщІащ щІалэр.

– АтІэ, зи унэр махуэ хъун. Къибнэнуш, зауэлІ дыдэм хуэдэу. Си щхьэр фІахрэ ди бийм и Іэ фІеймкІэ къиштэн хуей хъумэ! Къибнэнуш, убыдыпІэншэу къэбгъанэмэ, сыткІэ къащтэн. А си щхьэкур цІырхъ хъуащи, нэхьыбэІуэми ягъэ кІынкъым. Мэуэ къэупщІыхьы...

Мэкъуауэм хьанцэгур къызэрыхигъэкІым ещхь, Щэбэтыкъуэ и щхьэпхэтІыгум цы ІэмыщІэфІ къринэри щІалэм иухащ. ЛЫжым куэд дэплъеят. Абы Темболэти яхэтщ. И пащІэ-жъакІэ иджыри сэ хэмыІэбами, адыгэ зауэлІ упсыкІэу и щхьэр нобэ зэрыригъэупсам ар игъэгущуэрт, мызэ-мытІэу и пыІэр щхьэрихыурэ щхьэгугъ Іэрамэр иубыдыжу, лЫгъэ хэлъу ита и щхьэр бийм къащтауэ я дзэзешэм хуахьу, ирагъэлъагъуу и нэгу кыщІигъэхьэу, «мис а хьэлэч кыитхэзылъхьам и щхьэр!» – жаІэу и тхьэкІумэ кыІуэу.

– Къанлы дэнэ щыІэ, Къанлы слъагъуркъымы, – жиІащ Бибей зызыупс, зызытхьэщІ, къэхьунум зыхуэзыгъэхьэзырхэм къахыхьэри. Псори зэплъыжащ. Къанлы къэтт. Іуэху иІэу зыщІыпІэкІэ ІукІагъэнщ, – жаІэри ар къызэрытым япэ щІыкІэ къраха щыІэтэкъым. Ауэ Къанлы къазэрыхэмытым гу лъатэжати, кІуэтэхукІэ цІыхур нэхъ пІейтей хьурт, ар къызэрыкъуэмыкІыжым игъэгужавэу.

– Дэнэ дунейм здэкІуэнур? Ишри щыІэкъым. Яхэткъым гуартэм.

ПщыхьэщхьэхуегъэзэкІ хъуауэ Жанболэт сымэ ящІэнур ямышІэу зэрыхэгъаплъэу Къанлы и шыр кыителъэдэжащ. Абы шхуэ пщІэхэлъыжтэкъым и уанэр еутэкІри шы щІагъщІэдзыр щІэхуат, тхьурымбэр къехуэхьурт, фІалъэ лъакъуитІми, мывэ дзакІэ жан кыщІэкІынщ, уІэгъэ телът. ЦІыхур хьэжэпхьажэ хъуащ, шы щтауэ зэщІэкІэзызэм еплъхьурэ.

– ДэнэкІэ мыр къыздикІыжар? – жиІащ Бибей нэххьейуэ. Жанболэт къызэрыкІуэжрэ ар нэххьейт, фэ зытримыгъауэми.

– ИпщэкІэ.

– Сыт дунейм? ИщхьэрэкІэ кыикІамэ, Къанлы хъаныдзэм Іууауэ... ИпщэкІэ... ПсынщІэу фышэси, къызэхэвжыхьыт. Сыт телъыджэ.

Темболэтрэ нэгъуэщІ щІалищрэ шым зрадзри тежащ. Темболэт хъуэжыкІафІэ хъуат. И Щолэхьум и пІэкІэ ар Бибей и уанэшитІым язым тест. ЛъэхьуфІкІэ зы теугъуэ ІукІауэ гъуэгу псыхьуэмкІэ нэхъ зридзыхьурт, мывэ блын лъагъуэ екІуэкІ псы Іуфэр есэпауэу, лъапэщІисэу уехыфын хуэдэу. Ар мэзу шыпсыранэ, бэрэжьей, тхьэрыкъуэф, къанжэлъахьэ, лъэнтхьуийкІэ зэщІэкІат.

– Темболэт, еплъыт, – жиІащ зы щІалэ и шыр кыжьэдыкыуэри. Джабэр зыгуэрым кыдырикъутейри, гъуэгу Іуфэр кыпхитхьат. Темболэт сымэ зыкърагъэлъэтэхаш. Еплъмэ, къамыл лъабжьэ щІы псыІэм лъакъуампІэ гуэрхэр иІэт, ауэ ІупщІтэкъым. Кхъуэ пІащэ, хьэмэрэ нэгъуэщІ хьэкІэкхьуэкІэ? ЩІалэхэм, зыр шыхэм кыыбгъэдэнэщ, я къамэр кърахри, псыхьуэмкІэ дыхьэну ежъащ. Лъэбакъуэ тІошІырыпщІ нэхъ ямыкІуауэ Темболэт наІуэ дыдэу шы лъакъуампІэ кыильэгъуащ. Шэч хэлътэкъым, мыбы кыдэкІар Къанлы и шагъдийр зэрыарам. Сыхьэт ныкъуэкІэ псы Іуфэм нэсащ. Лъэужь лыхьуэу адэ-мыдэр зэхажыхь. Ауэ мывэ лъэгум дэнэ кыикІынт. Ипщэ, ищхьэрэ защІурэ тэлай лыхьуауэ пшахьуэ нэхъ щызэтрихьа ныджэ тІэкІу деж абы шы лъабжьэм пхишкІумбауэ, лъэкъуампІэ кыыщагъуэтащ.

Абы кызызэригъэлягъуэмкIэ, шыр ищхъэрэкIэ кыкIат, псыхъуэрыкIуэу. ЗрадзыхыIуэри псыр зыщIуэ жьэгъум деж мывэ джей иным кIэрихъауэ Къанлы и шыщIагъыщIэдзыр къагъуэтыжаш. Ар яIыгъуы Темболэт сымэ шызэреутIыпщу къэсыжри яльэгъуар Бибейрэ Щэбэтыкъуэрэ жраIэжаш.

– ГурыIуэгъуэщ, – жиIаш Щэбэтыкъуэ. – Къанлы ищхъэрэкIэ ехаш.

Ар зы мыгъуагъэ Iууэри ишири псыхъуэм дэщхъэрыуаш е зыгуэрым дихуаш. Мы екIуэкI псор лъагэщ... Къулшырыф блыну.

Ар нагъэсатэкъым Жамболэт ауз кыдыхъэпIэм бгыщхъэм плъакIуэу тригъэтIысхъауэ мы махуэхэм теса Щэбэтыкъуэ и щIалэ кIасэ НэфIо хъэчэхъэпсэу, и шыплIэм зыгуэр дэлъу кыщытехъэжам. ЩIалэр апхуэдизкIэ ешати, дэлэпыкъуэгъуншэу шы къудейм къепсыхыну жэрдэм хуэщIыжакъым. Къанлы ари шым кърахъэжаш. НэфIо занщIуэ ехуэжаш. Къанлы псэ зэрыIутир къапшIэми хъэлъэти щIакIуэ яубгъури жыг лъабжъэм щIалъхъаш. Абы псори еуфэрэфэкIырт. Ар зэхэфыщIат, и Iэпкълъэпкъыр зэфэзэщу лъырэ уIэгъэрэт. А псом и щIыIуж шагъэгъуэлъым Бибей гу лъытащ Къанлы и лъакъуэ ижъыр щызэфIэмыщIапIэ кыщышауэ. Ар Щэбэтыкъуэ шригъэлягъум, лыжъым кыIэбэрэбыхъри жиIаш:

– И лъакъуэр къутащ. Лъэдий къупщхъэр. Бибей, мыр къуажэм егъэшэжын хуейщ. И лъакъуэр фэндү фIэбэгыкIаш, еIэзауэ мышхамэ, сэкъат хыхыныр дзыхъщ. ИIэ, шэс! – Щэбэтыкъуэ и щIалэ курытым зыхуигъэзаш. – Уи анэ хуэхъи абы зыгуэр ирищIэнщ. Езыр пэмылъэщмэ... Жылэр инщ.

Къанлы и Iуэхур яухри Бибейрэ Щэбэтыкъуэрэ НэфIо здэщылъымкIэ яIуэнтIаш. Абы Жанболэт сымэ бгъэдэтт, ауэ зыри дзыхъ ящIу еупщIатэкъым: сыт къэхъуар? ЩIалэр Iэпсэулъэпсэу щхъэкIэ, ябгъуэ зэхэукIат, хыжъэт.

– Щэбэтыкъуэ сымэ къокIуэ.

– БI, – НэфIо и адэм и цIэр зэрызэхихыу кызыщыуаш. Ар Iэкъуэшакъуэу кызыщIэуаш, джалэж пэтрэ Жанболэт пхъуэри иубыдащ.

– УитI, хуэмыху, уи цыр уа? УлIэнуми, зыгуэр къыджыIи, – Щэбэтыкъуэ ауэ щыль мывэм тетIысхъаш. – ИIэркъэ? Гын умышхамэ...

– Хъэуэ... Бгым... Хъаныдзэр, – щэлум хэту НэфIо кыжъэдэлъэтащ.

– Плээгъуа лы? АдыгэлI? Мэуэ зэ гъэскъыскъыт ар, Жанболэт! Уи фIэщи, – къэгубжъаш Щэбэтыкъуэ, зэфIэувэжри и къуэм екIуэтэлIаш. – Хъэдэ умыхъуамэ, зыгуэр жыIэ, хъэIуцыдзым яшхыжын! БI!

НэфIо къаскIэри псынщIэ-псынщIэу псалъэу щIидзаш:

– Нэхуш кIыфIым къежъауэ хъаныдзэр къокIуэ. Лъэсыдзэр япэ итщ, шухэм зыкърачатэкъым бгым сыкъыщехыжам. Сиш зыкъездзри хъыбар къэсхъу... Мей губгъуэ сыкъэсауэ... Гъуэгу дыдэм фIыщIагъэ гуэрхэр... Мыщэ щызэрызелъафэу слъэгъуаш. Си шыр пырхъаш, зрилъэфыхъаш. ЕсхулIэIуэмэ, мыщэ зэрыбын... ШыритI... Бжъэ матэ... Мыщэ танитIрэ зы анэрэ цIыху гуэр зэралъафэу... Анэм псымкIэ илъэфу... хидзэну арагъэнт... Мыдрейхэр и гущIыIум ифыщIыхъу... Си шым сыкъелъэри... Си насыпти жъыр къыдрихуейрт. АдэкIэ зыкъуэздзэ мыдэкIэ зыкъуээудыгъуэу сабгъэдыхъаш... Къамэр си Iэдакъэ щIэлъу... Анэм сеуаш. ЗэшэзэпIэ схуэщIакъым... ИтIанэ... сытми зэфIэкIри, лы щыльым сеплъмэ – Къанлыт.

– Тобэ, – жиIаш джэгъуакIуэ Щэбэтыкъуэ бгъэдэсым. ИужькIэ абы и уэрэдым: «А махуэм мыщэжэ дзэпкъ жанти Къанлы лыхъур гупым тхигъэзт», – жиIэри хигъэуващ. Дэнэ и гущхъэм кыщыкIынт джэгъуакIуэм бгъэн пхыр ящIыр щилъагъум Къанлы, Iуэхур зыIутир кыгурыIуэу, гъуэгу, тхъэгъэпщI гъуэгу техъауэ? Ар езы Къанлы жегъэлэжыгъуафIэкъым. Апхуэдэ куэд зыщIэна, зыщIэкIуа лыт ар.

Хъаныкъуэ Ахъмэт-Джэрий хъумакуэуэхэр и зэпэкъуашцэу, шу гъусэр и куэдэу пллэпллэжу фитоным илт. И адэ Мэт-Джэрий къыщиутыпщым уазу кърита псори абы шыгъупщэжат. Иджыри къыздэсым Ахъмэт-Джэрий къыпэувын игъуэтакъым. Пэжщ, зы жэщ хъэ щэхурьпхъуэу шу гуп цыккыу къыкъуэщтри ящлаи шымылэу къуршым ихъэжаш. Зы щэ ныкъуэ нэс улэгъэ-укыгъэ ящла? Араш. ИужькIэ Бибей и къуэм зытхух фIигъэкIуэдаш. Абы и хъэдэр щадыгъужым... Аргъуейм нэхъыбэ яхуээфIокI... Ауэ и хэхъуэр! Оу, ар дэтхэнэ дзэзешэри зыщIэхъуэпсынщ. Къуажэ пщыкIуий гъуей къищIаш, фIыгъуэу ядэлъыр къыдихщ джатэпэкIи, нэхъ IумпIейуэ зыкызытIахэр игъэсаш, мыдрейхэм ефэнды дигъэтIысхъаш. Зы жылэ къыдэкIыжакъым нафIуфIуэ, и уасэ къэкIуэну зы хъыджэбзрэ зы щIалэрэ къыдинэу, есэч ин къалимыху. Иджы мес и махъшэхэр мэхыщIэ, лъэрышэу зым и Iэр адрейм епхауэ Бахъчысэрай и бэзэрым тез хъунщ гъэру я гъусэр. Ар дыщэщ, дыщэм и мызакъуэу лIыгъэщ, щIыхыщ. Хъаныкъуэм и гуапэт лIыгъэри, щIыхъри. И адэ и къуагъ къызэрыкъуэкIыххэу «ди тепщэ», «ди пэщэ» и блыгущIэт фэрыщIхэм жаIэу зэрыщIадзам Ахъмэт-Джэрий шыгуфIыкIаш. Уеблэмэ абы и сэмэнхэми я нэхъыбаплэм ящIэрккъым ар езыр мыкърым хъану, мы-Мэт-Джэрийуэ. Абы шыгъуазэккъым и бийхэри. Хэт ар къэзыщIыхур? Ауэ Iуэхукъым. Нэгъуей Долэт асмыжми дзэ псо къишэу сыныбгуохъэ щыжиIам ар хъаныкъуэу хуигъэфэщакъым. Иджы Ахъмэт-Джэрий арэзыщ. Фитоным здилъым ар нэбэнэушэт, гугъэ IэфIым къыхэмыкIыу. Алыгъэ шыкур... Алла урсун... Аллыхыым ар абы и нагIэ къритхаш. И дзэр пэрыуэншэу макIуэ, къуентхъ къищIар зыми щыщкъым абы къыпэплъэм елгытауэ. Япэ къэсым мы Iуфэльтафэр яуфэкъаш. АдэкIэ...

Дыгъэр щхъэгум къыщиувэм дзэм и пэр ауз дыхъэпIэм нэсат.

– Ди тепщэ, тIасхъэщIэх япэ идгъэщамэ, – жиIаш Ахъмэт-Джэрий и Iумэт нэхъыжбым.

Хъаныкъуэр Нэгъуей Долэт еплъаш, и куэсэ жьакIэ цырхыым дэлэбейурэ. Нэгъуей Долэт лIыжь асмыжт, хъэлужыж бзаджэт. Абы мы аузыр и Iэпхъуамбитхум хуэдэу ицIыхурт, адыгэ лIакъуэлIэш, уэркъ машIи и цыхугъэтэкъым. Абы нэмысу къыкIэлъызэрахъамрэ хъэщIагъэу кърахамрэ и пщIэу иджы Нэгъуей Долэт адыгэ щIыналъэр зыутэ бийм дэмэгъу зыхуищIат, ар яхуишэрт.

Нэгъуей Долэт адыгэбзэ щIагъуэу ищIэрти Къанлы и бейгуэл ЩхъэцIанлъэ зыхуигъэзаш:

– Дауэ тщIыну?

– ФызэрегуакIуэщ, ауэ сэ сыкъыщежъам Къанлы жиIэгъаш: Бибей сымэ мурад бзаджэ ящIмэ, е зыгуэр нэсIуэхунщ, е сэ сынэкIуэнщ. Апхуэдэу мыхъуу зраIуэнтIыхъ, зралъэфыхъмэ, псори хъарзынэш, хъанышхуэр хъэщIэу къедгъэблагъэу араш. АдэкIэ ищIэнум езыр хуитыжщ.

– Хуейкъым атIэ, – жиIаш Ахъмэт-Джэрий Iэ ищIри. – АдыгэщIым и зэхуэдитIыр субыдаш. Къуажэ пщыкIуий къызэзнэкIаш. Къэнар мы аузхэрщ. Ауэ мыбы къулеягъ нэхъ щыIэу къыщIэкIынщ. Дыщэ зиIэм и пхъуантэ дельхъэ. Бгырысхэм я къуршыр я пхъуантэщ. Жылэ дапщэ жыпIат мы аузым дэсыр?

– Бибей и лIакъуэлIэш, уэркъ сытхэм ейуэ къуажэ пщыкIуш, си тепщэ, – жиIаш Нэгъуей Долэт и нэ хъурейхэр иджэрэзыхъу.

– Хъм... Дауи, къуажэ къэс илгъэс пщыкIуш – пщыкIуий я ныбжъу хъыджэбз щэ ныкъуэ зырыз... Бибей и пхъур си адэм хуэсшэнущ...

– Бибей хъэблэ мы ауз дыхъэпIэ дыдэм деж шысаш сэ къэсщIэжым. Абы кIэлъыкIуэу адрейхэр. Ауэ Алыхышхуэм и фIыщIэш. ФIыгъуэри ягъуэри абы елъагъу, елгытэ. Инш Алла, уи фIыщIэкIэ ди гъуэгур уи Iумэтхэм ебгъэлъэгъуаш, дэри дыпсэхужаш. Бибей щтэри жылэхэм я пщэдыкъ дыдэм кIуэри къыдэтIысхъаш. ЩтапIэ ихъэжаш, къэрэщейхэм я пэгъунэгъуу. Иджы ахэр елI, дэ жьы Iурыуэгъуэ, фи фIыщIэкIэ...

– Ар Алыхъ Iэмырщ. Аллахъу тэхъэлам жиIаш цыху шыуэр гъуэгу захуэ тешэжын хуейуэ. АрщхъэкIэ мы адыгэхэр я псалъэжбым тетщ: хъэм вакъэ хуащIмэ, щешхыкI, – шэжыгъэкIэ хуэдизу къытетIысхъа и напIэхэр зэхуишэу Ахъмэт-Джэрий пыгуфIыкIаш. – Уэ фIы яхуэсщIашэрэт, зы Алыхышхуэм дыкъызэригъэщIар япхызгъэкIашэрэт, жоIэ, езыхэм...

– Ахэм жаIэр араш: дауэ ар, зы тхъэ фIэкIа уимыIэу упсэууэ. Апхуэдизу унэплъыснэлус, укъулейсыз хъун? Зы тхъэ... Зы фIэкIа уимыIэри... Абы и щIыб къыпхуигъазэмэ, хэт... – Нэгъуей Долэт къригъэжъар и нэбардхэр къыщIигъэтIэгIу къеплъа Ахъмэт-Джэрий жьдригъэлъэфэжаш.

– Си лъэм тIэкIу зезгъэукъуэдиинт, – жиIаш итIанэ Ахъмэт-Джэрий. Фитоныр къэувыIэри ар кърахаш. Хъаныкъуэр IэмашIэлъэмашIэт, ауэ тырку султIаным къыхуищIа фэилъхъэгъуэ

дахэм щІэбжьыфІыкІырт. Абы сэшхуэ, фокІэщІ хьэлэмэт, ари тыркум кыхурахауэ, кІэрыщІат, зи шыгум къэдабэ ида къундузыфэ пыІэ цІыкІу щхьэрыгът. Зигъэгуагуэу Ахьмэт-Джэрий уафэм дэплъеящ, щІылтэм къеплъыхащ. Зыгуэр жиІэну и жьэр зэщІихат, арщхьэкІэ хьэлэбэлыкъ къэхьуам иригъэшхыжаш.

Гъэр къахухэм зы щІалэ ахьырзэман, абы зыкыызэритІэтар уэ жыІэ, кыбгъурыту къакІуэ сэмэным теуэщ, сэшхуэр кыкІэриудри ар зэшэзэпІэ ищІащ, мыдрей зезыпщытахэм ящыщитІи къиукІащ, иджы и ИтІым сэшхуэ зырыз ІэщІэлъу зигъэкІэрахьуэрэ гъэр зэкІэрыпхахэм яфІебгъэрыкІуащ, кІапсэр щІыпІихым щызэпигъэщащ. Хуит къэхьуахэр хэт щІэцІывэжащ, хэти сэшхуэ зыІэригъэхьауэ щІалэ хахуэм дозауэ. Я щІыбыр зэхуэгъэзауэ я гупэкІэ зыбгъэдамыгъэхьэІауэ абы псори кыкІуэцІракъутыкІ, хъаныкъуэм и файтоным къафІекІуэталІэу.

Ахьмэт-Джэрий кызэкІуэкІащ.

– Фубыд, фубыд плІыри! – кІиящ ар, фитоным дэлъеижурэ. – ФочкІэ зэкъуэвуд! Зы къэвгъани!

СэмэнитІ-щы иувыкІри гыныгъуэ трагъэщхьащ. Щтамылэ еуэхэри щІалэ хьыжьэхэм я фочыр трагъэсхьащ. Абы зыр яукІащ, тІур уІэгъэ хьуащ. Къэнар псори зэхэзыубларт. Абы тезэрыгуам куэд жрагъэІакъым. ЩІалэр Іэпхлгъэпхыу Ахьмэт-Джэрий кърашэллэащ. Абы и тезырыр хьэзырт. Іэпхлгъэпхыр аркъэнкІэ шы емылыдж кІэращІэри губгъуэм ираутІыпщхьащ.

– Шыр цІыхукъым. И закъуэ губгъуэм пхуитынукъым. ЗыкІэригъэхумэ, кыткІэлъыкІуэжынщ, – жиІащ Ахьмэт-Джэрий, цІыху губзыгъэхэм заригъэщхьу.

Пшапэр зэхэуат хъаныкъуэм и дзэр Мей губгъуэ щынэсам. Нэгъуей Долэт Ахьмэт-Джэрий жриІащ мыбдеж нэхъ теугъуэпІэ абы зэрамыгъуэтынур. АдэкІэ аузыр зэв мэхъу, пшапэр зэхэуауэ ущызекІуэнри шынагъуэншэкъым. Нэху къекІмэ, щІадзэнурэ зы къуажэр яубыдмэ, зы къуажэм дыхьэу Бибей хьэблэ нэсынухэщ. Жэщ къатехьуэми, ІурыщІэ хьуа жылэ нэхъ зыхуей шагъуэту зыщІаІэжэнынщ.

– КъэвгъэувыІэ дзэр! Дзэпщым къэрэгъул плІащІэ вгъэув, дзэкІэм зы щыІэмэ куэдщ. Лэгъупыр зэфІэвдзи цІыхур вгъашхэ! Мэл, ІэщІэ-выщІэ зелъэфэн къэвмыгъанэу фукІ! ДяпэкІэ Бибей дигъэшхэфын хуейщ. Армырмэ, и къуэм и ужкыр езгъэхунщи и щхьэфэр лъэгущІыхь езгъэщІынщ. Зы гъэр хьыджэбз еІусэм – и щхьэр теІущІыкІыпІэм! Пщэдей къуажэ дыдыхьэмэ, физ, пхъужь, фызабэ! Щхьэж и насыпщ! Сыт аргуэр? – жиІащ Ахьмэт-Джэрий цІыхур щыпІейтейм.

– Мыщэ, ди тепщэ! Мыщэ укІа къагъуэтащ.

– Хъарзынэкъэ атІэ! Мыщэл зыфІэфІ кытхэт хьунщ дэ! ЦІыхуфІ и шхын и гъуэгу телъщ. Жьэн-фэныр зэхэгъэжъамэ, сэри зэзусыгъуэджэнкъым.

– ЗекІуэ и вакъэ лажьэркъым, – жиІащ ЩхьэцІанлгъэ Ахьмэт-Джэрий щхьэщэшхуэ хуищІри. Мыдрейм и лулэр зыжьэдихри ЩхьэцІанлгъэ и щхьэм теуІуащ, мафІэ сахуэр къригъэщэщыжу. ЩхьэцІанлгъэ къэлыбат, адыгэ щэн кыхэна фІэщІыжри, арщхьэкІэ зызэтриуІэфІэжащ, игу гъуамэр ириупІэхыжу.

Абы хэту дыгъужь къугъ макъ къэІуащ. НэгъуэщІи кыпэджэжащ. ЩхьэцІанлгъэ гурыщхьуэ ищІат, ауэ жиІэну хунэмысу Ахьмэт-Джэрий къэпсэлъащ:

– Дыгъужь нэщІахэр мыщэл пшэрым хэдгъэкІыжащ. Ягъэ кІынкъым, мэуэ Бибей хьэблэкІэ фыдэущей и мэл гуартэхэм фыхэуэ. Абы щхьэкІэ си зы сэмэн кІакхъу щІезгъэчынкъым. Адыгэхэр къулейщ, фэри сэри дрикъунщ, зыттІыжу. Инш Алла!

Дыгъужьу къугъар Темболэтт. Япэу апхуэдэ Іуэху дахэ, лЫ и Іуэху и пщэ кызырэыралъхьам щыгуфЫкЫщэри абы и макъым пцЫрыпцІ тІэкІу кІуат. Ауэ уемыдэІуэпауэ е ар уи Іэмалу щымытауэ а ныкъусаныгъэхэр къыпхухэхутыкЫнутэкъым.

Хъаныдзэр кызырэуыламкІэ хъыбар яритри Темболэт зытета лъагапІэм къепщыхыжаш, арэзыуэ, гуфІэу. Иджыпсту ар ГупымыкІ егупсысаш. Сыту пІэрэ ищІэр? Гурэ-гурэ лъагъуэ зэхуалэш, игу сыкъэкІатэмэ. ЩІалэм ар фІэфІт икІи а зыщІэхъуэпсыр езым и фІэш ищІыжаш. Абы кыфІэщІаш кЫфІым хъыджэбзыр кыхищІыхукІу. ГупымыкІ Темболэт къожъэ, кыпоплъэ, текІуэныгъэр иІэу игъээзжыну. Абы шэч хэлъкъым. Ар мо вагъуэр зэрылыдым хуэдэу нахуэш, ІупщІщ. ИтІанэ Темболэт игу къэкІаш бийм текІуауэ, ягъээзжауэ! ЩІалэм Бибей и афэрым кышщыхынщ а зауэм, пщэдей. И фІэш ищІынщ Темболэт ублэплъыкІу нэгъуэщІ малъхъэ кышщІэплъыхъуэн щымыІэу. Абы ГупымыкІ кыишэнщ. СлІо, Жанболэт абы и къуэшкъым, апхуэдэу уеплъмэ, япэ кыишэнри зыкІэ игъуэджэкъым. ГупымыкІ и лэгъунэ кызыэришэж нэхъ пІалъэ иримыту, ар зекІуэ ежъэнщ. ЩауэщІэ зекІуэ. КІэс кыишынщ кэкІуэжынщ. Хэт гъусэ ищІын? Жанболэт хъунукъым. Е уи ныбжъэгъу, е уэ нэхърэ нэхъыщІэш щауэщІэ зекІуэ здашэр. НэфІо хъунут, ауэ нобэ дзыхэІуэу зыкыигъэлъэгъуаш. Аращ атІэ, щІалэш, лантІэш иджыри. Хъэуэ, Бибей Темболэт и лЫ щІыкІэр игу иримыхъмэ, хъушэм кышщІубыда шыр иригъэутІыпщыжу и уанэш дэгъуэр дауэ кърита? Ар зыгуэрым и щхъэпэкъэ. Апхуэдэр адыгэлІ куэдым къыпхуамыщІэнщ... Оу, ГупымыкІ, ГупымыкІ, мазэр зи нэкІу, ІэкІуэцІыр зибг! Уи щхъэцышхуэр тІатІэу уи напэм пщэкІухъу кышщхъэшылъщ! Ущысмэ, ущы- иэш, уежъамэ, кыу пщэху псым тесщ. Оу, Гупы- мыкІ! Си тхъэрыкъуэ хужь, Сэтэнейуэ акъылыфІэ, Мэлычыхъуу Іуш! Тхъэуэ щыІэр пхуэхъуапсэу, хъуапсэ хуэщІу уащІаи!

Темболэт и щхъэр иубыдыжаш. ИтІанэ щхъэкуц кызырэыригъэнам егупсысыжри пыІэр щхъэрыкъуаш, и къамэ Іэпщэр Іэ сэмэгукІэ, сэшхуэ Іэпщэр ижъымкІэ икъузащ. Хъэуэ, сэ си щхъэ бий къецырхъынкъым. АрщхъэкІэ Темболэт мэхъэшэщауэ кыфІэшщІыжри адыгэ псалъэжъ: «ЛЫм зигъэхъумэ, къэрабгъэщи, шым зыхъунщІэмэ, дзыхэхъ», – жыхуиІэр игу къридзаш. Ирехъу атІэ апхуэдэу, ираукІ Темболэт. Ауэ ГупымыкІ и щхъэгъусэу яукІамэ, ар Темболэт деж кхъашхъэдэс ищІыну кІуэнут. Илъэс хъурей хуэщыгъуэу, пІэ щабэ хэмыгъуалъхъэу ихъынт. Уеблэмэ фІы дыдэу кыльагъу нэужькІэ и напэ, и бгъафэхэр иуІэжынут, дыркъуэ тридзэу, кызырэыхуэпэжыр псоми ягуригъаІуэу, нэгъуэщІылі кышщІшэмэ, мис – иригъэкІуэту.

КІуркІунау къэджам Темболэт кыгъаскІэ пэтащ. Ар абы хуэхъушцІэри и гупсысэ ІэфІым яужь иувэжат, ауэ иджы япэм хуэдэу зэкІэлъыхъа хъуртэкъым. ГупымыкІ куэд хуэпощэ. Кърым хъанри абы кышщІэупщІаш. Къанлыщи фІы игу илъмэ «Уэгум ит къанжэр...» Къанжэ мыгъуэр зыхуашІын! Ауэ сыту пІэрэ ар Аслъэнбэч жримыІэу Темболэт ГупымыкІ кышщІриІуэкІар? Уа, Аслъэнбэч и хъэпІи-и шхыпІи щымыІэу кІуэда? Нобэрей махуэм зы цІыхум цІутІ кыжъэдэкІакъым. Аракъэ улІамэ? Нэгъабэ лІам ушцІэзгъэхъэжынщ, жиІаш пасэрейм. ИкІи пэжщ, зэкІэшцІохъэж. Иджы Аслъэнбэч щхъэкІэ ГупымыкІ щыгъуэнущ. Илъэс. Оу, ар... Іуэхукъым, Аслъэнбэч илъ Темболэт ищІэжынщ. Хейм илъ хамэм... Темболэт хамэ атІэ? Ахей, ар мыхамэмэ ГупымыкІ щхъэкІэ хъэрэмагъ... Ар хъэрэмагъ? Ар лъагъуныгъэщ! Лъагъуныгъэ, Темболэт и лъагъун...

– Темболэт, уэра ар?

– Сэращ, Жанболэт.

– КІуэ, уиш, уи уанэ кІэлъыплъи, гъуэль. Зыгъэпсэху, куэдым уемыгупсысу. Мо псы щыщ макъым щІэдэІу, нэхъ уІурихынщ. Пщэдей... Жей фІыуэ.

Жанболэт нарт щауэ хуэдэ кЫфІым хэфІыщІыкІырт, зэми дунейм щыщыбзэу хэпшахъуэу. Абы и нэкІу лЫгъэ кызырэихыр, и нэбжыщ кІыхъхэр, набдзэ фІыщІэшхуитІыр Темболэт и нэгу кышщІыхъаш. Сыту щІалэ ахъырзэман Жанболэт! Пщэ яе ткІийуэ, лъагэу, плІабгъуэу, бгы псыгъуэу. Іэпщэрэ лъабжъэкІэ хэт кыпэлъэщын Жанболэт!?... Темболэт нобэ псоми яхуэарэзыт...

НэхулъэкызыщІитхъынымиІэжщымыІэуЩэбэтыкъуэрэБибейрэзаужъаш,псориэщІагъэтэджаш.

– Фыхъэзырщ псори, аркъэ, – жиІаш Бибей. – ИІэ атІэ, Щэбэтыкъуэ. Тхъэшхуэр ди телъхъэу!

Щэбэтыкъуэ лЫжъым псом япэрауэ и хъэ къагуэжъыр зришалІэри, дыгъуэпшыхъ лъандэрэ зи ІэгъуапитІыр зэрыдза тэджэлейм кІуэцІыса бажэ тхъуэплъыжъ зи дзэлыфэр мычэму зытІыр иутІыпщаш.

– Уирэ, уишт! уишт! Хъэ къагуэжъыр ину банэу бажэр ирихужъаш, мыдрей хъэ гупри, банэу, пщІэууэ зэрехъэжъаш.

– Зы хьэ забэным хьыщэ йобэн, – арэзы хьуащ Щэбэтыкьуэ. Итланэ шыд гуартэ зи щыб пхыр зырыз ипхар кьрахуллащ.

– Ди тхьэшхуэ, гуэныхь тцумыщI, Iэмалыншагъэм дрихуллащ! – жиIэри мафIэ пылгу кьыхуашия пхьэдзакIэмкIэ бгъэныр хригъадзэри шыдыр аузымкIэ ириутIыпщхьэащ. ЦIыхуу щыIэм я зырыз-тIурытI куэдрэ щIагъэнэнт, яухри шухэр шэсаш.

Я тхьцIэр зэрыхуабэр кьафIэмылуэху хуэдэ шыдхэм япэ щыкIэ зралъэфыхьат, ауэ мафIэр щызэщIэплъэ, щызэщIэрыуэм, абы я щхьэр щIахьащ хьэ банэ макъыр зэхуаамыгъэхьажу кIийуэ, гъуахьуэу, гуIэжу. Ар шынагъуэт. Ауз кьагъэпсалъэ, кьагъэушам и джэрпэджэжыр кьыхыхьэжауэ. Ар щыблэ макът, мафIэ толъкьунт.

Япэу хьэ банэ, хьэ пщIэу зэхэзыха Ахьмэт-Джэрий и кьэрэгъул щхьэукъуахэр кьыщыльэтащ.

– Хьэхьей-тэтей! Теуэ! Теуэ кьащIащ! – ахэр хьэзырт зэуэну. АрщхьэкIэ хьэ, хьэ гужьей шыдым кьахум зыкьрадзаш. Итланэ шыд кIий макъ. Ар абы кьагурылуакъым. Ар кьуршым уэс утэ е мывэ утэ кьыщыхуам ещхьт. Псыдзэм нэхьрэ нэхь Iейт. Кьэрэгъулхэм я бисмыллахь зэкIэлыагъэпIащIэр езыхэми зэхахьжыртэкъым. Ауэ нэхь Iеижыр адэкIэт. Шэ цIывам хуэдэу мафIэ, мафIэ укъубея аузым кьох, пIэнкIыу, пщIыпщIу. Аузыр мафIэм зэщIиштащ. Ес псори!

– Алла урду! Алыхьыр кьыдэбгаш! – зэщIэкIиящ цIыхур...

Ахьмэт-Джэрий и шэтэрым кьыщыщIэжам зауэ гуащIэ екIуэкIырт. ФокIэщI бгъауэу бузэдыжу пщIэжын щыIэтэкъым. Ар гъэуэгъуафIэу, щтамылэ, уэздыгъэку жыпIэу ухэмыт щхьэкIэ, уэздыжыным зэман хуейт. Шэ закъуэр игъэсри Ахьмэт-Джэрий и сэшхуэм епхьуащ. КьыкIуэтыр езым ейуэ, кьызыгъэкIуэтыр бийуэ и нэм кьыщхьэрипхьуауэ ар кIыфIым хэлъэдащ. УкIийкIи упсалъэкIи зыми узэхахьнутэкъым. Алыхьыр кьэбгаш Ахьмэт-Джэрий.

Абы зыгуэрхэр зэпеупщI, зыгуэрхэм йопыдж. Жыхьэнмэ мафIэр шыд гужьейхэм кьыкIуэцIрах, зи щхьэ паупщIа, уIэгъэ хьуахэр джалэри хьаныкьуэм и дзэр зыхэлъа щIэуфэ, тепIэн, зэрыукIыжауэ щыль сэмэнхэм я щыгъыным хидзаш. МэфIэс хьужащ, абы зыкьелэт.

– Си тепщэ, си тепщэ, доунэху, дызэроукIыж!.. Мыр, мыр шыдщ! – гуIэжыгъуэр телъу Ахьмэт-Джэрий и Iумэтнэхьыжыр хьаныкьуэм хуэлъэпIастхьэрт, ауэ цIыху кьытезэрыгуэм лъагъэлэсыртэкъым. Итланэ абы и щхьэр тIууэ зэгуагъэзащ.

Ахьмэт-Джэрий зы аул нэхь дэмыкIыу сыну зэфIэдиящ. Абы щхьэхьу, мафIэр и гущIылу илгу кьыхуэжэр шыдт. Шыдт, шыд гъуабжэшхуэ. Ар шейтIан Iуэху фIэщIауэ хьаныкьуэм:

– Бисмыллахь, – зэкIэлыгъэпIэщIат, арщхьэкIэ шыдыр кьажэрт, кIийуэ, гуIэжу. Ахьмэт-Джэрий зишэщIри ибгъу кьыхуа шыдым еуащ. ТIууэ зэпигъэлкIа хьеуаныр щэлур и мафIэр, хьуаскIэр и гущIэу кьытебэгаш, пIэтIауэ-лъэкъуауэу.

– Оу, Алла! – хьаныкьуэм и файтоныр здэщытыр кьыхуэмыгубзыгъыжу зигъэкIэрэхьуащ. Ауз пхашIэмкIэ зи щхьэ зыхь шыдхэм яхэту йожажэ. Абдеж Нэгъуей Долэт гъусэ кьыхуэхьури лъыкI-псыкI зэрыщIыжа дзэм я щхьэр хахаш.

– Файтоныр! Файтоныр, Долэт... Оу, нэлэт бериу! Файтоныр! – кIиящ Ахьмэт-Джэрий.

– Псори хьэдэ тIуащIэщ, пхыкIынукуьым, – жиIащ кьэхьуа псом мывэ кьуагъым кьуэсу еплъа Нэгъуей Долэт, зыш сIамэ, жиIэу хьуапсэу. Ауэ шы мафIэм пхухэтыжынт, я щхьэр щIахьащ. Нэгъуей Долэт хэлIыфIыхьри пхыр лыгъэр зыкIэраудами гужьейгуэм зэрихуэ шыдитI кьиубыдащ, зым хьаныкьуэр игъэшэсщ, адрейм езыр тетIысхьэри – макIуэ щыкIэ.

Псоми зы сыхьэт текIуэдатэкъым. Щэбэтыкьуэрэ Бибейрэ зэрамыгугъауэ хьуат. Абы хьисэп зэращIамкIэ дзэшхуэ кьакIуэу хьаныдзэм фIагъэщIу щIагъэпхьуэжынырт. Итланэ езыхэм яужь защIу зыльэщIыхьэр яукIыу бийр аузым дахужынырт. Зэрыхьуар нэгъуэщIщ. Зэрыхьуар нэхьыфIщ.

Нэху щыуэ Бибей Iуэхур зэрыхьум еплъурэ иджыри кьэс зэтриIыгъа Жанболэт сымэ иутIыпщаш:

– ФыкIуэ иджы. Шэч хэмылгу мыбы зыкьомым ягъэкIэрэхьуащ. УкIыгъэ фымышI, Iэмал иIэу. Дэ гъэр дыхуейщ, дгъэлэжээнщ. Ауэ псоми щыфщIэн... Мыбы ундэрэщхьуа, кьэмэха гуэрхэри кьыхэкIынщ. Зы пщыкIутху хуэдэ фыкьанэ...

ЩIалэхэр зэрылуащ. Псом япэ Темболэт итт. Абы якIэлыпылгуэрэ Щэбэтыкьуэ жиIащ:

– Аращ атIэ, Бибей, зауэ езыгъажэ и щхьэ лажэ хохуэж. Еплъыт мыбы – мы Мей губгъуэ. Зауэ щашIа кьуажэрэ, ябгынэжа жылэрэ, жыхуалэр мыращ. Губгъуэ щIагъуэ, губгъуэ махуэ! ТIум я махуэри кьыпхуэкIуащ. Ар уэ уи ягъэ? Уэ увэнт, уэ упIэнт! Хьуркьым. Сытым хуэдэ щыгулът уи щыгулътыр, сытым хуэдэ бэвт уи бэвыр, мэш ирехьу, иренартыху! Уи ху мэжаджэм кьыщIыхьэн дэнэ кьипхынт, уи хьун ехьуа мэл ил сыт пэпщIынт. АрщхьэкIэ мис...,

– Куэдш, Щэбэтыкьуэ, куэдш. Хэтыт мыбы хуейр? – Бибей и Іэр и гупэкІэ ишиящ. Губгьуэр зэтелъэфжауэ хьэдэт. Адэ-мыдэкІэ щхьэ кьудейхэр фтреят, языныкьуэр тІууэ зэпыгъэхуат. Абы хэмыплъэн щхьэкІэ пшэр зытрилъэфэжам ещхьу, пщэдджыжь дыгъэ кьыщІэжам зигъэпщкІуящ. Пшагьуэр здэщыІэмкІэ жьыр кьеуэрти Щэбэтыкьуэ гуэрым жиІащ:

– Уэшх кьешхынуш, си мэкьур аргьынэу илъш, си мэшыр мэхыжьэ!

– Мес, уи мэкьур Іуебгъэхыжынш, – жиІащ Бибей. Жанболэт сымэ цІыху щитІ нэблагъэ кьахурт. Псом япэ шыдым тесу хьаныкьуэр итт. Бибей и пашхьэм кьэсри ахэр кьэувыІащ.

– Уэра Мэт-Джэрийр? – жиІащ Бибей.

Хьэуэ... Сэ... сэ сы-Ахьмэт-Джэрийш... Мэт-Джэрий срикьуэш.

– Льаркьэ ар? Ущытмэ, далгы, ущылъмэ, убзэ! ЕщІэ, – жиІащ Щэбэтыкьуэ и щхьэм дэІэбейурэ.
– И хьэжыкІэ псым хэуащ.

– АтІэ дэ кьытхуэкІуар Мэт-Джэрий тфІэщІати. ХьыбарыпщІ кьытІэрыхьа, хьэмэрэ уэ ухуейуэ...

– Сэ... сэ сыхуейуэ...

– ГурыІуэгьуэш. АтІэ иджы Мэт-Джэрий диІэщ...

– Ар мыбы кьэкІуэнукьым. Ар...

– Жанболэт, зыгуэр бутІыпщыжакьэ?

– Хьэуэ. Нэгьуей Долэт дащылъэщІыхьэм зиукІыжаш.

– Хьэм хьэ лІэкІэщ хуэфашэр! – жиІащ Щэбэтыкьуэ, хьэхэм заукІыжу илъэгьуа хуэдэ.

– Темболэт, а уи шыр модэ мо щІалэ цІынэм етыт. Сэ уэ шы кьыпхуэзгъуэтыжынш.

ЩІалэ цІынэм и пашІэ-жьакІэ зэщІыхьатэкьым. Ар гупым кьахухэмыкІыу зригъэнаш, щыхагъэзыхьым гуауэу кьэгъащ. Іэпэтэрмэш ищІу, кьыртыху. Бибей кьызэрыгурыІуамкІэ ар щІалэ закьуэт, анэрэ шыпхьу цыкІурэ фІэкІа имыІу. И адэри зы гъэ мыбы щыкІуэдэт.

– Хьэтыр, хьэтыр! – зэкІэлъыгъэпІащІэрт щІалэм.

– Хьунш, хьэтырш, – жиІащ Бибей пыгуфІыкІри. Абы Темболэт и шыр щІалэ цІынэм ІумпІэкІэ бгъэдишаш. – Мэ, шэс, уольтыр... Дэ дызауэлІш, армыхьумэ дылІыукІкьым, хуэмыху. Уольтыр, уольтыр, жысІакьэ!? Шэс мы шым, зи унэ бэгьуэн! Уи псэж тІэкІум щхьэкІэ лІэуэ уи гугъэр!

ЩІалэр дзыхьмыщІу шым дэпщеш.

– Еуэ иджы. КІуэж Бахьчысэрай! КІуэжи плъэгьуа псори Мэт-Джэри жеІэж. Еуэ, хьыбарегъащІэ тхуэхьу. Ауэ кьэбгъазэмэ... Мис мыр уи гьуэмылэщ, – абы Бибей и кьэлътмакьыр хуишиящ. – Еуэ... Душащ!

– Хьэуэ, сыхуитмэ, – жиІащ Жанболэт лъэбакьуэ кьичри. – Духакьым. Абы ихьыжын хьыбар иджыри кьонэ!

– Сыту, Жанболэт?

– Хьаныкьуэм и щхьэр езгъэхьыжынуш мыбы. Ар сэ фІэсхынуш... е сысейр, ауэ и щхьэ фІэсхар бжэгьум фІэлъу зэрэзгъэлъагъужынуш сымыщІэр. Ауэ щыхьукІэ абы и адэр иреплъыж! – жиІащ Жанболэт пхьашэу.

– Мэ, убьд.

Жанболэт и сэшхуэр хьаныкьуэм хуидзаш, езым Темболэт ейр кьыІыхаш.

– Афэ джанэ пщыгъ? Хьунш ари. Мис сэри щызох. Иджы зэгъащІэ, зы мэлыфэ тІэу трахьыркьым, сыкьэбукІмэ, псори щыхьэтш, уаутІыпщыжынуш. Мыр щІакІуэш, – Жанболэт и щІакІуэр идзри зы кІапэм теуащ.

Япэ щІыкІэ хьаныкьуэр Іэнкунат, шыуагъэ куэди ищІырт. Абы ящыщ дэтхэнэ зыри Ахьмэт-Джэрий и гъашІэм и уасэт, ауэ Жанболэт пІащІэртэкьым. ИужькІэ: «Джатэ и щІагъ нанэ щыІэкьым, кьауэ хьаныкьуэ!» – Жанболэт щыжиІэм, Ахьмэт-Джэрий нэхь кьызэрыкІащ, арщхьэкІэ джатэр ІэщІаудащ. ЕтІуанэуи, ещанэуи. Хьаныкьуэр кьулейсызу Жанболэт еплъырт. Лъэгуажьэмыщхьэ зригъауэри ар Жанболэт епщылІат, ауэ и лъапэм кьыхуахь Іупэхэр Жанболэт и джатэпэм кьыргъэІусащ. Хьаныкьуэм и мурадыр кьыгурыІуати Жанболэт гьэрхэм захуигъэзаш:

– Мыр джатакІуэкьым. Хэт щхьэхуит хьужыну хуейми фыкьыхэкІ! Зэрызауэ... Мы хьаныкьуэр, Темболэт, уеуиш. УкьыукІым лыхьужь хуэдэу ущІэтлхьэнш, букІмэ... хуэсакъ, умыпІащІэ...

Темболэт гупым кьахэж пэтрэ зыгуэрым и сэшхуэ кьелат, арщхьэкІэ ар зыхуэгущхуам зыкьыхуритІащ, иужькІэ езым кьрихри кьритащ. Темболэт жэри Жанболэт зытета щІакІуэ кІапэм теуащ. Зэ уэгьуэ. Хьаныкьуэм и сэшхуэр кьыпэщІигъэуэри блигъэльташ. Темболэт ерагъыу зызэтриІыгъащ мыджалэу. ИтІанэ Темболэт нэхь мыбзэщхьу, мыхутыкьуэ хьуащ, ауэ бетэмалт

кээнэр и сэшхуэр Іэпаудыным. Щалэм зишылащ, зигъэбыдащ. Мыр зэрымыклэнджэгур, и щхьэр хильхьэнклэ зэрыхьунур абы кыгурылуэжа хуэдэт, а псом и щылуэж: «И адэр зыуклахэр», – зыгуэрым жиІуэ зэхихащ. Темболэт кыгубжыащ, кыэлыбащ. Ар уэ хуэдэу зищІш, хъаныкыуэр игъэлуэщхьури мо бэлэрыгъам и ныбэгум сэшхуапэр хиІуащ, ауэ езы Темболэти и куэпкы сэмэгум гуащІуэ зыгуэр кыыхыащ. Хъаныкыуэрщуфэрэнклам, Темболэти шхужьым и щлагылуэклэ лыкыуалэр кырикыкырт. Темболэтым Щэбэтыкыуэ кыежэллащ:

– Іуэ, ди Іутыж махуэщ нобэ жытІуэрэ, щІалэ хъарзынэр! – жиІащ абы гущІыхьуэ.

– Фхэткыэ атІэ джатакІуэ? – Жанболэт гъэрхэм зэ яхэупщІыхьыжащ. – Абы шыгъуэ зэуакІуэ фыкыщІежыэн шылакьым. Зэрызауэ мызэуэфыр зауэлІкыым. Зауэклэ, лыгъэклэ фыщымыпсэуфынукІэ, зэрызауэ фыщыхумейклэ, дылэжыэнщ. Пэж, Бибей? ИІэ, фи хьэдэхэр мыбы кыдэднэмэ, мы щІыпІэр хьэІуцыдз тІысыпІэ хьунуш, мэ бзаджи кыищтэнуш! Уэ, щІалэфІ, – Жанболэт хъаныкыуэм и шхьэр кыпиупщІри бащлыкыым кІуэщІилыащ – мэ, мыр ди адыгэ хабзэщ, е здэтхьу, е едгъэхьыжу. Етыж и адэм, плъэгъуари жеІэж. Иджы ухуитц! Гъуэгу махуэ!

ЩІалэ цынэр шыр имыгъэушу ІукІуэтащ. ИтІанэ, фоч уэгъуэ кызэрибгынэу, елъэдэкъауэри шызэреутыпщти, ежыащ. Абы и гум уэрэд жиІэрт. ИгъащІэм зыщІэхьуэпс адыгэш кыІэрыхьащ...

Хьэдэ щІалэхьэхэм ЩхьэцІанлэ кызэрыхэкІар гущІыхьэ Бибейрэ Щэбэтыкыуэрэ ящыхьуащ. Ауэ ЩхьэцІанлэ и хьэдэ мащэм ирахьэхар Жанболэт кыдригъэхьеижащ.

– Абы и хьэдэкІэ, фи нэмыс нэхъ лъагэ ухьу, ди япэ куэдрэ тхьэм фригъэт, ауэ адыгэщІ вэкъапхьэ хуэдиз бгъэукІытэ хьунукыым. Ар си напэми кысхуегъэзэгъыркыым.

Жанболэт нобэ ІуэхукІэ дзэзешэт, абы ищІри унафэт. ЩІалэм нэхьыжхэр пэрыуакыым.

Мей губгъуэм япэм тхьэм и губгъуэкIэ еджэрт. «Ди щхьэ и щхьэузыхыщ», – жаIэурэ жьагъэ мацIэ щыфIабзатэкъым, IутIыжым деж Амыш, Тхьэгъэлэдж сымэ Iыхьэ хухахыу фIэIэн мащIи щашIатэкъым. Апхуэдэ махуэхэм Мей губгъуэ цIыхушхуэ щызэхыхьэрт, шыгъажэ щашIырт, нэщанэ щеуэрт, нэхь лъэщ, нэхь къаруш жыхуалэхэр щызэрагъэбэнырт, хьэромэтокъуи щыджэгухэрт. Иджыри къэхурт мафIашхьэтыхь, IэшырыI щашIкIэ къуажэм дэс нэхьыжхэр зэхуэсрэ Мей губгъуэтхьэм и губгъуэ къехыу, лъэпкъ-лъэпкъкIэ я тхьэлъэIуапIэ меижьхэр, тафэ дахэу щытахэр къагъуэтыжурэ узым, зауэм, уэгъум, мацIэм шахъумэну тхьэшхуэм щелъэIу.

ФIэкIа Iуэху ямыIэу, къехыу жэм фIыщIэхэр яукIыу тхьэлъэIушхуэ щашIэхэри къыхэхуэу щытат, ауэ кIуэ пэтми нэхь кIашхьэ хьуурэ яIэщIэгъупщыкIыжыпаш. ИтIани Щэбэтыкъуэ хуэдэ зырыз мы щыпIэм къыхауэ я лIарэ я псэурэ тхьэ хуемылъэIуу икIыжыртэкъым, цIыхуIэ земыIусэ Мей губгъуэ къэнтIопI, выкIэ, ежъащхьуэхэмкIэ мэзым хуэдэу зэрызэщIэкIэжрэ куэд щIами.

Щэбэтыкъуэ и гуэншырыкъ лъапэ уэсэпсым игъэуцIынахэр пиупцIыкIыу и адэ и тэхъуанэжыр, езыр щалъхуар, зытета бжъэпэм нэс кIуэцIрыкIаш. Абы пщIантIи сыти иIэжтэкъым, псори щIым щыщ хьужат, ауэ лIыжыым и нэгъу къыщIэувэжаш и адэж и лъахэр. Мис мыбдеж унэшхуэр щытащ. Чы-бжэгъу унэшхуэ и плIанэпэхэр шхалъэ хьурейуэ гъэжыхьауэ, зэкъуэшихым, Щэбэтыкъуэ и адэр яхэту, я лэгъунэ зырыз хьууэ, унэм и кIыхьагъкIэ зы уэнжакт фIэкIа темыту. Мо плIанэпэм псэуалъэ, пыбгъыкI куэд иIэу, дэтащ. ПщIантIэкум шы фIэдзапIэ, пхьэ лъантхьуэ. МодэкIэ нэхь IэщIыбыIуэу плIанэпэ пхашIэм щIыб икIыпIэ. А псори зы пщIантIэу къэхухьат. Абы нэмыщIауэ унэшхуэм и гупэр къыхуэгъэзауэ хьэщIэщыр нэгъуэщI зы пщIантIэ дэтащ. Абы пэжыжьэтэкъым бжъаIуэр. Унэшхуэм и пщIантIэмрэ егъэзыпIэ, Iуэ, мэкъуэщхэмрэ куэбжэкIэ зэтат. Дэнэ щыIэж а псор? ХэкIуэдэжаш, ихьаш мафIэм. Я щхьэр псэууэ къэнащи хьарзыни. Сабий, лIыжы-фызыжхэр абы щыгъуэ аузым драгъэлэпхьуейри цIыхухьуу Iэщэ къэзыщтэфыр бийм пэуат. Ауэ къатекIуаш. ЗэрыжаIэжымкIэ а лъэхьэнэм кърымыдзэр мацIэм нэхьрэ нэхьыбэт. АдэкIэ аузым дэкIуэтеинуми абы зыри пэрыуэгъу къахуэхьужынутэкъым, арщхьэкIэ тхьэшхуэм и фIыщIэкIэ уз зэрыцIалэ къахыхьэри лъэрыщIыкI зэтрищIаш.

Мей губгъуэ, Мей губгъуэ – тхьэм и губгъуэ. Щэбэтыкъуэ къызэфIигъэщIыжа я куэбжэм къыдэкIыжри дыгъэ къухьэпIэм хуэзэу Мей губгъуэкIэ къыгъэзащ. Дэнэ щыIэ абы я тхьэлъэIуапIэ жыг баринищыр? Ахэр къурш лъапэ дыдэм щIэтат. ЛIыжыр пIейтейуэ гурыгъуазэкIэ абы бгъэдыхьаш. Ауэ жыг лъэпкъ щыIэжтэкъым. Абы ипIэкIэ мывэ Iуашхьэшхуэ зэтелът. Къуршыр къыгуэуа, хьэмэрэ уэс утэ къэхьуу ихьа? Щэбэтыкъуэ абдежми лъэгъуажьэмыщхьэ зыщригъауэри тэлай щытащ. ЛIыжыым дунейр IэщIыб къищIам ещхьу зыри зэхихьыртэкъым, зыри зэхихьэртэкъым. Ар я лъэпкъым жьауэу къыщхьэщыту щыта жыг баринищ иджы щымыIэжхэмрэ Тхьэшхуэмрэ елъэIурт уз гъуамэм, зауэ лыгъэм, уэгъу бзаджем, мацIэ жэгъуапцIэм и адыгэ лъэпкъыр щихьумэну. Щэбэтыкъуэ къыщхьэщыт Жанболэти зыри жиIэртэкъым. Хабзэкъым нэхьыжы ищIэ Iуэху зэпыбудыну, нэхьыжы кIуэ укIэлъыджэну. Ежъэ гу къыплъытэху, лъэщIыхы и сэмэгурабгъу зыгъахуэ, езыр къоупщIыныщ.

Зы мардэ дэкIауэ Щэбэтыкъуэ и щхьэр къиIэтащ.

– Iэу, Жанболэт! Сыт къэхуэху?

– Щэбэтыкъуэ, – щэтащ Жанболэт, – Аслъэнбэч щыIэжккъым... Бибей...

– Сыт иукIыкIэ? Ущыгъуазэ?

– СощIэр. Хъаныкъуэр зыIэщIилъхьэн и мураду... Шэтэрым щIэлъу игъуэтакъым. КъебзэдэжэкIаш. Кърымыдзэм щыщу сэмэнибл хигъэщIаш. АдыгэлI хуэдэт. Ауэ и щхьэр... и щхьэр пахаш.

– Щхьэмрэ пкъымрэ зэгъусэ?

– АтIэ, бгы гъуанэм илъщ.

– Афэрым. Аслъэнбэч зэрыщымыIэжыр Бибей ещIэ, ауэ Iуридрипсэлъакъым. СэгъуэрылбыстамкIэ Бибей нэхь щIэгъуавэр Аслъэнбэч лIыгъэншэ хьуа, желэри аращ. Иджы уэ пщIэ псори джэгъуакIуэм еIуэтылэ. Аслъэнбэч уэрэд хуэфашэщ. УэрэдыфI, лIыхьужь уэрэд! КъымыдэкIэ, си гугъэщ зыми хьэуэ къыхамыгъэкIыну – Iуашхьэ хузэтеттхьуэнщ. ЛIыхьужь Iуашхьэ. НакIуэ, Бибей дыхуэщыгъуэнщ.

Иналыкъуэ Бибей куэд и нэгъу щIэкIат, куэди илъэгъуат, ауэ и бын и нэщIэбжъэ иджыри хэтатэкъым. Щэбэтыкъуэрэ Жанболэтрэ зэрыхгъаплъэу и нэгъу къызэрыщIэхуэу а лIыжы губзыгъэм и гум ищIаш Iуэхур зыIутыр. Бибей къэдзыхаш.

Абы и тэмакъыщIэм имыгъэбауэу зыгуэр къыщIэуващ, и нэхэр унIэрапIэри и гур къызэфIэнащ.

Бибей гыну кызэрызэщӀищӀам пэрымыуэ и нэпс лэдэххэмкӀэ кѣжэхыр и ӀуфакӀитӀым кѣсарэ зэрышыугъэ дьдэр зэхыщӀэу и щхьэр цӀыхум яхихаш. «Си Аслъэнбэч, Си Аслъэнбэч», – и Ӏупэхэр пӀэжъажэ кьудейуэ Бибей гуӀэрт. «Бын умыгъуэтауэ бын жыхуаӀэр пщӀэркъым. Бын пфӀэмыкӀуэдауэ гуӀэгъуэри пщӀэркъым. Иджыри кьыздэсым дьлӀэпкӀэ узыншэт, дьлӀэпкӀэ хьарзынэт. Нэхъыжхэр лӀэрт е яукӀырт, нэхъыщӀэхэр лӀы хьурт. Ди кӀуэдыжыгъуэм мыр и щӀэдзапӀэщ. ЩӀалэ зэрымысыж лӀэпкьыр лӀэпкьыжкьым. Ар кьупщхьэншэщ. Кьуэслъхьэжаш псори! Кьуэслъхьэжаш». Бибей мывэ фэрэкӀнапэжьым тесу гукъутэу гьырт. Абы и нэгъу кьыщӀыхьаш зэгъуэр шыблэр кьеуэу икьута жыгей лъабжьэжыыр. МафӀэр кьриджри ар илыпщӀат, ауэ зэман дэкӀри и лъабжьэм щӀэж ищӀыжаш. АдыгӀлыр куэдрэ жыгейм ирагъэщхь, ауэ абы Бибей яхэтэ кьыщӀэкӀынкьым. Бибей уэздыгъей жыгырщ зэщхьыр. Псым тегъэщӀауэ щхьэщыт уэздыгъей. Зи жылэр щӀым темыхуэ уэздыгъей жыгыж. Ар жьым икьутэмэ, и лъабжьэр щӀым хэфыхьыжынуш, и жылэхэр псым ихьаш. Псы жагъуэм, бий жагъуэм! «Уи япэ сищамэ, си псэр Ӏульхьэ пхуэсщӀамэ, си насыпти, Аслъэнбэч», – жиӀаш Бибей кьызэфӀэувэжщ, зызэпилъэщӀыхьыжри. Езыми игъэщӀэгъуэжу Бибей и гур тӀысыжат. Балигъ зэрыхьурэ нобэ фӀэкӀа ар гъауэ ищӀэжыртэкьым. Телъыджэщ, аращ цӀыхубзхэр щӀэгъыр. Аращ цӀыхубзхэр зэрытеур. ЦӀыхухьухэр... Бибей, кьалыхьуэу кьыкӀэльежъа, Щэбэтыкьуэрэ Жанболэтэ кьилъэгъуаш. Ар абы япежъаш. Зэбгъэдохьэ.

– Бибей, дьзэрызэрыщӀыхурэ нобэкьым. Ди быдзышэ зӀульщ, ди шыгъупӀастэ зэтащ. Зыгъэбыдэ. Зыр лӀэ щхьэкӀэ, зым зилӀэжыркьым, – жиӀаш Щэбэтыкьуэ и макьыр кӀэзызу.

– Тхьэм пщимыгъэгъупщӀэкӀэ, Бибей, – Жанболэт абы и Ӏэр иубыдащ икӀи зыхуэмышыӀэу кьыщиудащ.

– НасыпыфӀэ ухьу, Жанболэт! НасыпыфӀэшхуэ ухьу! ЩылӀар пщӀэуэ, и кӀуэдыкӀэр пщӀэуэ... Уи ӀэкӀэ щӀэплъхьэжыр мылӀа хуэдэщ... Дэнэ здэщыӀэр? Дэнэ шыбгъэтӀылар? Зауэ щыхьукӀэ зыгуэри яукӀ.

«ГъэщӀэгъуэныпӀэм икӀауэ лӀы Ӏушщ, лӀы зэтесщ Бибей! Мыбы зышыӀэу хэлъыр! АдыгӀлщ, пыплъхьэни, пыпхыни шыӀэкьым, – кьэгуфӀэжаш Щэбэтыкьуэ, – Апхуэдэ гуауэ зэхиха пэтрэ кьэмыхьуни кьэхьуакьым, зэрызимыщӀыни зищӀакьым».

– Бгы гъуанэм ильщ, – жиӀаш Жанболэт.

– ИукӀыкӀэ хьуам сыт хэпщӀыкӀрэ, Жанболэт?

– Уи напэр игъэукӀытакьым. Нэгъэсауэ ди лӀэпкӀэ хуэфашэу и псэр итащ. Ди бийхэм жаӀэу зэхэсхаш. Бийм лӀыгъэ игъэщӀагъуэу куэдрэ кьэхьуркьым.

– ТӀэми мы иджырей ди бийхэм! Тхьэ гуӀэ, мис Щэбэтыкьуэ нэхь ищӀэжынуш ар, зэхыхьэрт, зэзауэрти текӀуар текӀауэ ӀэплӀэ зэхуэщӀкӀэ зэхэкӀыжу шытамэ. ЛӀыгъэр лӀыгъэщ! Абы пщӀэ иӀэн хуейш! Ар кьэзышэр уи лӀэпкӀэ, уи щӀыналъэ, ушальхуа лъахэ, узыхальхухьа цӀыху хуэпщӀ лъагъуныгъэщ. Лъагъуныгъэ нэхь ин пхэлъ, уи зэхэтыкӀэ, уи хабзэ нэхь дахэ – уи лӀыгъэри нэхь инщ, нэхь бжыфӀэщ, нэхь уардэщ! А лъагъуныгъэрщ, хабзэрщ бийм текӀуэри, пэлъэщри. Хабзэр дахэмэ, бзыпхьы трах... НакӀуэ атӀэ, Жанболэт, дышэ Аслъэнбэч и деж!...

Жанболэт, НэфӀо, Темболэт сымэ щӀакӀуэм телъ Аслъэнбэч и хьэдэр зэпаӀыгъыу бгы гъуанэм кьрахыжри нэхъыжхэм я пашхьэм кьралъхьаш. Абы и щхьэр и пкьым пыт фӀэкӀа умыщӀэну башткьыкьымкӀэ Жанболэт кьриуфӀэкӀри и кӀапитӀыр зэблэдзауэ пкьым щӀиупщӀэжат. Хьэдэр зэрагъэтӀыгъу нарт хабзэу Жанболэт и сэшхуэр кьрихри сэшхуэ Ӏэпщэр икьузу сапэр щӀым иригъэӀусащ. Абы яужь иту мыдрей щӀалэхэри хьурейуэ еувӀлащ, Аслъэнбэч иль зэрамыгъэгъуам, иджыри ар зэращымыгъупщӀэну мкӀэ зэсэшхуэпэ ящӀу. Гъэр кьащӀа кьрым сэмэнхэм я гур гулзат. Абы яхэтт Аслъэнбэч и щхьэр фӀэӀэнэ шащӀым зылъэгъуа куэд. Иджы а лыхьужь лей зылъысам и кьурмэн езыхэр хьумэ! И зы сэмэн щхьэкӀэ кьрым хьаным жылэ псо зэтриукӀэфу, сабийхэр мафӀэкӀэ игъэсыфу шытащ. Куэд щӀакьым кьызэрыхьурэ Мэт-Джэрий и дзэ унащхьэ чэзууэ ятригуэшам шыщ сэмэнитӀ жэщым яукӀати, пщэдджыжьым жылэм сабийуэ дэсыр губгъуэм дригъэщри шы лъабжьэкӀэ яригъэутащ. ЗэрыжалэмкӀэ, ильэсищ нэхьыпщэ я ныбжьыр мыкӀуау сабий щитӀ нэблагъэ...

Ауэ гъэрхэр пщӀэншэу пӀейтеят. ЩӀалэхэм абы я Ӏуэху зэрахуэртэкьым. Ахэр иджы бийкьым, атӀэ гъэрщ. Хэт ищӀэн, Ӏей ягу кьэмыкӀыу ядэпсэу нэужькӀэ, зэнзэпсэу ежъэжынкӀи хьунщ. Гъэру шыта унагъуэ, лӀэпкӀэ яхэхьухьауэ дапщэ яхэт адыгэхэм? Гъэртэкъэ Къэжэрхэ, Шэшэнхэ? Иджы абы ящыщ дэтхэнэ зым щхьэкӀи тхьэрыӀуэщхьэлъ уихьэми ущымыуэн хуэдизщ...

Я сэшхуэхэр иралъхьэжа иужькӀэ щӀалэхэм гумащӀэ кьэхьуа, гыну кьызэщӀищӀа, зэщыджэ кьахэкӀат.

– Щывгъэт, си тIасэхэ, – жиIаш Щэбэтыкьуэ. – Ди тхьэшхуэм дыщылIэ-дыщылIэкIи Аслъэнбэч и лIэкIэр кьыдит. Фепль мыбы фи нэр нэпсым кьыщевмыгъапхьуэу, фепль! Мыр жейм ещхьщ! Мыр зыми зэригъээхуэжакьым. Абы и Iыхьлыи, и лыджани бгъэдэтакьым, дауэ хьун жиIэу. Абы бгъэдэтар бийщ! ИтIани Аслъэнбэч и пщэм уэщыр щытехуам, а напIэзыпIэм, фэраш, дэраш зэгупсысар! И щхэр пымытыж пэтрэ мыбы е и лъакьуэ щIишакьым, е и Iэ хыфIидзакьым, хьэдэ кьуаншэ зищIу! Ар лIыгъэш! Ар зышыIэщ! Акьылщ! Адыгэ хьэл-щэндахэщ. Араш лIэнми лIыгъэ хэльщ, щIыжаIэр! Фымыдзыхэ абы щхьэкIэ, Аслъэнбэч хуэдэу, дыщылIами, ди лъэпкэ и напэ, и лIыгъэ, и нэмыс дахэ зыхьумэфын ди Тхьэшхуэм псори дищI!

ЛIыжьым жиIар яфIэтелъыджэу Аслъэнбэч и хьэдэм куэд еплъыжаш. Пэж дыдэу, ар жейм ещхьт, екуэку дахэ, Iэдэбагъ ин зиIэу цIыху жейм.

– Иджы щIакIуэм зэрытелъу мо выгум ифлъхьэ, Жанболэт, – жиIаш Щэбэтыкьуэ. – ЩIалэхэри фышэсыж, ауэ... нобэрей махуэр дэркIэ зэрыщхьэпэм ещхьу щхьэкIуэшхуэщ! ЩыхьэкIуэ хабзэу фи шым ижырабгъукIэ фышэс, ижырабгъукIэ фепсых, фи кьамышыр Iэ сэмэгумкIэ фубыд. Кьуажэ дыдэкIыжынухэщ, цIыху кьытпежьэнщ, гуфIэу, гуапэу... Ди хьэдэ ямыгъэукIытэн, ямыгъэхуэпсэн щхьэкIэ, Жанболэт, мэуэ щIалитI-щы хуэдэ псом ди япэ илъыгъуэфI хуэдизкIэ ищами ягъэ кIынтэкьым.

– НэфIорэ Темболэтрэ...

– Хьунщ арами... КIий-гуо абы щIыхэфлъхьэн щыIэкьым. Фи шыфэлIыфэм цIыхум яжриIэнщ ди нэщIэбжьэр ди гуфIэгъуэм нэхрэ зэрынэхьапэр...

Жанболэт и шыр и Iэдэжу выгум бгъурыуаш. Щэбэтыкьуэ лIыжьри шэсакьым. ЩIалэхэми, кьуентхь кьашIа зы шы кIэщI кьэзыубыда Темболэтрэ НэфIорэ фIэкIа, лъэрыгъ иува кьахэкIакьым. Нэхьыжыгъуэр зей НэфIо зы шыщхьэкIэ япэ иту, шхуэмылакIэр Iэ ижькIэ, кьэмышыр Iэ сэмэгукIэ яIыгыу Темболэтрэ НэфIорэ псом япэ иуаш...

Куэдым а махуэм ягу къэкIыжащ хьэдэ гурышэу къашэжа Аслъэнбэч нэгъабэ мыхуэ абы и щыпэгъэм Нэгурэш дахэ и анэ гуауэ куэдым щхьэныкхуэ ищIа Быхуэ угъурсызыжъ гушэр къызэребгауэ шытар, икIи зытэкъым жызыIар: «Жьэ мыгъуэ ишхыдыкIат!» Абы шыгъуэ уардэ унагъуэ кыхэкIа Быхуэ ябгэ, иджы гыуэрэ зи нитIри хьэфиз хуа, пхуэ закхуэ кыхуэнэжар зэрымышIалэм щхьэкIэ хьэлупс зыщIам, и къуэ нэхьыщIэ дьдэр Аслъэнбэч сымэ ядыгъэшэсат: «КIуэ, уи къуэшитIым ялэ щIэж», – жиIэри. ЩIалэ цIынэм и нэгу щIэтт и анэр, абы и пащхьэ зэриувэжынур. Быхуэ и щхьэгъусэ ГъушIылI кърым тэтэрхэм къызэраукIрэ, фызым и щIалищри лъы щIэжыным хуипIырт, хуиушийрт. Мы жылэм къыщылэпхуам псы Iуфэ сэмэгум: «Си тхьэлъанэщ Iэ щIыбкIэ псы къызгъахуэу сымытIысын!» – жызыIэу Иналыкхуэ хьэблэ къыпэщысу, и цIыхухэр и гъусэу, псым адырыщI зэпрыкIа Быхуэ зыхуейм и Iэр тригъэхуэфырт. ИкIи ГъушIылI и лъыр зыхьахэм ящыщу мыпхуэдиз дукIащ и къуэхэм жалэкIэ Быхуэ арэзы хьуртэкъым: «Абы и бжыгъэр сэ къэсщIэнц я щхьэр си шхэфэгу къытевгъэлъади!»

НэхьыжитIыр хьэдэу къыщыхуашэжам, Быхуэ и нэпс къудамэ къехын ипэкIэ и щIалитI щIакIуэ фIыщIэм телхэр зэпиплыхьат, сыт хуэдэ улэгъэ зыхьар, бийм я щIыб хуагъэзауэ удын къалъыса? Апхуэдэу къызэрыщIэмыкIам, мис уи щIалэхэм къыпхуахыну зыхунэмыса щхьэхэр, жалэу Быхуэ къызэрырагъэлъэгъуам иригуфIэу (абы шыгъуэу къыщIэкIынт фызым и акъылыр чэм щыхуар), анэм япэу къыжьэдэкIат: «ЛIы хуэдэу фыдэзгъэкIати, лIы хуэдэу фыкысхуахыжащ! Фи адэ фыхуэфашэт! Илэ вгъэгъуакъым!» ИтIанэ Быхуэ и щIалэхэр махуэ плIыщIкIэ игъеящ, гуIэгъуафиблыр къришу, ешхэ-ефэ имыщIэжу, гъэблэгущу кхьашхьэдэс кIуэуэ. Абы гыбзафэу кърымшыа щыIэжтэкъым. ФIэкIуэда и бынхэм щIыр IэгупсэкIэ яхуигъазэрт, зэми теурти я адэ илэ зэращIэжам иригушхуэрт, ирижант. Абы иужькIэ зэшитI ялэ Быхуэ хьерсызым шыгъуипщэ хьурэт? Уеблэмэ ахэр зыщIригъэлъыхьа щIыр бэгыу, зыкыIэгущу анэм къыщыхьурт, апхуэдизкIэ лъы мыпшыныжам хьэдэхэр щIым щIигъэзагъэртэкъыми. ИкIи жеймэ, и гушэкхуэ уэрэду, къэушамэ, ишхым ар дишхыу щIалэ ещанэр иплэщ Быхуэ. А мурад гуауэм и къуэр хуиуэдащ. Ар апхуэдизкIэ гуащIэу, хьэкхьыу щIалэ цIынэм и гум пхрыкIати, Быхуэ и щIалэ нэхьыщIэр щытмэ, «Кърым», «тэтэр» псалъэхэр цIыхум ябзыщIырт. И закхуэ ежьэурэ абы зекIуэ щхьэхуэхэр ищIауэ, и анэм зыгуэрхэри кыхуихьауэ яIуатэрт цIыхухэм, ауэ ар зыщIэр езы щIалэмрэ Быхуэрэт. Ар Нэгурэш дахи къышабзыщIырт.

Анэм и щIалэр зыIуигъэува IэнатIэ псэзэпылхьэплэм къызэрыщаукIынкIэ хьунур имыщIэу аратэкъым Аслъэнбэч щIебгар. Ар абы ищIэрт, сыт хуэдэу акъылсыз мыхуауа. Быхуэ и гум щIыхьар укIыгъэ хуа и быным, щхьэ кыхьын иплэкIэ, щхьэ пымытыжу къызэрыхуашэжарт. «Теуэ тщIат... КъаукIащ. Хьэдэм жэщым кIэлъыдгъээт... кIыфIт, и щхьэр дунейм тхутехакъым». – Аслъэнбэч щыжиIэм, Быхуэ бгащ: «Ар жагъуэрэ щIасэрэ уи анэм ищIэн щхьэкIэ – уи щхьэм ирикIуэ, тIасэу сиIэ!» ИкIи ирикIуащ.

Иналыкхуэ Быбей и пщIантIэшхуэм хьэдагъэ ин щекIуэкIырт. Умывэми укыигъэчэн хуэдизт абы. Аузым жылэу дэхэм выгу зэщIэщIакIэ кыкIхуэрэ фыз куэд къэкIуат. ГуIэжырт псори. ГупымыкI дахэ бжыхьэ жэп гуащIэ зытэха даду Iэрамэу къехулIэхат. Аслъэнбэч теубгъуауэ ар тэлайкIэ гъащ гукхутэу. Аслъэнбэч и атэлыкхьыу шыта Мамсыр къыщысам, гукхутэшхуэр нэхьри зэщIэблэжащ. Мамсыр лIышхуэт, лIыкут и ныбжькIэ. И къаныр щымыIэжу щыхьэкIуэм щыжриIам пигъэща и тхьэкIумитIым къарыжа лъымрэ нэпсымрэ абы и къэптал гъуабжэри и джанэ бгъафэри яуфIэнщIат. Нэплэ хьужауэ Мамсыр фыз мыгъыжыфхэм зэращI и хабзэу и щхьэр зэрихьэрт.

Гуауэшхуэм кыхамыгъэхьэ сабий жылэмыдаIуэ зытхух Жанболэт япэ зригъэщри НэфIо зэбгрихуащ:

– ФыкIуэ, мыбдеж щхьэ фыщыт, мыр хьэдагъэщ, фи нэр къратхьынщ!.. Жанболэт, ГупымыкI и Iэр бубыда? – жиIащ абы итIанэ.

– Хьэуэ.

– Дыхуэгъуламэ арат.

ЩIалэхэр зэгъусэу пщIантIэм дыхьэжри щIакIуэ фIыщIэм кIуэщIыль и дэльхум ерагъкIэ къыщхьэщаша ГупымыкI дежкIэ ягъэзащ. Хьыджэбзыр Нэгурэш дахэ сымэ къауфэрэфыхьырт.

Жанболэт къыщалъагъум, ахэр зэлъыIукIуэтащ.

– Тхьэм пщымыгъэгъупщэкIэ, ГупымыкI, – Жанболэт Iэбэри ГупымыкI и Iэр иубыдат, ауэ хьыджэбзым абы зыкъридзри и бгъэм зыкыщIикхуэзащ, зэщыджэу, и дамашхьэ гъур цIыкIухэр зи мувыIэу дэуейуэ. Жанболэт ищIэнур ищIэртэкъым. ЩIалэм ГупымыкI игу къеуэр зэхищIэрт. IэплIэ

иришэкIу зрикъузылэн, едэхашIурэ тригъэун, хьэмэрэ и дамэщхьитIыр иубыду... ГупымыкI кьыртыжырт, и щхьэр мычэму Жанболэт и бгъэ шэрхьым щихъуэу, ириудэкIу. Ар Нэгурэш адэкIэ фIэигъуэджэ хъури ГупымыкI и блыпкьыр иубыдащ щIалэм кьыкIэричыну. Телъыджэр арат – ГупымыкI и нэпс къудамэ къехауэ кьыпхуэщIэжынтэкъым, Жанболэт и бгъафэм кьыщыщIашыжам. Абы и нэкIум лъы кьыщIэлъэдэжат, и нэхэм хьуаскIэ гуэрхэр кьыщылыду. Абы иужькIэ ГупымыкI и нэпс кьекIуэу гъакъым. Хьыджэбзым и Iэр Темболэт щиубыдам: «НасыпыфIэ ухъу, Темболэт», – нэхъ кьызэрыфIимыгъэкIам, а псалъэ дыдэхэр НэфIои зэрыжриIам, Жанболэт пщIэхэдзауэ апхуэдизрэ зэрыщытам, Темболэт гурыщхъуэ иригъэщIаш. Жанболэти абы ГупымыкI цIыху зэрыхъуам, зэрыдахэм, пагагъыр текIуэта иужькIэ, зэрыгумащIэм иригъэгупсысаш. ГуфIэгъуэри гуIэгъуэри зэпыщIаш. Зыр лIэ щхьэкIэ, зым зилIэжыркъым... Жанболэт гукъэкI ищIам щыукIытэжат, ар ирихужьэжыну хэтт, ауэ кьехуэлIэртэкъым.

Махуий ней ягъеящ Аслъэнбэч. А махуийми абы и анэ Гуашэхужь хьэлъат, пIэрыхэлъу, зэзэмызи кьэмэхрэ цIыхур игъэгузавэу, игъэлъэуджыджэу, щоджэнымрэ физIэзэхэмрэ гъуэрыгъуэу зэблигъэкIу.

– Аслъэнбэч щIалъхъэнуш, – щыжаIэм Гуашэхужь нэхъ кьызэщIидзат. Иджы хуэдэт абы и фIэщ щыхъуар и къуэр зэрыщымыIэжыр, ди анэ, жиIэу кьызэрыбгъэдэмыхъэжыну.

– Дауэ? ДэнщыIэ? ДэнщыIэ мыр? – жиIаш. Гуашэхужь, Бибей щIэупщIэу. ЩIэтхэр щIэкIри Бибей кьыщIагъэхъаш.

– Дауэ ущыт?

– СынэхъыфIш, Абей. СынэхъыфIш. Сыт фи унафэ? Дауэ щIэфлхъэну? Iуашхъэ...

– Умыгузавэ. Псори хьарзынэщ. Умыгузавэ. Iуашхъэ тщIынш. Пасэрей щIэлъхъэкIэу, – жиIэри Щэбэтыкъуэ пхъэмбей ищIаш.

– И уз укIуэди. Абей, си щыгъыныр кьысIэрагъэхъамэ, сеплъынт, – жиIаш Гуашэхужь, зыкьыритIэну кьелэу.

– Хьэуэ, хэлъ, хэлъ!

– KIуэ уэ. Мыдэ хьыджэбзыр...

Гуашэхужь и щIалэр кьэтэджыжауэ кьыщыхъуаш пхъэмбей хьэзыр хъуар щилъагъум. Ар бжей лъэдакъэ ин зэгъуаду кьралъушIыкIам я зэхуакъу дэкIаш. Пхъэмбейм и лъащIэ хъунур нэхъ куут, щхьэр зытелъыну пхъэ щхьэнтэ цIыкIури егугъуу кьыхагъэкIат. Пкъынэ убар берычэту зыщахуэу тэджэлей щIэрыпс, зи лъапэхэр лъейм дэупщIэжа гъуэншэдж, мест щабэ зыщатIэгъа Аслъэнбэч пхъэмбейм и лъэгум арджэн ираубгъуэри далъхъаш. Гуашэхужь щыхъыджэбз дэсым хидыкIа чысэ, уагъэ-щагъэ, ГупымыкI и хьэпшып цIыкIу-фэкIу, абы Нэгурэш дахэ кьелъэлIуу щэхуу хилъхъа дыщэ тхьэгъу цIыкIуитI хэгъэзэрыхъауэ, Аслъэнбэч и зы сэшхуэ, дыщэ-дыжбынкIэ псыхъауэ, дунейм ехыжам и атэлыкъ Мамсыр и къамэ фIыщIэ хьэдэм и лъэныкъуитIымкIи бгъуралъхъаш, и щхьэм нэхъ пэгъунэгъуу дыщэ защIэу махъсымэ фалъэ, тхыпхъэщIыпхъэ дахэхэр зытелъ кхъуэщын шынакъ цIыкIу пхъэмбейм дагъэзэгъаш, итIанэ и щхьэр трапIэжаш. Пхъэ зэгъуадам и кур къраха мыхъумэ, и гъунэхэм еIушIэуатэкъыми, жыг лъэдакъэ псэууэ фIэкIа пщIэнтэкъым пхъэмбейр. ИтIани Щэбэтыкъуэ гумызэгъэ хуэлэзэу пIэщхъагъымрэ лъапэмрэ хуищIа гъуанэ тIурытIым дэмэкъуэ кIэщIхэр и лъабжьэмкIэ кьыщриукIэщ, тIууалэкIэ щхьэтепIэм хуищIа гъуанэхэм кьыщуи хьэлэ цIыкIухэр диукIэжаш, абы щхьэкIэ бжъэ зилэхэм зэхуригъэхъэса тIатIий IэшкIэшхуэр пхъэмбей зэтеуапIэм къэна Iуданэ хуэдиз фIэкIа мыхъу дазэм екIуэкIуу дишытIаш, пхъэмбейм зэрыщыту щэ дагъэ гъэплъари щихуэжаш. Абы жьыи псыи дыхъэжынутэкъым.

Аслъэнбэч къуажэ гупэм щыщIалъхъаш. Аузым цIыху щIагъуэ кьыдэнатэкъым абы и кхъащхьэм щIы Iэбжьыб тезымыкIута. Куэдым яфIэмыфIми, зыдрагъэкIуу, ауэ нэхъыбэм я гуи я пси кьыбгъэдэкIу. Аслъэнбэч щIы матэ хуихъахэм щIэблэжам ящышт Къанлы и бейгуэл Нэщхъыцэ. ИтIанэми ар и лъакъуэ къутар иригъэшхауэ хэлъ Къанлы кьыгъэкIуат. Апхуэдэу щыхъуакIэ ини цIыкIуи лажьэу, щIы къатIу, къахъу, уэ уи итIыр уи шхужь ибгъэуэу ущытынт. Нэщхъыци лэжъаш, химыгъэхъэщами.

Шу зэтес нэхрэ куэдкIэ нэхъ лъагъу иджыри зы лIыхъужь Iуашхъэ адыгэ щIыгу кьыхъуат «Аслъэнбэч и IуашхъэкIэ» еджэу. Абы иужькIэ цIыху лэжъахэм хьэдэлъс яшхаш, махъсымэ ефэн ипэкIэ фалъэр ягъэщIейрэ зы ткIуэпс хуэдэ щIым хагъаткIуэу, лы Iыхьэр яублэн ипэ лIам дзэкъэгъуэ хупачрэ Iуашхъэ лъабжьэм щIалъхъэу. Абы яшхыр узджынтам и ерыскъы щIыхуэт, иужькIэ зэхуэзэжмэ, иратыжыну; арат адыгэхэм арыхъмэтыбжъэ, арыхъмэт Iыхъэ жыхуалэр.

Псори зэфIэкIаш. ЦIыху гупым яхэту къуажэм кьэкIуэж Нэгурэш дахэ зиущэхуэрэ ГупымыкI жриIаш:

– ГупымыкI, кхьыIэ, дынэсыжмэ, Аслъэнбэч зэрихъэу щыта къупщхьэкI зытель сэр е и къамэр кысIэрыгъыхъэ.

ГупымыкI гужьейуэ Нэгурэш дахэ зришэкIащ:

– Сыт жыпIэр, Нэгурэш!? Хъэуэ, хъэуэ! А хабзэр хьыбарыжхэм и кыхэнэжакъым. Хъэуэ!

– ГупымыкI, си псэ, сэ зызукIыжынкъым, гъащIэр сфIэмыIэфIыжми. Сэ... сэ куэдрэ кызэфIэзгъэщIырт фи деж сынашауэ, Аслъэнбэч... Арат сэ си куэншыбэр зэгущытIэпIыкIын хуея. Сэ ар абы къамэкIи сэкIи езгъэIусэнутэкъым... IэкIэт, сыт хуэдэ гугъуехъ абы пымылтами, лэрыпсхэр дауэ зэрымылгъэдамы... Иджы... иджы, ГупымыкI, кхьыIэ, си куэншыбэр Аслъэнбэч и сэкIэ изгъабзэ, щызгъэх! Сэ зызыхуэзгъэфIэжынрэ зызыхуэзгъэдэхэжынрэ щыIэкъым... КхьыIэ, ГупымыкI, си шыпхъу дахэ, сумыгъэщIэхъу, си хъэтыр къэлъагъу! Сынолгъэу, си хъэтыр... Ар кысхуумыщIэми, сэ куэншыбэр щызгъагъыжынкъым... Сыхуейкъым, ауэ си гуапэ хъунут Аслъэнбэч и къамэ, абы иIыгъа сэ нэхъ мыхъуми си щIыфэ къелусамэ! Сэ... фызабэу, Аслъэнбэч и фызабэу сыкъэнамэ... Иджы... Мамсыр сехъуэпсащ: Абы ныбжыкIэ телын фэбжэ зытрилхъэжати, цIыхум я гуапэ хъуащ. Сэ ар сщIамэ... Ди хабзэм себэкъуэфамэ... Мыр хабзэщ. Ди нанэжэ мыгъуэм жиIэжу щытащ... ЛакъуэлIэш унагъуэхэр, дыжыныгъуэ уэркъ щауэхэр кылылхъуми, яхудэмыкIуэу хъыджэбз гуэрым и куэншыбэр и IэкIэ щихыжауэ! ГупымыкI...

ГупымыкI Нэгурэш дахэ еплъри фIэгущыныхъ хъуащ. Ар тригъэун ипIэкIэ, кызыыхихари имыщIэжу псынщIэу, пIащIэу абы Жанболэт фIыуэ зэрилгъагъур жриIащ. ИтIанэ ГупымыкI и нэгущыIыхъащ абы Жанболэт хуищI лгъагуныгъэр Нэгурэш и гухэлъ гуащIэм хуэдэу псыхэкIуадэ хъуауэ. Сытыт ГупымыкI ищIэнур?

– Хъунщ, Нэгурэш, хъунщ, тхьэIухуд, – жиIащ ГупымыкI гуащIэу, икIи кызэрысыж нэхъ пIалгъэ иримыту Аслъэнбэч и сэ къупщхьэкI зытелхъэр Нэгурэш дахэ хуихъащ, и дэлъхум ипIэкIэ езым хъыджэбзым и куэншыбэр кыщыхащ.

– Оу-ху, Аслъэнбэч, Аслъэнбэч, си щауэ хахуэ, си нарт лыхъужь! – Нэгурэш ГупымыкI иIыгъ сэр кыIыхри и бгъэ къэмыкIам дыркъуэу крест тридзэжащ. – Зыми ялгъагъункъым, ауэ сэ гъащIэ фэбжы кыстренэ!

Мэкью шэжыгъуэ мазэр екӀуэкӀырт. Къуршыщхьэм уэсыр нэхъ къекӀуэтэхаш. Дунейр уэгъу-щӀыгъуу щытыжкӀым, ауэ икӀи уэлбанэрилэкӀым. Щэбэтыкъуэ и щӀалищыр и гъусэу выгуитӀкӀэ мэкьюшэж къыкӀыжырт. Тафэм кӀыхъэжри выгуитӀым щӀэта шэрхъхэр зэхуэдизу зэрадзылӀэжаш. Джабэ гъуэгу щыкӀэрыхъэкӀэ адыгэхэм зы шэрхъ цыкӀурэ зы нэхъ инрэ зэрадзылӀэрт, гур щхъэпримыдзын щхъэкӀэ. ЗыгукӀэ ежбамэ, шэрхъ лей зыдащтэрт. Пывэву къралъхъа мэкьюгум дэпщейжри Щэбэтыкъуэ и гупсысэ яужь зэманым зымыгъэпыӀэм пищаш. Ар Бибейрэ абырэ зэрызэпикӀуэтарт. Аращ, пщым и тыгъэ бзаджэ пылъщ сыт щыгъуи. Пщыдзубзэ Щэбэтыкъуэ хъункӀым минрэ я быдзышэ зӀульми, езы Бибей уэркъдзубзэ зэрыхъуам ещхъу. Сыт ар?

Аслъэнбэч и дауэдапщэр дэкӀауэ Бибей къыгъакӀуэри Щэбэтыкъуэ иригъэшаш:

– Ярэби, Щэбэтыкъуэ, къуентхъ тӀэкӀу къэтщӀат, унафэ тешӀыхъын хуейщ. Сыночэнджэщынут.

– Хъарзынэкъэ, чэнджашэ хуэдэ щыӀэ! ЩӀэчэнджашэр щымыуэн щхъэкӀэщ.

Арати, Бибей зэригугъэр жиӀаш. Ахьмэт-Джэрий гъэр ищӀауэ щытахэм я нэхъыбэр а махуэм зэбгрыжыжаш, къэнар зэбграутыпщыкӀыжмэ, кърым сэмэнхэр щитӀрэ плыщӀрэ мэхъу. Абы нэмыщӀкӀэ шы хыщӀ, махъшитху, Іэщэ-фащэ, фокӀэщӀ, сагъындакъ, кӀэрахъуэ хьэлэмэт кӀакхъу иӀу.

– ФокӀэщӀ, кӀэрахъуэ сытхэр Жанболэт сымэ, нэхъ щӀалэгъуалэм.

Сэри сехъуапсэрт ауэ... Еплъыт, Щэбэтыкъуэ, мыбы. Мы хъаныкъуэм иӀыгъа кӀэрахъуэм. КӀакхъур тебгъауэмэ, мо къазшырыдзэм хуэдэу жьэдэха гъушӀ яе цыкӀур щтаучым щехъуэри...

– Ар Жанболэт ейщ. Апхуэдэ Іэщэ зилӀэну зыхуэфашэри аращ. Арэзы сыкӀищӀаш... Дэ... дэ ди зэманыр шабзэ, сэшхуэ, джатэ, мӀути екӀуэкӀаш, – щӀигъужаш Щэбэтыкъуэ, кӀэрахъуэм ехъуэпса Бибей абы и насып зэрыхэмылтыр гуригъаӀуэу.

– Иджы гъэрхэр...

– Гъэрхэр а махуэм къытхэта псоми ятегуэшэн хуейщ... Ар ирелӀакъуэлӀэш, ирелъхукъуэщо, иреуэркъ, – жиӀаш Щэбэтыкъуэ.

АрщхъэкӀэ Бибей аратэкӀым и гугъэр. И гъашӀэр здихъа, пщыгъусэ шууэ иӀахэм уэркътыгъэ яхуимыщӀмэ... ФӀэкӀа хэмылты Щэбэтыкъуэрэ Бибейрэ зэщыхъаш:

– Ар дауэ? Гупым къадемыуэфыр Іыхъэншэщ. Мыхэр къыбдеуэн дэнэ къыщына, загъэкӀэрахъуэри нежъэххакӀым. Фыз лэныстэщи, лӀы къамэщ, – жиӀаш пасэрейм. Тхъэ гуӀэ, ахэр лӀыуэ щытамэ... Хъэуэ, сэ сыарзэыкӀым.

Бибей и мурадым щытригъэчыныхъым, Щэбэтыкъуэ къылъысри сытри лъридзэжри къежъэжаш.

– Сэ сыбылымаблэу аракӀым, ауэ... Хъунщ, Бибей, мӀыхъуэ зэхэкӀыжыгъуэм шыгъушыпсэ зэраутхыж! Хъунщ! ЩӀы узэрегуакӀуэу! Ауэ...

– Зэ умыпӀашӀэ, зэ укыытримыч! Іэщ хэт Іэщ ещӀэри, мэш хэт мэш ещӀэ!

– ЩӀэ атӀэ, хъарзынэщ, – Щэбэтыкъуэ и пыӀэр щхъэрикъуэри къэтэджыжаш.

– Зэ лӀэун, тӀэкӀу дедзэкъэнщ!

– Ди тхъэшхуэмкӀэ пхузоӀуэ, ди адэ мыгъуэм и Мей баринищымкӀэ тызоӀухъыж, ІэфракӀэпэ уэркъ нэмыплъ щхъэкӀэ зи лъэпкъ епщӀыжа пщы и унагъуэ къыщызмыгъэшын! КъынэмыщӀауэ... сыт къуашӀэми, пхуэфашэщ уэ абыхэм! Делэ и гъуэмылэ пэшхщ!

– Іэу, ар жомыӀэ!

– Щхъэм бзэр и лыкӀуэщ, бзэм лыкӀуэ иӀэкӀым, Бибей! Еуэ, уи Іуэху фӀы ирикӀуэ...

Абы лъандэрэ куэд дэкӀаш. Бибей зэрыхуея хуэдэу ищӀу, Щэбэтыкъуэ зышрэ гъэритӀрэ къыщыхуригъэшами, лыжкӀым «мыр уи напэщ», – жиӀэри иригъэшэжаш. КъымыдэкӀи Щэбэтыкъуэ Бибей и шхэфэгу лъапэ щильэщӀакӀым, ауэ псалъэм къыдэкӀуэу Жанболэт еупщӀыгъаш кӀэрахъуэм щхъэкӀэ.

Аслъэнбэч и хуарэ дахэр зыщӀыпӀэ къыкӀуэсыкӀыжу, нэщхъеягъуэ псори къыщыдэвейжа, хъэдагъэ етӀуанэ Гуашэхужь пӀэм хэзыӀулар щыщӀылами, Щэбэтыкъуэ Бибей и деж дыхъакӀым, пщы тхъэмадэм зыгуэру хуэзэмэ, гъуэгум триӀуэнтӀыкӀыу, дидзыхыпэу, ауэ димычыхыу щӀидзаш. Зи щхъэ пщӀэ хуэзымыщӀыжыфым нэгъуэщӀ хуэфашэкӀым...

ВыгуитӀыр зэкӀэлъхъэужьу къуажэм къыщыдыхъэжым Щэбэтыкъуэ къылъэгъуаш шу закъуэ къахуэкӀуэу. Шур къызыблэкӀа цыхубз гъуэгурыкӀуэм щхъэкӀэ епсыхатэкӀым. Тщыщ хъункӀым, ди хабзэ ищӀэу къыщӀэкӀынкӀым, – игу къэкӀаш Щэбэтыкъуэ. АрщхъэкӀэ шур Темболэтт. Ар Щэбэтыкъуэ зытес выгум къызэрыбгъурыхуэу уанэгум зриӀэтыкӀри сэлам лыжкӀым къритащ, итӀанэ гуфӀэу и

Щолэхур зэрыхужыпар Щэбатыкыуэ кыхуигъэщлэгъуаш. Щалэм иригъэхри тхэмадэм жиӀаш:

– Аркъым, хъэ зэрахуэм кыльхуа, хытӀым яку кыдэкӀа, уэ адыгэ физ и бгъафэ ущӀапӀыкӀакъэ?! Хъэмэрэ уэркӀэ анэ быдзышэр зыми щымышу ара? ЫП?

Темболэт плъыжъ къэхуаш. Абы жнӀэнури ищӀэнури имыщӀэжу Іэнкунт.

– Тхэр си бийкъым, – пещэ Щэбатыкыуэ, – ди япэкӀэ апхуэдэ сыбгъэлыагъужынщи, мы выуэчыр уи щӀыб щызмыгъэжеймэ! Лъаркъэ ар?! Жанболэти апхуэдэу ищӀрэ?

– Хъэуэ... Фызыжъ мыцӀыхут...

– Фызыжъ мыцӀыху... Мылажбэрэ жбы мыхурэ щыӀэкъым... Фызыжъ мыцӀыху... Тэмэм, аращ абы нэмыс щӀыхуэфащэри! УкӀепсыхынт, уи шыр уи Іэдэжу кыблэпшынти! УкӀыгэ, адыгагэ зи нэгү илӀым аращ зерищӀыр! КӀуэ! Ар етӀуанэщи уи адэм щхъэкӀэ пхузогъэгъу... Уи шым лей епхыу, уи фызыжъ нэмыс хуомыщӀу! Хэт уэ апхуэдэу узыгъэсар?!.. Гъуэш, джэмыдэжъ!

Щэбатыкыуэ хуушӀэри ежъжаш. Гъуэгур дэгъэзеигъуэт. ВитӀым Іупсыр кӀаурыхуу хуэм дыдэут зэрыбакъуэр. «Дыдамышмэ, хъэлъӀуэ къэтщӀаш... ВыплӀӀуэзэтэдзэу... Джэмыдэжбыр лъэрымышхъ хуаш. Жбы ухуаш, тхэмышкӀэжъ, уи куцӀыр кӀуэщӀаш. Гъатхэ пщӀондэ кытхуэлэжъэжи, вакӀуи удэгъэкӀынкъым, бжбыи кыптрэзгъэлъхъэнкъым. Ирикъунщ ар уэркӀэ. ШкӀэмгъусэ уахуэсщӀыжынщ. Ауэ, кысхуэгъэгъу, солъагъу укызырэдыгуэр! Солъагъу пэху бзаджем бжыпэр иубыдауэ псори зэрыуигъэлъэфыр. Ар сэращ зи ягъэр. Сэращ кьокъуэншэкӀар. Пэхукъым. ВыплӀӀуэзэтэдзэ сщӀамэ, си Іуэхут абы бжыпэр иубыдмэ. СщӀакъым, сыщхъэхауи аратэкъым. Сыпщыгугъаш, Иджы мис: екъум еуэ! Екъури уэращ, сэри сыптоцӀыбыхъ. УитӀ, зы мащӀэ, уитӀ, зы джэдуукӀэ!.. Ыхъы, адэкӀэ тыншщ, гъуэгур нэхъ лъапэрисэщ. Пэжкъэ, джэмыдэжъ? КъыпщӀэрылэрэ гур? Аращ атӀэ, зэм уи кӀэтӀийр зэпитхъыу уолэ, зэми къыпщӀэролэ. Урихужбэу, уигъэгъуавэу, сымылӀэпэрэпашэрэт, пэнцӀыкӀэ сыщӀимысашэрэт, жыпӀэу. Ар сэ сощӀэ. СощӀэ сабийм кыщажыхъкӀэ дэ лъыжхэм ди лъэдийр зэрыузыр. Ауэ...

– Уогъу, кӀуэ, НэфӀо, я ІуппӀэр убыди нешэх! А пэхум тӀэкӀу кыпыуэ. Джэмыдэжбыр пэльэщыжыркъым, зы мыгъуэр къыдищӀэнуш, щхъэху йох.

НэфӀо мэкъугум зыкӀыргъэщэтэхри вытӀошыщӀэр иубыдащ. Щалэм и упщӀэ пыӀэ кӀуакӀэхэм мэкъушӀэщыр дэзт, и джанэплӀэр кыгуэхуауэ лыр кӀаплӀэрт, мо пщӀэнтӀар щӀэгъушхъэжауэ и пщэ, и тхъӀухэр шхэрт, бжыбжырт. Лъей фӀыцӀэжытӀми шухъэ гъуэншэдэж тӀорысэжъ зэхэдыжыхъами тхъэгъэгурым банэ, хъэкӀэзэпх кыкӀэричыжахэм я банапэ зырызхэр кыхэнат. ТӀэкӀу зэдзэуӀуш, и пщэр ІэкӀэ кыдилъэщӀыкӀш, зэсэбауэщ, зэкуэфауэри щӀалэм гур иришэжъаш. ЕуэкӀыгъуэм зэрыфӀэкӀыу абы кӀапежэжъаш НэфӀо и шынэхъыжытӀым я сабийхэр. ИлӀэсищым кыщыщӀэдзэуэ илӀэсиблым нэс яхэту, ахэр зы мычэму пщыкӀуэ хурт. Дадэ и куэщӀыр нэхъ кӀащтэри хъэблэ щӀалэ цӀыкӀум ирагъэкӀуэкӀ тхэмадэ банэм емыплӀу ахэр кызырэхужъаш. НэфӀо кыӀэтурэ сабийхэр Щэбатыкыуэ иритащ. Лъыжыр джэдкӀурт быну кӀатӀысыхъат. Зы кӀапхуэри выуэчыр ІэщӀихаш, адреим Щэбатыкыуэ и пыӀэр щхъэритӀэгъаш, ещанэр и жыпхэм кьоуэ. Иригъэсаш апхуэдэу дэ цӀыкӀу, мы, кхъужь цӀыкӀу, къэтхъэнсулыкъу, къушхъэмышх, пӀырыпӀ, пыжъ, пщӀий, шэдыгъуэ сытхэр кӀахуихурэ. Ноби ар ІэнэщӀтэкъым, пӀытӀмэ жиӀэу мэракӀуапцӀэр и жып иримылъхъами. ГъуэмылалӀэ кӀэлътмакъыр Мэкъум кыыхихри Щэбатыкыуэ и кӀуэрылӀыхуэм мэракӀуапцӀэ яхуигуэшаш. Зы хъыджэбз цӀыкӀу и Ыхъэр жъэдидзэри зызэригъэлъаш, и щӀыфэр тхытхыурэ мэракӀуэ гуащӀэр кӀеубжытхыж.

– СлӀо, КӀуакӀуэ, гуащӀэ? – жиӀаш лъыжъ насыпыфӀэр дыхъэшхыурэ. Щэбатыкыуэ, пэж дыдэу, насыпыфӀэу зибжыжырт. ЩӀалэ нэхъыжытӀым пӀэщхъагъ ягъуэтащ, абы якӀэлъыкӀуэ хъыджэбзхэри унагъуэ ихъаш. НэфӀо закъуэщ кӀэнар. Ари лы хуаш.

– ГуащӀэщ, – жиӀаш хъыджэбз цӀыкӀум.

– Уа, уэри-тӀэ зы мыгуащӀэ, ІэфӀыбзэмэ, – хуидакъым ар щӀалэ пэ сыринэ цӀыкӀум.

НэфӀо выгур мэкъуэщымкӀэ иришаш. Сабийхэм цы хурейм ещхъу гупхэмкӀэ зыпагъэщэт. Щэбатыкыуэ и лъакъуэ ундэрэбжъахэр узу кӀепщыхаш.

– Модэ, НэфӀо, хъэщпакъымкӀэ нешалӀи щӀэтӀыкӀ выхэр, – жиӀаш Щэбатыкыуэ.

Дамэпсхэр кытӀатэщ, вытӀошыщӀэр кӀрихщ, гупэ дэмэкъуитӀыр кӀыргъэкӀуэтри НэфӀо бжыпэр триӀэтыкӀыну елат, арщхъэкӀэ гуплӀӀуэуэ. Абы хэту и шынэхъыжыпэр адреим гуп кӀэхри кыбгъэдыхъаш.

– ГупкӀэм тӀэкӀу зыкӀэрыщӀэт, пылэл пщӀыуэ, – жиӀаш НэфӀо.

– СлӀо, хъэлъэ? ЕӀэ!

НэфӀо витӀыр щӀыгъэкӀри хуэсакъыурэ гублащхъэр щӀым тригъэуаш.

ЩӀалэхэм ар яунэщӀыну бгъэдэуаш, Щэбатыкыуэ псы ефэн мурад иӀэу унэшхуэмкӀэ иунэтӀыжаш. Абы и пщӀантӀэр ІэхуитлӀэхуитт, унэшхуэм и гупэ зы пщӀантӀэу хъэщӀэщ цӀыкӀу кыитт. Куэбжэ

кыдыхьэпIэм нэхь пэгъунэгъуу зэпэкъуашIэу псэуальэрэ дурэ щытхэт, джэдэщ, къуэдзэпIэ сытхэр шыгъуэгумкIэ нэхь етат. Унэшхуэ щIалэхэм я лэгъунэр зыпыщIыхьари, мыдрей псэуальэхэри чыбжьэгъут, бгъэныщхьэт, яйри ятIэху тракIэжауэ.

Щэбэтыкъуэ зэрыщIыхьэжу ГупымыкI бгъэдэс и нысэ нэхьыжьыр кыщыльэтри тас-къубгъан къищтащ. Щэбэтыкъуэ ГупымыкI едэхашIэу псалытI-щы жиIэри зитхьэщIаш, итIанэ Гуашэхужь и узыншагъэм щIэупщIаш, ауэ Бибей и гугъу ищIакъым. Iэнэ къэзыщтэ и нысэм гу лъызыта Щэбэтыкъуэ пхьэ шынакышхуэкIэ псы ефэш, иджыпсту зэрымымэжалIэр жиIэри унэм кыщIэкIыжаш и щIалахэм я лэжьэкIэм еплъыну. Абы мэкъуэщымкIэ иунэтIа къудейуэ пщIантIэм Къанлы кыдыхьаш, щIакъуэ баш иыгъыу.

– Шхошхэ апщий, Щэбэтыкъуэ!

– Упсэу апщий, Къанлы! Лъапэ махуэ къоухьэжьэж, тхьэ гуIэ, а зэ щIэупщIакIуэ сызэрынакIуэрэ, тезгъэзэнщ, жысIэми, мыхьуу йокIуэкIкIэ. Дауэ щыт? Хъужыпа? – а тIур псалъэурэ мэкъуэщымкIэ ихьаш.

– Хъужыпаш, шхэпсри дыгъуасэ-вэсэмахуэ кыкIэрезгъэтхьыжати, езгъэлягъунщ мы лIыжьым жысIэри... – Къанлы унэм кыщIэкIыжа ГупымыкI ильэгъуаш: «Хьыджэбз хьэщIи яи».

– Уемыпасэуауэ пIэрэ? Узыркэ? Шхэпсыр хэгъэзыхь хэмылъу къиутIыпща? – жиIэрт Щэбэтыкъуэ, Къанлы и нэхэр здэщыIэр имылягъуу.

– Мэуз тIэкIу, ауэ пльагъуркэ? Баш зыщIэзгъакъуэрэ... сригъэзэшащ, – Къанлы пщIантIэмкIэ плъэ зэпытт.

– ДэнщыIэ, сегъэплъыт.

Къанлы ауэ щыль пхьэ къутапIэм тетIысхьэри и гъуэншэдэж лъапэр дрилъэфеш. Щэбэтыкъуэ хьэмбыIу зищIри и Iэпэ джэдыкIэхэмкIэ Къанлы и лъэдий къутауэ щытар къиIэбэрыбыхьаш. Ар яфIэгъэщIэгъуэну Щэбэтыкъуэ и къуэрылхухэр, хьэблэ сабий мэкъу щаунэщIым къэжахэр къеувэкIат.

– Хьарзынэхуэдэщ, Къанлы, – жиIаш Щэбэтыкъуэ абыхэмагъунэгъуу ГупымыкIрэ абы кыдэкIуатэ фызымрэ щыблэкIым. – Ауэ... Ауэ-а тIэкIунитIэ къупщхьэр зэщхьэщыкIауэ зэпагъэувэжати...

– Къанлы и лъакъуэр Iушэ хьунуш! – кIиящ зы сабий.

ФIэкIа хэлякъым. Къанлы кыщыльэтищ, къутауэ щыта и лъакъуэр IитIкIэ иубыдщ, щIым къытриIэтыкIщ, еуэри икьутэжаш. Къанлы узым къыгъуэфэрэнкIат, итIани и лъакъуэ пылэлыр лIыжьым кыхуишийурэ жиIаш:

– Мэ, Щэбэтыкъуэ, гъэхуж зэрыщытын хуейм ешхьу! Сэ лъакъуэ Iушэ сыхуейкъым! – ар ерагъыу ГупымыкI здэщытамкIэ плъэжри щIэуу и нэхэр зэтрипIаш...

Щэбэтыкъуэ и щIалэхэр къажэри Къанлы унэмкIэ яхьаш. Ар ягъэгъуэлъ.

– АтIэ гъэузи гъэхуж, жыхуалэрщ, Къанлы, ауэ щыхьуакIэ зыхуэгъэшэч! – Щэбэтыкъуэ абы щхьэщытIысхьэри Iэпэ защIэкIэрэ къупщхьэр зэпигъэувэжаш. ДжэдыкIэпс, хьэжыгъэ зэхильхьэри хуэсакъыпэурэ Къанлы и лъакъуэр ишхэжаш. Ауэ узыр нэхь кIашхьэ хьухункIэ Щэбэтыкъуэхэ я деж Къанлы къахуэнакъым. Выгур зэщIашIэри ар и унэ яшэжаш, кыщIэкIуа Iуэхум и гугъу имыщI щIыкIэ. ИкIи нэхьыфIт апхуэдэу зэрыхуар. Бибей щыIея щхьэкIэ Щэбэтыкъуэ Къанлы и телхьэ зэи хьунутэкъым. Мыпхуэдэу гузэвэгъуэ кыльгъэщIыхьамэ, ар хэти дэлэпыкъунут, ауэ укыщызэмьдэIуакIэ упэгъэлуджжынщ, – жиIэу Щэбэтыкъуэ кърим тэтэрхэр пэшэгъу ищIыфынутэкъым.

Къанлы и лъакъуэр зэрикьутэжар къуажэм ятэIуаш. Абы щIэупщIакIуэр и куэдт. Жанболэти, Бибей къэкIуахэт. Пщыхьэщхьэм Темболэти щыIаш. Къанлырэ Темболэтрэ я закъуэ къэнауэ Къанлы жиIаш:

– ПщIэжрэ а зэ зи гугъу тщIауэ щытар?

– Сытыр?

– Хашэ... уи адэм щхьэкIэ щыхьэт... Усшэнщ, сыхьужаш, жысIати, мис аргуэру.

Темболэт кызэщIэпIаш. Абы и нэкIур зэщIэчырт. ЩIалэм еплъурэ Къанлы и нэгу кыщIэувэжаш Темболэт и адэр зэрылэщIэукIауэ щытар. Абы щыгъуэ кыпэщIэхуэ щымыIэу зы беслъэней къуажэ кызэринэкIарэ етIуанэм хуэкIуэу Къанлы Темболэт и адэ Щауей шокъу жиIэу кыIушIат.

– Iэу, Къанлы! Слэожь дэнэкIэ? А жыхуэпIэм ди гъуэгур зыи, хьарзынэш, накIуэ атIэ...

ЛIыжьыр зэрызэкIэригъэхунур имыщIэу Къанлы куэдым егупсысаш. Зы къуажи къабгынаи, етIуанэми нэсаи. Щымыхьужым пшапэхуегъэзэкI хьуауэ Къанлы жиIаш:

– Мы жылэм си зы хэгъэрей сылгыгъуэзэнут... зы Iуэху гъуэр... – Къанлы къуажэм дыхьаш, Темболэт и адэри зы теуэгъуэ нэхь IумыкIуэту епсыхри и шыр ильэхьаш, щIакIуэр идзри абдеж нэху кыщекIаш.

Гъуэгущхьэу дьдэти кыфI зэхэту Щауей шы лъэмакъым кыгъэушаш. Аргуэру Къанлыт. Ауэ иджы и закъуэтэкъым, атIэ илъэсипщIым итыну зы щIалэ цIыкIу и кIэст, илъэсибл хуэдиз и ныбжьыну зы хьыджэбз цIыкIуи Iэпхлъэпхыу и шыплIэ дэст. Къанлы кыызэкIуэкIаш. Темболэт и адэри нэхъ тIасхьэу кыэгубжьатэкъым. Сабий, адыгэ сабий кыэбдыгъуу! Ар зи быным сыткIэ игъэвыну? Ауэ мамыру жиIаш:

– СлIожь, Къанлы, аргуэру дызэрихьэлIэжаи!

– ДызэрихьэлIэжаш. Тхьэ соIуэ, сэ унэсыжа си гугъамэ!

– Iэу, сытыфэр кызуплъа? Ди лъэпкъ ар ящIэрэ? И гъусэ кыгъанэрэ ежъэжу! Е укызыемыжъэ, е сыкъэгувэнущ, жыпIамэ, сыныппэплъэнутэкъым, апхуэдэу щыщымытакIэ адыгэ нап... – Темболэт и адэм шым уанэр трипIэрэ шыныбэпхыр щикъуэзэж пэт и щIыб кыдэт Къанлы и къамэ кыипхъуэти и къеуи зы ищIаш. Ар и пIэ кыикIакъым. Хьэдэр псым хидзэжаш. ИужькIэ Щауей и хьэдэр зыми фIэмынэу Псылъэщ нэс кызыэрихьэхар Къанлы игъэщIэгъуат... Шы-уанэ зетелъри сабиитI кыидыгъуари тенджыз Iуфэм абы щишаш. А сабийхэм я щхьэ илър Къанлы кыфIэуэхутэкъым, ауэ Къазий Щауей хуригъэщIа чэщанэм щыблэкI зээмызэхэм и гур шынэрт...

– КызжыIэ, сэ сыкIуэнущ, – жиIаш Темболэт гуащIэу.

– Хьэуэ, умыплэщIэж... Дызэгъусэу, сэри IуэрыIуэтэжу зэхэсхауэ аращ ар! И тэмэмыпIэр иджыри сщIэркъым.

Темболэт и лър къавэу Къанлыкъуей кыдэкIыжаш. Къанлы цIыху икIэщ. Абы жиIэр уи фIэщ пщIы хьунукъым. Жанболэт тIэкIу кыщIысхуэлъэр фIыуэ сыкъелъагъури аращ. Ауэ сэ Жанболэт сызэрихуемыарэзыр Къанлы ещIэри... Догуэ, догуэ. ЛыгъэкIи цIыхугъэкIи хэт Жанболэт кыпэувыфынур? Ар Къанлы зыхуэмей ныкъуэкъуэгъущ. Аращ. ИтIанэ зы махуэ ГупымыкI жиIакъэ: «Абейрэ Жанболэтрэ уэ зыкIэ кыпщытхъуащи!» ГупымыкI, Къанлы, Жанболэт. Хьэуэ, Жанболэт гурыщхъуэ хуэсщIа къудейщ. Абы ГупымыкI и Iуэху зэрихуэркъым. Ауэ Къанлы. Ари! Кхъуэр благъэжу яукIым хуэдэщ Къанлы. Абы шэч хэлъкъым. Догуэ, сэ кызжиIэм хуэдэ гуэрхэр Жанболэт хуиIуатэурэ дызэримыуштIу пIэрэ мы Къанлы? ГупымыкI фIыуэ зэрыслъагъур абы ещIэ. Сэ сыIуихмэ, Жанболэт кыгъэсэбэпурэ... Хьэуэ, абы Жанболэт ирикунукъым. Къанлы ар ецIыху. Псоми сэ сыхигъэпкIэну аращ Къанлы... Догуэ, си къанщыIэгъуэр иухаш... ГупымыкI-щэ? СыкIуэжынщи, псэлъыху кыхуезгъэщIынщ...

Жанболэт гъуэлъыжатэкъым. Тхьэмахуэ нэсауэ абы зыгуэрым зыхуегъэхъэзыр. И шым, Iус мыхъумэ, мэкъу иригъэшхыркъым, шэщым шыгъушыпс пщыхьэщхьэ къэсыхукIэ щIеутхэ – шы лъэгур, шы лъэбжьанэхэр игъэбыдэн папщIэ; махуэм тIэу-щэ егъэпскI, елъэщI, етхъунщI. КъыщIешри егъэджэгу, къегъажэ, ауэ нэхьыбэм лъэбакъуэкIэ кърешэкI. Мис иджыпстууикI Жанболэт и уанэм кIэлъоплъ. Жанболэт, дауи, Темболэт гъусэ ищIынукъым. Ар абы здришэжъэну щытамэ, уи шыр гъэхъэзыр кыжриIэнт. Темболэт Жанболэт бгъэдэтIысхьэри жиIаш:

– Жанболэт, сутIыпщыж, сыкIуэжынуш... ди лъэпкъ.

Жанболэт иыгъ дьд, фэдэнхэр зригъэтIыльэкIри кыдэплъеящ.

– СлIо, Темболэт, дыкъэбужэгъуауэ ара? УзутIыпщыжынуш, ауэ мыдэ тIэкIу дызэтэхуащи... Адыгэ хабзэ...

– Сэ зыри сыхуейкъым.

– Уэ узыхуейр сэраш зыщIэр! Ауэ сежъэн си гугъати... Бибей кызыэлъэIуащ... ГупымыкI и анэр хьэлъэщ. Къэбардхэ я деж IэзэщIэ кышчунэхуауэ сымаджэм кыжкраIащи... Пщэдей абы сыкIуэнущ... Уздэсшэнщ ухуеймэ. НакIуэ, дуней кыэплъагъунщ.

– Сыхуейкъым, – жиIаш Темболэт.

– УзэрегуакIуэщ, – кыфIигъэкIакъым Жанболэт, атIэ и щхьэкIэ егупсысащ: «Мы щIалэм зыгуэр кыщощI».

Ауэ пщэдджыжкыым Жанболэт япэ къэтэджу шы-уанэхэр Темболэт щызэщIилъхьэм, атэлыкъым – Жанболэт и гуапэ хъуащ.

– Гъуэгу махуэ, си щIалэхэ! – якIэлъыхъуэхъуащ а тIум Жанболэт и анэр.

Къанлы и къуажэр Иналыкъуэ хьэблэ пэжыжъэтэкъым. Ар кызыэранэкIауэ щIалитIым зы выгу къаIушIаш. Выгум нэгъуей щIалитIрэ Къанлы и бейгуэл Нэщхьыцэрэ ист, зыгуэрхэри щIэуфэ тепIауэ илт. Гъуэгу фIэхъус зэрахри ахэр зэблэкIаш.

Жанболэти Темболэти еплъэкIакъым, выгум исищым нэкIэ зэрашхыр я щIыбкIэ зэхащIами. Зы теугъуэфI екIуэтэхуэ Жанболэт жиIаш:

– Зыи Iуэху пщхьэмыпэ хэтхэу кыщIысфIэщIыр сщIэркъым мы Къанлырэ Нэщхьыцэрэ.

Нэгъуейхэр, дыгъуасэ кърим хъаным и гъусэу къэувахэр, пэшэгъу ящIыжаш. Ди нэ щIыбагъкIэ фIеягъэ зэрахъэу си гугъэщ. Дауэ уеплърэ, Темболэт?

– Пэжу соплэ, – жиIащ Темболэти. Абы и гуапэ хъуат Жанболэт адыгэлI чэнджэщэкIэу, фэрыщIагъ хэмылгу кызырэупщIар. – Мы езыгъэзыным зы лIакъуэлIэш унагъуэрэ зы уэркъыжь унагъуэрэ дэсыжкъым кърим хъан Мэт-Джэрий саугъэт къахуимыщIауэ. Езыр къакIуэркъым, нэгъуейхэм къарегъэхь. Си пэр уэзгъэупIэнщ а выгур Къанлы и деж ирамышулэмэ. Сэ Бибей ищIам сытелээщIыхъыжу аракъым, ауэ уэркъ тыгъэ, жиIэу гъэр яритахэр псоми яутIыпщыжаш, Иналыкъуэ хьэблэрэ Къанлыкъуейрэ фIэкIа къэмынэу. Къанлыи иутIыпщыжынщ, плъагъункъэ.

– ЛIы ухъуаш. Темболэт! Сыту фIыт, – жиIащ Жанболэт. – Ахъмэт-Джэрий щIакIуэ кIапэ ущыдытезгъэувам сышынэжат, ауэ лIыуэ укъыщIэкIащ! Тхьэм ухущIигъэхьэ. ГупымыкI ар жесIэжати, абы и фэр зыкIэ пыкIати, ар зыкIэ гузэвати...

Телъыджэм икIауэ Темболэт и гум тхъу щызыхуэ защIэщ нобэ Жанболэт жиIэр! ЩIалэр гуфIащ. ИтIанэ Къанлы напэншэм, ар пэж дыдэу напэншэщ, зэредэIуэххам щхьэкIэ и щхьэр фIиудыжаш...

Жанболэт зэригугъауэ Мей губгъуэ ахэр шэджагъуэм и деж къэсахэт.

– Дишхэр тIэкIу дгъэбэуэнщ иджы, – жиIащ Жанболэт, хьэбанэ макъ щызэхихым. – Ар ди Iэщхэр Мей губгъуэ кыдэлэпхъуеижауэ аращ. Iэщыхъуэхэри тлъагъунщ.

Ауэ абы нэгъуэщI щхьэусыгъуи иIэт. Жанболэт хуейтэкъым аузым нэху кIапэ щыIэу дэкIыну. Ар дзыхыщIыгъуэджэт. Губгъуэрыхэм цIыху бзаджэ яхэт хъуаш, нэгъуей къуажэхэми унащхьэ чэзууэ ятегуэшауэ кърим хъаным и сэмэнхэр дэсщ. Зыгуэрым щоплэ, щогугъ.

Жанболэт Къэбардхэ я деж кIуэныр кызыхэкIар Iээ кьишэн къудейтэкъым. АтIэ дзэ зэгъэпэщын хуейщ, гъэмахуэр къэсыху. Убэлэрыгъ хъунукъым.

ЩIалитIыр уэтэрым техъаш:

– Бохъу апщий!

– Тхьэм и щIасэ фыхъу, феблагъэ, – хьэхэм хуилгу, къапежъа лэгъупэжъым Жанболэт и лъэрыгъыр иубыдри къригъэпсыхаш. – НакIуэ, фыныщIыхьэ пщыIэмкIэ. Ди шыгъу-пIастэ хьэзырщ.

– Плъагъуркъэ а ди Iуэхур, Темболэт, шхын зи Iуэху, шхын хуозэри, Iуэху зи Iуэху Iуэху хуозэ, – дыхьэшхаш Жанболэт и сэшхуэр и бгъумкIэ ирилъэфэкIыурэ.

Iэнэ хъурей цIыкIум, пэж дыдэу, пIастэ бэлагъыщхьэхэр телът, лэгъупми мафIэр щIэужыхьэжат: абы хэлъ лыр ват.

– ФытIысхэ, – жиIащ лэгъупэжъым. – ЩIалэхэри иджыпсту кытехьэжынущ, хъушэр мыдэкIэ кърагъэзынурэ.

– Сыт хьэр, сыт хыбар? – жиIащ Жанболэт тIысурэ.

– ЩIагъуэкъым, – лэгъупым лыкыхэзых лIыжыр къеплъэкIащ нэщхьейуэ. – Iэхъуэ башым и пIэкIэ Iэщэщ тIыгъыр. Жыжъэ щхьэ сыбгъэлэбэрэ, дыгъуасэ-вэсэмахуэ... зы дакъыкъэ дыщыплэкъукIати зы шу жэм гуартэ пигъэкIэрэхьукIауэ... Тхьэуэ мыр зи ерыскы, а си нэр нэжмэ, а сэ кыысIэщIэлъэгъуар Нэщхьыцэмэ... ДыщIыхьэу щыхуежъэм, псори кыгъанэри, къруршым ихьэжаш. НэпщIацэщ ар зи Iуэху щIафэр...

Жанболэтрэ Темболэтрэ зэплъыжаш.

– ...ауэ щIалэхэм кысыхуадакъым. Сыт жыпIэ хьэдыгъуэдахэр, жалэри.

– Бибей унафэ ищIащ, тхьэмадэ, фыныдэшэсеижыну. Мэкъумылэ хьарзынэу жылэм зэрагъэпэщаш. Щхьэж и хъуэдз ефтыжынщи... е щIымахуэр ткIий мыхъумэ, адэ щыхъуэкIуэнщ, щыпэщэцэнщ.

– Плъыр щIалэ кытхуагъэкIуатэмэ... Гъэ псом тхъумар...

– ФынэкIуэж адэ. Плъыр къэкIуэнукъым.

– Захуэщ, тIэу. Мэлри, шыри, Iэщышхуэри аракъэ?

– Аращ.

– Нобэ хыбар езгъэщIэнщ уэтэр псоми, пщэдей зынитчынщ... ауэрэ дыныдэхъуэкIуеижынщ. Тхьэм и шыкуркIэ кIэрыхуи дилакъым, лы хьарзыни зытралъхьаш ди Iэщхэм. Пу, зэпэхъурейхъу апхуэдэщ.

– Мыр, тхьэмадэ, мыпхуэдизыл хэт зэбгъэшхынур? Фэр-щэ? – жиIащ Жанболэт дзэжэ щIэлъэныкъуэ псо гъэвауэ бахьэр кыщхьэщыху лIыжъым Iэнэм кыщытрилхьэм.

– Iэу, дэ дыадыгэ пщыIэщ, хьэщIэ и Iыхьэ ди лэгъуп хэтлхьэфу. Фшхы, фи хьэлэлщ. Фи шхэгъуэу, фи щIалэгъуэу... Сэ мыдэ бжыныху шыпс кыфхуэсщIынщ. Фшхы, тхьэм щхьэкIэ. Фымышхэмэ, сытым фызэрихьэн?! Фышхэ, фыщымысхь, ар фи Iыхьэщ, зэвмыусыгъуэджэмэ, тхьэмщIыгъуныбэ

тlэкlу сцlат, – жиlаш, лlыжыыр бlагlымкlэ хэлбlурэ.

– Хьэуэ, тхьэмэдэ, хьуни ар. Мыдэ лэпс тlэкlу селубыжамэ, – Жанболэт и сэр самплэм ирилхьэжри lэ щlыбкlэ и lупэ дагьэхэр ильэщlыжаш.

– lэу, тхьэ солуэ, бзу ишхын умышха, зиунэрэ... шхэ, тlасэ, уэ шхэ, умыукlытэ, – жиlаш лlыжыым Темболэт щхьэкlэ, ауэ абыи щигьэтыжаш.

– Тхьэм уигьатхьэ, дыбгьэтхьаш.

– Фи хьэлэлщ, си щlалэхэ, тхьэм фигьэпсэу, тхьэм фыхушlигьэхьэ. Ейи-и, зэманыр бзаджэ хьуаш иджы, – жиlэри лlыжыым и щхьэр игьэкlэрэхьуаш. – Цlыхур зы махуэм нэхьрэ еtlуанэ махуэм нэхь хьэжывакьэжышх мэхьу, захушхьри губгьуэм итщ, дэнэ зэкьуэхуауэ сыт кьышцlэшlыхьэн, жалэри. Иджы абы кьафlэlуэхукьым бынунагьуэр ильэс псокlэ зышцугь жэмыжыищ-плlыр яфlрихужьэрэ яфlишхми, ар зыхуапэ мэл тlошlырыпщlыр яфlишхми. Езым и ныбэ измэ, араш. Мэкlуэщlыр цlыхур, мэкlуэдыр. Мафlэр пэшэгьу зышlым сыт кьыпхуищlэн? Араш зэрылlыфlыжхэр. Мафlэ ядзыфмэ, псори зэфlэкlауэ ялгытэ. Абы нэхь узэрымыджэгу хьун тхьэшхуэм кьигьэщlа? Зривгьэхуабэ, щlылэм зевмыгьэхь, фи сабий фымыгьэдыкь, жиlэри кьаритати, зрагьэсыж. Делэщ цlыхур. Ди тхьэшхуэ, уи гушlэгьум дыхомын, ар мыхьумэ... Догуэ, Жанболэт, – кlэщlу зызэридзэкlаш лlыжыым, – мы кьрым Джэрийм зезыщэхэр адыгэлlу кьэнэжыну?

– Хэт сымэ?

– Хэт сымэ? Хэт сымэ? Тхьэ солуэ, махуэ и телъыджэ кьохьукlэ. Сылщ, жызыlэу щытар зэфlэнэжауэ лыпс зэрощl, хьыбару кьэлухэмкlэ. Тафэм тес адыгэхэр зэпэувыжаш, жьэгьум щlэсыр араш. Зыр Джэрий и телъхьэщ, адреир и телъхьэжыым. Зыгуэр зыщlэ и щlыб сисащэрэт, жалэ. Сыт хэпщlыкlрэ уэ а lуэхур зэрыхьум, Жанболэт?

– Ди хьубжэр адыгэхэм хуэдмышlыжынымэ, Джэрий дэ гьусэ тхуэхьунукьым. Араш хэсщlыкlыр. Ар кьызэрыунэхурэ зейншэ дапщэ хьуа?

– Фызабэу дапщэ кьэна? – хилъхьаш Темболэти.

– Араш сэри си гугьэр. Фымыбэлэрыгь, си щlалэхэ!

Жанболэтрэ Темболэтрэ шэсыжаш. Пшапэр зэхуэрт ахэр ауз лъащlэм щынэсам. Пшагьуэ lув кьытрихуаш. Ар зэрантэкьым. Гьуэгу благьэмкlэ Кьэбардхэ укlуэ хьунут.

Ебланэ жэщым lэзэу хуумыгьэфэщэну зы щlалэ цlынэ дыдэ я гьусэу Жанболэтрэ Темболэтрэ кьельэдэкьауэрт.

Япэ адакьэр щьlуэм ахэр аузым кьыдыхьэжаш. Дыгьэр кьышцlэджым Мей губгьуэ кьэсыжаш. Псори хьарзынэт. Кьэбард псалъэ быдэкlэ кьабгьэдэуващ, зы мыхьум шу щитху игьэшэсыну. Адэкlэ Идархи хьыбарыншэ имышlыну жиlаш. Ахэр кьрым хьаным теплэ хьуркьым. Гьатхэ кьакlуэ, унашхьэтыхьыр зэрызэфlэкlыу... Мэремыlур кьэмыс щlыкlэ, я хьыбар зэрыщlэнщ... Гьуэзэджэкьэ!

Мей губгьуэ уэтэрысыжтэкьым. Щlалэхэр зэтемыувыlу Мыщапэ бгыри кьызэранэкlаш. Жанболэт япэ итт. Ар нэ жанкlэ ауз гьуэгум кlуэщlрыплгырт. Зымахуэрей выгу нэгьуеитlымрэ Нэщхьыцэрэ зэрысар абы кьахуэзэжаш. Щlалитl жей хуэдэ гум иукьуэдияуэ илът. Жанболэт и гум щlылэу зыгуэр кьэкlаш. Гурышхьуэ зерищlар и гьусэхэм ящибзыщlу, абы и шыр кьыжьэдикьуаш; Темболэтрэ lэзэ щlалэмрэ япэ иригьэщаш. Сеплэкlашцэрэт жиlэу тlэкlу кlуэри, Жанболэт зыкьигьазэмэ – выгум лъэгуажьэмышхьэу кьиувауэ жей нэпцl зызыщlахэм фоч кьагьэпсырт, мыбэлэрыгьыуи щтамылэм ехьуштауэрт. Наплэ зэтэхыгьуэ пытакьым Жанболэт. Абы нэхьыжьхэм кьыхуагьэфэща хьаныкьуэ Ахьмэт-Джэрий и кlэрахьуэр кьыдипхьуэтат. Кlэрахьуэм и зэфlэкlыр Жанболэт мызэ-мытlэу нэщанэкlи щакlуэми щигьэунэхуат. И гьауи и зыщlэдзи зыуэ Жанболэт Темболэт кьытрагьэпса фочышэм зыпыlуидзаш. Темболэт зыкьышигьэкlэрэхьуам ар ильэгьуаш. Темболэт Жанболэт и щlыб дэт щlыкlэу фоч уаш...

– Жанболэт! – кlияш Темболэт. Абы и сэшхуэр кьрипхьуэтри илъаш, выгум хуэжэу икlи зэхихакьым:

– Темболэт! Кьэгьазэ! – Жанболэт зэрыкlияр. Гузэвэгьуэм зэрыпэплъауэ, шынагьуэр япэкlэт здэшlэр. Фоч зэрыуэ нэхь хэмылъу бгы кьежажьэм шууиплl кьыкьуэлъэтат, я сэшхуэхэр гьэхуауэ. Абы зыр нэхь япэ кьишат, адреир щыр зым и лъэдакьэр адреим пичу зэшlыгьут. Жанболэт япэ кьишар кьищlыхужаш. Ар Нэгьуей Долэт и кьуэ Гупымыкl лыхьуауэ щытарт. А псор щхьэм, гум щызеуэрт, ауэ абы щхьэкlэ Жанболэт ищlэн хуей кьигьанэртэкьым. И щlакlуэр плlэу сэмэгум иридзэкlш, сэшхуэр кьрипхьуэтт, lэзэ щlалэр гьуэгум плlйуэ темыту лъэныкьуэ зригьэзыну щlэгуауэри Жанболэт и шым ельэдэкьэуаш. Абы и шым хуэдэу жыlэдалуэрэ тесым и гурылъ дэтхэнэри щыуагьэншэу кьэзыщlэрэ

къедзам иттэкъым. ПцІэгъуэплъ бласхъэм шэм хуэдэу зричаш къыхуэкІуэ шыуиплІым яхуэжэу. Абы я зэхуаку дэлъ лъэбакъуэ тІошІрыпщІым куэд жрагъэІэнт. Долэт и къуэм зы пкІэгъуэ нэхъ къыхуэмынауэ, Жанболэт кІэщІу къыжъэдикъуаш. ПцІэгъуэплъым зритІэри кІэбдзитІымкІэ уващ, фІалъэхэмкІэ зауэу, Жанболэт къылымыгъэІэсІауэ. Ар зыльэгъуа Долэт и къуэм ишри жъэдикъуат, зыригъэтІэну, Жанболэт и шым зыригъэуэпсэину. АрщхъэкІэ пцІэгъуэплъым абы зригъэІэтакъым. ИкІи а сыхъэтыпцІэм шыр шым щриудыхыжым ирихъэлІэу Жанболэт тесым лъэІэсынутэкъыми зытесым и щхъэм сэшхуэмкІэ еуаш. Андрей шууишри къэсат. Іэмал, Іэмал! Долэт и къуэм и шыр зэщІэскъыскъэри уфэрэнкІащ тесри зытесри зетеджеларэ гъуэгум зэпрууэ телъу. Ар къыфІэмыІуэхужу Жанболэт шууищым яхуилъаш, ауэ сыт хъэдыгъуэдахэ – абыхэм ягъэкІэрэхъужат.

– Фи щхъэ зэрыхъ! – жиІащ Жанболэт якІэлъымыжэу. Абы зыкъыгъазэри къыгурыІуаш шухэр щІыщІэпхъужар – Темболэтрэ Іэзэ щІалэмрэ я сэшхуэр дыгъэм пэлыду къэсат Жанболэт дэІэпыкъуну.

– Жанболэт, упсэу? – жиІащ Темболэт.

– Зэрыплъагъуш, – пыгуфІыкІащ Жанболэт, епсыхарэ Нэгъуей Долэт и къуэр зи щхъэр зыгуэгъэза шы бэгыжам и лъабжъэ къыщІилъэфыжу. Долэт и къуэр хуит къызэрыхъуу и къамэм епхъуаш, ауэ ар Жанболэт къыІэщІеуд, йоІэри екъутэ, ауэ щыль сэшхуэри лъэгуажъэкІэ тІууэ зэпешІыкІ.

– Мэ иджы, – жиІащ Жанболэт. – Уи адэр дэ дукІакъым. Уи адэм езым зиукІыжаш. КІуэ...

– Мо выгум илъ уи ныбжъэгъумрэ адэкІэ зэхуэдитІ хъуауэ щыль абы и гъусэмри зыщумыгъэгъупщэ, – щІигъуаш Темболэт.

Долэт и къуэр жагъуэу къеплъэкІыурэ ІукІыжаш.

– Уа, Жанболэт, шэр... шэр къыптехуакъэ? – Темболэт и атэлыкъыр зэпиплъыхъу щІидзаш. – Мис, щІакІуэр иугъуэнаш! Сэкъат мыхъуауэ пІэрэ? ДэнщыІэ?

– Хъэуэ, зыри щыІэкъым, – жиІащ Жанболэт.

– Сыту фІыт! Фочщ ари! Абы нэхърэ ди сэшхуи ди сэшхуэ! Аращ укъэзымыгъэпцІэжыну!

– Мы сыхъэткІэ, – пыгуфІыкІащ Жанболэт. – Абы я фочым е гыныгъуэ псо иракІутакъым, е жыжъэІуэ дыккыІуагъэкІащ. ИтІанэ си афэ джанэр... Плъагъуркъэ мыр? – Жанболэт и гушхъэ дыдэм деж хуэзу афэм щыщ нэрынэ цыкІуйтІ зетеушкІумпІат. Темболэт егупсысаш: «си афэ джанэр пІащІэщ, жбыщ, цырхъщ... Жанболэт ейм хуэдэкъым. Пхихат».

– Мы щІэпхъуэжахэр, – жиІащ Іэзэ щІалэм.

– Ахэр щтапІэ ихъэжаш. Ауэ хэт ищІэрэ, мы кІэрахъуэжыыр къэдузэдыжынщ, – Жанболэт и пцІэгъуэплъым екІуалІэри къэлътмакъ зэпедзэкІыр къыкІэрихаш, абы гын пщалъэ, дзэхушэ, шэхеху сытхэр кърех.

– Абы фІэкІа зэхуаку имыІэу мы кІэрахъуэжыымкІэ сеуамэ, афэ джанэ тІуашІэ щыгъами, думпыр къыхезгъэхынт, – желэ Жанболэт. – Ауэ мыри... КІыхылІыхыІуэщ бузэдыну. Пэжщ, щтамылэ, сыт жыпІэу ухэткъым. КІакхъур теуэмэ...

Щхъэ жиІэрэ Жанболэт ар? ЛІым иш и хъэл-хъелэрэ и Іэщэ и щэхурэ нэгъуэщІым хуиІуатэркъым. Сосрыкъуэ зытекІуэдар аращ, и щэхур нахуэ ищІри. ТІэми Жанболэт и кІэрахъуэм хуэдэ зиІэ иджыпсту мы дзыгъэзейм дэскъым. Ар псоми я псалъапІэщ. Темболэти щІалэІуэщ апхуэдэ епхъэлІэну. Бзаджэ яужь къыхъэмэ, игъэІуэщхъуфынуш... ЩІегъуэжат Жанболэт, дакъыкъэ псалъэрей зэрыхъуам щхъэкІэ. ЩІегъуэжат... икІи щыуатэкъым. Ар къыщищІэжыну иджыри куэд, куэдІей иІэми...

Аслъэнбэч гъеин иухатэкъым ГупымыкI хъарыпым, и анэм тегуIэу щыщIидзам.

Гуащэхужь зы махуэм нэхрэ етIуанэ махуэм нэхъ хьэлъэ хьурт. Жанболэт сымэ къаша щIалэми, лъэкI къимыгъанэ щхьэкIэ, и Iэзэгъуэ илтэкъым ГупымыкI и анэр къызэфIигъэувэжыну. Ешхэ-ефэ имыщIэжу, IуkI имыIэу ГупымыкI и анэм и пIэщхьагъыр ихьумэрт, зеиншэ зэрыхьум и гур къыгъачэу. Хьыджэбзым и шытыкIэм жылэ псор игъэгузавэрт. Сымаджэм бгъэдэсыну, зы сыхьэт нэхъ мыхьуми ГупымыкI зрагъэгъэпсэхуну Нэгурэш дахэ сыми къакIуэрт, ауэ ГупымыкI яхутечыртэкъым. Бибей тхьэмыщIэри гушхьэлъыуэтэпс хьуным нэсат. ХэпщIыкIыу мы мазэ зытхухым абы зитат, лъыж, лъыж кхъахэ дыдэу зэфIэт къудейт. Хуэбгъэфэщэнтэкъым илъэситI-щы ипэкIэ уей-уей жезыгъэIэу зи хьэм тетыгъуэу шыта Бибей апхуэдэу къыщIидзыну. Лъыжым и акъылыр утхьуатэкъым, уеблэмэ нэхъ жан хьуат, япэм гу зылымьтэу блигъэкIа куэд иджы щIэрыщIэжу егупсысыжырт, ауэ и къарур, и узыншагъэр, и гуащIэр щIэкIырт, kIуэщIырт. Ихуауэ зыкыхурамытIэми, абы и уэркъхэм я щIыб кыхуагъазэрт, ар кърадзэжыртэкъым. Щхьэж зыхуейр ищIэрт, илэжырт. Щыхур зэтэхуат, пщы тхьэмадэм хабзэм щхьэкIэ кыхуалэ фIэлIыкI тIэкIури kIуэдыжырт. Арат хуэмышэчыжыххэу Бибей Щэбэтыкъуэ и деж kIуэуэ щIекIужар. Лъыж губзыгъэм къыжриIауэ шыта псоми ар IэкIэ телэбат. Уэркъдэубзэ хьуми кыхьэхужыну и гугъа и шу гъусэу шытахэм ар кърадзэжыртэкъым. Щэбэтыкъуэ Бибей и гур кыхуигъэдэхакъым. Ауэ зэрыуэршэра къудейм пщы тхьэмадэр нэхъ игъэпыIащ. «Уэ улIы губзыгъэщ, Бибей. Япэм уи лIыгъэкIэ цIыхур епшэжъэфу шытамэ, иджы уи акъылкIэ бгъэдэлъуэфу шытын хуейщ. УпIэщIэнтэкъым абы шыгъуэ. Ептынтэкъым ди гъусэу немыжъа псоми зы лъэпхуэмбыщIи... Абы къэхьуар плъагъуркъэ. Уи гъусахэм демыжъами, Iыхьэ къытхуищIынут, жебгъэлэщ, нэмыкIуахэм уетыгъэри закъыфIэбгъэщIыжыпаш. Ар хабзэ, ар адыгэ хабзэ!» – «Плъагъуртэкъэ, Щэбэтыкъуэ, си гугъащ: бэлэрыгъ хутыкъуэщ. Хэт нэхрэ хэс! Зэ шыуахэми, си хьэлэлагъкIэ я нэр исщIынт... Си ахьырэманьыгъуэу, си хьэм тетыгъуэм иджыри езгъэщхьыжат. АрщхьэкIэ хьэм тетыгъуэ дэнэ къыщына хьэм гъунэ тенэжу сыкъыщIидзаш.» – «УкъыщIидзакъым. Уи щIалэр псэужамэ... Иджы уи акъыл, уи фIэлIыкI... Иджыпсту щIымахуэщ. Гъэмахуэр къэсыху цIыху зэблэсэхьукIар зэуIу щIын хуейщ. А кърым Джэрий къыгъэзэнуш. Араш псори зытеухуауэ шытыр. Мес Жанболэт хьыбар щIагъуэ кыхьауэ жоIэ. ЗэгурыIуэ-зэдэлъуэж...» Абы иужькIэ Бибейрэ Щэбэтыкъуэрэ зэкIэлъыкIуэ хьужащ. ИкIи ГупымыкI дахэ хуэгузавэ псоми Щэбэтыкъуэ лъыжыр яхыхьэжат. Абы и нысэхэр, и щIалэхэр Иналыкъуэ Бибей и пщIантIэм къыдэнэжат. Хэт пхьэ икьутэрт, хэт пщафIэрт, хэти псы кыхьырт.

Мэрем пщыхьэщхьэу ГупымыкI и анэ Гуащэхужь нэхъ хьэлъэ хьуащ. Псори зэхуэжэсыжауэ унэшхуэм щIэтт. И Iупэ фагъуабзэхэр зэтрихри фыз сымаджэр къэлъэIуащ:

– Щоджэныр къысхуэфшэт.

Щоджэн лъыж тхьэхур шытыххэти абы ябгъэдыхьащ.

– Умыгужьей, Гуащэхужь, умыщтэ, тхьэшхуэм укыхьумэнш.

– Абей, – еджащ сымаджэр и лIым, – зэ псори фыщIэкIыт. Абы ипхьу пIэщхьагъым тесым адэ итIысхьэжа и нэхэр хузэтрихри ГупымыкIи щIэкIыну елъэIуащ нэкIэ.

ГупымыкI жейм хэт хуэдэ зиIэтри псом яужь иту унэм къыщIэкIащ. ЩIыбыр щIыIэт. Уэс телът. Нэгурэш дахэ и цыхьарыр ГупымыкI иришэкIащ. Абы зыгуэрхэр къыбгъэдэтт, Жанболэт и макъи зэхихырт, ауэ къыгурыIуэртэкъым абы жиIэр.

– ГупымыкI, дауэ ухьужыну? – хьыджэбзым къыбгъэдыхьар Темболэтт.

– Оуху, Темболэт, – жиIэщ ГупымыкIи и ныбжэгъу щIалэм и дамэм тешIащ. – Зеиншэ сохьу...

– Бибей къыщIэвгъэхьэт, – жиIащ щоджэн лъыжым. Тэлай дэкIауэ Бибейрэ щоджэн лъыжымрэ ГупымыкI къыбгъэдыхьащ:

– KIуэ, си хьыджэбз, уи анэр къыпхуейщ, – жиIащ Бибей.

ГупымыкI бжэщхьэлум ебэкъуащ. Абы и анэр Iлауэ къыфIэщIащ, апхуэдизкIэ псори щымти. ИтIанэ сымаджэм и Iэ ижыр игъэхьейщ, щэху дыдэуи къэпсэлъащ:

– КъызэкIуалэIэт, си хьыджэбз... Зыгъэбыдэ, си хьарып. ЗыIыгъи уи анэ и уэсытым едалуэ. Сэ си махуэхэр суащ. Жэщ мыухыжым сыыхьэнуш... Дыгъэ нэпсыр щыджэгу уи нитIым сыщIэплъэжынукъым, уи адэ и псалъэ шаби зэхэсхыжынукъым, – ГупымыкI и Iупэ хэлъэтхэр ишхыжу, и нэпситIыр къелъэлъэхьу и анэм зришэкIащ. Сымаджэм и Iэ щIыIэхэмкIэ ар и бгъафэм щIекъузэ. – Къызэдалуэ, си хьарып шыр... СыныщIолъэлур пхуэгъэзэщIэн?

– Сыт жыпIэми згъэзэщIэнш!

– НасыпыфIэ уху, си хьыджэбз цIыкIу. Иджы зызэпэлъэшIыхьыж, уи гур гъэбыди кыызэдаIуэ.

Гуащэхужь здыхэлъым и Iэпхъуамбапцэхэр зэблIдзри кыишыащ. Абы и Iэпхъуамбэ гъур псыгъуэхэр къамэ зэтедзам ещхьт. Зи псэм еджэу хэлъ фызым я лъэпкъ хабзэу цIыхухъумэ сэшхуэ, къамэ зэблэдзауэ, цIыхубзмэ, Iэпхъуамбэ зэблэдзауэ я лIахэм зэрабгъэдыхъэж, я щIэблэ дунейм кыытранэхэм ящIэмэ яфIэфI уэсят псалъэр жиIэу щIидзащ:

– Сэ солIэ. Уи адэми кыхьуэнэжа щыIэкъым. Уэ зырщ, си хьыджэбз... Уи гъащIэр, уи насыпыр пызыщэнур ди лъэпкъ, ди хэку и напэрщ. СынолъэIу цIыху пщхьэпэ укыызэрыхэкIар, адыгэ унагъуэ узэрыщанIар умыгъэгъуэщэнур. Сэ си пщIыхьэпIэм сыкыигъэпцIакъым... Си хьыджэбз, а си нэгү щIэкIар сэ блэгъуаплъэм хуэсIуэтащ, щоджэнми щызбзыщIакъым. А тIуми си пщIыхьэпIэм кърахар зэтохуэ. Хьэзабышхуэ, гүзэвэгъуэ ин хэхуэнущ ди хэкур. Мыбы лъыр псыуэ щыжэнущ. МафIэм ди жылэхэр зэщIибзэенущ. Ауэ ущхьэлъащIэ цIыкIуми, уи лыгъэм, уи акъылым ди лъэпкъым и щIыхьыр, и напэр дэблэнщ. Аращ, си хьыджэбз. А мафIэр тэтэрхэмрэ кърым хъанымрэщ. Ахэр ди щIыналъэ куэд щIауэ кыщоплъэ. Иджы дэ зеиншэ дыхъуащ. Индылрэ Тэнрэ зэщIагъэхъуэ абы я Iуфэр езыугъуэкIыу щытахэр диIэжкъым. Ауэ иджыри дэ ди куэдщ шууейхэр! Ахэр зэдэу зыщIыр цIыхубз, анэ, шыпхуэ, цхьэгъусэ – ди адыгэ щауэхэм я щIыб кыдэнэрщ. Зауэм Iухъэ щIалэм и анэ и нэгү щIэтщ. Анэхэр мамыру, насыпыфIэу лъхуэн-пIэн хуейщ. Лъэпкъыр мыкIуэдын, щIыпIэр, лъахэр мыгъушын цхьэкIэ. Ди шууейхэр зэдэу щIын хуейщ. Арыншэмэ, лъэпкъ кIуэдыр ди махуэщ. Уэращ ар зи натIэри. Уэ удахэщ, утхьэIуэхудщ, си хьыджэбз. УакъылыфIэщ. Зыгуэр мыщIамэ, ди лIахэм я кхъащхьэр зэхафыщIэнущ... Тхьэ кысхуэIуэ, упсэхукIэ Аслъэнбэч илъ бийм хуумыгъэгъуну! УщIалэу щытамэ, ар уэркIэ тыншт, ауэ вы зимыIэм шкIэ щIешIэр! Сыкыгъэгугъэт, си хьыджэбз, итIанэ...

Гуащэхужь и макъыр зэхэпхыж къудейт. Ар ешат. ГупымыкI шынащ... Ар кыыщиудри и гушыкъур къутэху гъащ, зыфIэтхьэмыщкIэжу, зыфIэнасыпыншэу. ТIэкIу теуауэ ГупымыкI нэгбгузкIэ илъэгъуащ и анэр ажалым зэрызэщIиIуIапэр. Гуащэхужь хуэшым зэщIишэрт, зэкIуэцIиIуантIэрт. ГупымыкI пIащIэу лъэгъуажьэмыщхьэ зригъэуащ:

– Уащхъуэ-мыващхъуэ кIанэ! Си анэ и уэсят згъэзэщIэнкIэ! Си Хэку, си лъэпкъ си щхьэр щхьэузыхь хуэсщIынкIэ! – жиIащ хьыджэбзым.

Ар зэрызэхих нэхь пIалъэ иIакъым Гуащэхужь. Узыр щхьэщыуам ещхьу, ар мамыращ, и нитIыр къэпсэужащ. ГупымыкI гуфIащ. АрщхьэкIэ хьыджэбзыр къэпцIат. Гуащэхужь и нэ къэлыдыжахэр дыгъэ ункIыфIым и бзий мащIэт. Абы и бгъэ упщIыIум и хьыджэбзыр щикъузащ, ауэ псэлъэжыфакъым....

ГупымыкI и анэм и нитIыр зэтриплэжащ, икIи гъэщIэгъуэныр аратэкъэ – абдеж кыыщыщIидзэри и нэпс къудамэ и анэм щхьэкIи, Аслъэнбэч щхьэкIи къехахъым. Нэщхьэягъуэм пыщIа дауэдапщэ псори щыдахым, ГупымыкI и Iуэху хэмылъ хуэдэт. Абы и анэр зыщIалъхьа чэщанэри зэ фIэкIа илъэгъуатэкъым. Махуэ плIыщIми яхуэкIуакъым. ХьэдэIус и анэм щыхуащIыжами зыIуигъэхуакъым.

Бибей лажьэм ихьыным нэсат и хьыджэбзыр щхьэдыкъ хъуа фIэщIу. И щхьэ хуимыгъэфашэми, ар цIыхубз и дзыхь зригъэзхэм, ГупымыкI зыпIа, иджы и жэщгъуэлъ фызым, нэгъуэщIхэм елъэIуащ, хьыджэбзым и гупсысапIэр къащIэну. АрщхьэкIэ зыри кыкIакъым. Гупсысэрилэм делэ дэхъунущ, – жалэурэ цIыхум зыпхагъэIукI хъуат ГупымыкI щхьэкIэ. Хьыджэбзыр Жанболэти епсэлъэжыртэкъым. Абы и щэхур зыщIэу дунейм тетыр Темболэт и закъуэт. Темболэтрэ Аслъэнбэч кыщIэна гъуардэ сэшхуэжымырэ. Япэ щIыкIэ ГупымыкI и гугъащ зэуэкIэкIэ игъэсэнур ар Жанболэт елъэIуну. Ауэ щIэгъуэжри Темболэт кыыхихащ. Зы мазэ дэкIыхукIэ щIалэм фIэгъэщIэгъуэнат махуэ къэсыхункIэ бгы гъуанэжымы кIуэ уэс гъуэгур пхишыну. ТIэми абы ГупымыкI кыыщыпэллэрт. Темболэт и насып кIэныр кыкIауэ фIэкIа кыыщыхьутэкъым. Ауэ сэлам зэрах фIэкIа, абы жалэ щыIэтэкъым, итIанэ сэшхуэхэрт зэпсалъэр. Тхьэмахуэ нэхь дэмыкIыу ГупымыкI и Iэпщэр кыдэкIащ, апхуэдизкIэ зиукIыжырти. Хьыджэбзым и щхьэр зэрыфIиудыжыр хуэмыхъу, емыплъыфу Темболэт кыигупсысащ башкIэ зрагъэсэнур. ГупымыкI ирахуIлам ещхьт. ПщIэнтIэпсыр зрикъуэкIыу, Темболэт хигъэзыхьу ар лъащэрт. ИкIи щIалэм зимумысыж щхьэкIэ кыыхагъащIэу щIидзат етIуанэ мазэм щыхыхьам. Абы нэхьей башыр сэшхуэкIэ зэрахъуэкIыжат. Темболэт шынагъуэ кыыхыжат ар ГупымыкI зыIэщIилъхьэну. Хьыджэбзыр хьийм икIауэ зауэрт, убэлэрыгъынкIэ Iэмал кыуимыту. Махуэ гуэрым Темболэт бгы гъуанэм кIуакъым. ЕтIуанэми ГупымыкI абы пщIэншэу кыыпэллэащ. Апхуэдэу тхьэмахуэ зэхуаку дэкIат. ГупымыкI зэгупауэ Темболэт зыхуигъэзащ:

– СлIо, Темболэт, ущIэгъуэжа? – жиIэри.

– ГупымыкI, цIыхубз IэщIагъэкъым, ар, – кыыжэдишат Темболэт. – Уэ... уэ...

– Сэ сщIэр сэ сощIэж! Хьунщ атIэ, ауэ...

– ГупымыкI, кхыIэ, хьэтыр шыIэмэ, Аслъэнбэч иль сэ сцIэжынщ! Уи анэм и уэсят...

– Уи адэ иль пцIэжащэрэт, тхьэмыщкIэ, – IупщIэ ищIри ГупымыкI ежьэжащ.

– ГупымыкI, зэт. Зэ увыIэт. Сэ уэр щхьэкIэ сымыщIэн шыIэкъым.

АрщхьэкIэ абы ГупымыкI едэIуакъым. Дунейм хэт и дзыхь иригъэзыну? Хьыджэбзыр НэфIо и деж кIуаш. ЩIалэр дэстэкъым. Абы Щэбэтыкъуэ лIыжьыр кыпепежьаш:

– Еблагъэ, дахэ, еблагъэ, ГупымыкI. Дауэ ущыт, тIыкIуэ? Бибей сыт хуэдэ?

– Хьарзынэщ, тхьэ, жьыщхьэ махуэ ухьу.

– НакIуэ, ныщIыхьэ.

– Хьэуэ, НэфIо сыхуейт.

– ЩакIуэ жиIэри дэкIаш. НакIуэ, къэсыжынщ. Тхьэ соIуэ, хьэщIэныш пхуэзмыкIмэ, накIуэ, нысашIэхэри гуфIэнщ.

– Берычэт бесын. Хьунщ атIэ, сыкIуэжынщ.

Мыдэ узгъэкIуэтэжынкъэ!? НэфIо къэкIуэжмэ, сэ нэзгъэкIуэнщ, дахэ, – жиIаш Щэбэтыкъуэ гьуэгум и бгым щызэбгъэдэкIыжым.

А пщыхьэщхьэм НэфIорэ ГупымыкIрэ куэдрэ зэбгъэдэтащ. Хьыджэбзым щIалэр кыттригъэхьаш. Абы я лэжьыгъэ хьэлъэр зэ фIэкIаи зэпыуакъым мафIэщхьэтыхьыр къэсыхукIэ. Ар кызыыхэкIари мырат. Аслъэнбэч щаукIам хьыбарегъащIэу кьрым хьаным и деж Бибей и шыр ириту иутIыпшыжа щIалэр Щэбэтыкъуэ хьэщIапIэ кыыхуэкIуат. Жылэр абы щыпэкIуаш. ЯгъэхьэщIа, ягъэлъэпIа иужькIэ Исмэхьил, арат щIалэм и цIэр, Щэбэтыкъуэрэ Бибейрэ къелъэIуаш хэхэсу къащтэну. Абы, кыфIэбгъэкIмэ, лъэгуажьэмыщхьэ зригъэуат.

– Iуэ, тэдж, тэдж, Исмэхьил, апхуэдэ хабзэ ди деж щызекIуэркъым, – жаIаш Щэбэтыкъуэрэ Бибейрэ зыжьэу. – Сыт щхьэкIэ укъэдмыштэу? Ауэ уи лъэпкъ, ущальхуа...

– Сыщальхуар сфIэмыIэфIыж сащIаш. Абы щыгъуэ фубыда гьэрхэм нагъэзэжыху псори хьарзынэт. Ахэр нэкIуэжри зэхэзехуэн сащIаш. Зызумысыжынщи, Ахьмэт-Джэрий и щхьэр сэ хьаным хуэсхьыжатэкъым... естыжатэкъым. Ар абы естыжамэ, си щхьэр пильэнут. Сэ Ахьмэт-Джэрий и щхьэр бээрэм, нэхь цIыху зекIуапIэм щызгъэтIыльтри, ар иужькIэ хьаным Iэрагъэхьэжащ. Мыдрейхэм нызэрагъэзэж нэхь пIалъэ ирамыту щхьэхьыж сызэрыфщIауэ щытар яIуэтэжащ. Сэ саубыдри сагъэтIысащ, уи шыр... шы дыщэр... Ар, пэж дыдэу, адыгэшт, аратэкъэ? – жиIаш Исмэхьил Бибей зыхуигъазэри.

– Пэж дыдэу адыгэшт иджы дэнэ кыпхыжын, Исмэхьил... – гушыIаш Бибей, – пэж дыдэу адыгэлI шыIэжкъым.

ЩIалэхэр зэплъыжащ. Ар иныкъуэм гуапэ ящыхьуами, адреихэр зэгуигъэпат. Ауэ а гушыIэм Щэбэтыкъуэ игъэгуфIаш: Бибей иджыри ущыгугъ хьунуш, абы цIыхум игу еIэфын кыпкьрынащ.

Исмэхьил зэпIээриту, мышынэжу псалъэу щыщIидзам цIыхум къагурыIуаш кьрым хьаныр абы пэшэгъу ящIынкIэ Iэмал закъуэ зэрыщымыIэр. ЩIалэм кыIуатэм щхьэфэцыр дэтэджырт. ЦIыху, уэ пхуэдэ цIыху бжэгъу фIэбгъэтIысхьэу, гьущI гьэплъакIэ и щIыфэр бгъэлу, мастэ и Iэбжьанэм дэбукIэу... Уеблэмэ ахэр куэдрэ зэхэзыха Къанлы дыди шэч кыыхыжат, гьуэгу кыыхихар тэмэм, хьэмэрэ щыуэрэ?

– Захуэщ, Исмэхьил, – жиIаш иужькIэ Бибей. – Хэхэсу укыдоштэ, тцIэр кыддэпщIэнщ, длэжьыр кыддэблэжьынщ. Абы и щIыIукIэ, уэ, – Бибей пыгуфIыкIаш, – ди хабзэм кызэрищтэмкIэ, илъэсиблкIэ сыт уехьуапсэми, къэбдыгъуну ухуитщ. Пэж дыдэщ, сэ сыгушыIэркъым. Гьатхэр къэсмэ, унэ пхуэтщIынщ. Къэбдыгъуар уи унэ къэпшэсамэ, ууейщ.

– Хьэуэ, сэ сылэжьэнуш...

– Лэжьыгъэ къудейкIэ къулей... Уи кIэтIийр зэпитхьынщ, узэлэжьын, узэрылэжьэн уимыIэу щIэбдзэмэ. Ауэ витI-жэмитI пхузэгъэпэщмэ... Уэри хьэрычэт гуэрхэр къэпщIыжмэ... Ар аращ. Фыз къэпшэнщ, унагъуэ ухьунщ, а илъэсиблри дэкIынщи, лажьэ, ухущIыхьэнщ. Ауэ, кызжефIатэкъым жумыIэж, пцIы кытхуумыуапс... УнагъуэцIэу сыт еттын, Щэбэтыкъуэ?

– Сэмэну щытащ. Кьрым сэмэну. Ирехьу ар и унагъуэцIэ.

– Сэмэн Исмэхьил... Аракъэ?

– Тэмэм.

– Уарэзы, Исмэхьил?

– Сарэзыщ.

Кьрым кыкIыу хэхэс къазэрыхуэкIуам аузыр ирипсалъэрт. Абы куэдри нэгъуэщIынэкIэ Iуэхум еплъ ищIаш. А гьэщIэгъуэным, уи хэку, ущапIа щIыналъэ бгынэгъуафIэкъым, мыгувэу нэгъуэщIи

кытехуаш. МафIэщхьэтыхь пщыхьэщхьэм псоми хэт мэл, хэти IэщIэвыщIэ яукIат. ЦыкIуи ини а махуэшхуэм шыгуфIыкIырт. Иджы жэщымрэ махуэмрэ зэхуэдитI хьуаш. АдэкIэ махуэр хэхуэнуш, дыгээр нэхьыбэрэ цIыхум, дунейм, гьащIэм кыххэпсэнуш. Аузыр щхьуантIагьэм ихуэпэнш, Iэщ уэдыкьуахэм затIыжынш, шыхэм ятIэ яшхыу кьаублэнш, бжьэхэр лъэтэнш, фо лыхьхуэу. А гуфIэгьуэ псом пежьхуэ, хуэжану адыгэ лIыжь-фызыжьхэм мафIэщхьэтыхьыр зэфIэкIа иужькIэ, япэ пщэдджыжь кIыфI зэхэтым уэс кьесми, уэшх кьешхми, гьэрэ щIырэ зэрызэхэкIым щхьэкIэ сабийхэм псыежэхкIэ зрагьэгьэпскIырт.

Щэбэтыкьуэ и кьуэрыльхухэр зэщIагьэтэджащ, НэфIо яхэту.

– ФыкIуэ, фыжэ псым. Кхьуэм, мыщэм, хьэкIэкхьуэкIэхэм замыгьэпскI щIыкIэ! Псы кьабзэм зыхэвдзэ, зывгьэпскI.

Сабийхэр кIэкуакуэу, я дээр зэтеуэу щIыIэм исми, гуфIэгьуищэр яIэу псыхьуэм дэльэдат. Ауэ зэрогьэшынэжри кьагьэкIэрахьуэ, НэфIо кыхуэжэу.

– НэфIо, мыщэм...

– Кхьуэм...

– Дыгьужьым зегьэпскI, – кIиящ ахэр.

– ФIыщIэшхуэ хэсц!

НэфIо и кьамэр и Iэдакьэ щIэлъу псыхьуэ задэм ежэхмэ, ГупымыкI пIащIэу и шыгьыныр зыщидзэжырт, Аслъэнбэч и шу щытари ауэ кышчытт, уанэ телъу.

– ГупымыкI, сыт пщIэр? – игьэщIэгьуаш НэфIо. Ахэр сабийм кьаувыхьат.

– ЗызгьэпскIащ, НэфIо. Сэ пщэдджыжькIэрэ... Си Iэпкьльэпкьыр... Ауэ... дызэрызэгурьIуаш, зы цIыхум...

НэфIо сабийхэм еплъащ. ИкIи пэжт. Абы апхуэдэ пхуабзыщIынт, кьэсыжри псори Щэбэтыкьуэ жраIэжащ, цIыхум ятелъуаш:

– ГупымыкI и дэльхум илъ ищIэжыну зегьэхьэзыр! Сыт емыкIу! Ди напэр токI! Ди цIыхубзхэм я фIэщ дыхьужыркьым! Дунейм и кьутэжыгьуэр кьэсащ. Маржэ хьужыхэнхэ! Бибей и пхьум зыдигьэцIыхужащ, – жаIэрт шууейхэм...

А махуэм щIадзащ Жанболэт сымэ загьэхьэзыру. А махуэм ГупымыкI щэхуу, кьишта сэшхуэр нахуэу ирагьэгьэтIыльащ, Аслъэнбэч и шагьдийри бом щIэзашэу хуежьащ, шы лъэмакь зэхихмэ, и тхьэкIумэригьэкIыу, хьуапсэу... Гьатхэм хьыбар кьэIуаш: кьрым хьаным бий зэмыжьа кьыльыкьуэкIащ, адыгэхэр, уеблэмэ, езыхэр хуеямэ, гьусэ, ныбжьэгьу ищIынут...

– И ажэ ди бжыхь кьрыремыпх, – жаIэри Бибей сымэ ядакьым. Ауэ пцIы зыхэмылтыр арат, а гьэмахуэм хуэдэу япэкIи яужькIи Щэбэтыкьуэ кьищIэжым цIыхур тыншу псэуатэкьым. Насыпышхуэкьэ ар – пщIэнтIэпс кьокIуэу улажьхуэ, жыг жьауэ зыщыбгьэпсэхуу, угуфIэу, удыхьэшхыу, уи щIэблэ кьэбгьашэу, ебгьашэу! Хьуэхьубжьэ пIэту, лъэтеувэ пщIыуэ! ЩIахьуэ фIыщIэм телъу кьыпхуамышэжIауэ... Ар насыпт!

Кыфлш иджыри. Аузым пшагъуэ Iув дэлъщ. Къуршыщхъэ дзаклэхэри дыгъэпсым пылыклакъым.

Иналыкъуэ Бибей унэшхуэм къыщлэкIащ. Пшэдджыжъ салъкъынымкIэ ар цIахуцIэIуэу хуэпаш. Цей пIащIэм зи щIылушхьитI тIэта къэпталыр къыдош, гъуэншэддж тIорысэр упщIэ лъей фIыцIэм толалэ, гуэншырыкъ шабэм илъ шабийр къурэIуэщи лIыжъым и лъэгум, къыгъэкIылу, къоныкъуэкъу. Нобэ Бибей щитIэгъа псори и щхъэгъусэ дунейм ехыжам хуищIа, хуида шыгъынщ. ЦIыху зэхыхъэнум ар бэлэбанэIуэу къащыхъуни, ауэ Бибей ипкъ жьы зыщIэмытыжым нэхъ къехуэбылIэну зыхуигъэфашщ зыкIэрильхъар, Абы щхъэкIэ зыми губгъэн къыхуащIынкъым.

«Къуалэбзухэм я уэрэд мыухыжыр къраш, – жиIащ Бибей игукIэ. – Ахэм нэшхъеягъуэ яIэми, цIыхум хуэдэу нэшхъеикIэ ящIэркъым». Бибей и упщIэпыIэр дригъэкIуэтейри и щхъэм щIэтIэхъуащ: «Я насыпщ къуалэбзухэм. Сыт шыгъуи махуэщIэ къальхум хуосэ. Дыгъэр къыщлэкIэм, гъавэ кIэрыху-кIэрыщ, хъэпIацIэ, гъудэ-бадзэхэр ялъагъу хъунуш. МэгугIэхэр. НэшхъеикIэ ящIэркъым. Ауэ гуфIэкIэ... гуфIэкIэ ящIэ... Е щIэхыIуэу ящыгъупщэжрэ нэшхъеягъуэр?»

Бибей хуэмейуэ хьэлэмэт гуэрхэр и гум къэкIыжырт, и щIалэгъуэм, и ахьырзэманыгъуэм къэхъуауэ. Абы шыгъуэ, – жиIэрт лIыжъым игукIэ, – Аслъэнбэч и аталыкъым къытхуишэжат. ХьэгъуэлIыгъуэшхуэу. Фызым (Бибей и щхъэгъусэ Гуащэхужыт иджы ар) зэдэлъхузэшхыпхъур зэрызгъэлягъунуш – иукъуэдийри ГупымыкIи къаIихыжат зыпI унагъуэм. ЗекIуэ сыкъыкIыжри сыкъыдыхъэжауэ (хъэщIэ гъуси си куэдт) ГупымыкI и Iэбжыгум ису пцIащхъуэ цIыкIу къызыхъэлIат: «Абей, еплъыт.. тхъэмыщкIэ, и дамэр къутащ», – «сэ абы пхъэщIэпхэ хуэсщIащ», – жиIат Аслъэнбэч зигъэлIу. Ауэ абы нэкIэ сепыджаш. Щыгугъ уэ абы адыгэлIу! ПцIащхъуэм пхъэщIэпхэ... НэгъуэщI мыхъуми, хъэщIэхэр си гъусэу си напэр тумыхамэ... АрщхъэкIэ сыщыуат сэ. Аслъэнбэч лIы хъарзынэ къищIыкIат. Бетэмал... АтIэ пцIащхъуэ цIыкIур дэнэ кIуэжынт. ЩIымахуэр къепсыхат пасэу. И гъусэхэр лъэтэжаш, ар къэнаш. ГупымыкIрэ Аслъэнбэчрэ абы зэрызрагъэлIэлIам и жылыр! ЯгъэмэжэлIакъым, щIыIэми ирагъэсакъым, джэдуми ирагъэшхакъым. И дамэри сапсэууэ хъужаш. Гъатхэ гуэрыр къэсри и гъусэхэр къэлъэтэжаш. Тобэ. ПцIащхъуэ цIыкIур и IэмыщIэ ису ГупымыкI бжэщхъэлум къытеуащ: «Абей, Аслъэнбэч! Фыкъаплъэт!» Дэ сытыт тцIэр? СщIэжыркъым, Арти, ГупымыкI и Iэгур зэIуихри – тыррр – и къуэш, и шыпхъу, адэ-анэ уэгум итхэм яхуиутIыпщыжаш... ФIэкIаи хэлъакъым. Апхуэдиз бэлыхъым къелар лъатэри... мывэ тыкъыру къытехуэжаш. Ар гуфIащэри и гур зэгъуэдат... ЯщIэ къуалэбзухэм гуфIэкIэ. ЯщIэ...

Бибей и хъэщIэщымкIэ плъащ. Абы уэздыгъей уэздыгъэ щыщIэгъэнат. АрщхъэкIэ абыкIэ иунэтIын ипэ лIыжъым медан зиIэжыш, пщIантIэ нэшIышхуэр зепеплъыхъ, лэгъунэпытымкIэ егъазэ. Лэгъунэпыт... ИригъэщIат фIым шыгугъыу, нэрыбгэ къишэн и мураду. Иджы сытым и Мыхъэнэж? ГупымыкI абы щIэлъщ. Аслъэнбэч и фэ ириплъу араш жиIэр... Я хъэм тетыгъуэу, я щIалэгъуэхукIэ адыгэлIхэм я бын, псом хуэмыдэу хъу лъхугъэм, я нэр ягъаплъэркъым, жьэдоуэ, къыжьэдакъуэ, нысэ къашэнуй пIащIэркъым. Нэрыбгэ игъуэташ, лIыжъ хъунщ, – къыхужалэным щошынэ. Ауэ сыт насыпыт иджыпсту Бибей дежкIэ Аслъэнбэч къыщIэнауэ зы сабий, зы щIалэ цIыкIу иIэныр! ЦIыхубз хъарзынэкъэ Нэгурэш дахэ? Аслъэнбэч абы дэгъушыIэу зэрыщытар Бибей иджы дыдэ къищIащ. Бетэмал ихъыжын, хъуакъым. Узэрыгугъуэ ухъумэ, уунэхъурэт. Араш.

Нэху кIапэ къимыщIу и адэр къызэрыхуэкIуар ГупымыкI игъэщIэгъуакъым. Ар абы пэплъэрт. Хьыджэбзым и жэщгъуэлъ фызым лъэныкъуэ зригъэзаш. Пщы-тхъэмадэ Бибей нэшхъейт, абы и пащIэ тхъэхуитIыр къехулэхаш, гунэдж лъэпкъ иIэкъым.

– Ухъэзыр, си хьыджэбз? – жиIащ абы и напIэ имыIэту. – Нобэ, си тIасэ, илъэс ирокъу уэ уи дэлъхур... сэри... си жьыщхъэм и щIэгъэкъуэныр зэрыдимыIэжрэ. Ди гуIэгъуэр зи гуIэгъуэ цIыхум я нэхъыжьхэр хъэщIэщым къыщысноплъэ. Абы джэгугакIуэхэри къашаш. Дынэгъэс абы зэщIыгъуу. Зэхэтхынщ жаIэр. Бэм ди бампIэр къыддаIыгъмэ, гурыгъузышхуэр нэхъ тцхъэщыунщ. Тхъэшхуэр къыдэбгами, дрищIасэу игу дыдыхъами, къэкIуэнум зэхигъэкIынщ. Ауэ къыддэплъейрэ щIэблэр и хэкум хуэгумыгъуэу, абы и хуитыныгъэм хуэлажьэмэ, уафэри ди тельхъэщ, армыркъэ – ди натIэм къритха жагъуэр къэхъунщ.

И гур зэрыгъу псори и нэгукIэ къиIуатэу лIыжбыр зэхэуэпаш. Яужь псалъэхэр абы Iушашэут къызэрыжьэдэкIар.

ГупымыкI хъэзырти пхъэвакъэм теуащ. Зэдзэпхъур зэкIэлъхъэужуэ унэм къыщлэкIащ. Адакъэхэр маIуэ. Аслъэнбэч и шагъдийр фIальэкIэ зауэу, пырхъыу бом щIэтщ. Дунейм зеукъэбз, дыгъэ къэтэджым

и бзийхэм аузым дэлыа кыфлыгээр эщлащыпэ хуэдэщ. Кыфлыгээм кыуэ зэвхэм, бгы гыуанэхэм зреудыгъуэ, жыг пщлащэхэм зыхегъапщкыуэ. Лы и жэщ, – пасэрейхэм жыхуалэу шыта гымахуэмрэ бжыхьэмрэ зыщызэблахыу зы жэщ кыфл, жэщ мазэншэм махуэр, дыгээр кытекыуэрт. Иджы хуэдэ зэманым цыхубзхэм жэм ящ, цыхухыуэхэм выгу эщлащлэ, я луэху яужь йохьэ. Ауэ нобэ Иналыкыуэ Бибей и кыуажэм дэмэкыуэ шыхьа кыиштэну зы цыхухыу дэскыым. Нобэ мыгуфлэгъуэ махуэми, махуэ лыаплэщ, махуэшхуэщ. Лахэм я махуэщ. Зэгъэщлылар Аслъэнбэч, ауэ мы махуэр дунейм ехыжа, кыахэмытыж псоми ятеухуаш. Щхьэж зэрыхуэфлэкклэ ар ягъэлъэпэнущ. жьэрымэ ягъэунущ, сабий ягъэшхэнущ. Ауэ япэ щыклэ Аслъэнбэч хуашлапхьэр ялэжынуущ. Ар зэрауклрэ ильэс мэхьу. Ильэс хьурей.

Зи гъашлэр шыбгым ису Бибей дэзыхьа нэхьыжь куэд хьэщлэщым кыищызэхуэсат. Ахэм ежэну, зекыуэ зыхуагъэхьэзырауэ флэкла пщлэнтэкыым. Псоми я лэщэ-фашэр яклэрылт, афэ джанэхэр нэхьыбэм ящыгът, щлакыуэ фыцлэ нэхь кыахуэт шымылэу. Нэхьыжыгъэкклэ хьэщлэщым щевэкла лыжь тхьэхухэм я пылэхэр кыащхьэрыкыуат, ахэр дунейм ехыжам и шыгын жьэгупащхьэм пэмыжыжьэу зэтелыым еплыркыым, атлэ турьтлэ защлауэ мыхьэнэ зимылэ гуэрхэм топсэлъыхь, щэхуу, я макъ зрамыгъэлэту. Блыным Аслъэнбэч кыищлэна лэщэ-фашэр флэлыщ. Дыщэ лэрыпхэр кыизэлэлэх гыуардэ сэшхуэ хьэлэмэт, кыамэ фыцлэ, ней дыдэу блауэ афэ джанэ, гыуцлэ лэлыэ, гыуцлэ пылэ, лэпсылъэ, шабзэкыу, шабзэшхэр кыизэрыщ шабзалъэ, щтамылэ и гыусэу фоч, шыпхэ кыэлътмакъ зепедзэкклэ, уанэ, шхуэ гъэщлэрэщла, нахьутэ, дыщэ-дыжынкклэ щлэгъэнауэ бгырыпх, нэгъуэщлэ лэджи. А псоми сабэ ятелыщ, а псори сабэм иуаш, гыуардэ сэшхуэм нэмыщла. Ар Гупымыклэ лэщакыуэу зригъэсэнэ мурад щыщла кыищлэхат, зыми емыупщлэ-емыусэу. Абы щхьэкклэ Бибей хьыджэбзым кыешхыдатэкыым, ауэ Жанболэт хьуэр кыиутыпщат, кыехьурджэуат, зэхуэзэу гупсэхуу тепсэлъыхьыну лэмал кыахуимыхуами.

Иккы жыхафэгум щлалэхэм я гыусэу тет Жанболэт а гыуардэ сэшхуэжырт зэплыр. Сэшхуэм и инагъымрэ Гупымыклэ и лэщлэмэщлагъымрэ Жанболэт зэригъэпщэхукклэ щлалэм флэгъэщлэгъуэнт – дауэ ирикуа? Ар япэм хуэдэу иджы зэгъуэпыжыртэкыым. Ауэ куэдым егупсысырт. Иджыри кыиздэсым жалэуи ялуатэуи Жанболэт зэхихатэкыым адыгэ щлалэ цыхубз луэху кыиштауэ – лэныстэ, мастэ, луданэ. Ауэ дапщэ ухуей цыхубзхэм, адыгэ цыхубзхэм, лэщэм зрапщыту. Сыту лэрэ ар кыизыхэклар? Абы и жэуапыр кыимыгъуэт щыклэ Жанболэт зыгуэр кыеджаш. Ар хьэщлэщым кыищлэкклэ.

Пщлэнтлэкум Бибейрэ Гупымыклрэ итт. Абы Жанболэт ябгъэдыхьаш.

– Фи пщэдджыжь фыгуэ, – жиалщ Жанболэт.

– Насыпылэ ухьу, Жанболэт... Ярэби, Жанболэт, Щэбэтыкыуэ кыэккыуакыым. Е зыгуэр бгыажэу, е...кыэпщлэмэ. Мысымаджэмэ...

– Сыплээнщ иджыпсту.

– Сэ мыбдеж сыщытынщ, – зэхихаш Жанболэт пщлэнтлэм щыдэккыым.

Жанболэт куэдрэ кыэтакыым. Абы кыигъэзэжри Бибей жриалщ Щэбэтыкыуэ хьэщлэ лыаплэ илэу.

– Луэ, ар дымыщлэу! Кыашэ, кыегъэблагъэ и хьэщлэри! – жиалщ Бибей, Щэбэтыкыуэ гукыдэмыж сыту зэригугъам хуэдэу кыизэрыщлэмыккыам щхьэкклэ гуфлэу.

Жанболэт тригъэзащ.

Пщы-тхьэмадэр пщлэнтлэм хьэщлэ лыаплэ пэплъэу зэрыдэтыр зэхэзыха хьэщлэщым щлэтхэр зэплъыжаш. Хьэщлэртхьэм и лыкыуэщ. Плыагыуркыэ а угыурлым, Аслъэнбэч дахэ и махуэм кырихьэллар! Псом хуэмыдэу шыгын зэтелыым нэхь пэгъунэгъуу зэхэт лы гуп цыккыур нэхь жан, нэфлэгыуфлэ кыэхьуаш. Ахэр джэгуакыуэщ. Дыщэ, дыжынын зытегъэлъэда бжыамий, шыккылэпшынэ, пхьэщычхэм лэ далъэ, я цей кыуашлэхэр драхьейурэ бгырыпхым даупщлэ, кыамэхэр адэ-мыдэкклэ иралъэфэкклэ, зоплъыж. Щыгын тыжыгъуэм ирихьэллэу щлалэ узджынтам щхьэкклэ яуса лыхьужь уэрэдым иджы хьэщлэ лыаплэ едэлэунущ, жылэдэсхэм, пщы-тхьэмадэм я гыусэу.

– Кыоккыуэхэр, – жиалщ зыгуэр кыищлэхьэри. Бжэлупэм щызэхэт цыхухэр зэтеккыуэтащ. Бибей яужь лы пшэр егъэлем нэмысами, адыгэхэм клэртлэумщ жыхуалэм хуэдэ итщ. Ар бжыфлэщ, лэщи-фаци клэрылэкыым. И шыгынккыи, и зыщыккыи иджыри кыэс Бибей сымэ яцыху лэпкыхэм хьэщлэр ещхьтэкыым. Псом нэхьрэ нэхь телыджэ цыхум ящыхьуаш хьэщлэм и бгыэгущталъэм лэпхьуамбэ хуэдиз хьууэ флэмыщлэ упэпщла – кыалэм кырипхьуэтурэ зыгуэрхэр зэритхыр. Абы цыхум иныкыуэр игъэшынат, жын лэщлагъэ гуэрхэр халыагыуэу. Ауэ ахэр кыэгущхуэжаш: лыым жын гыусэ илэми, ар жын фыцлэккыым.

Хьэщлэр бжэщхьэлум ебэкыуэн ипэ теккыуэтри Гупымыклэ япэ иригъэщыну хэтат, арщхьэкклэ хьыджэбзым зригъэнащ. Гупымыклэ аргуэру плыжь кыэхьуат, укытауэ. Нетлэ ахэм лыр

кыашыбгъэдыхам, Бибей и Iэр иритри сэлам зэрахат. ИтIанэ хъэщIэр ГупымыкI и дежкIэ къэлэбаш. Хъыджэбзым зыми кыыхимыху и Iэр хуишиаш. Мо лышхуэр зэфIэщIыкIын хуэдэ зигъэщхъщ, щхъэщэ ищIри ГупымыкI и Iэ щIыIум и Iупэ шабэшхуэхэмкIэ еIусащ. Ба хуищIащ. Иджыри апхуэдэ зыгуэр къэмыхъун щхъэкIэ хъыджэбзыр, щхъэщпэштагъэ химыльхъами, зы лъэбакъуэкIэ кыкIуэтыжаш. Лы дахэшхуэм и мурадар зэрамыхабзэр кыгурыIуэри Бибей кIэлъыкIуэу хъэщIэщым щIыхъащ. ГупымыкI япэ Щэбэтыкъуи иригъэшащ. ХъэщIэмрэ Бибейрэ жыгей тетIысхъэпIэ кыхуагъэкIуатэ:

– Тыс, – жиIащ Бибей, хъэщIэм тэрмэшкIэ иригъэлыагъуурэ.

– Тыс, уэри, Щэбэтыкъуэ.

– Тыс уэ-а, – жиIащ хъэщIэм, Бибей кыыхудэплъейри. Ар адыгэбзэкIэ кызырэпсэлъар псоми ягъэщIэгъуащ. ХъэщIэр я зэхуаку дэсу Бибейрэ Щэбэтыкъуэрэ етIысэхаш, ГупымыкI лъэпкъым уейт жезыгъыIэу ис дзэзешэ, шуей ахьырзэманхэм къахэплъэу абы я щIыбагъ кыдэуащ.

– Щэбэтыкъуэ, ди хъэщIэр псоми егъэщIыху, – жиIащ Бибей.

– Ди хъэщIэр, жылэ, хамэ щIыпIэ, Джунузым кыкIащ. И цIэр Джоурджийщ...

– Георгий, – жиIащ хъэщIэр тэджарэ щхъэщэ ищIу.

– ...ЗыплъыхъаIуэщ. Ди лъэпкъ, ди хабзэ, ди зэхэтыкIэ ищIэмэ фIэфIу кытхыхъащ, – жиIащ Щэбэтыкъуэ.

– Хъарзынэщ.

– Лъапэ махуэ кытхэпшияуэ тхъэшхуэм жиIэ.

– АтIэ Iуэху зи Iуэху Iуэху хуозэ, кытхуэгъэгъу, – Бибей хъэщIэмкIэ зиIуэнтIащ.

– Хъарзынэ... сэ... фи Iуэху... си гуапэ, – хъэщIэ кытэджар Щэбэтыкъуэ игъэтIысыжаш. Псори мамыр щыхъум Бибей жиIащ:

– Си хъэщIэ лъапIэхэм, емыкIу дыкъэвмыщI. Фи гъусэу джэгуакIуэхэм дедэIуэн мурад диIэу дыкыщIыхъат.

ДжэгуакIуэхэм я нэхъыжьыр кыыхэкIуэтащ. Абы лыхъужь уэрэд кыыхедзэ. Адрейхэр йожьу. ШыкIэ пшынэ, бжъамий, пхъэщIычауэхэми хуэму, гуузу я гыбзафэр ирашэжьащ. Едзыгъуэ тIощIыр нигъэсри уэрэджыIакIуэр зэпыуащ. Цыхухэр арэзынагъ хэлъу зэIушащэрт. Уэрэдым «игъуэ нэмысу епсыхыжа» шуейм и лыгъэр иIэтырт. Абы и гъащIэр къуэкIыпIэ уафэм кыхъа вагъуэшхуэт. Ар и лъахэ хуитым кытрихуа пшэ фIыцIэ жагъуэм хэхъуэпскIыкIащ. И акъылкIэ Аслъэнбэч тхыль хуэдэт, и IуцагъкIэ лъэпкъыр пэрытт. ЩIалэм и хэлэлагъыр гъатхэ губгъуэр зыщIэф уафэгъуагъуэ уэшх хуабэт. ДжэгуакIуэ набдзэгубдзаплъэхэм гулъытэншэу къагъэнатэкъым Аслъэнбэч зэрыщIалэ къуданыр, зэрыжумартыр. Ар бгъэуэ зеуэрт, зэуам блигъэкIыртэкъым. Бийр гызу абы кыгъанэрт, ем и таж мащIи кыригъэпсыхатэкъым. Аслъэнбэчрэ Жанболэтрэ зэгъусэм лъэшт. Бий еру бзаджем ар зэкъуиудт. ДылъэщIа жаIэу, ахэр мыудафэт, цыхухгъэ иныр фащэу ятелът. Фыгъуэн, ижэныр Аслъэнбэч и хъэрэмт, кыхь-кыхур и гъусэм ятригуашэрт. ШыплIэрыхь псокIэ фызабэ хуэупсэфт, лыгъэ фIэкIа ар мылькум еплъыртэкъым. Нэмыплъ хуищIыр дуней тыншыпIэм, шы щIагъ щIэдзыр и къауц щхъэнтэт, щIакIуэ фIыцIэрт унапIэу иIэр. Лэгъунэ хуащIами, Аслъэнбэч лэгъунакIуэ щауэтэкъым. Ем и ныкъуэкъуэгъуу ар епсыхыжаш...

Уэрэдыр едэIуахэм къабыл ящIат.

...Уи кхъашхъэу Iуашхъэ, гущэм, о-о-у, сэрмахуэ,

И щыгу щхъуантIэ гущэмэ, маржэ, бий ихъэнккъым.

Уи лыгъэ башэр, гущэ, о-о-у, дуней лIэужьщи,

Ныбжь фэеплъ гущэщи, маржэ, лы ныбжь куэдхэм хэхъуэпскIыкIынщ...

псалъэхэр хъэщIэщым щIэт куэдым ягу ираубыдат, я нэпсыр къекIуауэ ар жаIэрт. Иджыпсту хъэщIэщым щIэтIатэкъым Аслъэнбэч щхъэкIэ зи гущIэр кыримысыкI. Ауэ Бибей нэжэгужафэ тетщ. Хабзэщ. Зи бын зыфIэкIуэда адэрэ зи щхъэгъусэ зымылэж лырэ я напэм къезэгъырккъым, цыхум яхэту, хамэ къащIэплъу дзыхэну. Ар зэрызэхашIэр кыыхуэгъуазавэхэм ирагъэщIэну емыкIуш. АдыгэлI нэпс ищIэрккъым. ИщIэн хуейккъым. Нэпсыр цыхубзырщ зейр. Цыхухъум лыы. Бзылхугъэм я бампIэр нэпскIэ дах. Щхъэгъусэ зыфIэкIуэда цыхубзым жылэр кыщIэплъу и насыпыншагъэр егъей, илъэскIэ хуошыгъуэ, пIэ шабэ гъуэлъырккъым, кхъашхъэдэс ещI. Языныкъуэхэм, уеблэмэ, дыркъуэ зытрадзэж.

ИкИи зэкъым шызэхэпхыр: «Абы зыкІэ дахэу и цІыхухъур игъеижащи!» Пэжщ, адыгэлІхэми къахуохуэ нэпс щІагъэкІыу. Щэхуу я бын, я блогъэ щхъэкІэ. Уи ныбжьэгъу пэж нахуэу укІэлъыгъынри емыкІукъым. Ауэ мыгъмэ нэхъ къащтэ адыгэлІхэм.

– Тхъэшхуэм фиузэщІ, – жиІащ Щэбэтыкъуэ уэрэдусхэм щхъэкІэ.

– Иджы фи нэмыс нэхъ лъагэ ухъухэ, ар зэрыжысІэр емыкІу къысщывмыщІ, ауэ сэ сигу зэгъауэ сылІэнщ, – къэпсэлъащ Бибей здэщысым. – Куэди къысхуэнэжакъым. Сыт хуэдиз лъэпкъыфІ, лъэпкъ щІагъуэ иса ди хэку! Ауэ куэдым я хыбар къудей тхъумэфакъым. Зи уэрэд иджыпсту дедэІуар тхэлъэтри Иналыкъуэхэ ди лъапсэри гъуащ. Сэ лІыжъ сыхъуащ, ажалым куэд щІауэ сипкъ кхъахэр тІысылІэ ищІащ, абгъуэ щихуащ. Сэ сишх куэдыжкъым. Ауэ... и хэку игъэина, игъэлъэпІа лъэпкъ лІэркъым. Абы иужъ хэку псор йоувэ!

ЛІы ныбжьхэр кІуэнщ! Ауэ щІэблэм игъэщІагъуэу, иригушхуэу и цІэ ириІуэнщ зи лъахэ, зи хэку щхъэкІэ пшапэІудз зызыщІахэр! Аращ ди лІыгъэ, ди Іуэху зылыгътэнур! Ажалым къела шыІэкъым, Ауэ лІэкІэр Іэджэ мэхъу! Дэ ди щхъэ зыми хуэдгъэлъэхъшакъым, ди хуитыныгъэ хэутэн едгъэщІакъым, ди щІыналъи бий щыдгъэджэгъуакъым! ИкИи аращ зи насыпыр – и нэм щынэсым ажалым укымыгъаскІэу, упимыкІуэту уи бий, уи хэку и бий и псэ здэпхъу улІэныр! Сэ къэсщІэж тІэкІум ди щІыналъэ куэд къыщоплэ! Ди хэку и хуитыныгъэщ абы я темакъ фІэлъыр! Аращ Іэхуэльэхъу зыхуагъэхъэзырыр. Ди мылькуш дыгъужъ гунэщІу я дээр щІызэрагъэшхыр! ЯхузэфІэкІамэ, ди лъапсэ псы ирагъэжыхъыжынут, ди сабийхэр шы лъабжьэкІэ яхынут, ди цІыхубзхэм лъы нэпскІэ зрагъэтхъэщІынут. Си щІалэр кІуэдащ. И хэку и псэр щІитащ, си гъащІэр нэхъыфІщ жиІакъым. Сыхуэарэзыщ, тхъэшхуэр арэзы къыхухъу. МыдэкІэ сэри сипкъ зэщІэскъыскъэр си щІыналъэ щхъэузыхъ хуэсщІыжынщ. ИтІанэ... итІанэ фэ къыфхэнэр си хъыджэбз закъуэрщ. Си унэжъ и къудамэ щІэж... Ауэ, мис фыщыхъэту, сэ ар анэмэт хузошІ зи лІыгъэкІэ, зи джатэкІэ ди блэкІар, ди лІахэр зымыгъэукІытэм! Ди хуитыныгъэ щхъэкІэ зи щхъэ зыгъэтІыла псоми я кхъащхъэр бий гъуазэм хэутэн езымыгъэщІым ейщ си ГупымыкІ! Ди щІалэ къуданхэм сэ хъэрхуэрыгъэ фызодз – си унагъуэ хуэдэу сэ фІыуэ слъэгъуа ди лъэпкъхэм я напэр зымыгъэульийуэ, абы я махуэр зыгъэкІыхъыфыр, ди хэку, ди лъэпкъ, ди лІыгъэ, ди напэ, ди хабзэ, адыгэ хабзэ бийм езымыгъэкъутэм, Іейми-фІыми сэ аращ сиІэжыр, згъэлъапІэу, згъафІэу, зримумысыгъуэджэмэ, си хъыджэбз закъуэр хузогъэфашэ! – зи зэманыгъуэм гугъэкІэ зыгъэзэжа Бибей и яужъ псалъэхэр хэІэтыкІат, «хэку», «лъэпкъ», «лІыгъэ», «напэ», «хабзэ», «бий» псалъэхэр дыгъэпсым хэджэгухъ сэшхуэм телыдыкІ хуэдэу нэрылгагъут, жант.

Бибей гуапэу и пхъум худэплъеящ. ГупымыкІ и адэм и пщэм зыкъришэкІри быдагъэ хэлъу жиІащ:

– Пхуэфашэу сыкъыщІэкІыныр сэркІэ насыпщ! – ар зыкІэ дахащэт а дакъыкъэми! ЩІалэхэр зэплъыжащ. ИтІанэ дыгъэр я нэм къыщІидза нэхъей я щхъэр ирахъэх. «ЗэфІэкІащ. ГупымыкІ сысейщ!» – жиІащ Темболэт игукІэ.

– Иджы, Щэбэтыкъуэ, мыр Іутхамэ, – Бибей и щхъэр Аслъэнбэч и щІэинхэмкІэ ищІащ, – ди хъэщІэхэм зыкІи гу ялыгътэркъым.

Цыхухэр зэбгрыкIуэтри Аслъэнбэч и атэлыкьым – Мамсыр гьуэгу иратащ. ИлъяскIэ сэи лэнысти зэмыIуса Мамсыр и пащIэ-жъакIэр мэзым хуэдэт, и щхьэц тхьуахэр и пщэдыкьым дэлът. И кьаныр хьэдэгурьшэу кьыщыхуашэжам пигъэща тхьэкIумэхэр кIыжат. Абы еплъ цыхухэм жаIэрт: «ЗэхищIаш, егъэлеяуэ игъэхьщIаш. Плъагъуркьэ зэрыдэIэбейIуар?»

Мамсыр блыным фIэлъ Iэщэ-фашэхэр кьыфIихри и бгъэм щIикъузащ, зыхуэмышыIэжу мэпыхьэ. Арджэн телъу лIам и щыгъыныр щIэзых щIалэхэри кьызэфIэнащ. ХьэщIэщым гуIэгъуэр щIэтщ. Щыгъыным кIэлъогъ, кIэлъобжэ. Ауэ ГупымыкI и напIэ хуэдакьым. Цыхум ар хьэлэмэт ящыхьуащ. Джунуз кьикIа хьэщIэми абы гу лъитащ.

– Гу быдащэщ хьыджэбзыр.

– И нэпс къудамэ дэнэ кьыщехынт.

– Шырэ джатэрэщ ар кьызыхуальхуар. Уагъэ ищIэнкьым, – жаIэрт лIыжхэм зэIуащэу, ГупымыкI кIэлъыплъурэ. Ауэ щIалэхэр... Бибей и псалъэ епцIыжыркьым. Абы иужькIэ шууей пIэщхьагъыншэ куэдым гугъэ нэпцIхэр ящIат. Псом хуэмыдэу Темболэтрэ Къанлырэ. Темболэт и щIалагъым кьыхихьу, Къанлы и бзаджагъэм щыгугъыу. Жанболэт Бибей и псалъэхэм кьриха щыIэкьым. Уеблэмэ, кьыгъэгубжыащ. Ауэ ГупымыкI и зэрану абы сыт хэлъ? И адэм пэпсэлъэжынт, хьэмэрэ пэрыуэнт? Бибей нэхьей жиIами, ГупымыкI ар ищIэнкьым, ищIи хьунтэкьым.

Хьыджэбзыр гушхуэныгъэ хэлъу щIыбым кьыщIэкIащ. Нэху щыпат. Дыгъэпсыр сытми теджэгухьырт, налкьуту уэсэпс пIащэ удзым хэлхэр игъэлыду, игъэпщIыппщIу. Дыгъэ бзийхэр ГупымыкI и нитIми щылыдащ. Яужь зэманым хьэл хуэхьуа гупсысэрилэу зэрыщытыр абы теуа хуэдэт. Ар уардэт, пагэт, гушхуат. ИкIи и кIуэкIэ, и зыщIыкIэ кьудейм кьыбжаIэрт ГупымыкI хэт кьыпэувами игъэIурыщIэфыну, зригъэдэIуэну, ауэ езыр ягъэшыфыну, зыхущIэкьум, и гум ирилъхьам трачыфыну фэ иуплъыртэкьым. Абы ГупымыкI и дахагъым узыщIэкьу, узыщIэбэн хьун насып гуэр хильхьэрт, Дахэнагъуэ ещхь ищIырт.

Нэгүрэш дахэ сымэ яхуэкIуэ ГупымыкI Къанлы кьыжъэхэкIэрэхьуащ. Ар фагъуэт, и лъакъуэр сэкъат имыIэжу ежъэжами, куэдрэ пIэм зэрыхэлъам, унэм зэрыщIэсам гу лъыуигъатэу. Ауэ дэтхэнэ сымаджэу кьызэфIэувэжам, узыр IэщIыб зыщIам хуэдэу нэжэгужэт, псынщIэт.

– Къуршыщхьэм дыгъэ щопс, къурш лъапэм псынэ щIыIэр щIож! Зумыусыгъуэджэм псы щIыIэ шынакъ дыздефэнт, – жиIащ Къанлы, ГупымыкI и Iуэху зэримыхуэм ещхьу блитхьуурэ.

Хьыджэбзым IупщIэ ищIащ, ауаныщIу и пащIэкIэ щIэгуфIыкIри.

Жанболэтрэ Темболэтрэ зэбгъурыту ГупымыкI кьыкIэлъыплъырт, хьэщIэщым кьыщIэкIыжарэ зэгъуэкI защIауэ.

– Плъэгъуа? – жиIащ Жанболэт. Ар Темболэт и гум зэпхидзащ. Иджыпсту фIэкIа Темболэт и гушхьэм кьэкIатэкьым Жанболэт игу ГупымыкI ирихьыну, ар абы ихьэхуну. Жанболэт и гухэлъ зыми хуиIуатэркьым. Ауэ иджы гурыIуэгъуэщ. Илъяс япэ Аслъэнбэч и хьэдэр кьыщашэжам ГупымыкI Жанболэт и дамэм и щхьэр зэрыригъэщIар Темболэт щIэх щыгъупщэжатэкьым. Ауэ абы щыгъуэ кьыхьа шэчыр щIалэм псынщIэу ирихужьэжат. Ар абы хуейтэкьым. Ар Темболэт дежкIэ мыхьунт. ТIэми абы нужькIэ Темболэт гурышхьуэ езыгъэщIын лъэпкъ IэщIэлъэгъуакьым, зэхихакьым. Пэжщ, «уи адэр зыукIар», – жиIэри ГупымыкI кьрихьуэнати, псынщIауэ, ищIэмрэ и жьэ кьекIуэмрэ имыщIэжу жиIэурэ зэкьым хуигъэгъуну кьызэрелъэIужар. Иджы....

– Си щыгъыныр зэсхьуэкIынщ, – щIэгъу Жанболэт. – ПсынщIэу. ЩIамыдзэ щIыкIэ. Си хуарэр... Аслъэнбэч тхьэмыщкIэм ар фIыуэ илъягъурт... ГупымыкIи щыгъын фIыщIэр нобэ щихьынуш. Дахащэ! УнэкIуэжыркьэ, Темболэт?

– Хьэуэ, – жиIащ Темболэт. Абы и напIэхэр иридзыхаш, и щхьэр кьыфIэхуащ, Догуэ Жанболэт хьэщыкьыщ. Дауэ? Сыт Iэмал?

ХьэщIэщым Бибейрэ Щэбэтыкьуэрэ я зэхуаку дэту Джоурджий кьыщIашащ. ХьэщIэм желэ:

– ЕмыкIу сыкъэвмыщI. КьызэрызгурыIуамкIэ, нобэ фи щIалэ зэраукIрэ илъяс ирикъуащ. Иджы абы хабзэ кIэлъызэвохьэ. Сыт хуэдэ хабзэ? Япэ сищу сщIамэ сфIэфIт.

– Узахуэщ, – жиIащ Щэбэтыкьуэ. – Цыху щыхьукIэ хабзэ яхэлъщ. Адрей дунейм тет псом я хабзэхэр дэ тщIэркьым, ауэ дэ... Ди шууей, ди зауэлI лIыгъэ зэрихьэу кIуэдамэ, абы Iуащхьэ хузэтыдотхьуэ, махуэ плыщIым и деж ерыскьы кьыхудоштэ, илъяс ирикъум шы лъыпэ худошIэ...

– Къысхуэгъэгъу, ар дауэ?

– Ар плъагъункъэ... Ар... Си шы лыпнэ хуэсщлащэрэт ллам, жызылэм иш еулэ. Пасэ зэманыхъхэм шыгъуэ, ар дэ тхэлъыжккым, шы хуаукыпэу шытауэ ялуэтэж. Иджы шым и тхьэкълумэр хэт пегъэщ, хэти зэгубз, лыы кърагъэкл сытми...

– Гъэщлэгъуэнщ, гъэщлэгъуэнщ. Иджы сыт абы кыкылыр?

– Хабзэщ, – Щэбэтыкыуэ и дамэхэр дригъэуеящ, ауэ жилам арэзы темыхъуэжауэ щлэгъу: – Ар плъагъуркыэ, дэ ди лъэпккым шым пэтщл псэущхэ щылэккым, ар дохъумэ, догъафлэ, ди ныбжьэгъу пэжщ, клэщлу жыплэмэ. Иджы апхуэдэу флыуэ тлъагъу ди шым ллам щхьэклэ и лыпнэ дгъаклуэмэ, ар абы етту, дыхушымысху аращ. Аращ сэ кысхыр...

– Догуэ, фи ллар шы...

– Іэу, абы и псэр шы хуэмейуи?! Іэу, хуейщ! Шы хуэмей шылэ?

– Къысхуэвгъэгъу, – жилад хъэщлэм и хэгъэрейхэм я жагъуэ хъун гуэр къызэрыжъэдэльэтам хушлэгъуэжу. – Итланэ-щэ? Сыкъэвужэгъуакыэ?

– Хъэуэ, сыт щхьэклэ? Итланэ зи лыпнэ дгъэклуа шы псори ллам щхьэклэ къызэдыдогъажэ... Мис, еплъ, нэхъ жэр дыдэр къыхэх! Абы иужьклэ щлалэгъуалэр зохъэзохуэ, нэщанэ зэдоуэ, зоныкыуэкы. Пшапэр зэхуэу ху сытми. Щхьэтыхъ дощл, мэл куэд, Іэщлэвыщлэ доукл, абы, ллам, хуащла фадэбжъэ дофэ... махъсымэ, мэрэмэжъей, сыт нэхъ уигу плэпихрэ ллам щхьэклэ. Пшапэр шызэхуам и деж дызэбгрокыжри, ла зимылэ шылэккым, ди ллахэм дахуоупсэ, ныш яхудоукл, жьэрымэ яхудогъэу. Ди цыхубзхэр магъ, ди цыхухъухэм ягу ягъэбыдэ, я ла и напэ ямыгъэуклытэн.

– Гъэщлэгъуэнщ, – жилад хъэщлэм.

– Аращ, дигу ирохъыж.

– Емыклу сыкъэвмыщл. Мыбыкли сынывэупщынут. Догуэ мы дызыдэт пщлантлэр, сэ къызэрызгурылуэмклэ, фипщ, мис Бибей ейщ. Ар зэрыжыслэр фи жагъуэ фымышл, сщлэмэ си гуапэу арат. Сэ лъэпкк куэд слъэгъуащ, пщы кыуэдзэхэр я куэду... Жыслэну сызыхуейр мыращ: мы Бибей и унэ, и лъапсэр модрейхэм, мис уэ, Щэбэтыкыуэ, уи унэ сызыщлэсам зыкли къыщхъэщыкырккым. Ар дауэ? Къулеягъ, хъумакуэ, дзэ...

– Дэ псори дыхъумакуэщ, дыдзэщ икли дылэжъакуэщ. Ар плъагъуркыэ... бжъэ вгъэхуу къыщлэккынщ фэри... Бжъэм япщ ялэкыэ? Аращ. Бжъэпщ бжъэматэм дэмысмэ, псори клуэдащ. Ауэ пщы зилэу бжъэ зыдэс матэм фо ящл. Бжъэажэ къахуэклуэрэ, псори дзэщ, мэзауэ, си псэ нэхъыфлщ жалэрккым. Нэхъыжъыфл зимылэ шылэккым.

– Бжъэматэм бжъапщл дэсщ, – жилад хъэщлэм, пыгуфлыкри.

– Ахей. Ауэ шыхуэмейжым и деж ахэр яукыж, дэ дыбжъапщлэ нэхърэ дыбжъэ лэжъакуэмэ нэхъ кыдощтэ... Дэр-дэру дызэрыукыжыну... Ауэ мэлищэ щлакыуэншэ хъурэ?

– Фи хъэгъуэллыгъуэ слъэгъуаккым, уи жагъуэ умыщл, Бибей, сэ сызыплыхъакуэщ, уи гулэгъуэр кызгуролуэ, ауэ... Фи щлалэ дауэ къевгъашэрэ, фипху дауэ ефтрэ?

– Ар тынщ, – жилад иджыри къэс псалъмаккым хэмыта Бибей. – Елэбыхи къегъашэ, дэлэбей уипху ет.

– Ар... Догуэ, псори фызэхуэдэу...

– Іэу, дызэхуэдэ щхьэклэ... Іэпхуамбитхурэ пэт зэхуэдэккым... Къулейрэ къулейсызрэ здэщымылэ шылэ, – хэпсэлыхъащ Щэбэтыкыуэ гуэрыр. Хъэщлэм кыгурылуат зыщлэупщлам и жэуап нэс зэрымгъуэтынур. Абы гу лытами, Щэбэтыкыуэ псалъэрт:

– Сэ, фи нэмыс нэхъ лъагэ ухуэ, сипху щестми, си кыуэ къыщезгъашэми, благъэ схуэху лъэпккым я лыгъэ, я зэфлэкл сеплъащ. Лыгъэ хэлъмэ, щлалэ тлорысэщ, хэклуэтащ жалэу ди цыхубзхэр зэфлэнэрккым. Лыгъэ, напэ, и хэку хуэгупщланэ. Аракыэ нетлэ Бибей и пхур... Сыт ухуейт? – иклэм иклэжым Щэбэтыкыуэ сымэ япэмыжыжъэ дыдэу куэд щлауэ зыри жимылэу щыт Къанлы лыжыыр еупщлад.

– Шыхэм я лыпнэ ягъэклуэнут, – жилад Къанлы.

– Фынакуэ атлэ, Бибей, кытпоплэхэр.

ХIII

Аслъэнбэч и фэеплэу шицэ нэблагъэ я лыпэ кърагъэкIат, я тхьэкIумэхэр фIэIэнэ ящIурэ. Ахэр Аслъэнбэч и Iуашхъэ нэгъабэ зэтратхуам деж щашIа шы фIэдзапIэ кIыхым даши ирапхаш. Иджы сабийри балигъри абдеж щыпэкIурт, хуарэхэр зэаплыхъу.

Жанболэт и пцIэгъуэплъ бласхъэм фо мыл тыкыррэ ху мэжаджэ Iыхьэрэ Iурильхъэри кыIуIыжаш. Шыр IэфI и Iум нэсам дэумэзэхри бэуэни шыгъушхъэ хуэдэ шытащ, итIанэ и нэжыгъ куухэр шыдыбжъ хуэдэ зэригъэкIуаш, и жьэр зэщIимыху, Жанболэт фIыщIэ кыхуищI нэхъей кыхуеплэкIщ губзыгъагъ, гуапагъ гуэрхэр хэлъуи къешыщаш, IупэкIэ мыхъуу, тэмакыкIэ, мыину, цэхуу. Абы иужыкIэ и тхьэкIумитIыр дзасэу игъэкIри зиплыхъаш, «сымыщIапхъэ сщIа, сышыуа, дыкъэзыщIэ мыхъун гуэрхэм хэлъушIыу уащысщIа?» – жиIэ щIыкIэу. Ауэ зыми шэч иригъэщIакъым. Шыр мамырыжаш, и лъакъуэ лъэбжъанэ хъурейр гъуэрыгъуэу зэблехъу. Жанболэт и шы лъабжъэр зымыгъэщIагъуэ щыIэтэкъым. ПцIэгъуэплъым и лъакъуиплIми лъэгудыгъуэ щIагъуэ имыIэу лъэбжъанэр уэрдыхъум ещхъу и хъурегъэкIэ екIуэкIырт. Щэбэтыкъуэ зэрыжиIэмкIэ апхуэдэ лъабжъэ зыфIэт шыр щэм зыт. Ари цолэхъу шы лъэпкъым нэхъ къахэкIырт. Ауэ шы лъэбжъанэ хъурейр пэгъубжъэ нэхъыбэрэ хъурт. Ар узыфэ бзаджэщ. Шым къеуэлIамэ, думпыр кыхуегъакIуэ, занщIэу гу лыптэу гъушI гъэплъакIэ кыхыумыгъэжыкIмэ. Абы кыхэкIыу Жанболэт и шым хуэсакът, сыт шыгъуи пцIэгъуэплъым и пэ, и Iупэхэр зэиплыхъырт.

– Плээгъуа алып? – жиIаш Жанболэт и шыр зэпэзыплыхъ зылI. – Нэгъэсауэ шыщ мис мыр!

– Ар зейр-щэ? Зэхуэфашхъэщ, Жанболэт и цIыхур... языныкъуэ уэркъи псэуркъым абыхэм хуэдэу. Абы зы Iэщэ, абы зыш яIэхэщи! Шыри лIыри зэхуэфашхъэщ кIэщIу жыпIэмэ. Лыщ Жанболэт, адыгэлI...

– Аслъэнбэч мыгъуэр-щэ? Зэныбжъэгъушхуэхэт. Зэкъуаудащ...

– ГупымыкIи хуэщабэщ, – къопсалъэ нэгъуэщI зы. – Пщашэми, тхьэ гуIэ, Жанболэт и хэдэу кышIэкIынымэ... А си нэр нэжмэ... Сыт пагагъ хэмылIама, ар зи натIэ щIэплыхъуIэ...

– Мис Къанлы ишири. Плэшхуэу, и цыпэр лыду. Плэагъуркъэ мыр? Ахырызэманщ. Махуэ гъуэгу хъырц кышыхъуркъым.

– Аслъэнбэч мыгъуэм теплъэ хъуэу шытакъым. Иджы и шым и лыпэ игъэкIуаш.

– Къанлы иш ар? Шы дыгъуа! Дапщэрэ хашэкIэ къаумысурэ трахыжа? Мыри... Хашэ зиIэ къэунэхухуш и мардэр!

– Сыт жыпIэр?

– Аращ.

– Дауэ хъунтI?

– СщIэркъым. Ауэ фитIнэщ ар зей Къанлы! Аращ, – жиIаш, бэлэбанэу хуэпами, IэщэфI зыкIэрыль лIы къуэгъум.

– Ар гъэщIэгъуэнкъым. Уеплъамэ, Къанлырэ Жанболэтрэ зэныбжъэгъушхуэщ, уакIэлыплыхъамэ... фэрыщIагъщ псори. Къанлы хузэфIэIамэ, Жанболэти абы и къан Темболэти псы Iубыгъуэ иригъэхуэнтэкъым. Пэжщ ар – фитIнэщ Къанлы! ФитIнэ!

– Хьэ щылхъу! – яужь псэлъам зылI щыгъуу кыIухъа Нэщхыщэ хуилъаш. – Нобэрей махуэм семыплъамэ, Бибей и напэм семыплъамэ, а уи псалъэхэр сэхурану кыбжъэдэзгъэпкIынт!

– Умыгубжъ, Нэщхыщэ! – жиIаш лIы бэлэбанэм, и къамэ Iэпщэр иубыдурэ. – Къанлы и лъабжъэм хьэпщхушху уэрыщIэлыр дощIэ. Ауэ а уи псэжыр зыхуэпэжым иджыпсту укыищIэркъым... Дохьутэ дакъэр умыфыщI!

– Хабзэ мыщIэ щытхъухъым хьэгулывэм фо хекIэ, – жиIаш нэгъуэщI зым.

– Аращ... хьэнэIуитI зэрощэри, зэIулитI зофий!

Нэщхыщэ губжъауэ и щхьэр Iуихыжаш, Ар и закъуэу щыт Къанлы бгъэдохъэ, уэркъэ удэфахэм жаIэу зэхиха псомкIи бзэгу хуихыын и мураду, арщхьэкIэ Къанлы ар абы хунигъэсакъым.

– Нэщхыщэ, – жиIаш Къанлы, – мо ГупымыкI бгъэдэт Нэгурэш зыгуэрурэ кыбгъэдэшыт.

ХьыджэбзитIым я дежкIэ здэкIуэм Нэщхыщэ Быхуэ тхьэмыщкIэ, Нэгурэш и анэм, и закъуэу Iуашхъэ къуагъым шыхуэзаш. Абы фызыжъ ныкъуэделэ хъуам жреIэ:

– Быхуэ, дэнэ иджыри къэс уздэщылар? Нэхъыжхъэр кыплыхъу. Бибей сымэ.

Быхуэ и хьэфиз башыр зыщIигъакъуэри къэувыIаш, зэщIэдэIуIаш.

– Ана! ДэнэкIэ щыIэ Бибей сымэ? Сэри абы сахуейщ, си щIалэхэм я лей тхьэшхуэм...

– ЗанщIэу кIуэи ухуэзэнщ, – жиIаш Нэщхыщэ, Быхуэ нримыгъэгъэсу.

Фызыж гурыгуазу ежэжар нэхыжхэм яхуэлуэну хысэп щичым, Нэщхыцэ Нэгурэшрэ ГупымыкIрэ ябгэдэлэдащ.

– Нэгурэш, Нэгурэш, Быхуэ, уи анэр нэхыжхэм...

– Сыт жиIэр? ГуIэгуэт! Ар дауэ кыщIэкIа? Дауэ кэкIуа? – Нэгурэш зицтэри ежэжаш. ГупымыкI адреи хыджэбз зэхэтхэмкIэ иггэзат, ауэ Къанлы Iуашхэм кыкыуэхуаш:

– ГупымыкI, лэныстэкыу ямубыду, лэныстапэ бзэркыым, уи бзэ хэмыту гухэль зэрыщIэркыым... сыпшоугу...

ГупымыкI аргуэру зыри жиIакыым. Ар псынщIэу хыджэбз гупым яхэпшэхуаш.

Абы ирихэлIэу Iуашхэм дэкIуеину ежэ Бибеи сымэ Быхуэ псалгэмакышхуэ, кэиэгэ хидзауэ зэрызехэрт. И нэпситыр келгэлэхуэ Нэгурэш дахэ и анэр зэщIиубыдат, ауэ фызыжкыым и жьэр мыувыIэу гыбзафэр иггэшырт, Аслээнбэч и Iуашхэм елэIушIауэ, абы ебгы, зыхунщIэу, залэщIиуду. ЩалитI-щы Нэгурэш дэлэпыкыурэ фызыжкыыр цыхум хашаш, унэм яшэжыну.

Быхуэ и хыбарыр Джунуз хэщIэм Щэбэтыкыуэ гуригэIуаш. Абы хэту ищхэрэкIэ фоч шыуаш. Ар Мамсырт, Аслээнбэч и атэлыкыыр. Шы кыаггэжэнухэм я кэггэзапIэм зэрынэсамкIэ Бибеи сымэ хыбар кыариггэщIауэ арат. Мамсыр здэщытымрэ Бибеи сымэ дэкIуея Аслээнбэч и Iуашхэмрэ лэбакыуэкIэ махуэ ныкыуэ гыуэгу дэлт.

– Жанболэт, иIэ вггэшэс, – жиIаш Бибеи.

ФIэдзапIэм кIэрыт шы цIахуцIэхэм уанэгу щхэнтэр кырахуэрэ уанэ пхыафэр тралгхыаш, абы илгэс пщыкIуш-пщыкIутху зи ныбжэ щIалэ цыкIу траггэтIысхэ. Жанболэт и шым и адэ кыуэшым и кыуэ гыафIэныбзэу «шыггэщIыкIэ» зэджэр иггэшэсаш, Темболэт и Щолэхум Бибеи и лыггавэм и щIалэ цыкIу «шыхэпIатIэ» зыфIащам зредз, Къанлырэ Нэщхыцэрэ уанэгум зызыIэтыкI Нэщхыцэ и щIалэ курыт дырийпсырийр яггэIуш:

– Унэсыху и жьэр умутIыпш, кэбггэггэжауэ зы илгыгуэ нэх кыщыпхуэмынам фIэкIа щIопш зэрыпIыгыр зыщыггэгупшэ. Япэ уимыш, Iэмал зэриэкIэ, еггэлеуи закыкIэрумыггэху. ЗадэпщIу екIуэкI, ауэ фыкыщыблэггэжым и деж... теутIыпшхэ, кIэщIэу... Япэ укыищын хуейш, дунейм зы Iэмал тетмэ! Мыхужыххэмэ, Жанболэт и шыр кыдумыггэх. ЗэрыпхузэфIэкIкIэ абы и бжыпэр Iыггэ, уи шыпхэр и шыщхэм зэран хуэггэху, умыщIэ хуэдэрэ щIопшымкIэ пыуэ, ггэшынэ, гыуэгу кыишэщIам теху. ШитI дэубыдэ зыгуэрым уриггусэу хуэпщIрэ бггэлггэпэрапэмэ, бггэджалэми нэхыфIыжш.

ЖэрыггэкIыхэ здаутIыпш шы гупыр зэу ираггэлгыркыым. Уеблэмэ, зэкIэрыху-зэкIэрышу йожэ. Хэт лэбакыуэкIэ, хэт кIуэру, хэти ушу; лгэхуэкIэ зутIыпши яхэтш. Жанболэт и шыр занщIэу лгэхуфIкIэ ежэш. Нэщхыцэ и кыуэ дырий-псырийм ар щилгэгум Къанлы и шыр ириггэлгаш икIи кыхужгэдэмыкыуэжурэ, хуэмыIыгыурэ псоми яхэлгэтри еуэкIыгуэм иггэпщIуаш. ТеуггэуфI икIури гыуэгу нэшэкгашэм ар псы Iуфэм иришэлIаш. Iуашхэм тетхэм иджы ар ялгэгурт. Фэ зэрытетымкIэ, шым тесыр ирихэжбатэкыым, ар абы едаIуэрт. Жанболэт и пцIэггэуплгыр я пашэу мыдрейхэри зэрехгэхырт. ЩIэхыу ахэр ямылгэгуж хуаш.

Абы кыаггэггэхуэкIэ зытраггэун щхэкIэ щIалэхэм тхэмадэ банэ зэхаублаш. Цыхум ар кыаувыхыат. ПIабггуэ хужауэ щIалэ лгэхэр IэпщэкIэ кыызэрехэкIырт, щым традзми я блэггукIитыр намыггэсыну щхэкIэ увхэрт. Зыхэтхэм тIэкIу яхэсыхыа, кыызэрыкIуэрэ Бибеи и пцIантIэдэтхэм яыхыа Сэмэн Исмэхилрэ НэфIорэ зызэрадзаш. А тIур зэныбжыт икIи зэшхуэггэст. ТIэу-щэ зэрыггэкIэрэхуа иужыкIэ абы я Iуэхур банэ кIыхыым хуэкIуаш. БгыкIэ ткIийуэ зэрыIыгыу ахэр зэныкыуэкгурт, зыр зым иггэхутыкыуэну хэтш. Зы мэскыалкIэ Исмэхил и бгыр иггэтIэсхыауэ кызэрищIэу НэфIо еIэри и ныкыуэкыуэггур зэщIишаш. Исмэхил и лгакыуитыр щым хуишийми, кытричри – бетэмалт: НэфIо бэкыу дэдз ищIри, гаргу-апщий, Исмэхилыр тридзаш. Абы и блэггукIитыр щым зэрынэс нэх пIалгэ иримыту НэфIо епхухри Исмэхил кыггэтэджыжаш, IэплIэ ныкыуэ зэхуашIу утыкум йокIыж.

– Темболэт, щхэ умыбанэрэ? – жиIаш Жанболэт.

– Сыхуейкыым.

– Жанболэт, уэр-щэ? ИIэркэ, – Нэщхыцэ абы зыкыбггуриггэхуаш.

– НакIуэ, Нэщхыцэ, – жиIаш Жанболэт и фIэшу.

– ПхуэкIуэни! – дыхгэшхаш нетIэ Нэщхыцэ зыхуизытIа лIы бэлэбанэр.

– Пэлгэщыну ищIами, – жиIаш абы кыбггурытым. – Къанлырэ Нэщхыцэрэ Жанболэт зыпашэркыым: еIэу пэлгэщынукуым, ещэкIэ яIэрыхэркыым.

Жанболэт и пашIэкIэ щIэгуфIыкIри гупышхуэм яхэкIаш. Абы ГупымыкI кэггэуфэрэгыхы Къанлы кыIэщIэлггэуат.

ИщхэрэкIэ фоч кышчыуаш. Ар Мамсырт. Шыгъажэм кыызэрагъэкIэрэхуам и хыбарегъащIэт.

– Къагъэзащ!

– Шыгъажэхэм къагъэзащ! – цIыхур зэрехъжъэри Iуашхъэхэм дэжеш. Зыр зым йоIунщI, Iэдакъэ жъауэ ящI. А зэрыхъзэрийм зригъэхъэлIэри Къанлы ещанэу ГупымыкI жриIащ:

– Псы Iуфэм Iут дзэлыр фырккым, фэм дэль гур псалъэрккым, псалъэ жысIам сыт и жэуап?

ГупымыкI эщIэувыIыкIри Къанлы еплъащ:

– Уэ слъагъум щIагъыбзэ дахэ уощIэ. Ауэ щыхъукIэ мис си жэуапыр: уи шыгъын дыжбынми, уи унэжъ хъэгъащэщ. Уарэзы?

– Ур къалэ кышчыджэрэ джэр джэбыдэм ихъэжмэ-щэ?

– Бешто зэшиблщ, БранытI и закъуэщ, кIуэр тIакъуэу зыгъэжакъуэ Иналыкъуэ Бибей зеиншэ хъуаш жыпIэу утемыгушхуэ, кыпхуэмыгъун!

– Зи нэкIур мазэу, зи бзэгур шабзэ, дахэм и напэм пIастэ ирагъэпщIырккым. Егупсыс.

– Сэ сыпщIантIэ уфэразэккым, сыкъабзий дыкъуакъуэккым, нобэ зы жысIэу, пщэдей сыщIегъуэжу! НакIуэ, Нэгурэщ, – жиIэри. ГупымыкI IуигъэзыкIащ.

– Хъункъэ атIэ, – жиIащ Къанлы. Ар Аслъэнбэч и Iуашхъэм дэкIуеяккым, атIэ нэхъ пхыдзыIуауэ чыцэм хэт IуашхъатхъуэкIэ псори зэджемкIэ игъэзащ. Iуашхъатхъуэм Темболэт сымэ тетт.

– ЕуэкIыгъуэм кыкъуэлъэдэжахэщ! Уи шыр япэ иту! – жиIащ Нэщхыщэ, Къанлы кыпежъауэ.

– KIэщIу... Жанболэт и пцIэгъуэплъыр къокIуэ. Хэт, дэтхэнэр? – тепыIэжыртэккым Исмэхыл.

– Ар... плъагъункъэ Жанболэт и шыр кышхъэдэмыхмэ! – жиIащ НэфIо.

– Плъагъункъэ атIэ! Абы и гугъэр! Си пэр уэзгъэупIэнщ абы ар зытригъэжыжмэ! Абы тесыр....

– Хъа, Жанболэт и пцIэгъуэплъым «шыгъэцIывщ» тесыр! Ар пщIэрэ уэ? Мес, мес! ЖысIатэкъэ? – кIиящ НэфIо.

Сабэ гуэрэныр яшхъэщыту щIалэ цIыкIухэр, зыр зым кызэринэкIыу, пэум кызэрыкъуэхащ. Жанболэт и пцIэгъуэплъыр зы шыщхъэкIэ япэ кыищат. Абы тIу къоныкъуэкъу. Иджы пцIэгъуэплъым кыдахух. Хъэуэ. Апхуэдэ къару дэнэ кырихыжа? ПцIэгъуэплъыр пцIащхъуэу къахэльэтащ. ЛъэбакъуитI, плIы, тхукIэ къащхъэщокI.

Япэ саугъэтыр – афэ джанэ – Жанболэт и шым кыихъат. Абы шэч хэльккым, ауэ етIуанэр...

– Еплъыт, еплъыт! Къанлы и шыр... Къэсыпауэ дадэ малIэ! Зым, етIуанэм, ещанэм! Хъуа? Плъэгъуа? Сыт жыпIэжын, Нэщхыщэ? – кIийрт НэфIо.

ЕтIуанэ саугъэту сэшхуэ Аслъэнбэч и шу щытам кыихъат, ещанэр – къамэ – Темболэт и Щолэхъум кылытысаш.

Жанболэт и пцIэгъуэплъыр икIэщIыпIэкIэ Iуашащ, нэ трагъахуэмэ, жаIэри. Къанлы иш тхъурымбэр кызэхуэхыр IумпIэкIэ кърашэкIырт. ЦIыхум зэпхагъэIукIащ Къанлы и шым щхъуэ ирахъауэ, мэлыхъуэ сабын ирагъэшхауэ. Жанболэт кыдэщIхэмрэ Къанлы и щIасэхэмрэ зызэрапщытат, ауэ зэрыгъэкIий къэхъури хэгъуэщэжаш.

Бибей нэжэгужэт. Нышэдибэ къуалэбзухэм зэрыхагъэгупсысыхъари, Быхуэ хъерсызым и жагъуэ кызэрищIари абы шыгъупщэжат. Лпыжыр нэфIэгугIэ зыщIар шыхэрт, шы кызэдэжэ. Шы... Фэрыншэу адыгэлI псэуфынккым. Хъеуан Iуш, хъеуан угъурлы! Къэжэн ипэ ахэми ящIэ. Я тхъэкIумэхэр дзасэу ягъэкI, мэджэгу, къофэ! Къэжа иужькIэ я кIэбдзхэр щIэкIэзызыхъу, тхъурымбэ къехуэххэми, жану, зэщIэплъауэ, пырхъыу... Жъым игъэкIыл хъунщ пэгъуанэ зэщIэплъахэр. Шы... Бибей и гъащIэр шыбгым щихъати! Абы къепсыхщ, зигъэлIыжыну мурад ищIри дунейри кытепсыхащ. Бетэмал. Уишрэ уи фызрэ уи дзыхъ йумыгъэз, – жаIэ. Щыуаш ар жызыIар. Шым деж гуэныхъ кыихъащ, фызым дей... Фызым дежи щыуаш: Бибей ар фIыуэ ещIэ. Абы шыи фызи иIэжккым. Ар зеиншэ хъурейщ. БампIэ кышхъэщыхъажыр зытригъэун щхъэкIэ Бибей адыгэшхэм я гугъу Джоурджий, джунуз хъэщIэм, жриIэу щидзащ. А хыбархэм кIэ яIэтэккым. ИкIи абы едаIуэурэ Джоурджий игу къэкIащ: «Адыгэхэм шыр тIэтIэму, я тхъэхэм ящыщ гуэру зы зэман яIагъэнщ. Тхъэ пэлъытэм хуэдэу фIэкIа тепсэлтыхъэрккым. Пэж дыдэу, сабий щIыкIэ щIадзэри я гъащIэ псор шым епхащ».

Хамэ къяажэ хьэщIэхэр, Джоурджий сымэ ящIыгъуу Бибейрэ Щэбэтыкъяуэрэ унэмкIэ къягъээзжаш. Абыхэм яужь хьыджэбз гъусэхэр иIуу ГупымыкI итт. Хьыджэбзыр зэрыгупсысэхт, Нэгурэш дахэ кыжриIэхэр и тхьэкIумэ нэс къудейуэ. Иджыри къэс абы Жанболэт зыкыыхуигъазуу зы Iым я лъагъуныгъэм – ГупымыкI шэч лъэпкэ кытрихьэртэкъым ар щIалэм игу зэрырихьым – щхьэкIэ кыжьэдэкIакъым. Жанболэт нэшхуэгущхуэщ, зэзэмызи мэгущыIэф, ауэ гухэлъ Iуэтэгъуэм и деж жьэмейщ. Абы ГупымыкI игъэшынертэкъым, ар зэ тегущхуэнт, арщхьэкIэ Къанлы нэхъ шэчыгъей кIуэ пэтми мэхуэ, абы и набжэ зыгуэр щIэлъщ. Напэ зимыIэм джажэпкэ иIэщ, жаIэ. Дауэ хъуну ар ГупымыкI къеIэмэ? Хэт кыхьумэн? Хэт кышхьэщыжын? Зеиншэр тхьэмыщкIэщ. Ирихьэжьэрэ игъэульиймэ! Тхьэшхуэм имыхукIэ! Зыхуэсакъыжын хуейщ дяпэкIэ. Ар Къанлы натIэрыIуапIэ кыищIам шэч хэлъкъым. Абы нэрыгъуу иубыдар ещIэф. ГупымыкI шынагъэ кыищтащ.

Нэхьыжхэр хьэщIэщым щIыхьаш. Шыгъу-пIастэ къащтэ. Лыгъуэлыбжьем и мэм хьэуар игъэнщIаш. Бибей и лыгъавэр я пашэу Iэнэ хьурей ерыскъым кыкыутэхэр зэблаш. Мэл гъэва къэзыхь лыхэр зэтеуылаш: нэхьыжэ Iыхэр зыIыгъыр япэ ищын хуейщ, мыдрейхэри зэхэгъуаш хьунукъым. Бахьэр къащхьэщыхуу гъэлъэхуу пшэрхэр Iэнэм тегъэлъэдэ, бжыныхуу шыпс, пIастэ, шыгъу – псори къахьат, ауэ шхыным зэфIигъащIэ Iэнэхэм зыри телэбэртэкъым: щоджэныр къэтщ. Къэсащ ари. ЖьантIэм, Бибей сымэ я дежкIэ дохьэ, мэтIыс, кьотэджыжри шхыныр кызыыхуащтам и псэ лъысыну тхьэрыхьмэт псалъэ жеIэ, тхьэрыхьмэтыбжэ кыбгъэдэтым зы тклуэпс хегъэткIури Iэнэм трегъаткIуэ, абы хофыкIри Щэбэтыкъяуэ хуеший, Щэбэтыкъуи тклуэпс пегъэткIу, йофэ, Джоурджий ирет. ХьэщIэми зэфIэмынэу махьсымэ шынакъыр егъэщIей тклуэпс хигъэткIукIыу.

– Афэрым, Джоурджий, афэрым, – жеIэ Щэбэтыкъяуэ. – Нэгъэсауэ улIщ, си гуапэ къэпщIаш.

Бибей ишхи ирифи щымыIэу псори кызэхинэри жьахылым я Iуэху зыIут, я Iэнэ зэрехьуIлам еплъыну кыищIэклэщ. Жыхафэгум тет ГупымыкI абы гъусэ зыхуещI, нэхьхейуэ, и щхьэр ехьэхауэ. Дэнэ щыIэж лыгъэмрэ узыншагъэмрэ зи нэклэ кырихуу щыта Абей, ГупымыкI зэрыгушхуэу, зэрыпагъуу щытар? Мыр абы и ныбжыщ.

– Дауэ щытхэ? – еупщIаш Бибей лыгъавэм.

– Псори хьарзынэщ. Ерыскъыр куэдщ, яхуэшхыну си фIэщ хьуркъым.

– Фызабэ, сымаджэ къэмыкIуэфакхэм, Быхуэ сымэ Iыхьэ яхуэфщIакъэ?

– Яхуедгъэхьаш псоми. Мамсыр уэтэртесхэм я Iыхьэ ишэри кIуащ.

– Фымыбэлэрыгъ, маржэ. Ерыскъы щхьэкIэ гуэныхь къэвмыхь. НетIэ дыкыщыдыхьэжым сабий куэд губгъуэм джэгуу итащ. Джэгукъуэрэ яIумыхуэIауэ къанэмэ...

– Къэнакъым. НэфIо псори кыишэжри затIыжыхуу шхахэщ. Иджы хьэщIэхэм здедгъэхьынур зэрыдолъхьэ.

УдзыпщIэм хэсу пщIантIэм дэхэм ябгъэдэмыхьашэу, кымыгъэтэджын щхьэкIэ, я Iэнэхэр Бибей зэпиплъыхьаш. Абы хэт шхэн яухауэ зызэпалъэщIыхьыжырт, хэти лэпс ефэрт.

– КъэсщIэжым ди унэжэ цIыхум ябгынакъым, Iэджи ишхыкIаш. Ауэ сэ дунейм сехыжмэ, хэт кыкIэлъыкIуэжын цIыхур? Си махуитI зыжкъым. Зы махуэм нэхьрэ етIуанэм сынэхь лъэрымыхьщ. Мэшыпс си къярури си узыншагъэри. Куэди скIужыну кыищIэкIынкъым. Си тIасэ, тхьэм и нэфIыр зыщыхуэн, уи адэ и щIапIэжэ цIыхуу цыкIум иумыгъэбгынэ. ТхьэмыщкIэхэм анэ пэлъытэу зегъэбж! ИтIанэ сыла хуэдэкъым, – лыжъым и нэпс пIащэ къехуэхыр игъэпщкIуу и щхьэр лъэныкъяуэкIэ ирихьэкIаш. Абы ГупымыкI и гущIэр зэпхысыкIат, и нэпс къемыхами.

– Абей, сэ... Ди унэ цIыхуншэ хьункъым УщIэдзыхэр? Уэ... уэ иджыри...

– Сэ сухаш, тIыкIуэ, – жиIаш Бибей. – Гухэхьуэр щIэщи, гухэщIыр жьыщ. Къыстесхэ псор мыхьуам... Фи ужь сиплъэн си гугъати... Мис уи анэри си пщIыхьым хэкIыркъым... – Бибей игъэщIэгъуаш ГупымыкI зэрымыгъыр. Ар хуейт иджыпсту и пхьур пыхьэу езым игъэундэлуну, арщхьэкIэ пэплъэфакъым. «Бетэмал, лы хуэфэщэн гу пкIуэцIылът, ауэ щIалэу узиIамэ», – хьуэпсаш аргуэру Бибей.

– НакIуэ атIэ, тIасэ, дыщIыхьэжынщ нэхьыжхэм я деж... Насыпыр мыгуэщщ. Дэ арагъэнт кыитхуигъэфэщар, – Iушащэрт Бибей тхьэмыщкIэр.

Пщы-тхьэмадэр Iэнэм пэрытIысхьэжри лыхьужьыбжэ кыищтащ. Ар зыхуэфэщэр лъэпкхэм я нэхь цIэрыIуэ дыдэ, зи лыгъэрэ зи хахуагъкIэ уэрэд хуаусыну е нэгъуэщIым и лыхьужь уэрэд и цIэ щраIуэну зэфIэкI зиларт. Апхуэдэм нэхьыжыр еджэртэкъым. Ар езыр кыидэкIырт, лыхьужьыбжэ

зыхуиггээфэщэжу. Бийм упэувыныр нэхь тыншу, тегушхуэгъуафIэу ялытэрт адыгэхэм абы нэхьрэ. Лыхъужьыбжьэ умышынэу зупэсыжыным куэд пылт.

Цыхухэр мамырац. Зыри кыххэпIэнкIыкIыртэкым. Цыбым дэтхэр зэхуацэрт «Лыхъужьыбжьэ ят», – жалэрти.

ГупымыкI Жанболэт нэклэ кылтыхуэрт. ЛыхгэкIэ абы хэт пэлъэщын, и цIэр Аслъэнбэч мыгъуэм и уэрэдым хэтц. Ауэ Жанболэт тегушхуэфакым апхуэдиз щыхым. Мыдрейхэми кыхэкIакым псалъемакъ зытрамыжыIыхьа лыхъужьыбжьэм.

– ЩымыхъужкIи Индыл зэпрыкIа диIэкъэ? – жиIащ Бибей. Абы езым и гъащIэм лыхъужьыбжьэ Iэджэрэ ирифат, ауэ псалъемакыншэу тIэут кызэрыIихар. Ар игу кэкIыжу, Индыл нэса, абы фэнд гъэпщэхэр я шыбгъурыщIэу зэпрыкIа шууей куэд зэрыщыIэри ищIэу Бибей пэплэрт...

– Иджырей щIалэгъуалэр мы аузым дэплъыжыркым. ЗэуэкIэ ящIэми, гъуэщэнкIэ мэшынэхэ! Ди зэманым... – Щэбэтыкъуэ и псалъэхэм нэхьыжь куэд ещыхьэтылIэу щIадзат. Мэрэмэжьейм зэщIигъэплъа лыхъухэм зыхэхуагъазэурэ куэд зыхуагъэхьыбарыжырт. Ар тIэкIу щыужьыхым Бибей гуэрэм жиIащ:

– Индыл нэсаи кыфхэткым. АтIэ хэт и гугъэ? Цыхуэу фезгъэфэнуш! – лыхъужьыбжьэ дапщэщ зэманеи занщIэу япхуатэртэкым, ауэ иджыпсту егъэлеяуэ шууейхэр зэрыгъэчэнджэщырт. Абы Бибей игъэгузэващ: «МэкIуэщI адыгэ лыхгэр. МэкIуэщI. Iэдэбагъ анэ быдзышэм щыхгъуу зыхэтлхьэр фIыш, хьарзынэщ. Ар нэмыс дахэу кытхонэ. Ауэ а IэдэбагъымкIэ кьэрабгъагъыр щIэдмыхъумэу пIэрэ?»

– Ей, зэманыхь! Ди зэман! – кыххэкIиикIащ зы тхьэмадэ.

Къанлы утыкум кыхьащ. Ар Бибей йокIуэталIэ. Фадэбжьэр итIкIэ мэлэбэри кыIех. Желэ:

– Фи зэманыхьым... Фи зэманым, тхьэмадэ, – Къанлы кыххэкIиикIа лыхъымкIэ зегъазэ, – ...ди зэманыхъуэми дымышIэгъуат, фигуркIэ щIывмыгъужынуи тщIынщи, мыращ зэрыщытар, – Къанлы ГупымыкI и дежкIэ зрелуэнтIэкIыж. – Лыхъужьыбжьэу санахуэ кьэпIэнкIырт щауэм иратыр, ар езытри хур хьыджэбз дахэт... Тхьэлухудт. Иджы лыхъужьыбжьэр мэрэмэжьей кIэкынэщ е махъсымэ утхуащ, ар езытри хьыджэбз тхьэрыкъуэ пщэхукым, атIэ лыхъуэ кхьахэ зи хьэдрыхэ кIуэгъуэщ!

Ар пэжт. Япэ лыхъужьыбжьэр Бибей хьыджэбзт кьэзытауэ щытар. Ищхьэрэ кьуажэжым дэсхэу. Ауэ етIуанэр... Бибей нобэ ищIар езым и щыпэублэтэкым. Ар хабзэ хуат. Зи лыхгэкIэ цыхум ятеIуа, лыхъужьыбжьэ нэхьыбэрэ зратауэ гупым хэсым лыхъужьыбжьэ итыжу.

– Фи бжьэгъуэр кIыхь тхьэм ищI, – жиIэри Къанлы фалъэ зрагъэхуэжар Бибей IэщIигъэувэжащ. Бибей зыри жиIакым, уи хьэлэли, уи хьэрэми. Ари хабзэтэкым. Ауэ Къанлы лыхъужьыбжьэ щхьэкIэ нэгъуэщI и жьэ кыщемыкIуэфакIэ, нэхьыжь абы щхьэкIэ щыпэпсэлъэфакIэ... хабзэр кьагупсысыркым, гъащIэм кыхокI. Лыхъужьыбжьэ зыхуэмыфащэ лысауэ ялытэмэ, кIэлыхьахуэуэ щытакым. Хабзэр мыхъумэ, бзыпхьэ трахыркым.

Гуп зыгъэгуп гум и уасэщ. Кызэрехъулареи умыщIэу Щэбэтыкъуэ псори зэтриуIэфIэжат. Iэнэм щысхэр иджыри ешхаш, ефащ зыкъомрэ. ИтIанэ кызэрыщIэшхэщ хьэщIэщми губгъуэ гуэрэм кIуахэщ.

Абы батэр щагъэшырт. ФадэкIэ кызэрыгъэплъа щIалэгъуалэр шурылъэс зэдэджэгурт. Ар щилъагъум джунуз хьэщIэ Джоурджий шынащ: зрегъэфауэ зроукIыж, жиIэри. АрщхьэкIэ Iуэхур зыIутыр кыщищIэм кьэгущхуэжащ, игъэщIагъуэу, фIэтелъыджэу. Лъэсхэр бжьэгъу кIэмщхьэмыфI яIыгъуу бжыхьым хуэдэу зэхэтц, шухэр абы йобгъэрыкIуэ, къамышымкIэ яхоуэ, бжьэгъур иIыгъуу зыкъэзышэщIа зым зыщыпыIуидзкIэ адрейм кыкыуелхьэ. Сытми «бжыхьыр» пхатхьащ. Псори зэрызольафэ, кызэрольафэх.

– Жылэ махуэ, кьэтхьащ, мис! Щывгъэт! – жиIащ лъэсхэм я щыб хуа шум зыгуэр иIэтри. Шурылъэсыр яухри шыбгъэрыуэ яублащ, иужьыIуэкIэ пыIэзэфIэхьым щIадзэ.

Нэхьыжхэр, хьэщIэхэр, ГупымыкI яхэту хьыджэбз гупышхуэ Iуащхьэм тетхэт. Джоурджий кыфIэщIырт ар пасэрэи грекхэм яхэхуауэ, апхуэдизкIэ псори фIэгъэщIэгъуэнти.

Пылэ папщIэу шухэм гуэлмэдын псым адрыщIкIэ щызэлэпахырт. Зыр зым кьеху, кыкIэщIохьэ, шыр ягъэбгъунлъэ, зыщIадз, кIэбдзкIэ ягъатхуэ, траутIыпщхьэжри хьэ джафэм хуэдэу я тхьэкIумэхэр тегъэхуауэ псоми кыхож. Къанлы куэдрэ яритакым гуэлмэдыныр. Нобэ сыт хуэдэу жьэ бзаджэ зэщIимыхами, Iэмалшыщ, Iээщ, Iэклуэлъахуэщ иши езыри, – жалэрт Бибей сымэ ягукIэ. Абы и ужьыр кIэщIу кьэзыху шухэм гуэлмэдыныр яIэрымгъэхьэн щхьэкIэ зэрызымышI щыIэтэкым: зэм шыбгъумкIэ зригъэлэлэхт, шыныбэгум гуэлмэдыныр щигъэпщкIуу, зэм кIэщIу зыкыиIэтыжырти лъэрыгъыпсыфэр уанэ къуапитIым фIидзэрт, лъэрыгъхэм иувэжырти зэфIэту шы гущIыIум кыхутэрт. Къанлы и къами, и сэххуэ елэлэхи, и щыб идза шабзэкъуи зэран кыххуэхьуртэкым. Ар шууей

ахьырзэмант, удихъэху, узэригъэхуапсэу.

– Еплъыт, еплъыт! Шу зэтесым къурагъ илыгыу зи лъагагъ нэпкъым къышхъэщолъадэхэ! Къанлы здэкIуэн илэжкъым. И зыбгъумкIэ Жанболэт... адреимкIэ...

– ИукIынуш, – кIиящ Джоурджий. – ИукIынуш!

А сыхъэтыпцIэм Къанлы уанэгум зригъэхуэжаш. ШхуэмылакIэр хуэмыгъэзахуэурэ шым зретIэри бжэпэм щхъэшоувэ. Гуэлмэдыныр зыми IэщIэмылгыжу наплэзыпIэм хъуам хосыхъ. Ар Жанболэт къепхъуатэри и занщIэр и гъуэгуу щыхупIэм къолъэ. ПцIэгъуэплъым Жанболэт зыхуейр къыгурыIуаш. Ар лъэтам хуэдэу нэпкъым къох. Жанболэт шым зыкъридыхаш. И закъуэ къохуэх. Дэгъуэщ. ПцIэгъуэплъыр псынщIэ хъуаш. Иджы пэнцIыкIэ зыщIэмыгъэсэн. Жанболэт зэригъэсам хуэдэу Iэмал зэриIэклэ кIэбдз лъакъуэхэмкIэ зы мэкъал хуэдиз нэхъ мыхъуми япэ щIым лъэIэсын. Абы тхыр мызу нэхъ къызэтрегъанэ.

– Оу-у! ИукIаш! – Джоурджий и щхъэр иубыдыжаш, и нэхэр еуфIыцI.

– Лъаркъэ абы ящIэр! – жиIаш Щэбэтыкъуэ.

– Уэт шы!

– Уэт лIы!

– ИукIакъэ? – джунуз хъэщIэм и нэхэр, игъэупIэрапIэу къыгъэплъэжаш. Абы я бзэкIэ духъэ гуэр къебж, жор ещI. – Сыту фIыт! Сыту фIыт, упэжын!

Иджы Жанболэт къеныкъуэкъу щыIэжтэкъым. Адрейхэм я шыр зэ жьэхэлъэдэгъуэкIэ щыхупIэм къыщемылгакIэ, щигъэшынакIэ абы щIэх тегушхуэжынукъым. Псыхъуэм къыдыхъэпIэ къагъуэтыхукIэ, Жанболэт, лъэбакъуэ защIэми, Iуашхъэм нэсыжынуш. Абы апхуэдэуи ищIаш. Зыри къэмыхъуа хуэдэ, зэ илыгъуэ нэхъ имылэжыхукIэ ар лъэбэкуаш. Уетыр щIагъэша, зэлэпах-зэлэпальхъу хъуам щеса гуэлмэдын пIащIэр ешу щхъэкуъа нэхъей Жанболэт къытотIатIэ. Жанболэт и пцIэгъуэплъым елъэдэкъуаш. Гуэлмэдыныр къэушыжаш, ар пщIыпщIу жьым зэрехуэ. Ар Жанболэт Iуашхъэ лъапэм нехъэсри еутIыпщ. Гуэлмэдыным, апхуэдиз лIыгъэ хэлъу къэзыхъа шум кIэлгыжэ хуэдэу мэхъури, удзыпщIэм зытреубгъуэ. Цыхур абдеж щызэхуежаш. Ауэ ГупымыкI Жанболэтт нэкIэ къилгыхъуэр. Дэнэ кIуа ар? И шыр мес кърашэкI.

Жанболэт арэзыт. Ар мэгуфIэ. Цыхум захигъэпшахъуэ, зэгъуэкI зищIурэ ГупымыкI кIэлъоплъ. Нышэдибэ лъандэрэ Къанлы дапщэрэ а хъыджэбзым зыбгъуригъэхуами, Жанболэт и нэ фIэклатэкъым. Ар абы щхъэкIэ ГупымыкI тIэкIу хузэгупырт. Арат гуэлмэдын кыхъар Iуашхъэм тетхэм я деж щIынимыгъэсари, нэхъыжхэм къыжралэн хуея афэрым псалъэм щIемыдэлъуари.

ПыIэзэфIэхым иужькIэ шабзэкIэ нэщанэ зэдеуахэщ, жэрыжэм хэт шым тесуи, хуиту иувыкIахэуи. Абы Жанболэт яыхъакъым. Къанлы бжыпэр иубыдаш. Сыт щыгъуи ар Iуашхъэм дэжейурэ нэхъыжхэр зригъэхъуэхурт, ГупымыкI и пащхъэм зыщигъэлIыфIырт, ауэ нащхъэлIушхъэм фIигъэкIыу псалъэ жриIэртэкъым. Абы щхъэкIэ Темболэт и гум зишыхъыжырт. Хуэмышэчыжу Жанболэт ехъурджэуаш:

– ПыIэзэфIэхыр къэпхъамэ, псори зэфIэклэкъым.

– Сыту, Темболэт? Мыр джэгущ. Щхъэж зэгуакIуэр ещIэ. Уэ щхъэ уемыуарэ нэщанэ? Абы сэ нэхрэ уэ нэхъ ухуейт! Шэрыуэ ущытыну зэранкъым. ЛIым Iэщэ щIызэрихъэр зы сыхъэтыпэщ, зы бетэмалщ. Абдеж уи Iэр мыкIэзызын папщIэ куэдрэ зегъэсэн хуейщ.

– Сэ аракъым... Сэ... сэ ГупымыкI щхъэ... – Темболэт жиIэну зыхуеяр хунэмыгъэсу и щхъэр Iуихаш. Ар Iуашхъэм докIуей. ГупымыкI зыри бгъэдэттэкъым. Дауэ хъуа? Дауэ къыжэздэлъэта? Абы гъэхуауэ жиIаш:

– ГупымыкI, сэ уэ фIыуэ узолъагъу! – хъуэрыбзи щIагъыбзи хэмылъу, псалъэ дахэхэр удз гъэгъам, уэс къабзэ зытель къуршыщхъэхэм, хъуа щабэм хуэдэу гуакIуэт, IэфIт. ГупымыкI ахэр къыгурыIуаш. ГупымыкI Iэнкунакъым. Ар лъэтэным хуэдэщ.

– СощIэ, Темболэт, сощIэ. Уэ ущIалэфIш, уэ угухъэлэлщ, уэ уцIыху дыщэщ! Ауэ лъагъуныгъэр насыпым ещхъщ, Iыхъэмыгуэщ. Сэ... сэ Жанболэтщ фIыуэ слъагъур! Си дэлъху закъуэр сиIэжкъым, Темболэт. Си анэ къилъхуа си дэлъхум хуэдэу услъагъунщ. Дэлъху къысхуэхъу! – Темболэт къэуIэбжаш.

АсыхъэтыпцIэм Нэгурэш дахэ къыIуолъэдэж.

– ГупымыкI, плъагъуркъэ? Уеплъыркъэ! Нэсыпаш, – жиIаш Нэгурэш. Абы зи гугъу зэрихуэр кIэрыщIэ къыфIэзых щIалэрт. Къабзэу упса пкъо цIанлъэ дагъэ зыщыхуэжам, иджыри къэс дэпщеифар арат. Ауэ пкъом и щхъэкIэм фIэт чы матэм щыхуэлэбэм, ари къецIэнтхъуэхыжаш. Илъабжэщ щIэтхэр зонькъуэкъу, зэрофыщI, чэзур яхузэрымыгъэгъуэту. Абы иныкъуэхэр бзаджагъэ хуокIуэ. Я Iэр сабэ защIэ ящI, я жыпхэм яжъэ иракIутэри здрахъэжъэ. Iэджэ и зэхуэдитIым нэмысыфуи къещэтэхыжаш.

Ауэ кІуэ пэтми щІалэгъуалэр нэхъ ерыщ мэхъу, пкъом зезыдзам чэнджэщ ират, зэрогъэкІий. Абы хэту фокІэщІи, щтамылэ фочи уащ. Пкъом фІэта чы матэр къохуэх. Ини цІыкІуи зэрапхъуэну задзащ. Іэпщэрыбанэм къамэ къызэхуих къыхокІыж.

Щэбэтдауэрэ Бибейрэ я пашэу нэхъыжьхэр къожажэ, лъэпэрапэхэу Іуащхэм къызэрехъэх.

– Маржэ хъужыхэн!

– ФыщІалэми, фымыделэ!

– Ди напэр тевмых!

ГупымыкІрэ Нэгурэшрэщ Іуащхэкум къинар. Чы матэр къезыгъэха Жанболэт абы щыплъэрт. Матэм къикІа чысэ дахэр зы щІалэ цІыкІу къыІэщІихри Жанболэт Іуащхэ щІыбымкІэ къыдэжеш.

– Мы хьэлэмэтыр фэ дахэхэм фимыІэщІагъэу пІэрэ? – ГупымыкІрэ Нэгурэшрэ къащтэри зэплъэкІащ.

– А-а! Ар зи ІэпэщІэкІыр ГупымыкІ къыбжиІэнщ, – пыгуфІыкІщ Нэгурэши ІукІуэтащ.

– Пщэдей сожъэ, – жиІащ Жанболэт.

– Пщэдей... Сэ тІэкІу угувэну сфІэщІати... Зы тхьэмахуэ зэхуаку... хъунщ. Жэщыбгым псыхъуэм, уи шыгъэпскІыпІэм ипщэкІэ... ГупымыкІ Іуащхэм къыдэкІуеиж и адэм пежъащ.

Дахыкхэ ипэ жэщ хъууэ псори зэбгрыкІыжынкІэ гузэва Жанболэт иджы дыгъэр игъэплэщІэрт. Ауэ махуэм иджыри иІэт, Джоурджий илбагъу псор игъэщІэгъуэну хурикъун хуэдизу.

Хьэлэбэлыкыыр щыужыхыжым джунуз хьэщІэр Бибей еупщІащ:

– Телъыджэщ. Псори телъыджэщ, псэзэпылхъэпІэщ дэтхэнэ зыри. А шурылхэсыр, шыгъажэр, нэпкъым къелъар... Дугуэ иукІмэ... ныкхуэдэуэ...

– Джэгурэ пэт нэ къраху. Сыт пщІэн? Ауэ апхуэдизым пхыкІар зэуапІэм деж къызэфІэщІэнукъым.

– Ыхы! КъызэфІэщІэнукъым. Хъунщ ари. АтІэ, Бибей, фэ фыщышынэу зыгуэр щыІэ? Ажалым фэ фыдоджэгугу!

– ЩыІэщ, – жиІащ Бибей, – псалъэжыи хъужащ, уегуакІуэмэ. Пшагъуэр, дыгъужыыр, уэркъыжыыр!

– Пшагъуэр, дыгъужыыр, уэркъыжыыр! Ыхы. Пшагъуэр – пшагъуэщ, ар шынагъуэщ. Уогъуащэ, укІуэдыпэнкІи зэфІэнэнукъым. Дыгъужыыр – ари гурыІуэгъуэ хуэдэщ. Фи Іэщыр ффІешх...

– ТфІишхыр зыгуэрт. И ныбэ из хъуныр ищІэркъым. Іисраф ещІ, холхадэри къыпэщІэхуэр фІебз, елІ... Кърым хъаным ещхыщ, – дыхъэшхаш Бибей.

– АтІэ уэркъыжыыр-щэ? Сэ къызэрызгурыІуэмкІэ, фэ пщы фІэщ, лІакхуэлІэщ, уэркъ, лъхукхуэлІ, лъхукхуэщэ... Аракхэ фызэрызэхэтыр?

– Аращ. МэкхумэшыщІэу пщылІ, гъэр диІэхэщ.

– А псом нэхърэ уэркъыжыыр...

– Ар плъагъуркъэ, Джоурджий. Уэркъыр жыи хъухукІэ щхьэзыфІэфІ, гурымыкх мэхъу. Апхуэдэр къелуэнтІэкІыгъуей мэхъу. Абы бзаджагъэм гу хуищІамэ, зы щхьэкІи къызэтеувыІэнукъым, дэІуэнукъым. Ар мэхэхъу, уэ укхалэмэ, сэ сытопщ, – желэри къотІыс. Мэудафэ... Ар лъэпкъым пщхьэпэм еплъыркхым. И щхьэ закхуэ и лъакхуитІщ. Зэнэ-зэпсэу къыздэхуэ уэркъ щІалэ, зы адэ-анэ къальхуахэу зэгурыІуэу зэдэІуэжу къэгъуэгурыкІуахэм, я адэр ящхьэуфэрэнкІыкІа иужыкІэ, куэдрэ къохъу зызэхуратІэжу, къамэ къызэхурахыу, лъыкІэ зэпихъэу! Арагъэнщ ар щІэшынагъуэри. Абы лъэпкъ кІуэд ищІыфынущ. Хабзэр, ди адыгэ хабзэр къыщримыдзэжкІэ, щхьэхуещэ, былымаблэ хъуауэ нэгъуэщІ къыжьэдэзыкхуэн щыдимыІэкІэ...

– Сыт щхьэкІэ? Мес тыркум султІан, кърымым хъан, дэ пащтыхь диІэщ, абы дзэ хэха, лъэхъуэщ...

– Ар дэ къыдзээгъынукъым. Делъгъат пщы я пщыж хэтхри. КъыкІаІакхым.

Джоурджий и дамэр дригъэуеящ. Ар щІэмыхъуам Бибей егупсысакхым. Хъуакхыми хъуакхым, аращ. Ауэ а псалъемакх гъэщІэгъуэныр иужыІуэкІэ Щэбэтыкхуэ хуигъэхъыбарыжат.

ГупымыкI кызыэрыбгъэдэкIыжар ару Темболэт зы щIалэ мыцIыху зыкыыхуигъэзащ:

– ФIэхъус апций.

– Упсэу, – жиIащ Темболэт.

– Темболэтыр уэрауэ кызжаIат, – жиIащ щIалэ нэкъэпакъэм.

– Сэращ.

– Уи деж сыкIаIуэхуащ. Ныжэбэ кIаIуэ жэщыбгым и деж уи адэ-анэм я кхъащхъэ зыгуэр кыщыппэплъэнущ... Уи адэ и кIуэдыкIам щыгъуазэу аращ кыщIыпхуейр.

– Хэт? Дауэ?

– УкIуэмэ къэпщIэнщ.

Темболэт и шы-уанэ зэщIэлъыххэти, зэчэнджэщ щымыIэу гъуэгу техъащ. Дунейр дыгъэпэзэст. Уэмт. Уафэр къабзэт, пщэдейрей уэфIми ущигъэгугъыу. Ауэ гъащIэм зыри щызэхъуэкIыншэкъым, цIыху бзаджем я гурыщIэ Iейм фIэкIа. Дыгъэр кIухъащ. Мазэгъуэнэхуу щытын хуея уэр пшэ фIыщIэжхэм зыIуралтIафаш, вагъуэ цIыкIухэр кхъащхъэдэс зыщI фызабэм и IэлъэщI трапхъуа нэхъей мэуфIынкI. Нэм кыщIэлэбэр плъагъуркIым. Жбыр мэпыхъэ, мэкъугъ. Уафэгъуагъуэр ауз псом, бгъуэнщIагъыжхэм щIоджэрпэджжэ. Темболэт и Щолэхъур мэпырхъ, мэшынэ. УафэхъуэпскIым и джатэм жэщ хъэ кIарэр зэгуигъэхури зэгуэужащ. Абы Щолэхъум и тхъэкIумэ мычэму зэблигъэплъхэр кIыфIым кыыхипхъуэтат. Шым щыблэ хуэлъэщ, жаIэ, игу кIэкIащ Темболэт. Мыпхуэдэ дуней къутэжым хъэкIэкхъуэкIэри къуэгъэнапIэ мэлъыхъуэ, ауэ бзэджагъэр зи Iэужь цIыхур...

Къанлыт Темболэт джакIуэ хуэзыщIар. Щолэхъур и анэр щIалэхъа иужькIэ яхуэжа чэщанэм ирихулэри Темболэт епсыхаш. ЩIакIуэр зэрыщыгъыу щIалэм лъэгуажьэмыщхъэ зрегъауэ. Абы хэтү Темболэт и щIыбагъкIэ макъей гъуагъуэ кыщыIуащ:

– Дуней къутэжым уи адэ и кхъащхъэ укыщIэсша Iуэхум, щIалэфI, уи напэ, уи лIыгъэ я щIыхъ пылъщ. Ауэ псом япэ тхъэ кысхуэIуэ, дызэгуремыIуэмэ, зэхэпхынур ди зэхуаку дэмыкIыну.

Темболэт зыри жиIакъым.

– СлIо, щхъэ ущым?

– Ухэт уэ?

– Сэ сыхашэщ, – жиIащ зэрымакъейуэ Къанлы. Уафэр щыхъуэпскIым, абы чэщанэ къуагъым зыкыуигъэпщIуэжаш, Темболэт зэрылъэгуажьэмыщхъэщ.

– Хашэ кысхуэкIуэну сэ мылIку сфIадыгъуакъым.

– Уэ пфIэкIуэдар пщIэжыркъым. КъимыдэкIэ, сыныщIолтIур апхуэдизу Iуэхушхуэкъым, сызэрыхэшэнум елътIауэ. Тхъэ кысхуэIуи...

– Сарзыщ жысIэн ипэ хэт сызэпсалтIэр? Къысхуейр сымыщIэу сэ мыбы сыкIэкIуащ. Ауэ IуэхутхъэбзэшхуэкIэ сызыгъэгугъэм сэ си хыбаркIэ нэхъ мыхъуми, дауи, сыкIецIыху. Иджы сщIамэ си гуапэт: дапщэщ, сыткIэ гукъэкI уэзгъэщIа апхуэдэу сыкIабзий дыкIуакъуэу... тхъэрыIуэ кыспэбубыдыну? Сэ зыдэсщIэжыркъым сыхъэIужажэу, зыдэслъагъужакъым сыбзэгугэхъэу. Ар икIагъэщ, лIы хъэлкъым, уэркъ зэрымыхашэм ещхъу. Апхуэдэ гугъэ зэрыпщIа къудейм си напэр дытокI.

– Сэ сыуэркъми, сыхашэщ. Зызгъэнэхуэнуи сыхущIыхъэнщ, щIалэ хыжъэ! Уэ щэху пIуэтэжынуи сигу кIэкIакъым. Уи пыIэр гъуанэуи зыми кызжиIакъым. Ауэ уэ ущIалэщ, сэ си ныбжъым дзыхъмыщI, сакъ сищIащ. Мыбы укIэкIуэу уэ ушынакъым, лIы ищIапхъэщ, афэрым. Хъарзынэщ, гуапэщ. Аращ бжесIафынур. Сэ щытхъупс пхуэзгъэжэфынукъым, уи нэщIыбагъкIи сыпхуэIуджэнукъым. Сэ уи адэ мыбдеж щIэлъым срыныбжъэгъуш, абы сигъэсащ апхуэдэу. СыбгъэщIэхъууи уи адэж и кхъащхъэ умыгъэпуд. Хъунщ абы пудыныгъэу лъысар! Ар уэркIи лIыгъэншагъэщ, щхъэлэпIагъкъым. СыщIолтIаум щхъэкIэ быдзым кыпыхуа адыгэ сабийми хъунщ желэф, икIи IуитIбзитI техъуэным щышынэркъым.

– Захуэщ, – жиIащ Темболэт.

Къанлы абы шабзэшэ хуищиящ. Темболэт кызыэфIоувэ, щIакIуэ уплIэнщIыпIэхэм дэт уэшхыпсыр ирикIутыжу.

– Си адэу мыбдеж щIэлъым и цIэмкIэ соIуэ...

– Тхъэ...

– ...Тхъэ соIуэ, абы и кхъащхъэ сыщыту кызыаIуэтылIа псалъэхэр...

– Щэхур...

...щэхур си гъусэу мы щы фыццIэм здыщIэсхьэнкIэ...

– АбыкIэ си адэ-анэ...

– ...Ауэ мыпхуэдэуи тхьэ солуэ: гъэпцIакIуэм, хьылэшым и Iэщэ сэ сымышхьункIэ! АбыкIэ си адэ-анэ мыбдеж фыщIэлхэр фыщыхьэтц! – Темболэт шабзэшэр зэфIищIыкIри чэщанэ блыным къригъэжэхаш.

– Темболэт, си къуэшыхуэ, иджы зызбыщIыркъым, – жиIаш Къанлы и макъкIэ. – Дыгъэхуэ зэш! Зыр зым дыккыщхьэщыгъэж, зыр зым дыккыдэгъэш! Уи адэ щIым щIэлъым и хьэтыркIэ, зи шыгъу-пIастэ мызэ-мытIэу сIаха уи анэм щхьэкIэ! Дэ тIури дызеиншэщ, дызэрымэ, диудыгъуейкъым. Ауэ зэкъуэшитIу... дзитI зыIут къамэу! Сэ арат куэд щIауэ сызыхушIэкъур! АрщхьэкIэ хьымпIар сыккыщIыркъым.

Темболэт зэщIэскыскащ. ЦIыху бзаджэ, цIыху еру! Ауэ зишыIэри щIэупщIаш:

– Дэнэ шыIэ куэд щIауэ сызыщыбгъаплъэ хашэр? Хьэмэрэ?

– Тхьэуэ дыккызыгъэщIа, тхьэуэ дызэзыгъэпсалъэ хашэ щыIамэ. Ауэ лIаш. МылIэжын щыIэкъым. Абы кызжиIэжауэ сэ псори сощIэ. Уи адэр Къазий, Жанболэт и адэм иукIаш...

– Сыт щхьэкIэ?

– СщIэркъым.

– АтIэ псори пщIэуэ жоIэри!

– КызэдаIуэ, Темболэт. Уи адэр Къазий иукIаш...

– Сыт щхьэкIэ?

– ИукIри беслъэнейхэр зыдэс аузыпсым хидзэжаш. Ар а хашэм илгъэгъуат... Бетэмал, игъуэнэмыс...

– Уэрмыру пIэрэ ари игъуэнэмыс зыщIар?

– ИтIанэ мы Псылъэщрэ беслъэней аузыпсымрэ щызэхэхуэжым, ныджэм уи адэр кышцагъуэтыжаш. Дауэ щымытами адыгэлIщ, жаIэри мыбы, хэкужымы къашэжри...

– Хэт ккызышэжар?

– Губгъуэрыхэм... щыщIалхьаш... Умышынэ, адэ цIэрыIуэ ккыльхуа! Къанлы зэм убзэу, зэми далъэу куэд къригъэкIуэкIырт. ИтIанэ абы жиIаш:

– Темболэт, си щхьэфэщыр мэтэдж, ар сигу ккэкIмэ, соукIытэ, уэр щхьэкIэ...

– Гугъу зумыгъэхь, сэр щхьэкIэ нэгъуэшI и нэгъу щIэджылын щыIэкъым. Сыхуейкъым, сесахьым. Мыдрейуэ... кIэщI зебгъэщI мыхьуну пIэрэ? Сыт мыбы сыккыщIэпшар? Зыгуэрхэр ккыоужыгъ, ауэ ккызгурыIуэркъым.

– Уи адэр щаукIам, – жеIэ Къанлы мамыру, – сэ сыщыIакъым. Си ныбжьэгъу деж...

– Дауи, а уи ныбжьэгъур и бийхэм епщэну арат, – нэмыплъ хэлъу жиIаш Темболэт.

– Темболэт, уэ иджыри ущIалэIуэщ цIыхум игу уеуэну. Си жагъуэгъухэм я псалъэкIэ уэ сэ сыккыщIыхуфынукъым. ЦIыху бзаджэ мыфыгъуэрэ дыгъужь мыдзакъэрэ ккыгъуэтыгъуейщ. Си ижэгъухэр сэ ккысщошынэ, апхуэдизкIэ я нэм бжэгъуу сыщIоуэри пцIы ккыстралхьэ. А фыз хьэлыр, бзэгугагыр ди лIыфI куэдми яхэлъщ!

Къанлы ккызэщIэплъат, ауэ зызэтриуIэфIэжри щIигъуаш:

– Сэ ккышцызгъэзэжам уи адэр зылэщIэкIуэдахэмрэ фи лъэпккымрэ зэгурыIуэжат. Пэж дыдэм ухуеймэ, уи адэ ккыуэшхэм... Уэ иджы балигъ ухьуаш, я зэхэтыкIэр умылгъагъуми, я хьыбар зэхох... Зэрошх, зэротхьэлэж ахэр! Япэм уи адэр ялгъагъу хьууэ щытакъым, иджы езыр-езыру... Сытми уи адэ ккыуэшхэм я жагъуэ хьуакъым уи адэ зэрыкIуэдар. КърахуэкI-нрахуэкI ящIри, уэ хьарзынэу Къазий урикъант... Апхуэдэу щымытами, лъыщIэж, лъыпшыныж къану уидыгъун хуейт... ИтIанэ, сэ слъэгъуакъым, и пэжыпIэр бжесIэфынукъым, ауэ цIыхум... Уи адэ ккыуэшхэмрэ Къазийрэ лъыуасэ мащIи зэлэпахакъым. Дауи, щэхуу. Уи адэм и кIуэдыкIэр я щхьэусыгъуэу къакIуэ защIмэ, IэнэщI-гунэщIу дауэ фезгъэжэжын? – Былым гуартэ яхумэ... Апхуэдэххэт... Уэри Жанболэт узэщIишаш, уитхьэкъуаш. Щхьэ уемыплъэрэ? Къащтэ нэгъабэ: уи шыр хакIуэщ, уежъ хьунукъым... Хэт зи Iэужьыр? Жанболэт. Сэ сыщытакъым, ауэ... Хьаныккыуэм ущIригъэзэуар. УккыиукIатэмэ-щэ? Уи насып джэшти уи адэм илгъ уигъэщIэжыну тхьэшхуэм уккыихьумащ. Хьэмэрэ хьаныдзэр зэхакъутат, уэри абы уахэтат... Зы лъэпхьуэмбыщIэ ккыплъыса?

– Жанболэт зыккыспыIуидзри сэ ажалым сыккыригъэлащ, – жиIаш Темболэт.

– Щыгугъ. Жанболэт псори зэпэлъытауэ ещIэ. СлIо щтамылэ фочыжьыр... Сэ сынодэуэну, захуэрэ мысэрэ зэхэзгъэкIыну сыккыэкIуакъым. Сэ сызэжьар уэ лIы ухьуу, псори ккыбгурыIуэнырщ. ЗыккысщIэгъакъуэ лIыукIхэм я лъым ккышцыплъэ уи адэ тхьэмыщIэм игу згъэпсэхуну. Сэ псори

згъэхъзыращ: Жанболэт и къуэшхэри и адэ къуэшхэри арэзыщ я гъащІэм щхъэщыт ныбжьыр Іутхыну...

– ПцІыщ, ахэр фІыуэ зэролъагъу!

– Умыделэ, Темболэт! Іупэ зэтежым фІыуэ зэрылъагъу къыкІыркъым. Абы Жанболэт жьы трагъэпсэнтэкъым, ауэ... дзыхъ яхуищІыркъым, защехъумэ. Уэр фІэкІа хэт пщІэрэ Жанболэт и унэ нэху къыщекІауэ? ИкІи ар иджыпсту зэхилъхъа хъэлкъым. ЗэрыцІыкІурэ апхуэдэщ, псоми зафІигъэпщІурти шхалъэхэм, мэкъуэшхэм, хъэщпакъхэм мэкъум щІэвауэ нэху къыщекІырт. Зэ гъуэлъыпІэ ищІам, етІуанэу кІуэжыртэкъым. Уэрэ сэрэ псым дыщикІым ар къыкІыжырт. Ауэ абы и дзыхъ уэ къуегъэз. Уи адэм и лъым лъы и уасэщ! Темболэт, сэ къызгуролуэ, уесэщауэ уи Іэ емыкІуэмэ, и кІэрахъуэр... и фокІэщІыр. Щтамылэ фочкІэ абы уезэгъынукъым. УІэгъэ... Ар зэшэзэпІэ щІын хуейщ. И кІэрахъуэр е зитІэщІыжауэ бжэр...

Темболэт къызэредаІуэм игъэгушхуауэ псалъэрт Къанлы. Абы къыфІэщІырт щІалэр къытригъэхъауэ. АрщхъэкІэ Темболэт зэгуэпкІырт, хъэпэщыпхэ ящІам хуэдэу цІыху фІейм зэредаІуэм щхъэкІэ.

– Щыгъэт, убыд уи жьэр, блащхъуэжъей! – Темболэт и къамэм епхъуащ. – Убыд! Армыркъэ уи кІуэцІыр къисхынщ! Арат узыхуейр, лЫукІ!? ГъэщІэгъуэнкъым: лъыкІэ япІам нэгъуэщІкІэ ушыгугъ хъунукъым. ПцІырыпцІыр зи Іэщэ, зи шэрэзыр къидзауэ къэзыпщыхъ блэ фІыцІэ, щІасэ зыкъыпхуищІу, нэпцІу къыпхуэгуфІэу уи ажал къыпхуэзылтыхъуэ, къыпхуэзулъэпхъэщ, лЫукІ жагъуейхэр зи пэшэгъуу саугъэт лъапІэхэмкІэ уэрэджыІакІуэ фитІнэхэр къэзыщэху, абы я жьэ фІейкІэ цІыхум затезыгъаІуэ, цІыху шыщхъэмыгъазэхэм я щІыхъыр зыгъэулъый, лъы игъэжэн щхъэкІэ сыт хуэдэ икІагъри зыфІэкъабыл – абы Іуэху фІей фІэкІа сыт илэжъыфын!?

Нэмыплъ иным итхъэлэ Темболэт зэпигъэуащ, ауэ абы и гур къибэвыкІырт, къыкІуэлъыкІырт. ФэрыщІагъ зэсэжам, гувэ-щІэхми ГупымыкІ къызэрыІэрыхъэнум, абы щхъэкІэ Жанболэт гъуэгум техын зэрыхуейм, Темболэт и хъуэныр иригъэшэчырт Къанлы. «Лъы пцІар къозгъэубжытхынт нэгъуэщІу укъысІэрыхъамэ! Къысхуиухуэнщ ари», – игу игъэпщэхаш абы. Нобэрей Іуэхум ар нэгъуэщІуи щыгугъатэкъым. Пэжт, Жанболэт екІуэллпІэ зэрыхуимыгъуэтри. Гъуанэдэуэ Къанлы ар иуІэфынуш. Ауэ уІэгъэр мэхъуж. Щхъухъ пылъу шабзэшэкІэ... хъуэ. ДзыхъщІыгъуэджэщ. И щэху къыхуэщІаркъым. И лъакъуэм пхутегъэхуэни пхутемыгъэхуэни. И нэкІум хуэкІуэр илъагъунуш. Нобэ хуэдэу гъунэгъуу, пыІэзэфІэхъым щыгъуэ, еуамэ... ЦІыху щызэхыхъэм хъунукъым. И закъуэ бэлэрыгъыркъым. ЩапІэкІуэдър зыхуэкІуа Нэщхъыцъжъ армумрэ Нэгъуей Долэт и къуэ зыІурамылхъэжымрэ абы щыгъуэ, Іэзэ къыщашам, зыІэщІагъэкІащ. Ар ЩхъэцІанлъэу щытамэ... ТхъэмыщІэкІэжъым и лыр къуалэм яшхыжаш. Сэ... хъуэ, утесчынщ, щІалэжъ цІыкІу! СхуэщІэнуми, Жанболэт илъ сэракъым къэзыхъынур. Уэ умышъумэ, нэгъуэщІ...

Къанлы Темболэт и адэм и кхъашхъэм лъэгужажъэмыщхъэ зыщрегъауэ:

– Си ныбжьэгъу тхъэмыщІэ, сигу пхуилъым уэ ушыгъуазэщ, псэ хъэлэлкІэ сызэрыбгъэдэтыр уэ уошІэ, хъэдрыхэ хабзэ щыІэмэ, сызэхэщІыкІ, уи Іэпкълъэпкъ пщыкІутІым къыкІа уи быным къыгурызмыгъэІуэфар... сэ сыкъуаншэщ, сэ ар абы хъэкъ щысщІыфын хуеящ... Къысхуэгъэгъу! Си ныбжьэгъужь, си ныбжьэгъу пэж...

– Си адэр уи ныбжьэгъуу! Щыгъэт, хъэ щылху! КъыфІумыгъэкІ! Си адэр бзадженаджэм и ныбжьэгъуакъым! Си адэр а псалъэм ириджэгуакъым! Ныбжьэгъу жыхуалэр уэ игъащІэкІэ умыщІэнщ, си адэр арыншэу зы махуэ псэуфакъым! – кІийрт Темболэт. Абдежым ар щІы щІагъым къыщІэІукІ макъым зэтригъэувыІащ. ЩІалэр къуэІэбжыащ. ЩІэІу макъ. Къанлы Іульэтри къуэгъэнапІэ зищІащ. Уафэр щыхъуэпскІым Темболэт къыІэщІэлъэгъуащ зи фэр шэхуу пыкІа Къанлы. Темболэт пыгуфІыкІащ. АрщхъэкІэ макъ аргуэру зэхихаш. Зыгуэр зэхошІыщІэ. Чэщанэм щІэт кхъэм мывэ къошэщэх. Абы зыгуэр шохъэкъувыкъу. УафэхъуэпскІ гуэрым чэщанэм хъэдэ «къыщытэджыжыр» къыпхъуатэри бзэхыжаш. Абы и щыгъын шахэр къеблэблэхырт, и къамэ, сэшхуэхэр улъият, и нэкІум лъы пцІар кІэрыгъуэжат.

Темболэт къэкІэзызащ. Абы и дзэхэр зэтоуэ.

– Си ныбжьэгъу, – къыщІэІукІащ чэщанэм, – си ныбжьэгъужь! Сэ сытІоулІэщ, сэ сытІэкІейщ! Сэ къуэ сиІэжкъым. И адэ илъ игъэгъуну зыфІэкъабыл, абы арэзы техъуэ! Сэ схуэмыфащэм и гугъу дяпэкІэ къысхуумыщІ. Си уІэгъэхэм кІэрыгъуэжа лъыр скІэрылъу, сыт мыгъуэр си Іэмал, сэ ди лъэпкъ и лІахэм я пашхъэ сыхъэжынщ: «Мис, напэ хужъу сыкъыфыхъэжын си гугъэу иджыри къэс сыпэлпъат, си щІалэр балигъ хъууэ силъ ищІэжынми, си къуэ закъуэр къэрабгъэу, хуэмыхуу къыщІэкІащ. Си бын ар къыщызищІэфакІэ, си ныбжьэгъу сигу езгъэбгъэфынукъым, силъ фщІэжакъым, жысІэу... ИтІанэ...

итанэ абы, ди лъэпкъ лыхъужу исам, я нэлать, я гыбзэр хьэрэм сщам техуэнщ... Тгуаштэу, пллаштэу... Сэ сызыщыгугъа! – Хьэдэр чэщанэм щызэфтэщэхаш.

– Я ди тхьэшхуэ! – Темболэт гужьеяуэ ктэящ. Адэм и гызыр зэхэпхырт, Темболэт и анэм и макъ кыщытуам:

– Си щтэлэ закъуэ, зи адэм хьэрэм ищтэ, си щтэлэ тхьэмыщтэ.

– Я ди тхьэшхуэ! Нанэщ! Нанэ!? – Темболэт лъэбакъуэ еч...

– Зыбгъэдомыгъыхьэ а гъуамэр! Дэ къуэ дитэжкыым!

– Си Темболэт цыкту мыгъуэ! Си хьерсыз! Уи адэ, уи адэ ил! Сыщылтэ мыгъуэм сынолтэтуати, уэсэту кыпхуэзгъэнати!

– Куэдщ, куэд... Ктуэ, гъуамэр си хьэдэ гущтыу ик!... Иху, иху, мыр си гущтыу, си ныбжьэгъужь! А-а-а-хь!

Псори ужыхыжаш. Темболэт и щхьэр чэщанэм иригъэкъуат.

– Ктуэ, щтэлэ хьерсыз! Ктуэ. Сэ уесхужьжыркыым, ауэ уи адэм... абы и лъыр зыхьа лъэгущтыхь зызыхуэпщтэхэм щхьэк!... кыпщибзыщту зыгуэр... Ктуэ, мис уи шы туптэри...

Чэщанэм зыгуэр щыхьеящ.

– Ктуэ, Темболэт. Ауэ тэщэ зепхьэн хуейуэ уи адэ укызэрильхуар зэ уигу къэктыж хьумэ... Ари пхуэфаттэкыым къэзыльхуахэм елътэстуам, ауэ узмыгъэщтэхьунктэ хьунщ. Ктуэ, уи адэм игу бгъэбамптэу ущымыт.

Темболэт зыри жимытэу и шыр и тэдэжу туктыжаш. Ар щтэлэтуэт блэ фтыцтэ щхьухьк!э зи гур шыуа Къанлы хуэдэхэр кыцтыхуну. Иктэ зэтэкыым зэрызэхихар зиль мызэктуэжахэр къэтэджурэ я тыхьыхэм лъэтуактуэ къахуэктуэу. Темболэт и фтэщ хьуат абы и адэр Жанболэт ил кызэрыщыптэр, ар я лъэпкъ я пашхьэ иджыри зэрымыхьэжар.

– Дауэ, си адэ, дауэ? Зыри хэмылты, сэ абы сиплащ. Абы лты игъэгъу хабзэкъэ? Егупсыс. Птыщ, ди ллахэр абы хуеинкыым. Ар абы ящтэркыым. Ящтэркыым Жанболэт сиплауэ... Яжэлэ, яжэлэ хуагъэгъунщ. Жанболэт и адэм уиуктэми, ктэсэ хьуащ, Жанболэт иджы хейщ. Хейщ и анэж апхуэдизу фтыуэ сыкъэзыльагъум щхьэк!э, абы и шыгъуптэстэу сшхар... Ар зымы щыщкъэ? Сытопщхьэри соуктэ иджы Жанболэт... Хьэуэ, си адэ, ар уэ сыбгъэщтэнкыым, хьэуэ. Жанболэт... А сэ сызытуэ тэнатэм... Уедэтуэнт? Сэ седэтуаш, си адэ щтым щтэлъыр кыщтэишыху, си анэ тхьэмыщтэир къэпыхьэху... Седэтуаш, си къамэр сибг идзауэ... Къамэм зыщеспщытам куу хьуат...

Темболэтигурптэйтэтиупщтыужыртэкыым. Ауэмызэк!эарягъэтуэщхьуаами, ягъэбзэщхьуакыым.

Ар езы Къанлы ищтэжырт. Темболэт и шы лъэ макъыр жыжэ щтыуктуэтым, чэщанэм кыщтэктыжа Нэщхьыцэрэ абы и щхьэгъусэмрэ яжриаш:

– Тей хьуа хуэдэкыым мы зыгъуэгук!э. Деплтынкэ адэк!э.

– Иджы цтыхум яхэлхьэн хуейщ: ди Тхьэшхуэр кыдэбгаш, ди ллахэр пщтыхьэптэу ди нэгущтэкт... Тхьэлхьэу щтын хуейщ, – жтлащ Нэщхьыцэ и щхьэгъусэм.

– Тэмэм... Ар уэ уи туэхущ. Гъэхьыбар къуажэ гъунэгъухэм зыгуэрхэм я лтэ къахуэктуэжауэ, зиль ямыщтэжахэр я лъэпкъхэм зыхамыгъэхьэжу, ттуатэу...

– Ар езы Темболэт зыгуэрхэм кыжьжэдишами фты хьунут. Мор, мыр слъэгъуаш, жтэу... Ауэ Жанболэт кыыхигъэщтэ...

– Кыыхигъэщтынукыым. Ищтэ псом ищтытуж ар тхьэгъэптэ хьуну хуейкыым, – жтлащ Къанлы.

– Уа, пэж дьдэу, хэту тлэрэ абы и адэж мыгъуэр зытэщтэзыльхьар? – щтэупщтлащ Нэщхьыцэ.

– Хэт? Хэт? Къазийщ зытэщтэзыльхьар! Хашэ, сыуэркыу, дауэ сыхьун, жтэурэ лтлащ ар зыльэгъуа щтлэтуэ ктуэд хьуныр. Ар мыхьумэ, псори тынштэкъэ? Сэ Жанболэт зыри кызищтэкыым. Уэблэмэ, фтыуэ солъагъу, ауэ лты щтыхуэ зытелъ... хьунукыым. Лъыр лтыщ.

– Пэж дьдэщ, тхьэ, – жтлащ Нэщхьыцэ и унэгуашэм.

– Итлэни Жанболэт...

– Куэдщ, духынщ ар!.. Щтэху сежьэнущи сэ уэ кыпхуэсхьынур пщтэмэ! – Къанлы Нэщхьыцэ и фызым и гурытупсхэр кыгъэжат. Ар ныбэхуэфтэ тейт, кыыхуахьынуи ерыскы, тэфтык!э фтэктэ хуейтэкыым.

А жэщ дунейкьутэжым Жанболэт ГупымыкI пэплэрт. УафэхуэпскIымрэ уэлбанэмрэ хьыджэбзыр ямыгэшынэну Жанболэт и гум жилэртэкьым. Ауэ ар ерыщу шыст и шы гьэпскIыпIэм деж. Уэшхым иджыри кьыщIидзатэкьым. АрщхьэкIэ псори кьызэщIищIат, жышхуэ кьепщэрт. Гьуагьуэрэ гьущэу, ди тхьэшхуэ, – льяIуэрт, Жанболэт. ИщхьэмкIэ зыгуэрым уэрэд шыжэлэ. И гьэфIэным текIуэда щIалэм и уэрэд-тхьэусыхафэр Жанболэт фIыуэ ильагьурт, ауэ иджыпсту, мы дунейкьутэжым, ар зыусами, жызыIэми щIалэр яхузэгуэпырт. Псори зи лажьэр ГупымыкIт. КьакIуэртэкьым.

ГупымыкI и псалъэм епцIыжыну и гушхьи кьэкIыртэкьым. Имыхабзэххэу абы и жэщгьуэль фызыр нышхьэбэ кьещхьэукьуэхын дэнэ кьэна, нэггуд хьужауэ шыст. ИщIи шыIэтэкьым. Щхьэгьубжэ цIыкIум бгьэдэст, уафэхуэпскIым еплъу.

ГупымыкI ар кьыгьанэу щIэкIами, иджыпсту кьащIэнутэкьым. Ауэ кьызэрытынур зыхуэдызыр ищIэркьым. Жеямэ... Хьыджэбзыр, хуэмышэчыжу, фызым еджащ.

– Си щхьэр мэуз, тIэкIу укьепщамэ, – жиIащ ГупымыкI здыхэлъым.

– А сымыгьуэт. Нобэ нэ кьыптрагьэхуауэ пIэрэ? – фызыр ГупымыкI етIысылIэри тебжэу, епщэу щIидзаш. ИтIанэ мэхушхьэ. ИужькIэ и жьэпкьыр щIэпкIэным хуэдэу и жьэр еушI. Иджы нэхь зэкIэлъыхушхьэ хьуаш. Фызым и жеин кьэкIуаш. ГупымыкI и нитIыр зэтрипIащ. Хилъэфа хуэдэу зещI. Сыту фIыт, хьыджэбзым узыфэ Iейр кьыкIэрыпщIакьым. Жэщгьуэльыр зыхуейр арати, жейм зэришэу и пIэ хэгьуэльхьэжащ...

Апхуэдизу шызэхуэзэным яфIэбэмащIэу пэплъа щIалэмрэ хьыджэбзымрэ зэрызэбгьэдэт шымыIэу зэфIэнэжащ. Абы зэпаубыдар Iуэхушхуэт. Льягьуныгьэ! ГупымыкI и анэм и уэсатыр зэи игу ихуртэкьыми, Жанболэт жриIащ:

– Жанболэт, мыбдеж куэдрэ дыщыт хьункьым. Сэ нобэ сча лъэбакьуэр цIыхубз, адыгэ цIыхубз ичын щхьэкIэ... Адрейхэр лъэныкьуэ изогьэзри зыхуэкIуа щIалэм, лIым и нэмыплъыц абы хуэфашэр! Ауэ... сэ сызыгьэхыщIэ Iуэхум сигьэхейжынщ. Жанболэт, си анэм и уэсатырщ сэ уи деж сыкьэзыхуар.

– Сыт уэсят? – жиIащ Жанболэт.

ГупымыкI и анэр шылIэм кьызэрелъэIуар, абы псалъэ быдэ зэрыритар – псори Жанболэт хуиIуэтэжащ.

– Эх, Жанболэт, Жанболэт, – щигьуаш ГупымыкI, – сытым хуэдэу хьэлъэ, гукьутэ, уи анэ и нитIыр ильэс пщыкIубл фIэкIа умыхьуауэ уи IэкIэ зэгупIэжыну, щIэгьэкьуэн уимыIэу, уи щхьэр зэпхьэлэн кьыпхуэмынэу. Тхьэшхуэр фIыгьуэ куэдкIэ сэ кьысхуэупсат, ауэ насып тIэкIу кьызитыну кьыщыгьупщагьэнщ.

– Си гур зэрыпщIэгьур бжесIэфамэ, насыпышхуэу слъытэжынт, ГупымыкI. Ауэ нобэ шыщIэдзауэ уи гур зыгьэпыIэ псори сэркIэ льяпIэщ.

ГупымыкI Жанболэт зришэкIащ.

– Сэ псори бжесIэн хуейщ, си ныбжьэгьу пэж! ФIыуэ слъагьу Жанболэт,–Iушашэрт ГупымыкI. – Си псэр кьыщIигьэщIар уэ зыр аращ. Уэращ сэ си дамэр, уэращ си жьауэр. ИкIи сынасыпыфIэщ си гухэлъыр кьызэрыздэбгуэшым щхьэкIэ.

– Ауэ сытми! ГупымыкI, си псэр зышхын, кьызжыIэт, сыт ди гурыщIэр хабзэм тету... Нэчыхь едгьэтхыу...

– Ар зэлъытар уэращ, Жанболэт.

– Сэ иджыпстуи сыхьэзырщ.

– Хьэуэ, уэ кьыбгурыIуакьым. Ди анэм и уэсатым зыгуэр кьымыкIауэ, ди зэхуаку дэт, ди нэчыхьыр зыгьэгувэ бийр ди хэку кьыщIэмынэцIыжу...

– А жыхуэпIэм адыгэхэр зэи зэрышэн хуеякьым, дэри ди Iуэхум игьащIэкIэ кIэ игьуэтынукьым...

– Игьуэтынщ, Жанболэт, си анэм и уэсатым... тхьэгьэпцI сримыхьуну, нэгьабэ ещхьу...

– Нэгьабэрейр... шьд зауэ иджы шыIэжынукуьым.

– Жанболэт, сыту тыншыIуэу дыпсэуат мы ильэсым, нэщIэбжьэ куэдыр мыхьуамэ... Апхуэдэу... зэ я гушыкьур ифкьутыхьыжарэ кьэбгьээзэжамэ, дуней насыпым и курых псори кьылыбсауэ зилъытэжу ГупымыкI лыхьужь хахуэм и щхьэгьусэ хьунут...

– ГупымыкI, жыпIэр пщIэжыркьым. А уэ узыщIэлъэIумрэ ди Iуэхумрэ зэхьэлIакьым.

– ЗэхьэлIащ, зэхьэлIащ.

– Абы шыгьуэ ди Iуэхур иджыри щIэхкьым. Уэ пщIэркьэ адыгитI жаIэ зэтэхуэркьым, адыгищ

зэакыылэгъу хъуамэ, лъэбакъуищ яч, фIым хуэдгъэлыагъу жаIэри...

– Жанболэт, сощIэ, пэжщ. Араш си анэм и уэсятри. КхъыIэ, уи джатэр си лыагуныгъэм и хъэтыркIэ ди хэку...

– Щыгъэт иджы! – Жанболэт кыызэщIэплъащ. – Сопсалъэ жыпIэу умыпсэлъакъуэ! Сыт напэтех, сыт емыкIу, сыт хъэдыгъуэдахэ! «Си лыагуныгъэ щхъэкIэ, си лыагуныгъэ и хъэтыркIэ ди хэку уи джатэ кыхуих!» КыызжыIэт, ГупымыкI дахэ, сытынэкIэ уеплът уэ цыхубз лыагуныгъэкIэ и хэку хуищI лыагуныгъэ иныр щIэзыгъэстым! Ар цыху хъэрэмми игу къэмыкIынщ. Ар зи адэ зи Iэ тэзышэщIэжми кыпхуимыдэнщ. ЗэгъащIэ, ГупымыкI пагэ, сэ уэ фIыуэ узолъагъу. Узолъагъу цыхубз цыкIу, хъыджэбз дахэ хуэфэщэн лыагуныгъэкIэ, уеблэмэ тIэкIуи нэхъ гуащIэуэ, жысIэу. Уэрыншэу сэ си гъащIэр мыхъэнэншэ кысфIэщIыжу. Ауэ а лыагуныгъэр си хэкум, си лъэпкъым, ди лIахэм кытхуагъэна хуитыныгъэм щIэзэуным кыпэщIэсхыу, ар – уи лыагуныгъэмрэ хэкум хуэсщIа гухэлъымрэ – зэпэщIэзгъэувэну, зэпэзгъауэм уи лыагуныгъэр тэзгъэкIуэну... Уэ иджыпсту Iэщэ къащтэ, жоIэри укызолъэIу, иужыыIуэкIэ, ди лыагуныгъэм щхъэкIэ уи джатэ лъэпкъым я напэм щхъэкIэ кыпхар илхъэж, жыпIэрэ кыспэбубыдрэ згъэзащIэмэ, сэ нэлат фIэкIа схуэфащэкъым! Уэ хуит ухуэсщIынт, ГупымыкI, си щIалагъэ-делагъэми, си гугъапIэ дахэми. Ауэ уэ пхуэсщIа лыагуныгъэр си хэку дахэм, си щIыналъэ хуитым, мо кършыжхэм, мэххэм, мы псы цыкIум, – псоми, псоми дэ хэку зыфIэтщым, уи анэ и зэгъапIи, уи дэлъху и кхъащхь, ГупымыкI, абы хэту, яхуэсщIа гухэлъ IэфIхэм еплътмэ, нэбжыщ хэха хуэдэщ, тенджызым и дежкIэ уэшх ткIуэпсыр зыми зэрыщымыщым ещхьщ. Ар фIыуэ зыгурыгъауэ. Сэ зэи си нэгу щIэкIыжыркъым, сыщыкIуу, Темболэт и адэм тенджыз Iуфэм сишауэ щытати. УридэкIуеинум ещхь уэшх къешхырт, тенджызым щхъэщыту. Абы щыгъуэ а лыжыым жиIэгъащ: «Еплъ, Жанболэт, мы тенджызыр уэшх щхъэщытым изи ныкъуи хуэщIынукъым. Ар гъащIэщ, ар инщ, зэрамышIэжщ. Абы хэхуэ уэшх ткIуэпс цыкIухэм дыхуэдэщ дэри!» Сэ абы щыгъуэ ар кыызгурыIуатэкъым. Ауэ иджы сощIэ Темболэт и адэм жиIэну зыхуея. Ди лъэпкъ, ди гъащIэ, ди хабзэ, ди хэку и щыхьыр дэ ди фащэщ. Ар фIыуэ тлыагъумэ, ди гъащIэр насыпым, щхъэхуитыныгъэм, пэжыгъэм, лыгъэм хуэунэтIащ. Цыхубз лыагуныгъэр а тенджызым хэхуэ уэшх ткIуэпсхэм хуэдэу кыщIэкIынщ. Зэ уэшх къешхыгъуэкIэ тенджыз из хъуркъым. Жагъуэу ущыа кысфIошI, ГупымыкI, уи лыагуныгъэкIэ нэуфIыцIщхъэрыуэу зэуапIэ губгъуэм сипшэну кыпфIэщIамэ! Абы и чэзур сэраш зыщIэжыр! Ауэ нобэ сэ зыхэзбгъэхам щхъэкIэ зэгуэр сэ Iэщэ къэсщтауэ пфIэзмыгъэщIын щхъэкIэ, сэ си псалъэхэм кызогъэгъээж. Уи лыагуныгъэмкIэ пхутечынIауэ хуэбгъэфащэмэ, сыппэрыуэркъым.

– ГурыIуэгъуэщ, Жанболэт, – жиIащ ГупымыкI и анэм и уэсатым егупсысурэ. Хъыджэбзым, пэж дыдэу, гугъэ нэпщI ищIат. Абы аркъудеи и щхъэ къэкIатэкъым Жанболэт хъэуэ кыхигъэкIыну... ГупымыкI зыфIэуаныжу щыпыгуфIыкIым ар жэщ кIыфIым уафэхъуэпскIым кыхипхъуэтащ.

Жанболэт укIытэжащ. ГупымыкI абы гу лымытэу къэнакъым.

– Сыт пагагъыр тхэмылхами, дэ цыхухъухэм делъэлуну емыкIукъым. ИкIи си гугъэщ Жанболэт сигъэкIуэтэжыну, – ГупымыкI хъэлъэу хэщэтыкIри ежъэжащ.

Уэс пасэ къэсу, гъэм щинэжа яфIэщIу цIыхур шыгузэвам къыщыщIидзэри дунейм зиублэрэкIат. Махуэ и хьэдыгъуэдахэ къэхьурт. Псори нэхъеиж екIуащ Бибей лIа нэужь. Къанлы кIуэгъужэгъу къэзыщIа кърым тэтэрхэр иджы аузым дэз хьуат, унагъэ я хьэщIэ яIэт. Иналыкъуэхьэблэ мы зыгъуэгукIэ кърамыкуами. ХьэщIэр тхьэм и лIыкIуэщ, жаIурэ зи дэ шы адыгэхэм я хабзэр ямыгъэпудын щхьэкIэ зашыIэт, ауэ абы я хьэщIэхэр шха иужькIэ бжэм еплъхэм ящыщтэкъым.

Жанболэт зэрежьэрэ и хьыбар зэ фIэкIа къэIуакъым. Ари уи псэр зыгъэшынэт – Жанболэт уIэгъэ хьэлъэу сонэхэм я деж шыIэт. Фэ зэрытетымкIэ, ар Темболэт игъэщIэгъуэщакъым, кIуэуэ и Iуэху зыIут зэригъэщIэнуи гупыж ищIакъым. Зи адэр щIэзылхьэжу зеиншэ хьурейуэ къэна ГупымыкI уи Жанболэти, уи Темболэти – зыри къыфIэмыIуэхуж хуэдэт. Хьыджэбзыр махуэ псом унэм къыщIэкIыртэкъым, псалъэртэкъым.

Зэгуэрым абы и деж Къанлы щIыхьащ.

– ГупымыкI, уи гузэвэгъуэр ди гузэвэгъуэщ, ауэ апхуэдэу ущыс хьунукъым. Дауэ щымытами, уэ пщы унагъуэ урапIыкIащ. ЦIыхухьу фи лъэпкъ щимысыжкIэ унафэр...

– Сыт узыхуейр, Къанлы?

– Сызыхуейр мыращ. Ди уэркхэм уи деж сыкъаIуэхуащ...

– Сыт зыхуейхэр?

– Зыхуейращ... Кърым хъаным ди Iей зэрихуэркъым. Саугъэт лъапIэ зримыта лIакъуэлIэши...

– АдэкIэ...

– ...Мэт-Джэрий иджы дыдэ лIыкIуэ къытхуигъэкIуащ... ЖиIэр мыращ: фэ къызэфткIэ сэ сыщIэскъым. Ауэ сэ сыкъэралыгъуэщ, паштыхь ныкъуэкъуэгъу сиIэхэщ, хамэ къэралыгъуэхэм зыкъыздащI... Си мэсхьэб... си жыIэ едаIуэ, си IупэфIэгъу, кыкIыу аращ... си мэсхьэб фызэрыщIэтым и щыхьэту, унащхьэ чэзууэ унагъуэ къэсыху мэш Iэбжыб зырыз илгъэс къэс...

– Къанлы, угубзыгъэ уэ? – жиIащ ГупымыкI хэгупсысыхьу, – хьэмэрэ Мэт-Джэрий делэу уи гугъэ?

– СыщхьэлъащIэщ жыпIэу къызомыпэсын къызомыпэс! Сэ...

– Уэращ! Уэ пхуэдэхэрщ дэ ди унагъуэбжэр худэзыгъэщIыжыр! ЩIэкI! ЩIэкI, зызомыгъэлъагъуу!

Абы иужькIэ Къанлы Щэбэтыкъуэ екIуэлIащ. Лыжыыр губзыгъэу, акъылрэ сэламкIэ ущыгугъ хьуну – сыт къыхуримыгъэкIуэкIами, Къанлы Щэбэтыкъуэ хутецакъым. Абы и пIэкIэ жиIащ:

– Уи пашэгъу-пэщIэщIэгъухэм, Къанлы, кърым тэтэр фи хьэщIэщ щIэсхэрщ зыхуэсIэр, нэмыси асыли ябгъэдэлъкъым. Мы езыгъэзыхим, кIуэ уэ сщIэркъым, армыхьумэ, абыхэм хьэщIэкIэ емыджэ дэскъым. АтIэ ущыхьэщIэкIэ зы мардэ гуэри пщIэ хьунти! Аращ а уи лIыкIуэм схужепIэжынур. Мэт-Джэрий факъырэмэ, факъырэлусу Iэбжыб зырыз зэхуихьэсу...

– Уа, фыкъызыкъуэгъушхукIырщ сымышIэр! Мэт-Джэрий тыркур и тельхьэщ, и гъунэгъуу абы...

– Дэ дыщIэувэнукъым абы и бэракъ! Дэ дыадыгэщ!

– Адыгэжь мыгъуэ – шыгъурэ пIастэрэ!

Къанлы Щэбэтыкъуэ и деж къыщIэкIыжри зэрыхуейуэ лIыкIуэм жэуап иритащ. Мыгъуэу шу IэрэмэфI и гъусэу лIыкIуэм къыгъээжри есэчу Иналыкъуэхьэблэ нэмышIа адреи къуажэхэм унагъуэ къэс ху Iэбжыб зырыз къыхихащ, ар гуэн щхьэлхьушхуэхэм ирикIутэри Къанлы и деж шигъэуващ. Езы лIыкIуэм и гъусахэр къыгъанэщ, Къанлы зыщIигъури ежьэжащ.

А псори дыхьэшхэнт, кIэн джэгум хуэдэт. Ауэ жагъуэ ябгэри гувакъым.

ЩIымахуэпэ мазэр екIуэкIырт. Гъэм щинэжауэ зэрытешыныхьам тету дунейр уэсыншэт, хуабэт, уэтIпсытI, пшагъуэ иIыгырилэу. Апхуэдэ зы пщыхьэщхьэ ГупымыкI и деж хьэчэхьэпсэу Нэгурэш дахэ къыдэлъэдащ:

– Ди гуащэ хужь, ди тхьэшхуэм хьэтыр иIэмэ! – Нэгурэш дахэ унэлъэгум иукIуриящ. – Си напэр, си напэ тIэкIу мыгъуэр!

Унэ кIуэцIыр кIыфIти ГупымыкI Нэгурэш илъагъуртэкъым IупщIу. Ауэ тхьэмышIкIагъэшхуэ къызэрыхьуам игъэщтауэ ар кIэзызырт.

Уэздыгъэ къахьащ. ГупымыкI и нэгу къыщIэувам и гур Iэпихри тахьтэмкIэ етIысэхаш. Нэгурэш дахэр дэнэ шыIэжт? Абы и нэкIур зэхэфыщIат, Iегуэ зытехуэн псэууэ и щыгъыным хэлъыжтэкъым. Аслъэнбэч мыгъуэм щхьэкIэ иуIэжауэ шыта и бгъэ тIэкIур лъыпсыр къежэхьу къаплъэрт.

– Нэгурэш! Нэгурэш тхьэмышIкIэ, сыт къэхьуар? Къэвгъэтэджит, – жиIащ ГупымыкI, пщIантIэдэт

Исмэхыл сымэ захуигъазу. – Нэгүрэш, сыт къэуху?

Гүлэр зэрихъу Нэгүрэш гырт. Итланэ абы жиаш:

– Лажьэ ябгэр зыхуэкӀуэн! Ди тхьэшхуэм и нейр зыщыхуэнхэ! Сытым фыкытхуиухыт! Дэнэ фыкыиукӀт.

– Нэгүрэш, хэт ар?

– Кърымхэр! Тэтэрхэр! Сэмэн мыгъуэжь гуцэр зыхуэсцӀынхэр! Сахьаш! Сашхаш! Ар абы я Іташхъу! Ди хьэщӀэр! Хьэм яшхыжыныр! ТхьэмахуитӀ хьуауэ нащхьэлушхьэ кысхуищӀми, сымылгагъу зысцӀурэ... Итланэ кыщызыкӀум, и Іэ бэлагъыр пызгъэвыкӀаш! Хьарзынэу пэрыІэбэр сӀыгът! Къызэрыхэмызэгъэнур кыищӀа... нобэ шэджагъуэм и ныбжьэгъухэр и гъусэу ди хьэщӀэшым нигъээжащ. Бом кӀуэри и шым еплъаш. Арати, хьэщхьэрыІуэм и сэмэнхэм яжриІаш: «Мы куэпэчым кыильхуа куэпэчыр адыгэ щылъху хуэдэкъым! Си шыр махуищ хьуауэ Іусыншэу бо нэщӀым щӀигъэтщ! Сыт мыбы хуэфашэр?» Зы къахэжаныкӀри жиІаш: «Зиусхьэн, дэ къэдгъуэтынщ абы хуэфашэр! Мыдэ ди ІэмыщӀэ кыильхьэ, хуит дыхуэщӀ. Уэ абы урихьэщӀэ щхьэкӀэ, дэ...» Иджы мис! – зэфӀэлӀам ещху Нэгүрэш ехуэхыжаш.

– Исмэхыл, – жиІаш ГупымыкӀ, – Щэбэтыкъуэ дадэ кысхуэшэ, псынщӀэу.

Щэбэтыкъуэ гувакъым, Іуэхур зыІутыр кыщищӀэм, абы и гъусэу къэкӀуа НэфӀо жриІаш:

– Жэи бгы гъуанэжъым мафӀэ шыщӀэгъанэ!

Ар Инэлыкъуэхьэблэ дэсхэм я нэщэнэт, Іуэхушхуэ, Іуэху пӀэщӀэгъуэ шыщӀэм и деж жэщым гъуо сыт хамыгъэхьэу ГупымыкӀ ІэщакӀуэу зыщигъэсэнэу и гугъа бгы гъуанэжъым мафӀэ шыщӀагъанэу. Ар жылэ къедза куэдми ялӀагъурт, кыиІри ящӀэрт – нэсын хуейщ бгы гъуанэжъым, Іуэхушхуэ къэхуаш, Іуэху пӀэщӀэгъуэ, зыри зыщымыплъа.

Жэщыр и зэхуэдитӀ шыхъум бгъуэнщӀагъыжъым шыблэ мафӀэр нэхъ шыужьыхыу хуежъат. Ари гурыІуэгъуэт Щэбэтыкъуэ дежкӀэ. Цыху уэр кызэхуэсаш. НэфӀо мафӀэм пхьэ трилъхьэжыркъым. Нэхьыжь гуэрым къекӀуэллар игъуэу ебж, иджы Іуэхур зыІутыр ящӀэмэ я гуапэщ.

ГупымыкӀрэ Нэгүрэш тхьэмышкӀэдрэ кызэкӀэригъэхури Щэбэтыкъуэ бгъуэнщӀагъым щӀыхьаш. Абы лъыжь, щӀалэми зы щэ нэблагъэ шызэхэст, нэщхьейхуэ, гумызагъэ псэлъэмакъыншэхуэ. БаштлыкъкӀэ и нэкӀур гъэпщӀкӀуауэ бгъуэнщӀагъ пхашӀэ дыдэм зылӀ псоми япэщхьэхуэу дэтт, Іуэху ямышщӀмэ зэригуапэр и шытыкӀэ псомкӀи кыиІуатэу. Щэбэтыкъуэ утыкум шызэтеувыІэри жиІаш:

– Ди нэхьыжыфӀхэ, ди щӀалэгъуалэ! Фыкьедджэн щӀэхьуа Іуэхур анэ быдзышэкӀэ къуэш схуэхьуа, нобэ кыитхэмытыж Иналыкъуэ Бибей, ди пшыщхьэ махуэм и хьыджэбз цыкӀу ГупымыкӀ, си къан хьыджэбзым и лъэІущ. Фэ фошӀэ, фыщыгъуазэщ абы и фашэ нэщхьеягъуэ гуэрыр зэрыщитӀэгъэжам. Яужьрей нэщӀэбжьэр дэ псоми ди зэхуэдэщ. Дыгъуасэ хуэдэщ ди лъэпкъхэр лъы губзыгъэкӀэ, лъэпкъыбзэкӀэ дызэдждэу шытар шыдгъеижар! Дэ унагъуэ, благъэ, бын, ныбжьэгъу-жэрэгъухэр диІэщ. Ди гъащӀэм шытлӀагъу насып, дуней насыпщ ар! Ауэ ГупымыкӀ и адэм щӀыгъуу и гуфӀэгъуэ псори щӀилъхьэжаш. Итланэми а псор ІэщӀыб ищӀауэ, хьыджэбзыр и адэ Бибей ещхуэ дяпэкӀэ ди щхьэ илъым, ди сабийхэм я гъащӀэм кърикӀуэнум йогупсыс! Ар езы ГупымыкӀ кыывжиІэнщ. Хьыджэбзыр мыдэ шыІэщ.

Щэбэтыкъуэ щӀэкӀыжри ГупымыкӀ кыищӀишаш. Абы щхьэтепхьуэ телъу Нэгүрэш тхьэмышкӀэри ящӀыгъут. ГупымыкӀ къащыхыхьэм цыхур нэхъ зэлыІукӀуэтащ.

– Си адэ и ныбжьэгъуфӀхэ, лъэпкъхэм я щӀалэ пажэхэ! Сэ кӀыхьлӀыхь зысщӀынкъым, ауэ яужь зэманым си гуцӀэр кызысыкӀ гуэрхэм фезгъэдэІуэнщ, емыкӀу сыкъэвмышщӀмэ! Си ныбжьэгъу хьыджэбзхэм я нэгү зрагъэужьу, гугъэ дахэ щахуэ гъэхэр сэ си нэпс къудамэ мыгъушу есхьэкӀаш. Ди хуитыныгъэ щхьэкӀэ зи гъащӀэр зыта си дэлъху закъуэм и гуауэм си анэри ихьаш. Си адэр зэрыслӀагъум, ар зэрыдигъусэм сигу уІэгъэр игъэжэпхьатэкъым, аргуэру гүІэгъуэр кыщыслъысам. Сэ япэ зизгъэщынт, ар зэмыгъэлагъун щхьэкӀэ. Ауэ ажалыр... Иджы сэ сызеиншэ къабзэщ, – ГупымыкӀ и гур кызэфӀэзэрыхьаш, мыпсэлъэжыфу. – Тхьэшхуэм фӀэфӀт а си нэгү щӀэкӀа псом сэ сыкъелыну! – щӀегъу, и гур пыткӀуми, ткӀийуэ зызэтреубыдэжри хьыджэбзым.

– Фигу кызэвмыгъабгъэ, ди тхьэмадэфӀхэ! ЕмыкӀу сыкъэвмышщӀ, ауэ сэ си гъащӀэр ди хэку щхьэузыхь хуэсщӀыныр сыкъэзылъхуахэм къащӀэна уэсятщ, си псалъэ таш... Борэныр зытекӀуа сыжыгей пщӀашэ закъуэми, сэ а уэсытыр зэрысхузэфӀэкӀкӀэ, си къару кызэрихькӀэ, кызэритӀэскӀэ згъээщӀэнщ! ЕмыкӀу сыкъэвмышщӀ...

Нэхьыжьхэм зы тхьэмадэ къахэкӀуэтащ. Ар Къанлыкъуей шыщт.

– Си хьыджэбз цыкӀу, – жиІаш абы, – дэ зэи тшыгъупщэнкъым уи адэ и ныбжьыр! Абы и шыхьэт

иреху ди хэку нэгъуэщ! лъэгущ!этын зэредмыгъэщ!ынур! Щы унафэ! Ар уи адэ и псалъэщ! Сэ апхуэдэу жыс!эну си ныбжым хуит сещ! Арат иджы къэмыхъужар ху Iэбжыгу... ЖыIэ мыдэ! Мис псори къыппоплэ!

– Си адэ хуэфщ! щ!ыхымкIэ, абы и хъэдащхэ мыбдеж къызэхуэсам зэрывгъэлапIэмкIэ сэ сышэчкым. Фэ абы и быным хуэдэу фыкыльгъуаш. Си адэм и гъусэу куэдым фи нэгущ!экIащ ди щ!ыналъэм тэтэрхэм кърахъа хъэзабыр. Абы ищ!эрт бийм хущ!эпчэ нэхрэ зауэ хэмыкIыу епхэкIми зэрынэхъыфIыр! ИкIи лIэхукIэ и щхэ яхуигъэтIылакым. Ауэ ар лIащ. Иналыкъуэхэ лъэпкыжкым. Си адэм и шу гъусэу щыта лIакъуэлIэш, уэркъ куэд, сэ абы сытешыныхьыркым, а си насыпыншагъэм, ди насыпыншагъэм игъэгущ!ащ. Арати, фолъагъупэ! Кърым хъаным и дежкIэ зрагъэбаш. ЛыгъэкIэ зэрытпимыхынуIар фIыгуэ зэзыгъэщ!а хъанри бзаджагъэ къытхуеуаш. Феплэ. Тхуэмыхыну, дигъэхыщ!эу къытпиубыду щыта къалэным и пIэкIэ ху Iэбжыб зырыз! Лыгъэ яхэлми, хъэрэмыгъэ зигу имыль ди цIыху куэд абы къыгъэпщ!ащ, языныкъуэхэми хуейуэ зыкърагъэгъэпщ!ащ! Саугъэт, тыгъэ лъапIэхэмкIэ абы ди уэркъ куэдым я напэр ищэхуаш, ахэр зэришэлIащ, зэщ!ишаш. КъафIэщ!агъэнщ: Мэт-Джэрий къалэн хуэзыщ!эр дэракым, атIэ езым дэ къытхуеущ!э! Мэт-Джэрий хуейр дэракым, атIэ езыр дэ къытхуеущ!э! Абдеж къыщежъагъэнщ ди насыпыншагъэр! Ди лIахэм я къупщхэм тращ!ыхъа Бахъчисэрай ди уэркъыжхэр дэз хуаш. Ахэр тэтэрхэм хэгъуэщэжаш, хэшыпсыхъаш. УегуакIуэмэ, ди фашэр зэрамыпэсыжу тэтэр хъжысарыкхэр ящхъэрыгыщ... Хэт Мэт-Джэрий и Iэпыдзлэпыдзщ, хэти и хъэху-бжэхуэщ!щ! Хъанри зыхуеиххэр арати, бэлэрыгъакым. Iульхэ къыщелыпхкIэ зыгуэр хуэщ!апхъэщ. Мэт-Джэрий абы якърихаш дэ къуажэ дапщэ дыхъуми, шу дапщэ дгъэшэсыфынуми! ЗигъэIэсэ, зигъэбзэлIэфIурэ абы ди хэкур зригъэцIыхуаш, ди тIасхэ псори щ!ихаш, ди хабзэ зэригъэщ!ащ, ди зэуэкIэ щыгъуазэ хуаш икIи залымыгъэ лъэпкъ хэмылгу диубыдащ. Диубыдащ, дызэплъэкIыу-дыкызызэплъэкIыжыху. Феплэ Къанлы. Ар ди хэку исми, зигъэадыгэ щауэми, Мэт-Джэрий и хъерискхуэрис фIэкIа зэрихуэркым. Абы дэплъейхэр уи напIэр пIэтыху нэхъыбэ мэху, мэбагъуэ! Хъаным и зауэлI-сэмэнхэр ди IупэфIэгъуш, ди хъэщ!эщ хуит яхуэтщ!ащ, ди хъэщ!э лъапIэхэщ! Сыт, ди зэран лыхъуэхэркым, лей къыдахыркым. Хъэщ!эхэщ. Нобэ-пщэдей щхъэкIэ ди напэр, ди адыгэ хабзэр ткъутэн! Араш ди гугъар! Догъашхэ, догъафIэ, махуэ и хъэщ!эныш яхудоукI! Ари мащ!эщ: мэл зыхэвэ нэхрэ бжэн зыхэпкIэ, жалэри зыхрагъэхауэ, бжэныщ!эл нэхъ къащтэ ди хъэщ!эхэм! А псори щекIуэкIым Жанболэт къытхэтакым. И хъыбар къэлIуар фэри зэхэфхаш. Иджы абы и щхэ къыркIуари тщ!эркым. Ауэ абы дежъэж хъунукым! Мис тэтэрхэм, Мэт-Джэрий и сэмэнхэм я Iэсагъри, я зэран мыщ!агъэри! Мис! – ГупымыкI и Iэр щхъэтепхуэ зытелъ Нэгурэш дежкIэ ишиаш. – Зэтэх, Нэгурэш, а хъыданыр! Уи тхэмыщкIагъэм дэ къыджиIэн хуейш хэтса жылэм къыкIыкIа бэлыхьыр! Ар иджыри къыкIыкIа къудейш Мэт-Джэрий и сэмэнхэм етха хъэщ!агъэм. Феплэ, феплэ, си псэр зышхынхэ, мыбы! Феплэ жыфIэ яхуэдгъэгъунумрэ ящ!эдгъэкIуэнумрэ!

Нэгурэш тхэмыщкIэр щалъагъум куэдым я бзэгур яIу шагъэджаш.

– НэхъыжыфIхэ! Нэгурэш и адэ иIэжкым, и дэлъху къыщхэщытыжкым. Ар зеиншэу нобэ тегушхуэгъуафIэ ящ!амэ, пщэдей... Араш сепIэщ!экIыу фыщ!эзгъэпIетейр! Апхуэдэу дыщысмэ, ди Iэхульэхур хъэзыр ящ! Тэтэрхэмрэ дэрэ зэш дыхъунукым. Ахэр дифI лыхъуэмэ, мис фолъагъупэ!

– Ажалщ абы яхуэфашэр!

– Ди лъэпкъ напэ щхъэкIэ!

– ФIэдбынщ, я кIуэцIыр къытхынщ, дгъатхэ-дгъашхуэ удэфхэм.

– Дыгъэу къытхэпсэр ди Тхэшхуэм и нэрщ!

– Ар ункIыфIынкым!

– Тэтэрхэм ялъ!

– Сэмэнхэм ялъ!

Псори зэрыгъэплъат. Абы зы дакыкыи заIэжьэну я мурадтэкым. Унафэ ящ!ащ къуажэ-жылэхэм пхэр яутIыпщыну: фи тэтэр хъэщ!эхэм я псэр икIэщ!ыпIэкIэ вгъэн! Зыми хъэуэ къыхигъэкIакым. Ауэ башлтыкыкIэ зи нэкIу гъэпщкIуа лIым жиIащ:

– НэхъыжыфIхэм фи унафэр хабзэщ. Ауэ хъунумэ, зэ фызтеуыIэт.

– Хэт ар?

– Гу хэлэл пкIуэцIылымэ, уи нэкIур щхэ бгъэпщкIурэ?

– ...Фэ фи хъэщ!э, хъэщ!э, къывгурыIурэ ар? фукIыжыну араш. Ар зыщ!эм Тхэшхуэр къебгаш!

– Ар зи макъ Жанболэтщ! – кIиящ Темболэт.

– ...Абы дэ ди Iэлъэ хуекIуэнкым! Ди дунейм ехыжахэми къытхуагъэфэщэнкым!

– Жанболэт! Жанболэт! Сэрмахуэ! – Щэбэтыкьуэ абы зыхуидзащ, Темболэти ежэллэщ.

Сыт хьуэпсэгьуэр илэу еплъат абыхэм ГупымыкI! А хьуэпсэгьуэ иным ГупымыкI бгьуэнцIагьым кьыщIихуащ. Арыншамэ, Жанболэт бгьэдэлъэдэнурэ зридзынут, IэплIэ, ба хуищIынут, зрикьузылIэу, зыщимыгьэнцIу.

– ЩIэпхъаджэ тIуащIэм дыщыпхьумаи!

– ЖыIэ, щIалэ махуэ, дауэ тщIымэ нэхьыфI? – зэхихащ яужьу ГупымыкI, щхьэхьу ежэжьам. Хьыджэбзым дэнэ шищIэнт абы кьыщыплъэ гузэвэгьуапцIэр? «ЩIалэ махуэр» абы и бзэгупэм пылът, я куэбжэпэ дэлъэдэжрэ пэт щIакIуэ фIыщIэм и щIагь щыщIэкIэрэзами.

XVIII

ГупымыкI, жеймэ и пщIыхьэпIэ кIапэ кыыхэмыхуэнур, кыыщыщIащ. Ар Бахъчисэрай, Мэт-Джэрий и шыхьэрэм кыыщыхутат. Махуэ шэджагъуэу кьалэм кыыдахьами, ГупымыкI Бахъчисэрай щызэпашэ Iуэхухэм хуэдэу псы фIей цIыкIум и кьуэм зэрыдэсымрэ мэджыт лъагэхэмрэ фIэкIа хилъагъукIа щыIэтэкъым. Япэ тхьэмахуэ зэхуакум ГупымыкI и нэпсхэрт и тегъэупIэр. Хъаным и унэлут зы цIыхубз дахэшхуэ фIэкIа абы и деж щIыхьэртэкъым. Арат шхын кыыхуэзыхьри, IуэхутхьэбзашIэу иIэри. Ар зэ зэпашIыкIыу чыбжьэкIэ зэтрапхэжам ещхьт. И щIыбымкIэ упытIысхьэмэ, уиIыгъынт, и гупэмкIэ ущIэувамэ, уэшх кыптепшхэнтэкъым. Зещатэу пшэрт, тIатIэшхуэт, абы ещхьуи псэлъэрейт, гу щабэт. ГупымыкI фызыр икIи дэгъырт, икIи дэгушыIэрт, сыт жиIами, щIигъэкIэрэхъуэжырти хьыджэбзыр цIыхубз насыпым, цIыхубз гъащIэм хуигъэIушырт.

– Аращ дэ кыытхуигъэщIар. Уи дахагъ тIэкIур умыгъэункIыфIыж, си хьыджэбз цIыкIу. Нэпсыр шыугъэщ, абы напэр ехул, егъэукъуей, жьыгъэм хуэзышэ лэдэххэр лъагъуэ цIыкIум ещхьу пхреш. Дахагъыр гъатхэ пасэ пшэдджыж пшэплъым хуэдэщ. Абы хуэсакъын хуейщ. Ар пшэдджыж къэс зэхуэдэкъым. Гъатхэм зы пшэплъщ, гъэмахуэм нэгъуэщIщ... Бжыхьэм, щIымахуэм... Гъатхэ пшэплъым кьэбгъэхьыфам, щIымахуэ уэсыр кыптехэми, уиIыгъыфу уи гъащIэр пхуэхуэмэ... Аращ, си псэ, цIыхубзым дахагъыр зэрищIыну, кыызэригъэсэбэпыну. Ар мылькушхуэщ. Умыгъ, зомыфыщIыж. Хэт итIанэ ди тепщэ, ди тхьэпэлъыт Мэт-ДжэритI зэбгъэплъыну? Мазэр ара? А мазэ жыхуэпIэр гъуапIлэ фалъэжыщхуэ уэлъытауэ. Умыгъ, умыгъ, си псэ тIэкIур зышхын. Уи нэхэр плъыж хьунщ. Уэ угубзыгъэщ, удахэ шырщ! Аджыдэ сэ ещIэр ещIэуэ уи пIэ сыкыхутэжыну! СлIот Мэт-Джэрий! ЛIыж хьуащ, ар IэфIагъ, щабагъ фIэкIа зыми хуеижкъым. Ахьей, и гур пхьэрэ, хьуапсэрэ, ауэ... Уэрмыри хъан гуащэу щытыныр кызыхуигъэщIар! ЖагъуэлI щыбгъуэтми, нэхьыжьиIуэу, нэхь кьулеиIуэу зэгъэгъуэтын хуейщ. ИтIанэ зыми уримыхулIэу, уи гум и хэдэр, уи Iэпэ зыхуэпщIыр пIэщхьагъ пхуэщIыжыну. АтIэ уи хэку укърашаш, атIэ уи щIыналъэ упэлэщIэщ. Ауэ ар сытым щыщхуэ уэ зэрыпсэунум елъытауэ! Дыщэ-дыжынкIэ уиблэнущ, фомрэ тхьумрэ IукIэ бгъэзыну! Апхуэдэ насыпщ цIыхубзу дунейм тетыр зыщIэхъуэпсыр! Алыхьышхуэм зыр пхуэхуищIри мыдрейр кыпхуэIуихащ. Уемылэпауэ абы, си дыгъэ нур! Сэри зыгъэ зы зэман псалъэ пэж кыызжиIат – уигу сыкьэкIыжмэ, зы щхьэфIэпхыкIкIэ си цIэ кьипIуэнщ! СлIо щIалэ IэщхьэпцIанэ удэкIуэкIэ!? Уи дуней гъащIэр щIэщIауэ, епIыркъешыркъыу, дэгъэзеигъуэу пхьынщ! Лъагъуныгъэр – ар икIи фащэкъым, икIи шапхьэкъым! Узыхуей бгъуэтмэ, лъагъуныгъэр кьэбгупсысыж хьунущ, узэрыфIэфI дыдэу, узэреуакIуэм ещхьу!

ЦIыхубзышхуэм ГупымыкI зы псалъэ пидзыжыртэкъым. Ар щымыгъым гупсысэрт, гупсысэрт, гупсысэрт, щымыгупсысэм гырт.

Зэгъуэрым цIыхубзым жиIащ:

– Иджыри къэс уи нэпс зэрымыгъушар, хъаныр кыыщызэупщIым, схуэмыбзыщIу жесIати сыIэщIэкIуадэ пэтащ. НэгъуэщI мыхьуми, сэ кыызэплъ... кыысщысхь, си сабийхэр зеиншэу кьомыгъанэ! Абы си щхьэр пилъэнущ, тIэу еплъынукъым. Сытым ещхь Жанболэт жыпIэу зыщIэпшхыжыр! Нэгъэсауэ пэрмэн зымыIэщ, мэзылIщ!

ГупымыкI кыыщылъэтащ. Абы жьыр кыпиубыдауэ псэлъэфыртэкъым.

– Узыхэмытын ухэмыту, – жиIэрт адэкIэ фызым, – сэ кыызэдаIуэ. А уи куэншыбэр щыдгъэх, зы махуэ тIошI хуэдэкIэ укыиспэрымыуэу сэ кыпхуэсхьыр шхы, сызыкIэлъыгъэлэбэ... Уи бгъэ цIыкIухэр псы зыщIагъэлъадэ удз дахэу кыыхэлъэтынщ, кьэщхьэлъэнщ, уи нэкIум лъы кыыщIэувэжынщ... А уи Iэпкьлэпкьыр, а уи шхужь дахэр... Псори, псори зызэрыпщIыну сэ бжесIэнщ. ИтIанэ уэ кыппэувыфын мы хъан-сэрай кыдашакъым икIи кыдашэнкыым! Уи нэ фIыкIэ илъагъу ди Мэт-Джэрийрэ тырку султIанышхуэ Сэлимерэ зэщыбгъэхьэжынкIэ...

– Уэ... уэ, – икIэм икIэжым кьэпсэлъащ ГупымыкI, – Жанболэт дэнэ щыпцIыхурэ?

– Мыр зэгупсысыр! Къашащ дыгъуасэ Iэпхлэпхыу! Къанлы сигъэлъэгъуащ, фи хьыбари сригъэдэIуащ... Абы ищIар цIыху ищIэн, сымыгъуэзэрабгт! Фи хэкур зэщIигъэстри хъаным и сэмэн хахуэхэр зэтраукIащ.

– Пэжуи? – ГупымыкI фызышхуэм зришэкIащ. – Пэжу жыпIэрэ? АтIэ иджы си хэку фи тэтэр сэмэнхэр исыжкъэ? Си хэкур щхьэхуит?

Фызым ГупымыкI иригъэкIуэтащ. А тIур дзэл жыг кьуабэбжьабэжьэрэ щиху лантIэ дахэрэ хуэдэу зэпэщытт.

– Исыжкъым, исыж, – жиIащ цIыхубзышхуэм губжъауэ. – Ауэ уэ сыт, тхьэмышкIэ?! Уэ уцIыхубзщ!

Уи хэку, уи щхьэхуит кIуэда? Хьэмэрэ...

– Ди Тхьэшхуэ! Ар сыт насып! Жанболэт! Жанболэт щIалэ махуэ!

– Жанболэт, щIалэ махуэми, иджыпсту уэ урилажьэкъым! Ар хьэпсым исщ! Мэт-Джэрий апхуэдизкIэ губжьащи – къапльэн шынагъуэр зырикIщ! ТIум я щхьэ пилъа щхьэкIэ уIурыIэбэ хьуркъым.

– Сыт, тIу? Жанболэт...

– Хьэуэ мыгъуэ! Арамэ, удэкIуэтэнти... и дзэешэ фи хэку шылахэщ! Къэрабгъэу... штапIэ... ауэ а и шытыкIэр и шытыкIэмэ, Жанболэтри бжэгъу папцIэм фIэтIысхьэну къыщIэкIынщ!

– Бэяу! ЗетепIэ уи жьэр! ЩIэкI! ЩIэкI зызомыгъэлабгъуу! – ГупымыкI Iэл къэхьауэ цIыхубзышхуэм ебгъэрыкIуаш.

А жэщым ар зэмыгупсысарэ абы зэпимылытарэ къэнэжатэкъым. Ауэ псори Жанболэт и псэр къызэрыригъэла хьунум ирихьэлIэжырт ГупымыкI. Абы шэч къытрихьэртэкъым хьаным дэкIуэм, Жанболэт зэраутIыпщыжыным. Ауэ а гугъэм ГупымыкI шышынащ, итIанэ ирихужьэжаш. Ерыщагъщ, быдагъщ, лъагъуныгъэщ Мэт-Джэрий текIуэныр! Ар Жанболэт хэлъщ! Ди Тхьэшхуэ, си анэ лъапIэ, сэри сывмыбгынэ!

Куэд щIауэ а жэщым хуэдэу ГупымыкI жейм езэгъатэкъым. Дунейр фIэщIэщыгъуэу, гъащIэр фIэдахэу, фIэIэфIу ар пщэдджыжь дыгъэпсым къыгъэтэджаш, зитхьэщIаш, зыкIэлъыIэбэжаш.

Дыгъуэпшыхь Iэл хьауэу щIихужа фызым иджы ар пэплъэрт, апхуэдиз махуэхэмрэ жэщхэмрэ щыгъэкIуаМэт-ДжэрийихьэщIэщIаплIэхэмящыщзымиблынджабиплIырзэпиплъыхьу,аригъэщIагъуэу. Дыщэ-дыжыну щIа жыг нэпцIхэр мыбы щIэтт, унэлъэгум псы гъуджэ хэщIыхьащ, абы вагъуэ, мазэ нэфIэщIхэр къош. Унэ блынджабиплIым щыр абджыпс зэмыфэгъукIэ гъэщIэрэщIаш, дэнэ дежи удз гъэгъарэ пхьэщхьэмыщхьэ дахэшхуэ уи гурылупс къэзыгъажэхэмрэ зэрыт, зэрылъ фальэшхуэхэм, щыкъу лъапIэхэм я сурэт хэщIыхьащ. ПлIанэпэхэм хьэкIэкхьуэкIэхэм: дыгъужь и дзэлыфэр тIауэ, щыхь, мыщэ, аслъэн, нэгъуэщI Iэджэм я фэхэр пыпхэ щIауэ дэтщ. Унащхьэри, щхьэгъубжэ кIуэцI, бжэхэри тхыпхьэщIыпхьэ гъэщIэгъуэнщ, ДэнэкIи алэрыбгъурэ арджэн Iугъэщыгъэрэщ. А фIыгъуэ псом ГупымыкI занщIэу къызэрыхагъэтIысхьам мурад пыухыкIа иIэт, ауэ нышэдибэ хуэдэу ар зыми еплъакъым. Пыпхэ ящIа бжэу дахэм Iэ дильэу ГупымыкI зыгъэхьэщIэ цIыхубзышхуэр къыщIыхьащ. Ар щтIэщтаблэт, дыгъуэпшыхь лъандэрэ гуштэ ищIауэ. Хьыджэбз дахэр щынэ IэрыпI игугъати щыуаш. Нэгъэсауэ гуащэ ткIий хьунщ ар! Жимылэн жиIауэ пIэрэ, Мэт-Джэрий бзэгу хуихыжмэ, щыр IэгупсэкIэ къригъэгъэзэнщ. Ар зи дахагъым и псалъэ Мэт-Джэрий емыдаIуэу къэнэнкъым. Ем зэрихуэу къыгъэхьэят Жанболэт и Iуэхур! Иджы аслъэныбз жейр къыгъэушаш.

Фызым гуфIэжу ГупымыкI пежъащ.

– Къысхуэгъэгъу, дыгъуэпшыхь уи жагъуэ сщIаш! Сэ си щхьэр узмэ, уэ сыт уи лажьэт?

– Ягъэ кIынкъым, си хьыджэбз цIыкIу, – зэрыхузэфIэкIкIэ гу щабэу, бзэ IэфIу жиIаш фызым. – Схуэфашэу къызжепIаш, си гуащэ хужь, схуэфэщэпсу. ЦIыхум и мыIуэху зэрихуэн хуейкъым. Уи мыIуэху зепхуэмэ, уи щхьэ баш кыхуэнщ, жаIэ. Ар уэраш къысхуэзыгъэгъун хуейр. Сэ сыщIыхубз тхьэмыщIэщ...

– КъызжыIэт, уэ дауэ укъэкIуа мыбы?

– Ар кIыхьщ, си дахэ. Сэракъым мыбы къэкIуар, сэ мыбы сыкъыщальхуаш. Си анэр гъэру Къафэ къалэм къыщищэхуат си адэм.

– АтIэ адыгэбзэ...

– Уэ тэтэрыбзэ дауэ зэбгъэщIа?

– Сэ си адэм нэгъуей къуэнакхэр иIаш. СыщIыкIуу абы я къуажэ сашэу щыташ. УцIыкIуу зэбгъащIэр гум къонэ.

– АтIэ. Мывэ джафэм сабэ тепкIутэрэ уепщэмэ, къытенэIаркъым, мывэ фэрэкIнапэм... Сабийм и гур жьымрэ псымрэ ямыгъэжа мывэ фэрэкIнапэм ещхьщ. Хьунщ, тIасэ, сэ иджыпсту узэдзэкъэн къыпхуэсхьынщ.

ЦIыхубзышхуэр жьы гуэр къыщIэуауэ, жану щIэкIаш. Ар пIащIэрт и хьаныр, и тепщэр игъэгуфIэну, хэт ищIэрэ иджыри жьыщ, къамыгъэгубжьауэ ирихьэлIэмэ, и нэфI къыщыхуэу гуфIапщIэ къыхуищIынкIи хьунщ.

Сыхьэт дэкIатэкъым ГупымыкI «къызэрыпсэужам», ар зэрымыгъыжым и хьыбарыр хьан-сэрейм и пщIантIэшхуиплIми дэкIыу уэрамхэм, бзэрым щынэсам. ЦIыхубзышхуэр темыгушхуашэурэ ГупымыкI елъэIуаш къызэрэшэрэ унэм щIэмыкIа хьыджэбзыр къыщишыну, жыг хадэхэр, удз гъэгъа щыгъэкIа хьэсэхэр зригъэлабгъуну. ГупымыкI хьэуэ къыхигъэкIакъым. Мэт-Джэрий лъытапсытауэ

псэуртэкъым, абы илэт узэплъыни, бгъэщлэгъуэни. Абы и жыг хадэр жэнэт плланэпэу гъэщлэрэщлат, жызмей зэгъэклэла гъуэгухэр, гушхэ кытет хуэдэ, жъауаплэт, дахашэт. Адэми мыдэми бжъамийхэм псы къарыжырт, драутхейрт, зэбграпхырт, дыгъэпсым лэгъуныкыу ящлэу. Аслъэн, къаплъэн зи жъэ ушлахэм псыр къалуреклыкI, сэх иным зезышэкIа блапцлэшхуэми псы кылыроуж. Дахэщ псори, нэр щыджылу. Апхуэдэхэр игъащлэм ГупымыкI илгъэгъуакъым. Ауэ куэдрэ уздеплъмэ, зэшыгъуэщ. Дэтхэнэ зы жыг цыкIури, зы удз тхьэмпэри езы ГупымыкI ещхуэ гъэрыплэм ис хуэдэщ, мэджыт мухьэрэбхэм кыиувэу кIий-гуо мулэзинхэм едалуэу.

Махуищ жыг хадэр кызыерикIухьам, ГупымыкI, сыщлэклащэрэт иджыри жимылэжу, псори лэщлэужэгъуат. Тlэми ар зытеплъэ мыхьур мы махуэ ар «кызыэрыпсэужрэ» зызэкIэщлэш-зызэблэшхуэми и къэфакIуэ абы и зэш тезыгъэгухэрт. Пэжт, ГупымыкI зыри зэран кыыхуэхьуртэкъым, ар еплъми, емыплъми хьыджэбз ныкыуэпцлэнэ цынэжхэм, цланлъэжхэм (ГупымыкI абыхэм елэбатэкъым, ауэ зэрыцынэжхэ, цланлъэжхэм шэч кытрихьэртэкъым) зызэкIэщлэшт, шым хуэдэу дэлъейт, къелъыхт, мыуыкIытэу я шхужьхэр ягъэхьэжэрт, блэм хуэдэу залуантлэрт, зашантлэрти щлэжыжхэрт.

А махуищми ГупымыкI и деж Мэт-Джэрий къэкIуакъым. Ауэ хьыджэбзыр абы пэплъэрт. ЖриIэну-кыжжриIэжынухэм егупсысырт. Цыхубзышхуэм и хьыбархэмкIэ Жанболэт хьэпсым ист.

Тырку ечынды нэсауэ ГупымыкI и деж фызыр кыщцыхьэжаш.

– Алыхуэ зи нэмэз зыхуэсщI, жыслэмэ бдэнкыым, ауэ арэфу къуаншэкIэ а Жанболэт, – кырикIутащ абы.

ГупымыкI и щхьэфэцыр тэджаш.

– Сыт къэхьуар? – жиIаш абы.

– Иджыри зыри къэхьуакъым. Ана, къаплъэныр кызыэпхьуэркъым жыплэу абы удэджэгу хъун? Лъэхьуэщым и тетым... Абырэ сэрэ ди щлалэгъуэм... Аращ сытми... сэ схуэдэ цыхубз дунейм темыту жиIэрт. Иджыри кысхуэлейкъым. АтIэ абы щэхуу, зыми ямышцлэу сыкыригъэдэлэуаш, дыгъуасэ жэщ и гурыфI кыкIлауэ сызэщIиубыдэри... СызэфIищыкIырт... АтIэ жиIэр аращ: Жанболэт, жи, хъаным и дзэм хигъэхьэнут, дзэзешэ, уегуакIуэмэ, ищцынут! Схутечыркыым, жи, сызэхигъэзагъэркъым! Иджы, жи, ар имыдэмэ, е тырку султланым иритынуш, е и щхьэр пилъэнуш. Сыту щлалэ делэ! Апхуэдизу уерыш хъун!? Мэт-Джэрий, жи, и чэнджэщэгъухэм щлалэр якуIмэ нэхъ къащтэ, трагъакIуэ! Ауэ, жи, ихауэ жызылэн зы фIэкла къахэкIатэкъыми, жи, ар дыгъуасэ мыхьу вэсмахуэ лъэхьуэщым нрагъэшаш, жи!... Ар пэжщ, ГупымыкI, ар пэжщ. Мэт-Джэрий ар и хьэлщ. Псоми ечэнджэщынщ, псоми жаригъэлэнщи е игъащлэклэ зэрамыгугъауэ ищцынщ, е игу иримыхьын кызыжъэдэклар лъэхьуэщым иридзэнщ. Ауэ псом нэхьрэ нэхъ фIэфIыр псоми мыр хужыщ жыхуалэм щхьэкIэ хьэуэ ар фIыцлэщ, япигъэуу, апхуэдэуи ищцынырщ!.. ГупымыкI дахэ, зыгуэрэ Жанболэт кытегъэхьэ! ЯкуIынуш щлалэр! ЯкуI нэхьрэ нэхьыфIкъэ? Абы нэхьрэ мынэхьыфI щыIэкъым. Нэгъабэт ар, хьэмэрэ абы и щыпэгъэрат... Мэт-Джэрий и адэм и ныбжэгъушхуэу шытащ... Зы дзэпщ... Мис а фи деж нэклэуэу шыта хъаныкыуэ Ахьмэт-Джэрий мыгъуэ... Я хьэдрыхэ тIуми тхьэм фIыищI. ...АтIэ Ахьмэт-Джэрийр а дзэпщым игъэлэуша, зыгуэр жриIа, хъаныгъуэр щхьэ умубыдрэ, жиIэу! Щлалэр кIуэри и адэм бзэгу хуихьыжаш. Арати... Абы бзэгу яхьыжыну ищIа? Езы Мэт-Джэрий и адэр... Аращ сытми уIэгъэ мыхьэнэншэм иллыкIат. Ягъэхьыбарат абы Мэт-Джэрий зыгуэрхэр хигъэлэфыхьауэ... щхьухькIэ. А псор щыжыслэр, а лыжы мыгъуэрт... тхьэмыщкIэ... Мэт-Джэрий и лъабжэм зыщIигъэджэрэзауэ кыпщэпщыхьырт: «Сыщыуаш, сыщыуа мыгъуэщ си жьыщхьэ, ауэ сомыукI! Хьэжыым хуэдэу убанэу мо куэбжэ кыдыхьэплэм деж щыль кызыжеплэми, сыщылынщ, сыбэнэнщ, ауэ сомыукI». Итлани и щхьэр телушлыкIыплэм тралъхьэри... Нэгъабэщ ар. Абы иужькIэ кIэщлэу Ахьмэт-Джэрий фи деж нигъэкIуат...А псор кыщцлэзгъэкIуэкIыр... ГупымыкI, Жанболэт зыгуэр хуэптхамэ...

– СэтхэкIэсщIэркыым, Жанболэтикъеджэфыркыым... КъымыдэкIэ Жанболэтсэ кызыдэлэуэну кыым, – жиIаш ГупымыкI, плъыжы къэхьуу.

– Дунейм сыт Iэмал. АтIэ уэ Мэт-Джэрий кьодэлэуэнуш, елъэлэу Жанболэт щхьэкIэ... Мэзылщ, жыслэми...

Абы хэту ГупымыкI зыщIэс унэм куэсэ зэрамыщлэжу ин кыщцыхьаш. Ар Мэт-Джэрий и щхьэхьумэхэм ящыщ зыт. Щхьэхьумэм зэрылуплэу цыхубзышхуэр хьэщлэ лъапIэ куэд лъандэрэ зыпэмыплъар къокIуэ, къэсаш, жаIэу фызхэм хьыбар шрагъащлэм и деж Iэпхьуэр хьууэ зэрызэплъыж, я щхьэц, я щхьэфIэпхькI, я бостей зэрэпхьуэм ещхуэ, зэкIэлгыIэбэжри умэзыхаш. ГупымыкI нэщхьейуэ утыкум кыринэри. Куэсэм кыкIуэ шымылэу бжэщхьэлум пэмыжыжэу лъэныкыуэкIэ текIуэтри зэтеувыIаш. Мэт-Джэрий кыщцлохьэ. Абы яужь нэгъуэщI зылэ абрагъуи итщ. Ари щхьэхьумэщ. Унэлут

фызым Мэт-Джэрий щхьэщэ хуищлащ.

– Къаклуэ, зи фыщлэкIэ дыгъэр къытхуепс...

Хъаным Iэ ищIри цIыхубзышхуэр щIэтай-щIэмытай бзэхащ. ГупымыкI нэбгъузкIэ къыщIоплэ. Абы и гур къолъэт, и фэр пыхъэ-пыкIщ. Мэт-Джэрий жыхуалэр апхуэдэутэкъым ГупымыкI и нэгу къызэрыщIигъэхьэр. Лышхуэу, нэкIэ пыджэу, зэплъар кIуэцIрисыкIыу... Абы и пIэкIэ илъэс хыщIхэм нэсагъэну лIы гур цIыкIуш ГупымыкI и деж къыщIыхьар. Ар фагъуэщ, жьакIэ цIырхъ тетщ, нэгъуейнапIэщ. ГупымыкI илъэгъуахэу шыта дэтхэнэ зы нэгъуейми мыбы и шыгъыныр шытIагъи – хъанщ! Нэгъэсауэ хъанщ, тетышхуэщ! Дауэ мыбы и фыщлэкIэ дыгъэр къызэрепсыр? Сыт апхуэдизу цIыхур игъэгулэзыну мыбы хэлъыр? Фэкъым, щхьэкъым. ГупымыкI хъаным и щхьэхъумэхэмрэ езы Мэт-Джэрийрэ зэригъапщэри и дыхъэшхын къэкIуащ. «Щымыхъужми, сыкъыщадыгъуми, лIы хуэдэлI сыкъыхуахъамэ», – жиIащ абы игукIэ. ГупымыкI и мурада псори икътэжащ. Хъаныр щимылгагъум, Жанболэт мыбы къашауэ къызэрищIэрэ, ГупымыкI и гугъат хъаным дзыгъуэ-джэду тIэкIу дэджэгуну, зытримыгъэгущхуащэу дэгущыIэну. Ауэ иджы. Хъэуэ, хъэуэ! Жыжьэрэ гъунэгъуу зыбгъэдыгъэхъанкъым. ГупымыкI илъэгъуа шауэхэр апхуэдэкъым. Хъэуэ!

– Еблагъэ, дыгъэр фагъуэу дзыгъэлъагъу, тхьэлухуд! – жиIащ хъаным. Ар кхъуэщыным къипсэлъыкI хуэдэ макъ гъуагъуэт. Абы и псэлъэкIэр и фэм зэрэбгъэщхьын шыIэтэкъым. Мэт-Джэрий арат хэлъыр – и макъ шынагъуэр! ГупымыкI къэшынажащ.

– Сытым укътхуихъа, жысIэну... укътхуэзыхьар сэ сощIэ! Сытхэр уи узыншагъэ? Къысхуэгъэгъу, Iуэхум сыкъыдэмышхуэр...

– Еблагъэ куэд ухъу, хъан, – жиIащ ГупымыкI Iэдэбу.

– Уигу ирихьэрэ си щыхьэрыр? Си хьэщIэщхэр? Уи жагъуэ ящIыркъэ си унэлутхэм?

– ФыщIэ пхузощI, хъан.

Хъаныр пыгуфIыкIащ. ЩIэращIэт хъыджэбзыр, дахащэт. КъинэмыщIарауэ нэмыс хэлъщ, зипIытI-зихузыркъым, Iэлу адэ-мыдэ зыдиудыгъуэркъым.

– Берычэт бесын, къызжолэр, ы? – Мэт-Джэрий кIуэтэну зигъэхъеящ. – Си хьэщIэ лъапIэм...

– АдэкIэ укъызбгъэдэмышхъэ, хъан, – жиIащ ГупымыкI лъэбакъуэкIэ икIуэтри. – Сэ, пэжу, Iэщэ сIыгъкъым, си Iэбжъанэ къудей ирипызупщIыну лэныстэ къысIэрагъэхьэркъым, ауэ, уи фIэщ щIы, Iэ спыткIэ, дзэ сIуткIэ. Уащхъуэ мыващхъуэ кIанэ, е уи нэр исщIынмэ, е уи псэр хэсхынмэ!

Мэт-Джэрий зэтеувыIэри и щхьэхъумэхэм еплъащ. А тIум зыкърачат хъыджэбзыр яIуэнтIэну, арщхьэкIэ хъаным Iэ щичIым сабырыжахэщ.

– Iэпщэрыбанэм дыхуекIуакъым, хъыджэбз дахэ! Уи Iэ цIыкIухэри уи щынэдзэ дахэхэри умыгъэуэ. Сэ уэ IейкIэ уи ужь ситкъым.

– СощIэ, хъан, ауэ бжесIар пэжщ. АбыкIэ си Тхьэшхуэр щыхьэтщ... сэри фIыкIэ фи ужь сызэритымкIэ!

– Ар сыту!?

– Зи сытращ, хъан. Мазэ нэсауэ сызыщIэс мы уи хьэщIэщым зы кIэртIоф уэздыгъэкъым щыблэр!

Мэт-Джэрий и фэр пыкIащ. НапIэзыпIэм абы и нэгу щIэкIащ и щыхьэрыр мафIэсым зэщIищтауэ. Кусэхэр шынауэ хъаным къоплэ, щIэмычэу я нэхэр ягъэуопIэрапIэ.

– ...Ауэ щыхьукIэ, мы уи щыхьэрыр сэ сIа хуитыныгъэмрэ зы кIэртIоф уэздыгъэрэт зыхуейр, хъан. Сэ ар сщIакъым. Сэ цIыху, лъэпкъ сакъыхэкIащ. Сыщалъхуа хэку, абы и цIыхухэм я напэ, я хабзэ дахэ! ФыщIэ яхуэщI абыхэм, хъан! Ар си жьэ къемыкIуэххэу, дрезгъэлыпщIейфынут псори. Иджы... сыбукIынымэ, сукI, хъан, ауэ екIэ си ужь укъыхъэу... Уащхъуэ мыващхъуэ кIанэ! Ар си тхьэлъанэщ! Мис мы куэсэхэм зэхах...

– Ахэр дэгущ! – жиIащ Мэт-Джэрий. – Абы зэхахынури ящIэнури си IитIымкIэ згъэлъагъуэрщ! Догуэ, хъыджэбз пагэ, мы си къулеагъым уезымыгъэплэ Жанболэт сукIмэ...

Хъаныр хущIэплъу и нэ цIыкIухэр ГупымыкI триубыдащ. Хъыджэбзыр мамырт, ауэ абы и мамырагъыр толькъун укъубеар зыщхьэщыт хы лъащIэм ещхьт.

– ...Дауэ хъуну Жанболэт сукIмэ? Псоми абы сытрагъэгущхуэ! Жагъуэгъу куэд иIэщ! Къанлы скIэрыкIыжыххэркъым!

– УзэрегаукIуэщ, хъан! – жиIащ ГупымыкI – Абы и унафэр си деж къэсакъым. Ауэ акъыл зиIэ абы утригъэгущхуэнкъым.

– Уэ акъыл уиIэщ, аркъэ?

ГупымыкI хъаным IупщI дьдэу къеплъа мыхъумэ, жэуап къритакъым.

– Гурылуэгъуэщ, – жиӀащ хъаным. – Ауэ мы зыр си гъэщӀэгъуэныӀэщ: Жанболэт хъэпсым щӀэсщ, уэ си хъугъуэфӀыгъуэм ухэсщ! ТӀуми... КӀуэ, уэ аращ, уи ныбэ изщи упэж щӀэкъуш! Ауэ Жанболэт! Ар зыгъэерыщыр къызгурылуэркъым! Абы и пэж, нэмыс, напэ къэт? МэжалӀэр ерыскъыщ зыщӀэбэнын хуейр! И ныбэ из зэрищӀын! Ар гъащӀэм и хабзэ нэхъыщхъэщ! Япэ щӀыкӀэ уи ныбэ нэщӀ, итӀанэ... Къызгурылуэркъым фи лъэпкъыр! Къанлы хуэдэхэр цӀыхуш, былымкӀэ, мылъкукӀэ нэпсейхэщ. Я фейдэ хэлъмэ, уи анэ укъэзылъхуам и быдзитӀыр къыщӀэупщӀыкӀи къысхуэхъ...

– Къанлы цӀыхукъым, адыгэкъым! – Гупы- мыкӀ и макъым нэхъ зригъэӀтащ.

– АтӀэ си къуэм и щхъэр къысхуезыгъэхъыжа Жанболэт...

– Зи щхъэ къыпхуахъыжа уи къуэм си дэлъхур хъэдэгурьшэу...

– Хъунш, а псори блэкӀащ! Зауэ щыхъукӀэ зыгуэри хъэдэгурьшэщ, зыгуэри якукӀ! Жанболэт и псэр уи ӀэмыщӀэ изолъхъэ иджы... Арэзыныгъэ хэплъхъэрэ – къэзгъэнэнуш, хъэуэ...

– Хъэуэ, хъан, хъэуэ! Гугъэ нэпцӀ умышӀ. Жанболэт и гъащӀэр си луэху къыщепхакӀэ, си ажалри абы пыщӀа ирехъу! Сэ... сэ...

– Уэ упсэунуш!

– Сыпсэунукъым! Си ӀитӀкӀэ си псэр...

– Уи ӀитӀыр езгъэпхынш! – Мэт-Джэрий зигъэкӀэрахъуэри щӀэкӀыжащ. Япэу ГупымыкӀ и щхъэ къэкӀар Жанболэт щыӀэжкъым, хэхыж уи псэр уи ӀитӀкӀэ, жиӀэу арат. АрщхъэкӀэ зыщӀэгупсысыкӀыжащ, и анэ, и адэ, я лӀахэм я деж и гур жащ. Абы ГупымыкӀ щабэ ящӀащ, зэтрагъэувыӀащ. «Си ӀэкӀэ згъэныж си псэр ди лӀахэм зыбгъэдагъэхъэнукъым», – Ӏушашэу жиӀэщ ГупымыкӀи, мы яужьрей махуэхэм и нитӀым къемыкӀуэжа нэпсыр кърикӀутащ.

А махуэм ещхъу нэгъуэщӀхэри кӀуащ ГупымыкӀ зызыхуигъэхъэзыра, зыпэплъэ хъыбар бзаджэр – Жанболэт щыӀэжкъым – къыщӀэмылуэрэ. Пщэдджыжь къэс азэн джэ муӀэзиным зэриухуу ГупымыкӀ и деж къыщӀыхъэ цӀыхубзышхуэм хъыджэбзыр щтӀэщтаблэу еплъырт, мис иджыпсту къызэщыхъэкӀуэнуш, жиӀэу. АрщхъэкӀэ фызым къригъэкӀуэкӀыр нэгъуэщӀт. ГупымыкӀ хъаным и зы гъэрэм зэрыщӀагъэтӀысхъам хъан-сэрайм дэт псоми кърахат адыгэ хъыджэбзыр ӀурыщӀэ хъуауэ, ар Мэт-Джэрий и щхъэгъусэхэм яыхъауэ. А хъыбар нэпцӀыр пэжу къащигъэхъуну хъаныр пщыхъэщхъэкӀэрэ ГупымыкӀ и деж щӀыхъэрт. А псор фӀыкӀэ иухынукуым. Арат ГупымыкӀ зи сабийм хуэдэу фӀыуэ зылъагъу хъуа цӀыхубзышхуэм игу щӀэгъур. Фызышхуэр иригузавэрт ГупымыкӀ и дахагъыр зэрыкӀуэщӀыну, ар арэзы щӀэмыхъум. Хъаным зэ пщыхъынш, тӀэу пщыхъынш, итӀанэ... Мэт-Джэрийми ар игъэщӀагъуэрт. Ӏэпэдэгъэлэлылуэ ищӀащ абы адыгэ хъыджэбзым и луэхур. ЩищӀалэгъуэми ищӀэжыркъым иджы хуэдэу цӀыхубз щхъэкӀэ гупсысэгъуэ хэтауэ... Догъуэ, и жьыщхъэ лъагъуныгъэ жыхуалэр къыхуэкӀуа? ИгъащӀэм зэмыгупсыса луэхугъуэхэм щӀэгупсыс хъуащ. Тепщэныгъэу, залымыгъэу иӀэ псори хъыджэбзым зэрылуплъэу фӀокӀуэд. Апхуэдизуи ерыщыфэ теткъым адыгэ хъыджэбзым. ИтӀанэми бгъэдыхъэпӀэншэщ. Лей ирихыну, залымыгъэ хуекӀуэну езы Мэт-Джэрий тегушхуэжыркъым. Ар зыхуейр зыкъыхуагъафӀэу, зыкърашытӀыӀэу къеубзэрэбзэнырти, дэнэ? Аркъудей фэ теткъым зэгуэр хэшэну. Ди дин къудей къиштэркъым. Нэмэзыбзэ иригъэщӀэну, нэмэз уахътитхур иригъэщӀыну зыжриӀа цӀыхубз тхъэмышкӀэм иджы дыдэ лъы нэпскӀэ зитхъэщӀащ. НэщӀ мазэм ефэндышхуэм и псалъэкӀэ дыгъэр къыщыщӀэкӀым щыщӀэдзауэ къухъэжыху дзэкъэгъуэ Ӏуагъэхуакъым, итӀанэми нет къиштэу зы нэщӀ махуэ къригъэзакъым.

Къурмэн махуищым Бахъчисэрай зикъутэжыпэрт. Ар гуфӀэгъуэ тӀуащӀэт. Тыркудзэм щӀыгъуу Мэт-Джэрий и сэмэнхэр хъэмшырийхэм ятекӀуауэ хъыбар къахъащ. Абы щхъэкӀэ тхъэлъэлуу ящӀар, мулиду екӀуэкӀар! АрщхъэкӀэ зы цӀыху закъуэ къэнащ Бахъчисэрай и гуфӀэгъуэм хэмыту, хэмыплъэу! Ар ГупымыкӀш.

– Ди текӀуэныгъэр пхуэзгъэфашэмэ, сыт жыпӀэнт? – Мэт-Джэрий абы щеупщӀым, ГупымыкӀ жиӀащ:

– Берычэт бесын! БжесӀауэ щытарщ!

Мэт-Джэрий къызэщӀэплъауэ ГупымыкӀ зрипщытат, ауэ яужь зэманхэм хъыджэбзым дзыхъ къыхуащӀа мастэ-Ӏуданэ, хэдыкӀхэм лэныстэр къыхипхъуэтащ. «Си гъэрыпӀэм ис хъыджэбзым си гур гъэру иӀыгъщ!» – зиумысыжащ Мэт-Джэрий.

Бахъчисэрай жейм хэтц. Мэджжыт лъагэхэм я щхьэр мазэм егъэнэху. Улэбэу кыпщыпыкIын хуэдэ уафэм вагъуэхэр изщ. Мэт-Джэрий и кьалэр мамырщ, зегъэпсэху.

Къулщырыфу къешIэкла хъан-сэрайм щхьэщыт чэщанэхэм хъаным и жэщ плъыр, къэрэгъулхэр щызэподжэ зэзэмызэ. Пшэ гуэрэн цIыкIум кыкыуэкIыжа мазэм Iуашхьэ лъагэм тет чэщанэмрэ абы хуэкIуэцIыхуитIрэ кыгъэнэхуаш. Зыр лIыесщ, гушхуауэ мэбакъуэ, адреинэхъ зылэщIэлъым IункIыбзэрэ финар щIэгъэнэрэ иIыгъщ. Къэрэгъули плъыри абы я гугъу ящIыркъым. Ахэр Iуашхьэм тет чэщанэм цIыхьаш. ПкIэлъей IэслъэсымкIэ щIыунэм йох. IункIыбзэр лъэхъуэщхэм я тетым Iуихри икIуэтыжаш. Мэт-Джэрий Iэ ищIаш ар хуит хъужауэ. Езым хьэпс гъушIыбжэжъ улъыар ирегъуэзщIыкIри щIохъэ. Мыр Мэт-Джэрий и бий шынагъуэхэр щIыгъ хьэпс щэхуш. Мывэу кыищIыкIаш, щIыIэщ, псыIэщ. ЦIыху зырызу зыщIэс гъуэмбырэххэу зэпрыхушIаш, языныкыуэхэм гъушI хьар хэлъу щхьэгъубжэ тIэкIу пхыгъэмбаш, адреихэм дагъэ фам ипI хьэнэфий уэздыгъэ щIэтц. Мэт-Джэрий зыщIыхьам щхьэгъубжэ хэлътэкъым. Финар нэхур хъэуазэм хэлъ Жанболэт хъаным трыригъэдзаш. Гъэрыр шынагъуэт. ЖьакIэ фIыщIэххуэм абы и бгъэр зэхуищIырт, щхьэц кIырыр и нэкIу фагъуэм кыхьэжат.

Япэ щIыкIэ Мэт-Джэрий игъэщIэгъуаш Жанболэт зэрыжеифыр, итIанэ ар шынащ мы псэууэ щIатIар, жиIэри. «Сэраш мыр зылэщIэлъыр, си IэмыщIэ кыхуа гъазэ иIэкъым», – сэро и псалъэхэр мы хьэпсым и дэтхэнэ пIанэпэхэми кыдэщ хуэдэт. Мэт-Джэрий и щхьэ хуэпсэлъэжу Iушэщаш. Жанболэт кызэщоу. И нэкIум илъ щхьэщыр иридзэкIш зыгуэрэм щIэбжъахъуэ хуэдэуи, Жанболэт Iэдэбу къэпсэлъаш:

– Ухэт уэ? Си хьэдрыхэ пщIыхьыр щхьэ пкъута?

Хъаныр къэскIаш. Япэу абы игу къэкIар зиштэу кыищIэжыжынырт. Ауэ дзыхьмышIу, Iэнкуну жиIаш:

– Сэ сыхэтми, уэркIэ зэхуэдэ си гугъэщ. Ауэ кыпхуэсхьа хьыбарым...

Жанболэт и Iэхульэхъухэр игъэпсалъэу кызэфIэуаш, и нитIыр лыду хъаным лъэбакъуэ хуеч:

– ХьыбарыфI кысхуэпхъауи!? СэркIэ иджыри хьыбарыфI щыIэщ! Уэ улIыукIш! Аракъэ? Си ажал къэпхьаш! Ар сыт насып! Ди тхьэшхуэм сызэрелъэIуар кысхуищIаш! Мы Мэт-Джэрий хьэпс зыфIища кхьэм зым и хьэдэкъым щIэфыхьар! Сэри абы я щхьэ къупщхьэм пIэхьагъ шысщIат! – Жанболэт и Iэхульэхъухэр зэрегъэшх. – Мыбы хъан залымым епхьэшэкIа зыкъым яхьар! Сэри лIы и лIэкIэ ажалым пэлуджэ сашIаш. Иджы... ди Тхьэшхуэ! Мы дунейм тетц захуагъэ! Уэ сыщIэпшынурэ... зы жьы Iурыуэгъуэ, зэ зыплъыхьыгъуэ кызэптынкъэ? А жьыр си хэку кырихунуш, си лъахэ вагъуэхэр... сэ, дауи, жэщуш сыщыбукIынур, иджыпсту жэщкъэ? НакIуэ, сэ сыхьэзырщ!

Мэт-Джэрий зигъэхьекъым.

– Гъэрыр ушыуаш, – жиIаш абы. – Сэ сылIыукIкъым. Кыпхуэсхьари ажалкъым, атIэ гъащIэщ, щхьэхуитыныгъэщ!

Жанболэт икIуэтри жыглыщым щIигъэна мывэ блыным зригъэщIаш. ИтIанэ хуомыгъэфэщэну ткIийуэ желэ:

– Щхьэхуитыныгъэр пщылIыныгъэкIэ сигъэхъуэжыну армырауэ пIэрэ хъаным аргуэру кыищIысхуигъэкIуар?! Си напэр имыуасэу пIэрэ абы кысхукъуигъэплъ гъащIэм? Хъаныр зыхуитыр мы хьэпсырщ! НэгъуэщIкъым! Си напэр, си лIыгъэр, мыбы силIыхьми, сэраш зейр! Ар сэ си фашэщ! Лъы IэмпIэ сщIэтуи зэстыни зэсхъуэжыни щыIэкъым, куэд щIауэ сагъэлүлэми!

– Сэ сыкыищIэкIуар уэ иджыри къэпщIакъым, – жиIаш Мэт-Джэрий и щхьэр кыиIэтри. – Ар икIи гъэщIэгъуэнкъым: гъэрыпIэм ис хамэщI ныбжэгъу щылъыхъуэркъым икIи щыпэлплъэркъым. Дэнэ? Пэжщ, тхьэмышкIэ, пэж. Уэ ныбжэгъу къэбгъуэташ. Ахэр хьэзырщ хуит уащIыжу, уи хэку уаутIыпщыжыну! Иджы уарэзы хьыбарымкIэ?

– Ужын уэ, хьэмэрэ умэлыIыч? Щхьэхуитыныгъэм, насыпым и хьыбар си деж цIыхум къахьэсыфынкъым. Зэ жыIэжыт! Сэ сыщхьэхуитмэ, си лъахэ слъагъужынщ! Сэ нэгъуэщI сыхуейтэкъым! Си хэку, фIыщэу слъагъу, си хэку! Сэ уи деж нэгъэзэжынуш, услъагъужынуш! СыщанIа губгъуэхэр! Ди къуршыжъхэр! Мэзыжъу зи жьауэ сыщIэхъукIа, си щIалэгъуэр хуиту, насыпыфIэу щысхьа, си лъахэ! Дапщэрэ къэхъурэт мы бэным сыдэсу къуршыбгъэ лъэщхэм я макъ си тхьэкIумитIым кыищиIуэ! Абдеж лъэгуажьэмышхьэу, оу, си лъэпкъ пагэ, кысхуэгъэгъу!.. Сэ лъэгуажьэмышхьэу къэрэгъулым селъэлурт сыла иужькIэ къемыхьэлъэкIыу си хьэдэр а къуанщIэ лъэщхэм яхуидзыжыну! Си гугъэт а уэшхуэр зи щапхьэ, хуитыныгъэм и бын къуршыбгъэ дахэхэм сэ сагъэщIэхъункъым, си зы

кьупшхьэ нэхь мыхьуми, си хэку нахьэсыжынц жысІэу. Ахэри сэ схуэдэу ди кьурш щхьэ лъагэхэрщ зыплар! Дэ дызэшщ, дызэрощІэ... Иджы сэ сыщхьэхуитщ, си лъахэ згъээжынуш! Абы и акъужь кьысщІихунуш, и уафэ къашхьуэ сиплъэжынуш! Си гъашІэр абы и щхьэлъэплагъым щІэстынщ, сылІэмэ, си хьэдэр абы щыщІалъхьэжынщ. Оу-у, ди Тхьэшхуэ! АркъэнкІэшым сытесу шы емылыдж... Жанболэт и нэпс кьекІуаш. Абы и нэгу кьыщІидзэжаш мы бэлыхь псом щыхэхуа махуэр. АркъэнкІэш аркъэн, шы мыгъасэ... Зауэм и гуашІэгъуэу Жанболэт и пцІэгъуэплъыр щІаукІыкІат. Япэ кьыпэшІэхуа шым зридзри Жанболэт хъаным и сэмэнхэм я дзэзешэр щІигъэІат. Псоми яхэжауэ Жанболэт аркъэн кьрадзаш. Бетэмал, шыр аркъэнкІэшу кьыщІэкІынт, зэшІэувыІыкІаш. Ар пцІэгъуэплъырауэ щытамэ, аркъэн къэзыдзар Жанболэт кьыхьынт. Е жэрыжэм зэрыхэтү, е игъэкІэрэхьуарэ аркъэным ирижэу. Абы и пІэкІэ езыр шым трачри чачэу иралъэфэжыаш. ИтІанэ...

Жанболэт ину щэтащ.

Мэт-Джэрий сын гъэжам ещхът. Абы и щхъэм Іеджэ гупсыси къэкІат, ауэ псом япэр и гъэр щІалэр, сыт хъзаб темылъами, зэрыбыдэрт, абы и хэку хуищІа лъагъуныгъэшхуэм зыри пэмылъэщауэ, зэрыригушхуэ, зэрырипагэрт. Гъэрым апхуэдиз нэмыплъи хэлъщ. Лъагъуныгъэр нэмыплъу зэпэгуэшащ Жанболэт и гъащІэр. Цыхум и щхъэр зыгъэлъахышэ гуэри абы я зэхуаку дэткъым. Апхуэдэр е псэун, е лІэн – аращ. Зи къарур ин! Мэт-Джэрий къурІэным и зы сурэ игу къэкІыжащ: «Цыху цыкІу, уи щхъэр бгъэлъапІэкІэ, Алыхъым и цІэр уолэт. Абы псори кыгъэщІащ. Уэ пщІэфымкІэ ар щыхэтщ. ЗылъэкІи зылъэмыкІи, фщІар фи фашхуэ, Алыхъым и пащхъэ фиувэжынуш. Ар хейщІакІуэщ».

– Дапщэщ сэ хуит сыщыхъужынуур? – жиӀащ тэлай дэӀауэ Жанболэт.

– Ар плъагъуркъэ, – Мэт-Джэрий мэгуписьэ, – хъаным и деж Бибей и пхъур щыІэщ.

– Гупымыкіи?

– ГупымыкІ.

– Гурылуэгъуэщ иджы. Хьэуэ, – жиӕщ Жанболэт, – апхуэдэ уасэкӕ сэ си щхьэхуитыныгъэ къэсщэхужыфынкъым. Хъанми сэ щауэкъуэт сыхуэхъункъым. Сызыхуэкӕуэжым сыт къызжаӕн? Хьэмэрэ пхъуантэм сьдэсу си гъащӕр схьын? Сэ къызэрызгурылуэмкӕ, хъаныр си арэзыныгъэ къышӕоуппӕ. Ауэ щыхъукӕ... Хьэуэ. Гупымыкӕ сэ фӕуэ солъагъур! Си арэзыныгъэ хэлъу ар хъаным схуетынукъым! Ар къызогъанэри... Хьэуэ, – Жанболэт и хьэуазэпӕм гъуэлъыжащ. Мэт-Джэрий зи жагъуэ ящӕ цыхуу нэщхьей хуэдэу зещӕ. Абы фӕлӕфӕт, дихьэхьрт и гъэрыр адэкӕи игъэунэхуну. Бий фӕлӕкӕ ныбжьэгъуи, жэрэгъуи, лъагъуныгъи зимылэ хъаныр нобэ теуащ. «Си гъащӕм нэхъ гуакулэу, нэхъ дахэу хэлъа дакъыкъэхэм ящыщӕ иджыпсту», – и фӕщу зыжриӕжырт Мэт-Джэрий.

– Догүэ уэ ухэлIыфIыхьамэ, ГупымыкI арэзы хьуну уи гугъэж? – жиIащ абы хьуэр хэлъу.

– Си хьэтыр, жьсІэми... Кърым хъан Мэт-Джэрий кызогъанэри, си хьэтыр жьсІэмэ, ГупымыкІ хьэщхэвылъэм дэкІуэнщ, – Жанболэт и фІэшущи. – Иджы абы шэч кыщІытезмыхэр... ГупымыкІ ещІэ сэ си гъащІэр кІыхь-кІэшІмэ, апхуэдэу сыззремылъэІунур!

– Домыгъэщ!эхъу, – жи!ащ Мэт-Джэрий, дыхъэшхыурэ. – Сэ сы-Мэт-Джэрийщ, Жанболэт. Щыль, укъэмытэдж! Иджы, Жанболэт, сэ сызыхап!ык!ар бзаджагъэрэ нэмыплъэрэщ! Сызыхэтхэр е напэншэщ, е !уит!бзит!щ. Зыкъым сэ си псэм къыхузэпещэр. Абыхэм аслъэну забжыж! Ауэ ящ!эркъым аслъэным нэхъ хьэлъэу уеуэхук!э нэхъ !урыщ!э зэрыхъур! Аслъэн гъэсар хьэм нэхърэ зэрынэхъ !эсэр!

Жанболэт игъэщIагъуэу Мэт-Джэрий къеплъащ.

– Догуэ, Мэт-Джерий, укышчысыхуэкIуам нэгъуэщI шхьэусыгъуи илI! КъызэрызгурыIуэмкIэ, уэрэ сэрэ дызэбгъэкIужынут. ПщIэрэ уэ уи сэмэнхэм си хэку щашIар? Плъэгъуа сабий шы лъабжьэкIэ яутэу, уи нэгъу кышIэбгъэхъфын тхьэм и щIасэ хъуа лIыжыр ажэ шхьэгъужьым хуэдэу жьакIэкIэ кърашэкIы? ЦIыхур, хъан, дзыыхъэхым и гъэрщ. Ауэ абы яхэлъщ фIышIэ щIахуэпщI хъун! Ар и хэку, и цIыху яхуишI лъагъуныгъэрщ, залымыгъэм, и хабзэ, и псэукIэ зэхэзыкъутэну яужь кIыхьам зэрыздымыгъэшырщ! И хэку, и бийм ирипэс нэмыплъырщ! Аслъэныр пхуэгъэсэнщ узэрыхуейуэ, хъан! ЦIыхур... сэ цIыхурщ жыхуэсIэр... и лIыгъэкIэ псыхъащ! Абы аслъэныгу кIуэцIылымэ, – аслъэнщ, гъасэ! Дыгъужьыгу кIуэцIылымэ, – дыгъужьщ, гъасэ! Бажэр – бажэщ, тхьэкIумэкIыхьыр – тхьэкIумэкIыхьщ – гъасэ ахэри! Ауэ цIыхум цIыхугу кIуэцIылымэ! Ар цIыхущ, абы лей кыуиыхынкъым, епщIай къыпщIигъэкIуэнкъым!

– Си къуэм и щхьэр...

– Уи кѳуэм и щхѳэм уѳ ухуеижтѳкѳым, Мѳт-Джѳрий!

Хъаныр гъэрэщым кышIэкIыжаш. «Ещэн, ещэн тIури джунузхэм! Ещэн, си натIэм ихын», – и щхьэ щыджэрэзу Мэт-Джэрий кызэришэрэ илъэс мыхьуа и физ нэхьышIэ Заирэ дахэ деж шIыхьаш.

Заирэ ныкьуэзытлэшлү гьуджэм клэрытт. Ар бгы псыпьюэт, и шхужьитлым еплъагьулэмэ, пллэ лүзэт, и лъакьуэхэр гьумт, захуэт. Тырку султланым зригьэшхьу, Мэт-Джэрий лъакьуэ гьум флүуэ илъягьурт.

Узыншагьэрэ зэлүзепэшклэ кьыщыпклым гьэнщла и лэпкьлэпкьыр блэм хуэдэу илуантлэу Заирэ Мэт-Джэрий кьыбгьэдыхьаш. Ар хьаным и кьэкьлүэныгьэм щыщыгуфьлыкьыну зэманыр зэрыблэкьлрэ куэд щлат. Кэщхьейт. Андрей жэшхэми ещхьу Заирэ игу зэщыгуэхунклэ и ллым пэплъэри, щымыгугьыжу и шыгьушыпсыплэ хэгьуэлъхьэжыну зигьэхьэзырат.

– Сыт кьэхьуар, Заирэ? – жиалщ хьаным, и физ гьэфлэныр зэрыгушылэр и нэ кьыфлэнауэ.

– Зыри, – жиалщ цыхубзым, и наплэхэр игьаллэри.

Мэт-Джэрий и щхэгьусэр и бгьэ щикьуэзаш. Абы и натлэм лүпэклэ йолүсэ. «Араш, клэ илэш лъагьуныгьэм. Седжакьэ, уи натлэм ба... Си насыпым нэхьрэ нэхьыбэкьлэ сэ щхьэ сыпсэуа?» Заирэ кьышиудаш. Ар магь, гуащлэу, гүлэу. Псалъэхэр и тэмакь тена хуэдэ фызым жиалщ:

– Сыту сынасыпыфлат! Лэуэ кьыздэплъэм сыдэумэзэхьу... Абы щыгьуэ щхьэ сымыларэ? Иджы гьыбзафэр згьэшү нэху кьыстошхьэ! Нейхьэрэт, сыт щла? Сыт щла? Си закьуэ...

– Заирэ, лүэху...

– Си пшышхуэ, си тепщэ, си псэр кьурмэн щхьэузыхь зыхуэсщлын! – Заирэ гуапэу, быдэу Мэт-Джэрий зришэкьлаш, и нэпсхэр джэшым хуэдэу кьелъэлъэхьу, – сэ уэ уи лэмыщлэ сильщ, сэ уэраш нэкууи наплэуи силэр, ауэ си гур кьомыгьапллэ! Япэхэми щылаш шынагьуэ! Ар дэ здэдгуэшырт! Япэхэми лүэхум уэ си бгьафэм ушлашырт. Арщхьэкьлэ укьэплашлэу... Абыклэ сэ сынасыпыфлэт, си гьащлэр изт! Сэ сыцыхубзщ! Уи лэфлагь флэкла сыузыншэхукьлэ, сыдахэхукьлэ жыслэркьым. Итлани уэ псоми сыщлэбгьэдэлүрт, сыбгьэгуфлэрт, сыбгьэинырт! Абы сэ хэсщыкьларэт джунузхэр кьобзэджэкьлыну хэтами, Истамбыл и жагьуэ пщлами, Арысейм уатегуппллами! Ауэ сумэзыхауэ, си тепщэр зэрыакьылыфлэ, зэрылэщ, зэрыдахэ, жыслэу сэ а псом сыщлэдэлүт, нэхьри нэхьыфлү услъагьуу!... Итланэ адыгэхэр! Зи цлэ зэхэмыхьын адыгэ лүмплейхэр! Оу-у, ди Алыхьышхуэ! Узыфейм, емынэм, талом щхьэ йомыгьэхьрэ ахэр! Мы си гум, мы си псэм бамплэу кьыдалъхьар...

– Заирэ! Заирэ дахэ! Сыт жыплэр? Си гьэр хьыджэбзыр...

– Араш, араш а щыблэр зэуэныр!

– Дауэ? Заирэ, абы и лүэхур узэрыхуейуэ...

– Пылъэ и щхьэр! Хьэтыр уилэмэ, пылъэ! – Заирэ и нэ плэщэшхуэхэмклэ Мэт-Джэрий еплъаш, елъялүу.

– Бзылхугьэм и щхьэ пыплъэну Аллахьу тэхьэлам флэдурыскьым, – гушылэрт Мэт-Джэрий.

– Шы емылыджклэ зэкьлэщегьэтхь! – и флэшт цыхубзым.

– Абы зинэ ищлакьым, Аллахьу тэхьэлам флэкьабыл хьункьым.

– Сэ щхьухьклэ...

– Сэ ллүкьл и гупэ сыгьуэлъыжыфрэ? – сэмэркьуом дихьэхырт Мэт-Джэрий.

– Атлэ ещэ джунузхэм...

– Догүэ уи унэлүту...

Заирэ мэгупсысэ. Ар кьэгуфлэжащ. Мэт-Джэрий абы и нэпсхэр илъяшлэри ба хуишлэш. И лүпэхэм. Лъагьуныгьэм, бам хуащла Заирэ и лүпэ дахэхэм.

– Си Заирэ дахэ, си Заирэ бажэ! кьапщтэрэ унэлүтыр? Куэдрэ ухэмыплъэ, сыщлэгуэжынщ! – и гурыфлэ кьызэрикьлам тетт хьаныр.

Заирэ насыпыфлабзэу и щхьэр игьэкьлэрэхьуаш.

– Ар сыт щхьэкьлэ? – игьэщлэгуаш Мэт-Джэрий.

– Си деж укьакьлүэмэ, ар нэклэ кьэплъыхьуэу... Бадзэ и дзапэ узылэщ, сыхуейкьым, – Хьаныр дыхьэшхаш.

– Си Заирэу джэдум хуэдэ, умышынэ. Гьэр пщашхэми, гьэр щауэми пщэдей сапыкьлынуш. Хьунщ ар. Мэт-Джэрий жыхуалэр абыхэм иджыри ящлэркьым! Закьезгьэцыхунщ! – Мэт-Джэрий ябгэу жиалщ.

– Армырати хабзэр! Слло ахэр? Хабзэкьым, бзыпхьэкьым. Хьэкьлэхьуэкьлэм хуэдэу нэмыси-асыли яхэмылгьу мэзым, кьуршым исхэщ! Имани дини ящлэркьым. Хьэндьиркьуакьуэ нэгьунэ яшхьу жалэ, уегуакьлүэмэ! – бзэрабзэрт Заирэ, игьащлэм зэхимыхахэри кьыжкьэдэужыгьыкьлүу.

Мэт-Джэрий аргуэру пыгуфьлэлаш.

– Си жагьуэгьуш жыплэу пщы ятомылхьэл! Хьэндьиркьуакьуэ зышхыр ахэр аракьым. Иман-сызхэр пэжми.

– Араш, ди Алыхь дотэ! – и гур кызырыгъуэтыжыпауэ псалъэрт Заирэ.

– Аракъым! УмышцІэ умылуатэ!

– НытІэ хэт? Хэт? Плъагъурэ? – Тырку султІанышхуэм нэхьыфІ дыдэу илъагъу пэщэм ипхъу Заирэ цІыхубз Ісэхэм ящыштэкъым. Абы и гужьыр илт иджыри.

– Аракъым жысІаш! – Мэт-Джэрий и макъ шынагъуэм Заирэ дэумээзхаш. – Хьэндыркъуакъуэ ямышхми, абы яшхын ягъуэт! Шхынрэ хьэщІагъэкІэ абы ядэбгъуэн щыІэкъым. Ауэ ІумпІейхэмэ...

– Адыдыд! Щхъэ ямышцІэжрэ абы зызэпашэр!

– Пагэ я куэдщи! Пагэхэщ зэрыщыту.

– Я пэр щІым яхушыуамэ, сыкъашцІэнт пагэ! Уи щІалэ хьарзынэр зыІэщІалъхьаш. Абы щхьэкІэ хьунт а Жанболэт жыхуэпІэр бжэгъум фІэбгъэтІысхьэ! СыкъищцІэнт итІанэ, – Заирэ абы щІытригъэчыныхьыр Жанболэт яукІмэ, ГупымыкІ зиукІыжыну ззыхати арат.

Мэт-Джэрий ней-нейуэ и фызым еплъаш.

– Ари уи мылуэхуш! УкызырыкІа хуэдэ! Ахьмэт абы ямыукІами... гьашцІэшхуэ зыІэхэм ящыштэкъым. Бийхэм ушылушцІэ и пІалъэщ. Абы ар ищІакъым, япэ зэрылууэу и щхьэр фтреящ. Зыхуэмышц уэщыкІ и Іыхьэщ. Ауэ мы Жанболэт. ІупэфІэгъу къэсщІыфамэ... Мис апхуэдэкъуэ зыІэм ухуей-ухуэмейми уехуапсэ хьунут... Абы и щхьэм и лъэпкъ псор телъхьэ кысхуищІыфынут сэ... Гьэш зыщыбэм цІыхур щыбейщ. Абы Іэщышхуэ яІэт, къулейхэт, – и щхьэ хужелэж Мэт-Джэрий.

– Биижь благъэ пщІынуи.

– Хьунщ. Сешаш. Биижьыр ахэр аракъым. Биижьыр нэгъуэщІыпІэщ здэщыІэр. Арат сэ абы сашцІыхуейри. Шууейхэщ, шыщхьэмыгъазэхэщ.

ТхьэмышцІэ, узышысхьыжыркъым, уи щхьэ уеплъыжыркъым. Уи вакъэхэр щызгъэхыт. Уи лъакъуэхэр пхуэстхьэщІын, псы хуабэм хэбгъэувэн? – къэгуфІэжыпат Заирэ лъакъуэ гъум и пщышхуэм «сешаш» щыжиІам. Ар мыдрей псалъахэм едэІуэжакъым. Гьэр хьыджэбзым и насып текІуа фІэщІыжу, езым иджыпсту жиІэ псори нэгъуэщІым хьаным кысхуищІэу зэхихмэ, зэрылІыкІынур, и ажалыр зыхэлъыр ара кысхьыжужу Заирэ тас-къубгъан къэштэ, Мэт-Джэрий и лъакъуэхэр хуэтхьэщІ. Фызым тІыуанэ къытращІауэ зэхих нэхьрэ и псэр и ІэкІэ хихыжмэ нэхь къиштэнут. Езыр тІыуанэ зытращІа фыз нэхьыжхьэм зэрызамылІэжар игъэщІагъуэрт. Ахэр зэгуйгъэпырт, ІупщІэ яхуищІу, сытри ярипэсу. Абыхэм ещхьу Заирэ къэнэжынуи! ЗыщІэнэкІа псори къыпекІуэкІыжынуи. Ар Алыхьым иухакъым. Япэ махуэхэм, ГупымыкІ къышашам, абы игъэвар. Пщыхьэщхьэ къэсыхукІэ, пщэдджыжь къэсыхукІэ адыгэ хьыджэбзым и унэІут фызышхуэр ІупэфІэгъу къищІарэ лсори жригъэлэу, еубзэу, зыгуэрхэр ириту. Іэрымылхьэу зыми зыри къыпхуашцІэнукуым. ПщІэншэ уадэ Іэтыгъуейщ. Хьэщхьэвылъэ хуэдэ а фызышхуэри бзаджэт. ГупымыкІ жыхуаІэ а блащхьэужьейм зыгуэр иригъэшхамэ, зэфІэклати, ириІуэкІ-ириІуэкІми мыхьуу иджы къэсаш. Куэдэ фІыкъэ атІэ иджы! Хьаным езым си деж къигъээзэжаш. Адыгэ хьыджэбзыр Іей хьууэ араш фызышхуэм жиІар. Хьарзынэкъэ. Уэдыр Іушэщи пшэрыр дахэщ. Си хьанми ар къыгурыІуэжагъэнщ.

Нэмэз ишдауэ мэджытым кышцлэкыж пэтрэ Мэт-Джэрий и сэрдэр нэхышхэм жриаш:

– А шэрджэс шлалэр бээрым егыашэ. Кыхь-лыхь хуаш абы и луэхур, лэпэдэгэлэл хуаш. Егыашэ. Кышцлэк и уасэщ, ауэ нэхь жыжылуэ лузышын шэхуаклуэ кырегьуэт. А сэ слэгьуам и дежклэ сыт хуэдэ ажалым нэхьри нэхь хьэлэщ псэууэ и хэку пэлэщлэу и гьашцлэр ихьмэ! Шцым кыхьэпча удзыр бгыэгьуи бгыэфи мэхьу. Хамыгьэклэж закьуэмэ араш.

– Джунуз шэхуаклуэхэр клашхэ хуаш бээрым...

– Уи фышцлэклэ жыплэркьэ, Сэрдэр! – Дыгьужьыр зэбгыасэмэ, жэщ кьэс кьэклуэнущ.

– Уи фышцлэклэ, уи фышцлэклэ, дыгьэр кытхуезыгьэпс!

– Араш атлэ! Хьунщ, джунузми, румми, фракми. Луыреш, и хьэдэр кьуанцлэм кьыздрамыхьжын егыашэ!

Мэт-Джэрий, и гьуэгум кышыхуэзэхэр ехуэхрэ шхьэщэ яшцл, клуэрт, нышэдибэ кышцлэкла дыгьэр, пэж дыдэу, хуит зышлар езыра флэщлэжы.

Сэрдэр нэ лэныкьуэм жиаш:

– Зи фышцлэр ин, джунуз хьэщлэ льяплэ дилэщ. Ар дыгьуэпшыхь гувауэ кьэблэгьати узгьэплейтеякьым.

– Сыт? Сандуджэр? Джунуз шэхуаклуэ бээрым темытыжу жыплати?

– Хьэуэ, зиусхьэн, мыбы гьэр ишэхуркьым. Мыр тхаклуэшхуэщ. Илэситли щыи хьуауэ, кьэжьауэ и нэгу зрегьэужь, льяпкьхэр, кьэралыгьуэхэр зрегьэцлху.

Хьаным ар и гуапэ хуаш. Мэт-Джэрий цыху губзыгьэ, кьэлэмыр лэцэу кыхьэзыхахэм ялуцлэну флэфл. Абы езым зы шхьэгьавэ кьом илэщи набдзэ шашцлэ нэр ирашл. Итланэ хамэ цыхум и псалгьэр... Абы Мэт-Джэрий дунейм трегьалуэ, егьэин, егьэбжыфлэ. Зы жьэ жьэдыхьэр жьишэ жьэдокл, жьишэ жьэдэклэр... Итланэ Мэт-Джэрий и мыжурэпэр, сэшхуэр, фочыпэр зыхуигьазэр мэгулэз, льягуажэмышхьэзрагьауэри шхьэщэ кыхуашцл кыпожьэ. Гьашцлэ нэхьрэ сыт нэхь льяплэу щылэ цыхум дежклэ. Псори псэуну хуейш. Псоми Хьэзрэил бегьымбарым и сэшхуэм хуэмызэмэ нэхь кьаштэ. Ауэ, бегьымбарым зэрыжилаши, зы джаур фасикь абы хуэбгьэлущын шхьэклэ, аллохьу тэхьэлам абы и гур хуэбгьэушын шхьэклэ, пцлым, тлошлым я шхьэр я дамэм кьэбгьэлээн хуей мэхьу. Ар Темыр шлакьуи ишцлэрт. Кьэралыгьуэ зылыгьыр цыху тклийш, цыху залымш. Мэт-Джэрий абы фыуэ шыгьуазэщ. Икли апхуэдэ хьэщлэхэр кышцригьэблагьэклэ зышигьэгьупшэркьым Темыр шлакьуэ. «Зи шлы клэпэ япэу техьам абы яришцлэу шытар пцлэрэ? – жэлэ апхуэдэхэм я деж Мэт-Джэрий гушхуауэ. – Псом япэ зыхуэзэ жылагьуибгьур игьэсырт, дэлъи дэси. Илэс плышлым шцигьуауэ зы цыхухьу кьимыгьанэу иукьырт. Илэс тлошлымрэ плышлымрэ я зэхуаку дэтыр лэщи ярымьту и дээр адэклэ шыкьуатэклэ пшэпэлудзын яхуишцлэрт. Илэс пшыкьлэх-тлошлэ зи ныбжь шлалэхэр и шыхьэр Самарканд иригьашэрт, абы шагьасэу зауэлл ахьырзэман хьун шхьэклэ. Илэсихым кышцышцлэдауэ илэс пшыкьлэхым нэсклэ хьури бзыри иригьашэрт. Сабий быдзафэхэмрэ илэситху зи ныбжьыр кьэсахэмрэ зэхригьэклутэрти губгьуэм дригьашырт. Апхуэдэу зэгуэр сабийхэр миниблым нызэрыхьэсат. Мо цырушыру кьомым адэ-мыдэклэ задзу, зэщлэкьугьэу. Темыр и сэшхуэр кьрипхьуэтш, псом япэ иувэри жиаш: си ужь кьэзымышур ирыреплэж! Флэклай хэмылэу и шым елэздэкауэри – сабийхэр шлым шыщ яшцлэжаш. Хьэлэщ, пэжш, гуушц. Ауэ абы дээр сытым хуэдэу фыуэ игьасэрэ! Псом яшхьэр араши, апхуэдэ лээмыжым зэпрыклауэ клуэ Темыр и хьыбар зэрызэхыхуэ и гьуэгум кьытехуэм я шхьэр кьыфлэ. Ар зэуэклэщ, лэзагьэщ».

Мэт-Джэрий апхуэдэ хьэклэхьуэклагьэ куэд нэмэзыбзэхэм нэхьрэ нэхьыфлу ишцлэрт. Джунуз хьэщлэр зышцигьэдэлунум егупсысурэ хьаныр и сэрдэр нэ лэныкьуэм кыхуеплэжлэщ:

– Дэнэ шылэ а тхаклуэр? Кырегьаджэ... Жалэр носри, ясэр кьокл. Уи жагьуэгьужь уиубынри кыпшцлхьунри лейкьым. Кьеджэ.

– Сынодалуэ, зи шыхьыр ин, ауэ...

– Сыт «ауэр»?

– Тырку сулытланым кхьухь кьигьэклэуаш...

– Сошлэ, сошлэ! Дыхьэзыркьэ псори? Тхьэмахуэ дэклмэ дежьэнш.

– Ар жетлат, ауэ дыгувэ...

– Хьунщ, деплынш. Слэо сулытланым и луэхур Шам лэныкьуэклэ шылей сфлэщлэркьыми, я шхьэ кьытхушцлхьужыну ара?

– СцІэркѣым, ауэ Іуэху пІэщІэгъуэщ, бгъэгъуэ...

– Хъунщ, джунуз хъэщІэм иужькІэ къевджэ а лыкІуэри. Деплынщ... ЗэдэщІэ щІэхщи, зэдэшхэ ІэфІщ, деплынщ абыи. Ауэ япэм хуэдэу зрилъэфыхъмэ, Іыхъэншэ хъуну кысфІощІ сэ ар...

Шэджагъуэ мыхъупауэ хъан-сэрайм зы лы пшэрышхуэ кыдэкІыжащ. Хъаным кыжриІа-жриІэжахэр игъэщІагъуэу абы и щхъэр игъэкІэрахъуэрт. Аращ атІэ цІыхур. Бзаджэщ ди зэманыр, цІыху бзаджэм шахъэмтетыгъуэщ. Зым сабий зэриукІыфымкІэ зегъэІу, адрейм и бынхэр еукІыж, ещанэм... Мыр сыт паштыхъхэ? Мыр сыт хъэщхъэрыІуэхэ? Куэд щІа анджылыз паштыхъ Генрих VIII-м и физхэр иукІыжурэ цІэрыІуэ зызэрищІрэ. Иджы аргуэру зэхэсхаш Томас Ман и щхъэр пригъэлыауэ йофІакІуэ. Хъунщ, мыр хъэкІэкхъуэкІэ къэралщ, я хъанри хъэкІэкхъуэкІэщ. Анджылызхэм...

Гупсысэгъуэшхуэм хэтыр Джоурджийт, зы гъэ, зы зэман Щэбэтыкъуэ и хъэщІа Джоурджий. Абы сату Іуэху имыІэми, Бахъчисэрай бэзэрымкІэ игъэзащ. ЦІыху щызэхыхъэ бэзэрым, дэтхэнэ зыми, и щхъэ илъ псор имыщІэжу, абы емыгупсысхуэ нобэ и сабий иригъэшхын, и сабий щитІэгъэн Іуэху зезыхуэхэм яхэтмэ нэхъ кыиштащ Джоурджий иджыпсту. Мыхэр зэфІонэ, мыхэр зокІуж, зыр мэгуфІэ, адрейр магъ. Псоми я щхъэ Іуэху зэрахуэ. Бэзэр, хъэгъуэлІыгъуэ, нэщхъеягъуэ. КІуэн хуеякъым Джоурджий хъаным деж. ЦІыху еру зэрыщыІэр абы ищІэртэкъэ? Мы бэзэрымкІэ занщІэу кыиунэтІын хуеящ. Сыт щыІэ бэзэрым, сатум нэхърэ нэхъ гъэщІэгъуэн? Мыр лъэпкъхэм я зэхэтыкІэщ, я зэгурыІуэкІэщ, я зэдэпсэукІэщ. Сэ сызыхуэкъулейр уэ узощэ, сэ симыІэр уи деж кыищызощэху. Акъыл, гупсысэкІэ дапщэ мыбы щыплъагъур. Яхэтыни бзадженаджэ, щыІэни Іэбжъанэ фІей, тТэми Бахъчисэрай бэзэрым, Мэт-Джэрий и сэмэнхэм къаугъуейр щашъжым. Ахей яхэт абыхэм хъэжъавакъэжышх, ауэ мыбы псэуну хущІэкъу цІыху куэди яхэтщ. ЛпыжытІ зэпсалъэрт:

– Ефэндыхэм я гъэщ мы гъэр, дэ гыным дигъалІэми.

– Аращ атІэ, – щІегъу адрейм. – Дынебэ-дыкьебэми, дызэребапэу абыхэм ей дыхъунуш.

Джоурджий и щхъэр игъэкІэрахъуэри ахэм яблэкІащ. Ар пІащІэртэкъым. Джэд щыкъун и пщІыхъэгъуш, Мэт-Джэрий жегъэлэт а псалъэхэр! Лым и гупсысэ хъэлъэ кыитеуэжахэр зэщхъэщихун щхъэкІэ нэхъ цІыху Іувым хэпщхъэрт, ныкъуакъуэу, яжъэхуэу, къедамэпкъуэужхуэ. Ауэ зыми зыри и жагъуэ ищІыркъым. Мыр бэзэрщ.

Куэд илъэгъуаш Джоурджий кыизрежъэрэ, лъэпкъ нэхъыбэжи ицІыхуаш, ауэ ищІам зыкІэ хущІегъуэжакъым. Ар абы щІищІар къэкІуэнурщ. Хэт жиІэфын абы и гъащІэр пщІэншэу кІуауэ мы илъэситІым. Хъэуэ. Джоурджий зыхуейр къехъулІащ, апхуэдэу щыщыткІэ, и гугъуехъ псори псыхэкІуадэкъым. Абы и щыхъэтщ, гупсэху дыдэ мыхъуами, итха къомыр. Ар гъэщІэгъуэнщ. Езым итха пэтрэ кыищеджэжкІэ иригуфІэу, ирипагъуэ бгъэдэст. Сыт и уасэ тхъэ пэлъытэу зызылътэж мы Кавказ лъэпкъ къомым я щІэблэм дежкІэ нобэ Джоурджий ищІар. Абы я уэрэдыжхэр, я хыбарыжхэр хъарзынэщ, ауэ а щІыкІэм тету абы я тхыдэр щІэблэм, къэкІуэнум хуахыфынукъым. Абы яІэт хуахын, ахэр Мэт-Джэрий и хабзэм, залымым щодыхъэшх. Ауэ а я уэрэдыж, хыбарыжхэр е баш яупсурэ яІэщІэхуэм, е уэскІурийм ещхыщ. Япэм щыгъуэ лыгъэр, хахуагъэр зы жъэм жъэдыхъм, зы жъэм жъэдэкІыурэ яфІокІуэдыж, гъащІэм хопшахъуэж, мыдрейм дей зым, зыгуэр кІэригъапщІэм, адрейм нэгъуэщІ кыихилъхъэрэ шыпсэ дыдэ мэхъуж. Хъэуэ, пщІэншэу къежъакъым Джоурджий. Абы и гугъам и Іэр тыхуаш, икІи насыпыфІэщ. Пэжщ, ар зэрыгупсысэр – лъэпкъ Іей щыІэкъым, цІыхур дэни щыцІыхуш: малъхуэ, мапІэ, и хэку фІыуэ елъагъу. Зыр залымщ, адрейр хъэлэлщ, зыр насыпыншэщ, адрейр Іумахуэщ. ГъэщІэгъуэныпІэу пхурикъункъэ нобэ ар зыбгъэдэса Мэт-Джэрий. Мы щІы хъурейм щыщу зы вакъапхъэ хуэдиз мыхъунум и дзэри, и цІыхури, езыри тесщи, дунейр езым и закъуэ ейуэ елътэж. Иропагэ и гущІэгъуншагъэм, дэнэкІэ зигъазэми, лъырэ нэпскІэ зызэратхъэщІым. Псэлъамэ, зыфІэдахэжщ, зыфІэиныжщ. Темыр щхъэкІэ абы жиІэр плъагъуркъэ? Хъы! Зегъэ-Александр Макидонскэ... Муслъымэнхэм абы щхъэкІэ Искандерщ жаІэр. А-а... ИтІани кыигуроІуэ зэрыхъэщхъэрыІуэр. Гу бзаджэщ, шысхъ зымыщІэщ. Аращ и Іэщэр. ИбзыщІыркъым: цІыху нэхъыбэ зыукІыр нэхъыбэрэ щІэблэм ягу къокІыж, лъэпкъ нэхъыбэ зыгъэпІейтейр лъэпкъ нэхъыбэм ягу илъщ... Тепщэныгъэ, тепщэныгъэ. ЛъэкІамэ, псори и сарыкъым щІиІубэнти еплъу, гуфІэу щысынт, дыгъэр игъэункІыфІынт, гъащІэр итхъэлэнт. Ауэ неІэмал. ФІэщ щІыгъуейш а слъэгъуа шэрджэсхэр уэ ІумпІафІэ пщІыфыну. Догъуэ абы жыхуиІа шэрджэс щІалэр... Тхъэусыхаш зы шэрджэс щІалэрэ зы хъыджэбзрэ ІурыщІэ хуэмышІу. ЩІалэр дзэзешэу кыиштэнут, хъыджэбзыр – щхъэгъусэу. ТІури хутежакъым. ИтІани лъэпкъ псо... Ар фІэщ щІыгъуафІэкъым, тырку къару кыыхыхъэми. ЩІыгъуафІэкъым, мыдрей уи ипщэ гъунэгъу зызупщытхэм уазэрытемыкІуэнум ещху. Сожъэри къуентхъ кызощІ жыхуэпІэр аракъым. Фи щэджыр фэзыгъэІуэжу мы тенджыз тІуащІэм фыкыдэзыхуэжар ахэр аракъэ? ИтІанэми,

сэ кызырызгурыуамкIэ, зыбогъэхъэзыр. Пэжщ, Генуерэ Венециемрэ мыбы я Iуэху щымыIэж пщIащ, абыкIи зыкъысхуэбгъэлIыфIащ, ауэ...

Джоурджий хэгупсысыхъауэ здэкIуэм зыгуэр лъэщу кыбыжъэхъауэ. Ар лIищым къахурт: «Фубыд, фубыд!» – жаIурэ кIийуэ. Цыхур зэхэукхъуат. Къэхъуар имыщIэу Джоурджий лъэныкъуэ зригъэзри даIуэу щIидзаш:

– Яш идыгъауэ къацIыхужащ, – жиIэрт зым.

– Шыкъым, жэмщ, – жиIащ адреим. – Мес жэмри кIэрыутIыпщ хъауэ тетщ. Абы и бзаджагъэр пIагъуркъэ? Жэмыр зейм къаримыгъэцIыхужын и гугъэу и бжъакъуэхэр зэблишат...

– Ар дауэ?

– Дауэ? Дауэ? Дыгъум къамыгупсысын щыIэ? – Жэмыр къадыгъу, къадыгъури и бжъакъуэхэм мэжаджэ пщтыр ираубыдылIурэ IэтIэ-лъатIэ ящI, итIанэ зэрыхуейуэ ягъэш. Уеплэмэ, уи жэмыр ара хуэдэш, ауэ и бжъакъуэхэр ещхъкъым... АрщхъэкIэ мыбыхэм къацIыхужащ...

И щхъэр игъэкIэрэхъауэ Джоурджий. Дыгъу здэщымыIэ щыIэкъым, ауэ апхуэдэ дыгъу... Лы и гуфIакIэ тхылъымпIэрэ къэрэндащрэ къыдыхащ: «Бахчисэрай бээрэм. Дыгъу Iэмалшы...», – хигъэхъауэ абы и тхыгъэм. ПыгуфIыкIри Джоурджий жэм шапIэмкIэ мыкIуэу гъэр щачэмкIэ игъэзаш. Мыр Iэщ шапIэм кызырызщхъэщыкI щыIэтэкъым, ауэ жэм, мэл, шыхэм я пIэкIэ мыбы зэкIэрыпхауэ е я Iэм церп идзауэ шаIыгъхэр цыхут: щIалэ, хъыджэбз, лIы, сабий илъэсик-блым кыщыщIэдзауэ ищхъэкIэ кIуэуэ. Мыпхуэдэ икIагъэм Европэм и къэрал зызыгъэцIагъуэ, цыхугъэшхуэ, щIэныгъэ хэлэтыкIа зIэ куэд иджыри хэтт, ауэ Джоурджий и хэкур абы кызырыхэкIам, куэд дыдэ мыщIами, ирипагэрт.

Нобэ гъэрыр куэдыщэт. Бээр щIэлъэныкъуэ псори яубыдрэ жыпIэнт, ауэ ящэмрэ зыщэмрэ елгытауэ къэзыщэхуну зи мурадхэр е Джоурджий хуэдэу къытехъахэр нэхъ мащIэт. Абы кыыхэкIыу Джоурджий хысэп ищIащ: Мэт-Джэрий и Iуэхухэр ипщэкIэ щыIей хуэдэкъым: гъэрхэм я нэхъыбэр цыху сырыху щхъэц гъуатIэхэщ. Гъэр зыщэхэр абы къыпежэжъащ:

– Сыт хуэдэ ухуей? ЩIалэ? Хъыджэбз?

– Зыри сыхуейкъым! – жиIащ Джоурджий.

– Щэху, хъыджэбз дахэщ. Илъэс пщыкIублщ зэрыхъур! Мыбы и бгыр, и бгъэр, и шхужьхэр пIагъуркъэ!? БлэбгъэкI хъункъым.

Хъыджэбз кыыхуагъэщIагъуэр дахэт, пэжу, ауэ Джоурджий абы щхъэпрыплъри адреи сатырым хэту зы щIалэ гуэр къилъэгъуащ. Абы игукIэ жиIащ: «Си нэр нэжмэ, мыр зыщIыпIэ щыслъэгъуащ». Ар щIалэм бгъэдыхъэри и жъэкпынэм еIусащ, адэ-мыдэкIэ игъазэу, сондэджэрхэм зэращI дыдэм хуэдэу, еплъыну. ЩIалэм и щхъэр Iэлу иутхыныпщIри нэ IейкIэ къеплъащ, Iэхульэхъухэр игъэзууэ пIейтеящ.

– Оу, зиузхъэн, мыпхуэдэ щIалэ. ТIэкIу и ныбэ ныкъуэурэ уэд хъауэ, къинэмыщIамэ... Узыншэщ, къаруши, уегуакIуэм вым пэщIэщIэ... – къракIутащ ар зыщэ лIитIым. «Дэнэ мыр щыслъэгъуар? – гупсысэрт Джоурджий, – дэнэ? дэнэ?» ЩIалэм зэ набдзэгубдзаплъэу щеплгыжым, Джоурджий къицIэжащ: «Аращ, Бибей, Щэбэтыкъуэ... Жанболэт! Аращ! Ар зэуэ тегушхуащ.

– Сыт и уасэр?

– Дэнэ ущыщ уэ езыр?

– Джунуз, абы мыхъэнэ гуэр иIэ? – жиIащ Джоурджий.

Гъэрыр зыщэ лIитIыр зэплгыжащ, ди кIэныр къокI, жаIэу.

– Динару, хъэмэрэ дукату кызызэрдэптыфынур? – къэпсэлъащ зыр мыпIащIэу. Абы и фIэщ хъуат мы лIы пшэрышхуэр зэрыщэхуэгъу хъарзынэр.

– Фызэрыхуейуэ, – тегушхуащ Джоурджий.

– Динар минитI, – и нэ мулIэрапIэу къыщIигъэлъащ лIым.

– Оу-у! – жаIащ ар зэхэзыха гъунэгъухэм. – Апхуэдэ уасэкIэ гъэр зэрамыщэжрэ...

– Ар сложъ? – зигъэгувакъым Джоурджий. – Мыбы псибл Iут? Хъэмэрэ... Шэрджэс щIалэхэр зыгъэлъапIэу щытар Щам зэрашэрт. Иджы мамлюк щыIэжкъым. Ахэр Селим кыхъщ, къишхщ, дэлъри къыдыхри я лъапсэм псы иригъэжыхъыжащ. КъымыдэкIэ сэ мамлюк сыхуейкъым, сыщошынэ, – щытхэр дыхъэшхаш, – ауэ щыхъукIэ, фэри зэрыфщIэщи, зауэлI, шууей умыщIынымэ, шэрджэс къэпщэхуну дзыхыщIыгъуэджэщ. Пэжщ, ахэр IэщакIуэщ. Ауэ фи Iэщэр вгъэтIыль яжепIэмэ, баш къатштэу Iэхъуэу дежъэжыну жаIэ? Ахэр къыпхуэлажъэу щIэптар къапэкIуэжын дэнэ кыщына, уи щхъэри яхъу хыхъэжынкIэ, кIуэжынкIи хъунуш... Аращ сэ зэхэсхар, хъэмэрэ сыщыуэрэ? СыкъагъэпцIа? – гушыIэрт Джоурджий.

Жанболэт зыщэхэм жаІэнур ящІэжыртэкъым. ИтІанэ зым нэхъ игу кызыерыгъуэтыжри къэпсэлыащ:

– Мыр езы Мэт-Джэрий...

– Ахъа-ахъа, – арат Джоурджий зыхуейр. Абы кыиЦыхуат нышэдибэ Мэт-Джэрий зи гугъу ищІа щІалэ ІумпІейр. – Мис иджы гурыІуэгъуэщ. Мыбы и гугъу тІэкІу сэри сощІэ. ВжесІэн? Мы щІалэр ильэс ныкъуэ енкІэ хъэпсым исаш. Аракъэ и ныбэ щІыхуэныкъуари, уэд щыхуари? Аращ... ИкІэм икІэжым: «Фщэ, кыват и уасэщ, адэ си натІэ ивгъэкІ», – жиІэри... Зым имыпэрмэну лІэ нэхърэ... Догуэ, сэрдэр нэхъыщхъэм... мис а нэ лъэныкъуэм... хъэмэрэ езы Мэт-Джэрий... ГурыІуэгъуэщ. Фэри тІэкІу кыдэвгъэкІынут. ГурыІуэгъуэщ.

Джоурджий сату зыдищІхэм я фэр пыкІащ запІытІ-захузурэ я фэм ипщхъэжыным нэсауэ мэшы нэхэр: мы бзэрым Мэт-Джэрий и бзэгухэхэ мащІэ тет, нагъэсыжмэ... Ауэ Джоурджий и макъым нэхъри зрегъэлэт, ар хъаным и деж зэрыщІэсам топсэлыхъ. Цыхур кызыэхуэжэс хъуащ. Щымыхъужыххэм лІитІым языр тхъемыщкІафэу Джоурджий къекІуэталІэри къехъуэцащ.

– Армырай хабзэр. Хъаным и жылэ ягъэзащІэмэ фІуэ елыагъу. КъимыдэкІэ, сэ схуэдэ щэхуакІуэ блэбгъэкІ хъункъым. Пэжкъэ? Мэ атІэ, убид, – Джоурджий ахъшэ ІэмыщІэ кырихри зэщІэзыуэ лІым и Іэгу кыиушІам ирикІутащ.

– Дызэхуэарэзыщ иджы, аракъэ?

– Зиусхъэн, зыщІыпІэ шэн хуеймэ, кхъухъым...

– Хъэуэ, берычэт бесын, ауэ мы Іэхъульэхъухэр...

– Мис ІункІыбзэлухыр, – зыр къэпсэлыат, зыгуэр тІэкІу кыыхуашиймэ зэрифІэфІыр имыбзыщІу, ауэ Джоурджий зыфІимыгъэлухуу ІункІыбзэлухыр зыІэригъыхъэщ, Жанболэт япэ иригъэщри къежъэжащ.

– Си гугъатэкъым мыбы дыщызэхуэзэну, – жиІащ абы бзэр гъунэм щынэсым, бзэмыІу-бзэмыІуу адыгэбзэкІэ.

Жанболэт къуІэбжъауэ къэувыІащ, кызоплъэкІ.

– Мэуэ къуэгъэнапІэ зыдгъэщІи уи Іэхъульэхъур изгъэх, – жиІащ Джоурджий.

Жанболэт пщІыхъэпІэ илыагъу хуэдэт. Абы и Іэблэр яубыдауэ зыщІыпІэ яшэ, ар езыри мэлпашІэ. Іэдэм дэль абы и гур иджыпсту къаутІыпщынуш, Нэсрэн жъакІэ Батрээ кызыэриутІыпщыжам ещхъу. Хъункъэ атІэ, зэ ихуэр набгъэщи, тІэу ихуэр нэфщ. Деплъынкъэ... Жанболэт къагъэувыІащ. Абы и Іэпщэхъур ирах. Лпы пшэрышхуэр зэщІэмытІэсу хъэмбыІуу мэтІыс, Жанболэт и лъакъуэ узхэм йопэщэщ.

– Уэху, хъуркъым. Си нэхэр шоункІыфІыкІ а тІэкІу зызэрэзгъэзыхам щхъэкІэ. Мэт, уэ еплъыт, – Джоурджий ІункІыбзэлухыр Жанболэт хуишиящ.

ЩІалэм ар кыиІэщІепхъуэт. Жанболэт лъэхъур фІхри и фІэщ мыхъужу и лъакъуэхэм еплъыжаш, кыдоплъеижри зэрыгуфІэщам щыукІытэжу Джоурджий и Іэр еубид, екъуз, ар иутІыпщмэ хъэуам хэт къауцу лъэтэн фІэщІыжу.

– Слѳожь, Жанболэт, сыкъэпщІыхужыркъэ? – жиІащ Джоурджий, щІалэм и гуфІэгъуэр зэпиуду.

– Джунуз хъэщІэр... Щэбэтыкъуэ и хъэщІэр уэращ, – жиІащ Жанболэт.

– Сэращ. Джоурджий. Догуэ мыбы дауэ укыыщыхута? Уэ пхуэдэ щІалэ къудан, щІалэ лъэч, щІалэ шуей... А уи шы тетыкІэр, данэпсыр кызыэрыпхъар иджыри си нэгу щІэтщ... Дауэт а уи шым щхъэкІэ Щэбэтыкъуэ зэрыжиІар: лъэдакъэ цыджэ, щхъэщІыдзэ кІыхъ... Ара?

– Си шыр ямыукІамэ... Аращ сытми, – пыгуфІыкІащ Жанболэт.

– НакІуэ, – жиІащ Джоурджий. Сыт абы кыкІыр. Дэнэ Жанболэт здашэнур? Ар гъэрщ. Иджы ящэхуауэ зыщІыпІэ яшэ. Дэнэ? Жанболэт кІуэрт Джоурджий бгъурыту. Мыр адыгэхэм ди хъэщІами...

– Фи дежхэм я хъыбар... Бибей, Щэбэтыкъуэ, ГупымыкІ, – жиІащ Джоурджий, Жанболэт и гупсысэр зэпиуду.

– ГупымыкІ Мэт-Джэрий деж щыІэщ... Къидыгъуащ...

– Догуэ, догуэ, – Джоурджий къоувыІэ, хэгупсысыхъауэ, – Аращ, тэмэм. Фэ тІур аращ абы зи гугъу кысхуищІар. Лпыгъэ фІІэщ. Фи лъэпкъ фрауасэщ. Адыгэшрэ лІы бэшэчрэ зыхужалэр фэ фхуэдэщ, дауи, Щэбэтыкъуэ сымэ. Догуэ, Жанболэт, Мэт-Джэрий ахъшэкІэ дыхэмызэгъэну пІэрэ?

– Хъэуэ, ухэзэгъэнукъым, – кыгурыІуащ иджы Жанболэт пщІыхъэпІэм зэрыхэмытыр, ар щхъэхуит зэрыхужар, Джоурджий ахъшэкІэ кыишэхужынуз зэры-ГупымыкІыр. ЩІалэр гуфІат, итІани зызэтриІыгъэу щІигъуащ: – Дыхэзэгъэнукъым, ауэ ар сэ си Іуэхуш! Щэм я гуащІэр зым и дзэпкъщІэлъу щекІуэкІ мы щІыпІэм...

– Уи закъуи?... Хъэуэ. Сэ сыпашІэркъым. Си кхъухъыр иджыри щІэх къэсынукъым... Зэ мыдэ

накIуи шыгъын гуэрхэр зэдгъэгъапэщ. УбэлэбанэIуэщ. Зы башлгъыи уиIэн хуейщ, псом япэр арауэ. УкбацIыхужмэ... УмэжалIэуи кышцIэкIынщ.

– Ар Iуэхукъым. Ныбэ гузэвэгъуэ IуэтэжыгъуафIэщ, – погуфIыкI Жанболэт.

... – Зыш уиIами Iейтэкъым, пэжкъэ? Ар дауэ адыгэ щIалэ шы имыIу? Хъунщ атIэ. Мэ, зы гъуэгукIэ мыр убид, – Джоурджий и гуфIакIэм ахъшэ хъуржын цIыкIу кыдихащ. – Мыбы псори ящэ. Уэ зыкъэхуапэ, шы зэгъэгъуэт... Сэ си хэщIапIэ зэ секIуэлIэжынщ. Зыгуэр къэдгупсысынщ... Пшыхъэщхъэ мо мэджыт гупэм къекIуалIэ...

Джоурджий псори зэпилгытат. Мы щIыпIэхэм кышчыкIуэм, хэт ищIэрэ фэеплгъу сигу ирихын сыхуэзэмэ, къэсщэхунщ, жиIу абы ахъшэ кыздищтам адыгэ лъэпкхэм яхэтыхукIэ хэлэбатэкъым. Уеблэмэ псом я хъэщIэщыбжэри хузэлухат, шхыныгъуэу хузэрамышхэ щыIэтэкъым, ауэ шыхыукIи зы щай Iахтэкъым. Япэ дыдэ ар зи хъэщIа кIахэ лIыжыр Джоурджий и нэгум иджыри щIэтт. ФIыщIэ хуищIу ахъшэ шыхуишиям, лIыжыр кIуэцIрыхуамэ нэхъ кыищтэнт, си жагъуэ щхъэ къэпщIрэ, сэ сыадыгэкъэ, жиIуэрэ. Джоурджий укIытэжат икIи абы иужькIэ а лIыжыи и чэнджэщыр зэи зыщигъэгъупщакъым: «Ди япэкIэ ушымыуэ, си щIалэ, адыгэм хъэщIэ кыыхуэкIуэмэ, мэгуфIэ. Хэгъэрей хуэмышум и хъэщIэ хъэ ирегъэдзакъэ, ауэ абы нэхърэ нэхъ Iеищ уэ кызэпщIэну узыхэтар. ХъэщIэм хъэкъ пылгъым. ХъэщIэр хъэщIэщ. Ар дгъэхъэщIэныр дэ ди хъэкъщ. ЗымыщIэр щIоупщIэ. Иджы къэпщIащи, нэгъуэщI бысыи уиIэну кышцIэкIынщ, тхэм куэдри удигъэхъэщIэ, сэ сызэрыбгъэукIытам хуэдэу умыгъэукIытэIа. Еблагъэ хэт и дежи, абы иIэр уэр нэхъыфIщ жиIэмэ, ар лъэныкъуэ иригъэзмэ, къэгъэзэжи упцIыупст, лIыжъ, жыIи кызэщ!»

Ауэ абы иужькIи Джоурджий Iэджэрэ цыуащ, сакъыну, мыбэлэрыгыжыну и гугъами. Апхуэдэ кышчыхъуат Щэбэтыкъуэ и хъэщIэщми. Бысыи хъэлэлхэу, хамэгухамащхъэу уахэtmэ яфIэмыфIу адыгэхэр кышчищIэм, Джоурджий нэшхуэгущхуэу шытыну мурад ищIат. Абы кыыхэкIыу Щэбэтыкъуэ и деж щиблэгъам уэр-сэрыжъу зэрыцIыхухэри Iэджэм тепсэлгыхъащ, куэдми и гугъу ящIащ. ИтIанэ Джоурджий хуэмышэчыжу къэтэджри блыным фIэлъ афэ джанэмрэ саур къамэ фIыцIэ хъэлэмэтыщэмрэ зэпилгыхъу щидзащ. Уинэр кыпхутемыхыу дахэт къамэр. Къищэхунт ар Джоурджий. КъепхъэкIынуи хъэлэкъым. Абы здегупсысыи, Щэбэтыкъуэ япэ кыищтэнт:

СлIо, уехъуэпса?

– Дэгъуащэщ, – жиIащ Джоурджий. – Фи дыщэкI мыхэр зыщIыр?

– АтIэ, Гъуардэ и къамэкIэ зэджэр мыращ, – жиIэри Щэбэтыкъуэ къамэр блыным кыфIихащ. – Мэ, хъэщIэр зэхъуапсэр хъэщIэм ейщ. Убид. Абы нэхъ тхэмышцIу тхэм дигъэпсэу.

– Мыр, хъэуэ, – и уасэ жиIэну Джоурджий дзыхъ ищIыртэкъым.

– Убид, жысIакъэ! Убид!

Абыи кышчынакъым. Щэбэтыкъуэ афэ джанэри залымыгъэкIэ къритащ. Кыыхуигъэгъунщ ар лIыжыи – Джоурджий афэ джанэр кыыхуемыхъэкIыу дыщэ IэпщэхъукIэ сондэджэр гуэрым ирихъуэжащ. Ауэ Бибей «си фэеплгъ», жиIу кърита дыщэ-дыжынкIэ щIэгъэна бжъакъуэр абы зэрихъуэжын щыIэкъым Бибей ипхъу ГупымыкI къезытыжым фIэкIа.

Апхуэдэу гупсысэри Джоурджий щIегъуэжащ. Сыт щхъэкIэ? Ар мыхъумэ абы иритын иIэкъэ? Бибей и унагъуэ кыкIа Мэт-Джэрий кыыхуигъээнэкъым. Адыгэхэм къащыхэкIыжым къратауэ зым нэхърэ зыр нэхъыфIу абы и пхъуантэхэм Iэджэ дэлъщ, дыгъуасэ мыбы кышчысыжам шыуанэзэтелгымрэ щIакIуэ фIыцIэ дэгъуэрэ ишэжащ. Сыту ищIыжынт? Хъэуэ, пэжщ а сщIэр. Адыгэхэр апхуэдизу щIэпсэ хъэлэлъыр, щIэгъуапэр фIы тцIэмэ, фIы дыхуэзэжын, жаIэри аращ. Былымыр, мылгъур кызыхэкIам хыхъэжмэ, насыпщ. Тегушхуащ Джоурджий.

Псом япэрауэ, ешами, абы хъан-сэрайм игъэзэжащ. Саугъэтышхуэ иримытами, Джоурджий дыгъуасэ япэу зыхуэза сэрдэр нэ лъэныкъуэр кыихъэхуат. Дегъынкъэ, абыкIэ кышцIэддзэнщ, – жиIащ абы игукIэ, кърэргъулхэм закъригъэцIыхужу пщIантIэм шыдыхам.

Сэрдэрыр и пIэ истэкъым. ЩыщIэупщIэм, кыжраIащ: хъаныр пщэдей тырку султIаным и деж кIуэну йожъэ, абы и Iуэху зэрехуэ.

Джоурджий гуфIащ. Абы хэту Мэт-Джэрий деж щIэсу ныщIыхъа тутнакъым я нэхъыщхъэм джунуз тхакIуэр кыицIыхужри кыибгъэдыхъащ. Абы и нэм щIыIуху телът. Джоурджий игъэщIэгъуащ: мы Мэт-Джэрий и лъахэм хуэдэу зи нэм сэкъат иIэ, хэт щIыIуху телъу, хэт лэбод трищIауэ, хэти нашэ дыдэу, абы зыщIыпIи щилгъэгъуатэкъым. Сыт ар кызыхэкIар? А-а, я щхъэ зэрыхъ, ди Iуэху тхузэфIагъэкIмэ....

Жанболэт гузавэр кыкІэщІэзэрыхат. Сыт щІауэ пэплээрэ ар Джоурджий? Зэми щІалэр тегушхуэрт псори кыгъанэу ежьэжыну, Іэщэ-фашэ зригъэгъуэту итІанэ лыщІэжакІуэ Мэт-Джэрий и деж игъээзжыну. Щхъэхуитыныгъэ абы игъуэтыжар Тхъэшхуэм кыщІритар илгъ эгъээзкІуэжыну, ГупымыкІ гъэрыпІэм къришыжыну аращ. Сыт атІэ Жанболэт зыщІІіэжээр, хъункъэ абы Джоурджий кыыхуищІар? ЩІалэр кыгъричырт шыІэ хэмылгыжу, зыгуэрым хуэпабгъэу. Ар ежьэжаш. ДэкІыну дэкІа иужькІэ къэзужылыж нэхърэ... КъоувыІэж. Темболэт и адэ Щауей и псалъэхэр: «АдыгэлІ и гъусэ кыгъанэркъым», и гум ихуркъым. Къегъээзж. Пэплээнщ, ежьэнщ ар Джоурджий. Нобэми пщэдейми сыт я зэхуаку. Жанболэт щыщхъэхуиткІэ гувэ-щІэхми Мэт-Джэрий кърищІар хуигъэгъункъым. Хъэм гъунэ тенэж Жанболэт хъункъым. ИтІани гузэвэгъуэм къригъэбжырт, щІалэм шыІэр фІигъэкІуэдыну.

Адакъэ япэу маІуэ. Джоурджий къакІуэркъым. Бээрэм и гъунэгъу мэжджытыж щІыкІур Жанболэт ехъумэ. Ізуэлыауэ кыздилукІымкІэ щІалэр мэдаІуэ, зэми уафэм дэплъейурэ вагъуэ лыдхэр зэхегъэкІ – мор нэхъ цІуш, мор нэхъ фагъуэщ. «БлэкІарэ?» – мэгупсысэ Жанболэт и щхъэр тригъэужу. А псалъэм щІалэр игъэдыхъэшхаш. Сыту зэман дахэт ар. Абы щыгъуэ Аслъэнбэчи псэууэ, гъатхэу, дунейр щІэращІэу Жанболэтрэ Аслъэнбэчрэ Щэбэтыкъуэхэ я деж дыхъат, ЛыкІэщІ, Щэбэтыкъуэ и къуэ нэхъыжыр щакІуэ здашэну. ЛыкІэщІ дэстэкъыми, абы и унэгъуашэр къапэжыат. Абы хэту махуэ псом гъуэрыгъуапщІуэ, арыхъ джэгъуэрэ къэмэжэлІэкъуа ЛыкІэщІ и щІалэ цІыкІур кыдэлъэдэжаш. Ар унэмкІэ щхъэхуэ щІэлъэдэ, ауэ псынщІэу къегъээзж, щІалэхэм къащыукІытэми хуэмышъчыжу, и анэм къохъуацэ:

– Нанэ щІэскъым. СомэжалІэ, накІуи сыгъашхэ.

– Мыр сыт, на, блэкІарэ ушхэнумэ! – игъэщІэгъуат фызым.

– Ахей блэкІрэ, – жиІаш щІалэ цІыкІум. – Плъэгъуакъэ, иджыпстуупщІэ Беслъэн блэкІати! Плъэгъуакъэ? Иы?

А сабий макъыр Жанболэт и тхъэкІумэм иджыри ит хуэдэт. БлэкІарэ? Ахей блэкІрэ. Беслъэни, Аслъэнбэчи, зэманри, Мэт-Джэрий, псори блокІ. ГъащІэр блокІ, Жанболэт мыбдеж щытурэ.

Нэхуш кІыфІ хъуаш. Хъэбанэ макъым нэхъ залэт. ЦІыхухэр уэрамхэм кыдыхъэу щІадзагъэнщ. Аращ, мес мобыкІэ зы пхоущыкІ. Гу кІыргъ Ізуэлыауэ къоІу. Бээрэм къакІуэу кыщІэкІынщ. ЩІегъуэжа атІэ Джоурджий? Хъэмэрэ Жанболэт и зэранкІэ Іуэху пщхъэмыпэ хэхуа? А гупсысэм щІалэр игъэшынащ. Дэнэ укІуэн? Хэт уеупщІын? Кхъухъ тедзапІэм...

БээрэмкІэ къакІуэ цІыхур нэхъ уэр хъуат. Жанболэт и баштгыкыыр и щхъэм нэхъ кыфІикъуаш. Бэлэрыгъ мэхутыкъуэ, сакъын хуейщ, жиІэри. Ар ежьэну кыгътехъпат, кІуэр-кІуэру къажэ Джоурджий кыщилъэгъуам.

– Оу, Жанболэт, лей уэсхаш, кысхуэгъэгъу. НакІуэт мэуэ, Іуэху щыІэщ, – жиІаш абы, щІалэр иришажъэри.

– Сыгузэвэжат, мыр зыгуэрым си зэранкІэ хэпкІаш жыІэри, – зиумысыжаш Жанболэт.

– Хъэуэ, сыхэпкІакъым. Псори тхъэм узэре- лъэлунщ. Псори тэрэу зэфІэкІынуш. КъедаІуэ. Нобэ, пщыхъэщхъэ Мэт-Джэрий йожъэ. Тыркум макІуэ. Мыращ зэрыщытыр. ГупымыкІ и унэлут фызым сыхуэзаш. Абырэ тутнакъым я нэхъыщхъэмрэ. ДызэгурыІуаш, уасэмкІи псомкІи. Пщэдей занщІэу хъунукъым. ІэпсынщІэ-лъэпсынщІэуэщ. ПщэдеймышкІэ ГупымыкІ и унэлут фызыр Мэт-Джэрий и фыз нэхъыщІэ дыдэм и деж, Заирэ жиІаш, макІуэ. МакІуэри, желэ: адыгэ хъыджэбзым сыделэ сэ, сэ адреи цІыхубзхэм сахуэдэкъэ, насып сыхуейкъэ, хъаным кыгъээзжмэ, сыдэкІуэнуш, си насыпым щхъэ сельэпэуэжрэ, адреи-мыдрей, желэри. А Заирэм езым ГупымыкІ и унэлутым тІэурэ-щэрэ къриІуэкІат ГупымыкІ щхъухъкІэ иукІыну. АтІэ абы щхъухъ кыІех. МыдэкІэ ГупымыкІ муслъымэнкъым, деуркІэ щІалэхъэну тэхуэркъыым деур. Ефэнды сытым я Іуэхур, ахэр абы хэмышъэныр тутнакъым я нэхъыщхъэм къещтэ. Абы зыри иригъэкІуэлІэнукъым. ГупымыкІ лІам хуэдэу кыдишын и гугъат, ауэ дыщІегъуэжаш. Пэрэнджэ ящыгъыу хъан-сэрейм цІыхубз мащІэ щызекІуэрэ? Хъэдэ хуэдэу пыпхэ ящІынщи... хуеймэ щІретІэ, хуеймэ губгъуэжыым ирыредзэж. Ар езым я Іуэхужщ. ГупымыкІ пэрэнджэ щыгъыу, пщэдеймышкІэ мыхъуу къэбыщкІэж, хъарзынэу мэрэм махуэщ, абы зы дин махуэшхуэ гуэри хуагъээзаш, хъан-сэрейм и унэлут фызым кыдешри я деж ешэ. Уарэзы? – жиІаш Джоурджий гуфІэу.

– Сарэзыт, ауэ...

– «Ауэ» лъэпкъ хэлъкъым. ДызэрызэгурыІуар щестынур ГупымыкІрэ уэрэ фи гъуэгъу фытехъэжмэщ. Иджыпсту сэкылэт ястри, гуфІэжхэу сакъыбгъэдэкІыжаш. Мыбы псори ящэ,

псори псэуну хуейш. Мэт-Джэрий кьэкIуэжмэ, адыгэ хьыджэбзым Жанболэт зэрашар кызыерищIуэ зиукIыжаш, жраIэри... Абы щхьэкIэ ГупымыкI Мэт-Джэрий кыигъэгугъауэ шыташ. Ар ГупымыкI и унэIут фызым и тхьэкIумитIкIэ зэхихаш. КъызыерищIэкIымкIэ, абыи фи адыгэлъ щIэтщ – и анэр шэрджэс цIыхубщ. Абы дыкыигъэпцIэнукуым. Шэрджэсхэр Iуэхум тогушхуэ, Iуэху ящIэф!.. ДэнщыIэ-тIэ, шы кьэпщэхуакъыми?

– Мыбы шыкIэ сыт шысщIэн? Псым дызэпрыкIыжрэ ди щIы кIапэ дьтехьэжмэ...

– Ари пэжщ, ари пэжщ. Хьунщ атIэ, накIуэ си деж. Иныжъ жей тщIынщ, – гуфIэрт Джоурджий. Абы зэримыгугъауэ Iуэхур пудыжъу зэфIигъэкIат: зы дыщэ Iэлын, тхьэгъу цIыкIуитI, зы лэрыпс Iэпщэхъу Щэбэтыкъуэ и афэ джанэр зэрихуэжар. ЯужьреитIыр иджыри Джоурджий и жыпым илщ. ИужькIэ, Iуэхур зэфIэкIмэ. Ауэ а Iэпщэхъум тутнакъэщым и нэхьыщхьэр и нэ узыншэ закъуэмкIэ шыIуплъам! Абы щхьэкIэ Бахъчисэрай пхуигъэсэижныным хуэдизт.

Джоурджий жиIа псори пэж хьуат. Ауэ абы и гъэщIэгъуэныпIэм зы кыыхэхуэжаш адыгэхэм щхьэкIэ. Лъагъуныгъэ жыхуаIэр абы и лъэпкъым имыщIэмэ хэт ищIэрэт? Абы щхьэкIэ лIы нэфIэгугIэшхуэр кыттричу ежъэрт Жанболэтрэ ГупымыкIрэ зэрызэхуэзэжыным, апхуэдиз хьэзабым, апхуэдиз зэманым иужькIэ. Ар зыкIэ хэлэтыклауэ, ину, дахэу Джоурджий и нэгум кышщIигъэхьэрти! IэплIэ зэрашэкIыу, ба зэхуашIу!

Дэнэт? ГупымыкI унэм щIэсу, Жанболэтрэ Джоурджийрэ щIыхьат. Хьыджэбзыр кьэтэджаш. Абы кьэкIуэн хуэдэу зищIат, ауэ Жанболэт кыIуплъэри и напIэхэр иридзыхаш. Жанболэт Iэдэбу ГупымыкI бгъэдыхьэри и Iэр иубыдаш:

– Дауэ ущыт, ГупымыкI?

– Тхьэм уигъэузыншэ, уэ сыт ухуэдэ?

Араш. Джоурджий тIэкIу и жагъуэ хьужам ещхьт. ЩIалэмрэ хьыджэбзымрэ кхьухъ тедзапIэм щишэми ар псэлъэмакъыншэт, зыгуэрхэр хузэмыгъапщэу, хузэмыгъэзахуэу хэплъэрт. Джоурджий н нэгум кышщIыхьэжат адыгэ лIыжхьэр, кьуажэ гуэр. Абы гуIэгъуэ ин кьалъысат – Мэт-Джэрий и сэмэнхэр адыгэ щIыналъэ кышпрахужым зы щIалэ ахьырзэман (Жанболэт хуэдэу кышщIэкIынт ари, – жиIаш Джоурджий игукIэ) яукIат. Псори нэщхьейуэ, зэхэту зылI щэху дьдэу кьэпсэлъаш: «ЩIалэм и адэр кьокIуэ». Джоурджий плъэри лIыжыищ зэбгъурыту хьэдэм кыбгъэдыхьэрт. Ахэр апхуэдизкIэ Iэдэбт, апхуэдизкIэ зэпIэзэрытти, Джоурджий сыт имыщIамэ, кыыхуэцIыхуакъым а лIыжыищым языхэзу щIалэ яукIар зи кьуэр. Ар нобэми Джоурджий кыыхуэщIакъым. ЩIэупщIэну фIэемыкIу хьуаш, езым езыр-езыру кыыхуэцIыхуакъым. Абы и гугъу Щэбэтыкъуэ шыхуищIыжам лIыжыым жиIат: «Укызыэрынэжыным утетын хуейш. Зы лIэ щхьэкIэ зым зилIэжыфынукъым. Бзылхугъэр гъыми, бжэми мэхъу, ауэ цIыхухьхэр... Ар емыкIуш, пщIэрэ, емыкIу. ЛIыжыыр щIэлIыжыыр, лIыжъ щIэхъуар емыкIу имыщIэну, адрейхэми яримыгъэлэжыну араш. Ар гъыуэ, бжэуэ тIысыжамэ, цIыхум сыт жалэнт? Дыхуейкъым зауи-бани, ди щIалэхэр пхьуантэ дэсу зедвгъэхьэ... ИтIанэ хэкур-щэ? ГъашцIэр-щэ? Хьэуэ. Ар адыгэ лIыжъ и напэм кьемызэгъщ, и кьуэм и гъашцIэр ихьумэурэ и лIахэм я кхьашхьэр бийм кьаригъэтIэщIыжыныр, ар джэгупIэ яригъэщIыныр. Уи Iэр ебдзыхрэ уувьжмэ, ухаутэнуш. Араш а лIыжыыр гу быдэ зыщIыр. Абы игу быдагъым мыдрей цIыхухэр зэщIегъэбыдэ. Ар кьэдзыхэмэ, псоми я пкъыр щIэлIэнуш, зэбгрыунуш. ГуфIэгъуи гузэвэгъуи зытебгъакIуэ хьунукъым. Укызыэрынэжыну шытын хуейш».

ГуфIэгъуигузэвэгъуизтрагъакIуэркъым адыгэхэм я лIыжхэми я щIалэгъуали, – жиIаш Джоурджий игукIэ, Жанболэтрэ ГупымыкIрэ якIэлъыплъурэ. ИкIи а тIум Джоурджий кхьуафэжъей кьахуиубыду иригъэтIысхьэжыхункIэ зэрызамыщIынуи защIакъым, жамыIэни жаIакъым. «Кызыэрынэжыным хуэдэу шытхэщ», – гуфIэрт Джоурджий. Пэжщ, ГупымыкI кхьуафэжъейм итIысхьэн ипэ Джоурджий кыбгъэдыхьэри, и нэпсхэр кызыэпижыхьауэ, лIы пшэрышхуэ зэщIэмытIэсым ба кыыхуищIаш. Гуапэу, мыплэщIэу, щхьэцпэщтагъ лъэпкъ хэмылъу. Джоурджий илгъэгъуа псом иужькIэ ар гъэщIэгъуэн шыхуаш. Абы игу кьэкIыжат зы гъэ зызэман ГупымыкI и Iэм ба хуищIыну зэримурад, ар абы кызыэремышьулIар, ГупымыкI и Iэр абы зэрылэщIичыжыгъар. Арат: «шэрджэс хьыджэбзхэм ба яцIыхуркъым, ахэр Iэлщ, мэз бжэнхэм хуэдэу. Ди пщашэхэм я хьэл дахэм ахэр иджыри пэлэщIэщ», – жиIэу щIитхар. Щыуат Джоурджий. ГупымыкI и ба хуэщIыкIэр! Хуэлэзэу, укыису, укыилыгъуэу. Эй, апхуэдэ пщашэм и зы ба щхьэкIэ сагъыз гъэвам ухэпкIэ хьуни. ЗэхуээкIыжын хуейш си тхыгъэр, – и фIэщу и щхьэ хуэпсэлъэжырт Джоурджий.

– Абы нэхъ гугъуехъ тхьэм кыуимыткIэ, – жиIаш ГупымыкI, лIым и нэгум щIэплъэри.

– Сыт гугъуехъ, сыт гугъуехъ! Хьэуэ, ГупымыкI, – псалъэрт Джоурджий, иджыри зэ апхуэдэ Iуэху

кыпэщылъамэ, кызырызэтемувылэным егупсысурэ.

Жанболэти Джоурджий и Iэр иубыдыжаш:

– Кыхыыр кIэщIмэ, сщыгъупщэнкыым.

– ИIэ атIэ, гъуэгу махуэ, – жиIаш Джоурджий, и IэшхуитIыр зэригъэубыдыжри. – Фэхъус схуефхыж Щэбэтыкъуэ сымэ.

Джоурджий щыукIытэу зашыIами, Жанболэтрэ ГупымыкIрэ адрыщI псы Iуфэр ягъуэту, я закъуэ къэна иужькIэ къуалэбзум хуэдэу зэубзэрабзэу щIадзат. Абы я гуфIэгъуэр уафэм хуэдизт, удзхэр цыпхыдзэу щIым кызырэжар, къэрабэхэр кызырыгъагъэр, дзэл дэгур къаз шырыфэу кызыэрытIэпIыр, дэжьейхэм хъэмбылу кызыэрыпылэлэр а тIум нобэ къащIам ещхьт.

Тенджыз Iуфэ дыдэм Iус жылэ цIыкIум Жанболэт шырэ щIакIуэрэ кыщищэхуаш. Махуэм иджыри фIыуэ иIэт, уи гъуэгу хэбгъэщI хъуну. Жанболэт ГупымыкI игъэкIэсри ПсыжькIэ дриIуэнтIеящ, хъыджэбз кIэс кызохь, жиIэурэ ГупымыкI кыхуеплэкIыу. Махуэ ныкъуэ гъуэгу кызыэранэкIауэ Жанболэт и тхэкIумэм кыIуаш адыгэ уэрэдыжъ жалэу:

...Ай-ра, сымышэшэн щхьэкIэ, рауейей,

О-о уэр сэрмахуэ, уей дуней, хэкур
собгынэ.

Ай-ра, пщыр сымыукIыуэрэ, рэуэией,

О-о уэр сэрмахуэ, а махуэм пщыукI
кысфIаш...

– Зэхэпхрэ, ГупымыкI, – жиIаш Жанболэт.

– Зэхызох... Азэпщ и къуэ Гъудэберд...

– Араш. Ди хэку дыкыхьэжаш иджы. Хъэм дашхми, ди хьэщ дызышхыжынур. Iэшэлъашэм адыгэ къуажэ шыс кыщIэкIынщ...

– Жанболэт, ди гъуэгу хэдгъэгъэщI, – жиIаш ГупымыкI, щIалэм и гугъар кыгурыIуауэ.

ЩIэхыу уэрэд жызыIэри къалгъэгъуаш. Ар вакIуэ дэкIауэ зэдзейуэ вэ лIыхэрт. Вэрывийм пхьэIэщэр щIашырт, пхьэIэщэжыым уэрэд иридзам вауэхэр ежурт.

– Мавэхэр, гъатхэщ. Лэжьэнухэт цIыхур, къалэжыыр зышхыжынур тхьэм ещIэ. Е Мэт-Джэрий шылъабжэкIэ ихьын!

– Жанболэт, кхьыIэ, сынолгъэIу, Мэт-Джэрий жыпIэу а цIэр зэхызомыгъэх... Еплъыт, еплъыт модэ. Мыхэр ехъжауэ мавэ, вакIуэ бэракъи ягъэуаш, – жиIаш ГупымыкI зыхуэмышыIэу гуфIэу.

– НытIэ вакIуэ щыхьукIэ, ныпи яIэнщ. Абы сигу кыгъэкIыжыр пщIэрэ? СыщIалэжь цIыкIуу, Щэбэтыкъуэ сымэ вакIуэ иту сашат. Арати, вакIуэ шхын къомыхъауэ, жиIэщ Щэбэтыкъуэу плъагъуми, сызэщIиубыдэри куэтэншэрхьым срипхаш. Сыкъэгубжъауэ, зышхыхьыжу. АрщхьэкIэ дэнэ сыкъыщаутIыпщыжынт, ди анэм и деж яIуэхуу, вакIуэ мэжаджэшхуэ, вакIуэшхын, махъсымэ, мэл укIа къримыгъашэу саутIыпщакъым. БлэкIри кыблэкIыжри кысщыдыхьэшхыу. Щэбэтыкъуэ зэрыгушыIэр сэ сщIэрэт. СыкъыщыкIэритIэтыкIыжым и Iэм седзэкъэну зездзар дыхьэшхри жиIат: ХьитIым яку кыдэкIа, атIэ уэ хабзэр умыщIэмэ, сэ уэзмыгъашIэмэ, дауэ дыхъуну? Ар хабзэщ. Абы и Iэр жьыбгъэм ипхьэхауэ, жыгей пхьафэжыым седзакъэ пэт си Iупэхэр къитхъунщIам ещхьт...

– Тхьэ, сэ Щэбэтыкъуэ нэхьыбэу си гум кызырыкIыр бжьэм яхэтымэ. Фо хьэкIуэшхуэхэр кыдихрэ кыдиту. Абы бжьэ кыщицIэгъэпщIкIэ, абы и уэрэд цIыкIур: «ТIыбжъэу, тIыбжъэу... тIыбжъэу – кIуэ, екIуэ, есэ, есэжа... Джэмыдэжь, лIэужьыфI, тхьэм и нэфIыр зыщыхуэн... Къэгъээж, тIыбжъэу-кIуэ!»

– Лыжь угъурлыщ. Дауэ щытхэу пIэрэ?

ГупымыкIрэ Жанболэтрэ гъэрыпIэм кызыерикIыжар гуфIэгъуэшхуэу яIэтат. Иналыкъуэ хъэблэ хъэщIэу щыпэкIур тIэкIу нэхъ щытеум Темболэти щыту Жанболэт и анэ Дыгъэнэху и пIэхъагъ кыщIихыжри и щIалэ апхуэдизу зыхуэгүзэвауэ иджы зыхуэгүфIэжам и кIэрахъуэр иритыжаш.

– Мыр, тIасэ, а е махуэм губгъуэм щыпкIэрыхуауэ НэфIо кысхуихыжат! Уи фэ есплэу... – фызыжбым игу кызыэфIэнащ.

– Щхъэ угърэ атIэ? Умыгъ, си мэхъан дыщэ! Мыр ди деж хъэщIэу щыпэкIуам тыгъэу кысхуашIам и уаси! Си кIэрахъуэжъ! Дызэрыгъуэтыжаш!

Жанболэт здэгүфIэм, Темболэт нэщхъей зэрыхуар ильэгъуакъым. ЩIалэ цIынэм псоми къаужэгъуауэ, зыми къафIэмыIуэхуу, зыри кыхуэмеижу кыфIэщIыжаш. И анэм хуэдэу ильагъу фызыжбым абы кыщибзыщIаш Жанболэт и кIэрахъуэр зэрымыкIуэдар, ар абы щигъэпщкIуаш. ГупымыкIрэ Жанболэтрэ къэтыхукIэ Темболэт Къанлы куэдрэ Iууат икIи Жанболэт гъэрыпIэм кымыкIыжыну зи фIэщ хъуа Къанлы щIалэ цIынэр хуигъэлущырт нэгъуэщI мыхъуми и адэр зыукIа лъэпкъым я лъэпхуэмбыщIэкIэ иль ищIэжыну.

Ауэ Къанлы зэрымыгүгъэххуэу Iуэхур къекIэрэхъуэкIаш. Жанболэт сымэ гъуэгу тетт абы и хъыбар Къанлы кыщыIэрыхъам. Абы Темболэт зэщIигъэплъэфатэкъым абы щыгъуэ пежъэ ящIыну, Езы Къанлы япэтIысат. Ауэ Жанболэтрэ ГупымыкIрэ аузым кызыэрыдыхъэжу зы дакыкъэ хуэдизкIэ цIыхуншэ хъуакъым, укъамыщIэу екун хуэдэу.

Иджы Темболэт хамэгухамашхъэ дыдэу зибжыжат. КIэрахъуэр апхуэдэу зэрилъагъу лъандэрэ ар гурыщхъуэм хэкIыртэкъым. А псом ГупымыкI щхъэкIэ зэрыгупсысэри хэтщ. ГупымыкI, Темболэт и лъагъуныгъэр, Исмэхьил зригъашэу Бахъчисэрай тхъэмахуэ зэхуаку псо щIыдэтар! Лыхъуэу, имыгъуэту хъан-сэрай пщIантIэм дамыгъэхъэу! ИужькIэ щIэупщIэ щыхъухэм Iуэху къащIри, ерагъыу я щхъэр къыдахыжыфа къудейт Бахъчисэрай.

Жанболэт и кIэрахъуэр и анэм иритыжри махуитI нэхъ дэмыклауэ, пхъэ къутапIэм хэт Темболэт Жанболэт бгъэдыхъаш:

– Темболэт, ди анэм схужелэ: сэ физ къэсшэнущ. ЗыхуэмышыIэ пщтырафэ кысхужремыIэ, адэкIэ ди щхъэ иль зыри щыгъуазэкъым. ЗэрыпщIэщи, ГупымыкI Щэбэтыкъуэхэ я деж щыIэщ кызыэрыкIуэжрэ. Абы и Iуэхур Щэбэтыкъуэ зэрихъэнущ. Ди адэ къуэш, ди благъэ щIэупщIапхъэр ди анэм ищIэнт. ИтIанэ, и жагъуэ мыхъунумэ, схуелъэу ехъэлIэ-къехъэлIэ, кIыхъIыхъ кыхъэмыкIыу ди деж къатшэ хъунрэ мыхъунрэ.

Темболэт и нэхэр щыункIыфIыкIаш. Абы иIыгъ джыдэр зэрылъэкIэ пхъэ къутапIэм хиупщIаш, тIэкIущ къэнар и къамэм екхъуэным ЗишыIаш, зиIыгъаш. «Схуэхъыжыркъым. (Сыт сщIэнур? Аращ гупсысапIэу силэр – ГупымыкI! ЗылъэмыкI и IэфракIэхэр еубыдыжри мзубзэ... Сытегушхуэн? Хъэуэ. Сыту сынасыпыншэ!» – Темболэт чэфым хуэдэу нещIэ-къешIэу, пэж дыдэу и IэфракIитыр иубыдыжауэ, пхъэ къутапIэм кыхэкIаш, Жанболэт и анэм деж ар щIохъэ. Анэр арэзыт, лъэтэнум хуэдэу гуфIаш. Iуэхур хъунумэ куэдрэ. Жанболэт и адэ къуэшхэр кызыэхуэсри унафэ ящIаш, ГупымыкI щIэупщIэнхуэ. Лъэпкъым нэхъыжыгъуэр зей Джырандыкъуэ фIэкъабылтэкъым Жанболэт и фызышэм епIэщIэкIэхуэ.

– ЕмыкIукъэ, зи унагъуэр бэгъуэжын, адыгэ хабзэр дывмыгъэкъутэ. Пщашэ цIыкIур зеиншэми, уардэжъ унагъуэ ирапIыкIаш, нэмысыншагъэ кIэлъызетхъэмэ, и жагъуэ хъунщ. Ар Щэбэтыкъуэ и къан хъыджэбзщ, лIыжъми сыт кытхужилэн? ДыщIэвгъэупщIэ, и нэчыхъ едывгъэгъэтхи зы илъэс...

– А Дотэ, – жиIаш Жанболэт и анэ Дыгъэнэху (ар и пщыкъуэ нэхъыжбым ДотэкIэт зэреджэр), – кхъыIэ, псэ зиIэм уахъты иIэщ, пщэдей ди щхъэ ильыр тщIэркъым, кхъыIэ... Мыбдеж къалэтащ, сэри зыри жызмыIуэрэ сыхэдэлухъаш. Ди тхъэ, сэ сыхъэзыркIэ. Пщашэ зи щыпэдэрэ фызыжъ мыдэжыфрэ, жывэзмыгъэлэн. ЩIалэм мурад ищIмэ, сигу ильурэ мэрэмэжьейр мэрэмэжьейуэ, махъсымэр махъсымэу... Ауэ зым зыр кытехъуэрэ... – фызыжъ гумащIэм и нэпсхэр кызыэпижыхъат.

– А зиунагъуэрэ, мэрэмэжьейр ара Iуэхур здэщылэр? Хабзэр... КъимыдэкIэ иджыпсту гъатхэхъ. Гъатхэ тхъэмахуэ щIымахуэ Iусщ.

– Къэбублэр хабзэщ, жиIаш пасэрейм. Тхъэ гуIэ, си щхъэкIэ абы сэ зыри хэзмылъагъуэ. Уасэу щIэттын диIэщ, хъыджэбз цIыкIури дыщэм хуэдэщ. Гъэсащ, псыхъаш зэрыжаIэу. Хэт ГупымыкI зымыщIыхур? И нэчыхъ тхауэ илъэс дэдгъэсыжкIэ сыт къэтхыр? Ар хъунт и ныбжь нэмысамэ, унэ и пIалъэ имыщIэмэ... А илъэсым ягъэлущынщ, яущинщ, жыпIэнт. Мыбы, тхъэ гуIэ, унагъуэ Iуэху мыхъуу къэрал унафэ бгъэдэлъхы, укыигъэукIыгэмэ! – жиIаш Джырандыкъуэ и шынэхъыщIэ хъэгъуэлIыгъуэ,

хьэкъувькьу тlэкlухэр фlыуэ зылъагъу лlы тхъуэплъышхуэм. Жанболэт и щэхур, хуэгушхуэри, абы псом япэ ирихьэллат, арат щlытригъэчыныхъри.

– Хъунщ атlэ, – пыгуфlыкlащ Джырандыкьуэ, – сэра фи гугъэрэ нысашэ зи жагъуэр. Дгъэкlуэнщ, дыкlуэнщ Щэбэтыкьуэ и деж, делъэлунщ табу щхьэщэщкlэ, депллынщ жэуапу кьыдитым. Хэт нэхърэ хэс! Иlэ. Маржэ!

А пщыхьэщхьэм Щэбэтыкьуэ тlэкlуи ешауэ, тlэкlуи зигъэгукъыдэмыжу нэхъ жьыуэ гъуэлъыжауэ Джырандыкьуэ сымэ абы и пщlантlэм дыхьаш. И адэм и щхьэ зэрижагъуэр зэхахуэ кьэкlуа фlэшlри абы кьапежъа Нэфlо жилат:

– Фыкьеблагъэхэ, дауэ фыщытхэ... Ди адэр мыбыкlэ щlэлъщ, – унэшхуэмкlэ и lэр ищlри.

Арщхьэкlэ Джырандыкьуэ хьэщlэщымкlэ иукъуэдиящ. Нэфlо жилар зэхамыха фlэшlу аргуэру кьытригъэзащ,

– Къызгурыlуащ, тlо, – кьызэпсэлъэкlщ лlыжъри хьэщlэщ зи бжэр игъэуэщlыкlам щlыхьаш.

Иджы Нэфlоуи кьыгурыlуат Джырандыкьуэ сымэ сымаджэ lуэху зэрызэрамышхуэр, щlэупщlакlуэ кьызэрымыкlуар. Щlалэм гурыщхьуэ ищlащ. Ар и адэм бгъэдэмышхьэ щlыкlэ, Гупымыкl сымэ зыщlэс пэшымкlэ щlыхьаш.

– Зыкъэумысыт, си бжыыр зыдыгъуа! – жилат Нэфlо Гупымыкl бгъэдыхьэри.

– Сыт? Сыт? – хьыджэбз Нэфlо щыщlыхьэм кьэтэджар, плъыжъ кьэхуащ.

– Сыт? Аргуэру зыгуэрхэр кьигупсысащ, – мэдыхьэшх Гупымыкl и гъусэу кьызэфlэува физ лъэщыджэшхуэ Жанlэфl – Щэбэтыкьуэ и нысэ нэхъыщlэр.

– Имышlэ зэрызищl... Псэлъыхьу кьытхуэбгъакlуэу... Сабырщlэгъей!

Гупымыкl нэхъри плъыжъ кьэхурт. Абырэ Жанболэтрэ гъэрыплэм кьыщикlыжа япэ махуэм губгъуэм жэщ кьашытехуат, зыгуэр и хьэщlэщ еблэгъэну мыкlуэжыфхэу, яшри езыхэри ешаелlауэ. Щхьэхуитыныгъэм и гуфlэгъуэшхуэм, я псыхьуэ зэрыхуэплэщlэм ахэр бысым хуэмей цlыхухэм ящыщ ищlат. Абы щегупсысыну я акъыл щынэсам, мазэгъуэнэху дахэу дунейр бзыгъэми, lэгъуэблагъэу жылагъуэ гуэр щылэтэкъым. lэджэрэ псэлъа, lэджем я щхьэфэ илэба иужькlэ, Гупымыкl зэрыхушхьэщlым гу лъитэри Жанболэт и щlакlуэр иубгъуащ, хьурейуэ кьригъэтlыльэкlыну аркъэн илэтэкъыми, Гупымыкl ириубыдэу гъуэ кьитхьыхьщ кьэмышыкlэмкlи, хьыджэбзым гъуэлъу зигъэпсэхуну жриlэри езыр lукlащ. Гупымыкl шынащ, и закъуэ губгъуэ нэшlым. Ар игъащlэм щlыбым нэху кьыщекlатэкъым.

Гупымыкl ищlэрт Жанболэт жыжъэ зэрымыкlуар, укlытэрт еджэну, итlани хуэшэчакъым: Апхуэдиз хьэзаб ятелъар, а псор щlашэчар... Гупымыкl жилат:

– Жанболэт!

Абы кьежъэ хуэдэ, щlалэм зигъэгувакъым.

– Сыт?

– Къакlуэт мыдэ... Къэгъуэлъ, мы щlакlуэм дытехуэнущ... Апхуэдэу зэрыжыслэр умыгъэщlагъуэ. Лыр зыс мафlэм пхьэдзасэр кьелыркъым, – и псэлъафэт си анэ мыгъуэм.

Жанболэт зыри жимылэу и сэшхуэр кьрихщ, я зэхуаку дилъхьэри бгъукlэ зригъэщlащ. Ар Гупымыкl и жагъуэ хьуат, кьыщылъэту губгъуэм ихьэжын хуэдизу.

Тэлай дэкlауэ Жанболэт кьэпсэлъащ:

– Ужейрэ?

– Хьэуэ.

– Сыт узэгупсысыр?

– Уэ сытым уегупсыср?

– Уэрэ сэрэ ди гъащlэм. Гупымыкl, дапщэщ?

– Дынэсыжрэ... Ох, Жанболэт...

Гупымыкl и гупэр щlалэм кьыхуигъэзащ. Абы я lубахьэр зэрыщlэрт. Зыри жалэртэкъым. Иужькlэ шыр щхьэусыгъуэ ищlри Жанболэт кьэтэджыжащ.

– Дынэсыжрэ зы махуэ тlошl хуэдэ дэкlмэ... Сэ Щэбэтыкьуэ и деж сыщылэнущ. Кьысщlэгъэупщlэ.

– Занщlэу дызэрышэнщ, аракъэ? – гуфlащ Жанболэт.

Иджы мис... Гупымыкl и псэлъыхьухэр кьэкlуащ. Абы Жанболэт кьызэрагъээжрэ илъэгъуакъым. Щlэпхьаджэ гуэр кьылъыкьуэкlа хуэдэ хьыджэбзыр укlытэрт, и наплэр кьимылэту.

Нэфlо щыщlэжыжым, Гупымыкl и гум кьишхыдыкlауэ, Жанlэфl жилат:

– Фо, якlэщlэдэлухьы унафэр кьыджелэж, кхьылэ. Хъункъэ? И, зо!

– Ерэхьурэ хьунрэ шы́лэу фи ней кьысшыхуэ!

Щэбэтыкьуэ и хьэщлэхэр зыпигъэплъакъым. Зигъэлыхышыхьми ар хьэщлэхым кӀуаш. Фэхьус-сэлам зэлэпахыу йуэхур зыӀутыр кьыщищлэм, абы и щлалэ нэхьыщлэм жриӀаш:

– КӀуэ, шыгъупӀастэ кьегъащтэ. Адыгэ хабзэм кьезэгъыркъым япэу псэлъыхьу кьэкӀуам лэнэ кьыхуащтэу, ауэ... Дедзэкъэнщ, Джырандыкьуэ. Къуэщ зилэм къуэпс илэш, тхьэуэ дыкьэзыгъэщлэм махуэ ищл. ФӀыр фӀыщ, ухуеймэ дэдзей, ухуеймэ кьедзых.

Джырандыкьуэ зэрамыгъэщлэхьуам шыгуфӀыкӀыу тэдж хуэдэу ищлӀаш.

– АтӀэ иджы, – желэ абы и пащлэхэр иӀуантӀэурэ, – тхьэуэ дыкьэзыгъэщлэ, Щэбэтыкьуэ, мыпхуэдэ нэхьыжъ губзыгъэ, нэхьыжъыфӀ диӀэу ди лъэпкъыр мыкӀуэдын...

– Жомылэ ахэр, жомылэ! Лъэпкъыр губзыгъэмэ, нэхьыжъхэри фӀыщ. Хабзэр дахэмэ, хабзэр екӀумэ, бзыпхьы трах. Тхьэм фӀы кьытхудигъакӀуэ. Тхьэм иджы нэхьыкӀэ димыщлӀкӀэ. Мыдрейуэ «атӀэ иджы», – жыхуэпӀам кьыкӀар кьызгурыуамэ, уасэм утепсэлъыхьыну аращ. Кьызгурыуа? Абы шыгъуэмэ, Джырандыкьуэ, хьыджэбз цӀыкӀу нэрыбгэ фӀщыну фызыщлэхьуэпсыр си кьанми, си унэ кьыщлӀэладэ-щлэжыжу кьэхьуами, сэ гугъу сыдехьакъым. Кьэзылхуахэм увыӀэпӀэ дахэ тхьэм кьарит. Кьэзылхуар мэупӀэри зымыпӀам хуолажъэ, цӀыхуми кьыфхужалӀанкъым. Апхуэдэ кьан хьыджэбз тхьэм псоми кьыдит! Сыхуэарэзыщ, ауэ уасэу фпэзубыдыр аращ: тхьэмышкӀэм игу иудауэ фӀэкӀа гъащлэ илӀэгъуакъым. Абы и пӀэ нэгъуэщл итамэ, дуней гъащлӀэр фӀэмыӀэфӀыж, фӀэмыӀуэхуж хьунт... фӀыншэ щлӀлхьэнт, псоми ебэкъуэнти гуфӀлэгъуэ и нэгъу йомылӀэгъуэжу и фэри, и гъащлӀэри кӀуэщлӀынт. Мыр аракъым. Мыбы кьэзылхуарэ зыпӀарэ игъэгъуащӀркъым. КӀэщлӀу жысӀэнщи – сыфщогугъ хьарыпым иджыри кьэс имылӀэгъуа насып тӀэкӀу, гуфӀлэгъуэ тӀэкӀу... Аращ и уасэр... кьысхуэвгъэгъу, тӀэкӀуи едгъэлеягъэнщ. Пшащэ цӀыкӀлхэм фӀыщ жыпӀэу цӀэ яфӀлэпщ хьунукъым. Абы я цӀэр унагъуэ ихьэмэ, езым зыфӀлащыж. Тхьэм фызырыхуей ищл.

– Тхьэм уиуэзщл, Щэбэтыкьуэ... Ауэ дэри дылъэпкъщ, уасэншэу нысэ...

– Йэу, тобэ, тхьэуэ дызэзыгъэпсалгэ, сэ абы семыгупсыса, Джырандыкьуэ. Аращ атӀэ гупсыси псалгэ, зыплъыхьы тӀыс, щӀыжалар. Плъагъуркьэ ар. ЛӀыжъ хьарахьэм. Дзыгъуэр и гъуэм имыхуэжмэ, и кӀэм кьэб кӀэрешлэ, жыхуалэр кьысхуэкӀуэртэкъэ, нэхьыфӀ сощл жысӀэурэ. Бибей ипхьу уасэншэу... Тхьэм уигъэпсэуи, Джырандыкьуэ, тхьэм уи гум упщлэжъ щадэжыхукӀэ уигъэпсэуи! Тобэ! АтӀэ, жыӀэ, уэ хуит узощл. Гумызагъэ лэмбатэ гъунэ кьехь, жи! ЖыӀэ!

– КӀэмыргуей ТхьэмаӀлэ и пхьум...

– Йэу, ар цӀыхум яхуэӀуэтэщлӀыжыркъым...

– ...Сэри кьысхуэгубзыгъыжыркъым, мы зы гъуэгукӀэ абы нэхь уасэшхуэ зыщлӀата... Моуэ зы шыуанэзэтэль нэхь мыхьуми дефӀэкӀмэ... Шыпэрыту си алащэр зумусыгъуэджэмэ...

– Хьунщ, Джырандыкьуэ, хьунщ, тӀасэ. Ауэ ари плъагъуркьэ: зэхьэзэхуэ мэунэри зейжитӀ мэунэхьу, жи. УасэкӀэ дызэпеуэу щлӀэддзэмэ, тхьэ гуӀэ, ди лъэпкъыр кӀуэдыжыпӀэнкӀэ. ЗэгурыӀуэу, зэдӀуэжу, къуэбынщэбыну бэгъуауэ псэухэмэ аращ насыпыр. ЩӀэблэ диӀэмэ, псори диӀэш.

– Тхьэ солӀуэ, кьызыхэтхын диӀэкӀэ. ГупымыкӀ зиунагъуэрэ... Сэ а хьыджэбз цӀыкӀум щхьэкӀэ сымышлӀэн шымыӀэу фӀыуэ солъагъури...

– Тхьэм фӀылъагъупӀэ уищл, тхьэм куэдэу кьывит. ЦӀыхур вгъэлъапӀэмэ, фи щхьэрщ вгъэлъэпӀэжыр. Фызытеджалэр фи былыму тхьэм фигъэпсэу.

– АтӀэ иджы дапщэщ? – жиӀаш Джырандыкьуэ.

– Дапщэщ? Дапщэщ? – Щэбэтыкьуэ хэгупсысыхьащ. – Дапщэщ? Кхьылэ, Джырандыкьуэ... Хьунщ, пщэдей вжесӀэнщ дапщэщми. Ар нэхь тэмэмщ.

Хьэгъуэлъыгъуэр къыщыдахыну зэманыр Щэбэтыкъуэ щиримыгуэфам щхьэусыгъуэшхуэ илэт. Лыжым и хьэщлэхэр зэрыщлэкIыж нэх пIалгъэ къыхимыгъэкIыу абы и къуэ нэхъыж ЛыкIэщI Жанболэт хуигуэхуаш.

– Гуаш, ауэ ягъэ кIынкъым. Къэгъэтэджыжи фи закъуэу... желэ щIалэм сызэрелъаур, – кIэлтыкIуатэрт ЛыкIэщI Щэбэтыкъуэ плейтеяуэ.

Лыжым зэригугъауэ, Жанболэт гъуэлъыжатэкъым. ЩIалэхэр шыгъуэгумкIэ зэрешэкIаш.

– Жанболэт, – жиIаш ЛыкIэщI, – ди адэр мы гуэху епхъэжъамкIэ арэзыщ. Ауэ мыпхуэдэу... нэгъуэщI гуэхухэри къыкъуэкIати и хыбар къыпхузигъэхьат. Дыгъуасэпшыхъ мыхуу абы ипэ пшыхъэщхьэм ди деж хьэщIэ шыIаш, къэбэрдейхэм, ди лъэпкъэгъуэ къэбэрдейхэм япщ Идар Темрыкъуэ къыгъэкIуауэ. Абы урыс пащтыхым и деж лIыкIуэ игъэкIуэну егъэхъзыр, дызэкъуэвгъэт, дызэгъуэвгъэхъэ, зыр зым дыкыщхъэщывгъэж, ди бий зыщ, жаIэу... Ди адэм ар фIэкъабылщ. Иджы, уэри уощIэ, зетхъэжъащэмэ, хэт мышуш, хэти шыугъэщ, жаIэнуш. Абы къыхэкIыу, ди адэм, уэ гъусэ пщIынымкIэ ухуитыжщ, мы махуэхэм къриубыдэу Темрыкъуэ улъыгъуэзамэ, щэхуу, зекIуэ сыт уежъа хуэдэу, и гуапэт!

– Захуэщ, – жиIаш Жанболэт хэгупсысыхьурэ. – Захуэщ икIи пэжщ! Сэ абы нэгъуэщI схухэлъхъэнкъым. Ауэ... догуэ, къэсыжа къудейуэ сытым и зекIуэ, лэжъэгъуэ зэманщ, вэгъуэ мазэщ цIыхум... Зэт-зэт... сыт и зекIуэ къызамыхуэнын щхьэкIэ мыпхуэдэу тцIынщ ар! Ди пасэ зэманыхъхэм щауэщIэ и зекIуэ ежъуэ шытащ! Ар хабзэ дахэт! ИтIанэ гуэху къызэресхъэжъэу, пщэдей семыжъэныр емыкIуш! Хьунукъэ?

– Хьарзынэщ, жесIэжынщ ди адэм.

Щэбэтыкъуэ ар и гуапэ хъуаш. ИкIи щхьэусыгъуэ дахэщ, икIи гуэху зэфIэкIщ. Хьыджэбзыр яритынщи Жанболэт ежъэнщ. АпщIондэхукIэ Щэбэтыкъуэ ГупымыкI и дыщырыкI сытхэр гупсэхуу зэфIигъэхъэнщ.

Иэ псынщIэ-лгъэ псынщIэу къыдахами, Жанболэт и фызышэр цIыхум гукъинэж ящыхуат. Гъубж махуэр нысашэщ, жаIэу зэрыгу нэх пIалгъэ имыIэу аузым дэс жылэхэр зэщIэукхъуаш. Псом хуэмидэу зызыгъэхъэзырхэр шууейхэрт: хэт Жанболэт и фызышэм шу гъусэ зыхуашIыну, хэти Щэбэтыкъуэ и лъэныкъуэр иубыдарэ абы пыIэзэфIэхъэ къадэджэгуну. А псор щалъагъукIэ цIыхум жаIэрт: «Дэнэ пыIэзэфIэхъэ ушщыджэгунур? Ар хъунт зы къуажэ ирашу нэгъуэщI къуажэ яшамэ! Мыбдеж я бжыхъэкIапэ зэпыт хуэдэщ. Пхъэхъым трагъэтIысхъэу яхъами зы ягъэ кIынутэкъым». АрщхъэкIэ шухэм ядакъым: «Гъуэгу кIэщIыр кIыхъ пщIы мэхъу, гъуэгу кIыхъыр кIэщI пхуэмыщIми». Арати, пащIэ гъэлыгъуэ джэгу хэлъкъым, тхьэр игъэпцIаш дэру къыкIуэтым, жаIэри шы зимыIэ щIалэгъуалэми загъэхъэзыру щIадзащ шурылъэс джэгунхэу.

Дыгъуэпшыхъ лъандэрэ Темболэтрэ Джырандыкъуэ и щIалэ ЩумэфIрэ фызышэ зэрыкIуэну выгур ягъэхъэзырырт. Темболэт езыр зыдалъхъэну пхъэмбейр и IэкIэ ищIыжу фIэкIа пщIэнтэкъым. Ар нэщхъейт, псалъэмакъыншэт. Къульшыкъушхуэ нэсауэ Джырандыкъуэ и пщIантIэм зыкыщезыгъэлъэтэхэ Къанлы абы къабгъэдыхъаш:

– ГуэхуфIэхъу апщий!

– Щауэ ухъу, – жиIаш ЩумэфI, Къанлы и Iэр иубыдри.

– Сыт ухуэдэ, Темболэт? СлIо, къурагъыр къуаупсэинуш, итIанэми... А гушхъэр нэхъыфIыгуэу вгъэбыдэт. Нэщхъыцэ сымэ, тхьэ соIуэ, тфIафыщIыну арамэ жаIэр фызышэ гуимэр!

– Дгъэбыдэнщ, – жиIаш ЩумэфI, и адэ къабгъэдыхъэмкIэ еплъэкIыурэ.

– Оу, Джырандыкъуэ, дауэ ушщыт? Тхьэуэ дыкъэзыгъэщIам гуфIэгъуэ кIыхъ, гуфIэгъуэ махуэ ищI. ЗыIэзыбжъэу, фи къызэкъуэхуи, фи фызыши... Сехъуэхъунхэщ, я Iэр субыдынщ, жысIэри сыкъыдэлъэдэт, – Къанлы фэрыщIу Джырандыкъуэ пожъэ, – СыщыIакъым, иджыпсту сыкъэкIуэлIэжати... Си гуапэ хъуаш. Тхьэм зэрыжылэу, зэрылъэпкъыу махуэ тхуищI!

– Тхьэм и щIасэ ухъу, Къанлы! Дауэ фыщытхэ? НакIуэ, ныщIыхъэ, неблагъэ! Шу гъусэну щIалэ хьэщIэхэр къэкIуаш, уабгъэдэсынщ.

– Тэтэрхэми жаIащи, берычэт бесын, тхьэм уиуэщI. Мыдэ Дыгъэнэху и Iэ субыдынщи... Дапщэщ щэжъэхэр? Жанболэт дэнэкIэ шыIэ?

– ЩауапIэ кIуэжагъэнщ... Дгъэгувэжынукъым. Ди нэ нэху илъагъуу. КIуэжакъэ Жанболэт щауапIэ? – Джырандыкъуэ щIалэхэм йоупщI.

– КIуэжаш, Мамсырхэ шыIэщ, – жиIаш ШумэфI. Плъагъуркъэ абы къыгъуэтхэр Мамсыр и къуэ

– Си дэльхушхуэ, си дэльху закъуэ, Аслъэнбэч! – жиІэщ ГупымыкІи и гур къызэфІэнащ. – Нобэ,

нобэ уэ узиІэжамэ. Сызэрызеиншэ кѡабзэр пщІэрэ?

– Темболэт, ГупымыкІ сымэ игъэтІысхъэжыт, – зэхихаш абы Беслѡэн и макъ.

ГупымыкІ и гупэр Іуащхъэм хуигъазэщ, и ІэпхъуамбитІыр, и анэр щылІэм псалѡэ зэрыритауэ щытам хуэдэу, зэблидзри зы бжыиз щытащ, итІанэ и щхъэтепхъуэр кѡрадзыхыжщ, хъыджэбзитІ абы и блыпкыыр яубыдри гум ирашэлІэжаш.

Псори шэсыжаш.

– Фи пыІэхэр фхъумэ! – кІиящ Къанлы, шу гъусэхэм я нэхъыжыыр. АрщхъэкІэ жиІэнур икІэ нимыгъэс щІыкІэ абы и пыІэр НэфІо щхъэриудри щызэреутІыпщү ежъэжаш. Къанлы кыызэкІуэкІаш. Абы и шыр щригъэлѡам нэгъуэщІ шууитІ-щыи пыІэхэр яІыгъыу кѡуажэмкІэ кІуэжырт. Беслѡэн и пыІэр зыхъым лъэщІыхъэщ, пыІэр кыитрихыжыным и пІэкІэ щІалэ ар езыхъэжыар и шым кыитричщ, езым и шыплІэ кыидигъэтІысхъэри кыигъэзэжаш, псори игъэдыхъэшхыу. Къанлы ар мурад ищІат. АрщхъэкІэ НэфІо тІасхъэ цІыкІут сытми. ШыфІ имыгъуэтами, ар лыфІ хъуат. Къанлы лъэщІыхъами, ар зыІымыгъэлэсу, пыІэр ІэщІимыгъэхъэу, зэ зы Іэм ириту, зэм адреим ириту, зэми шы ныбэгү дыдэм щІигъэзэрыхъурэ кѡуажэм хуэжэрт. Зэныкѡуэкѡум НэфІо пыІэр ІэщІэхуаш. Абы и шыр кыыжъэдекъуэ, зыкѡегъэкІэрахъуэ. Къанлы губжыар шэм хуэдэу блолѡэт. Ар яужь зэрыхъуам иригуфІуэ, НэфІо йолъэдэкъауэ пыІэм хуэжэу. Къанлы кыгурыІуащ НэфІо зыхуэпІащІэр. ЩІопщыр игъэпсалѡэу ар и шым йоуэ. НэфІо гуэрыр кыщІегъэлэ. НэфІо шыщхъэмыгъазэу кыыздэкІуэм йопхъухри Къанлы и пыІэр кѡещтэж, ауэ а сыхъэтыпщІэм кылыбэщІохъэ Къанлы. НэфІо уанэгүр имыгъуэтыж щІыкІэ хуэлэзэу кыІэщІоуэри пыІэр трехыж, кІэлъопхъуэ НэфІо и пыІэм щхъэкІэ, арщхъэкІэ модрейри бэлэрыгъатэкъым.

Апхуэдэу НэфІо кѡуажэмкІэ егъэзэж, Къанлы нысашэ шу гъусэхэм яхохъэж.

Беслѡэн кыхъа щІалэр иутІыпщыжатэкъым – Къанлы кыызэрысыжу абы жиІаш:

– СлІо, Къанлы, мыбы етщІэнур? Тхъуэ джэдэщым щІэдгъэтІысхъэн?

– Тхъэ соІуэ, – желэ Къанлы, бауэбапщэу, – джэдэщ зыхуэфашэр а щІалэжъ цІыкІуртэм. Ари...

– Абы и пІэкІэ мыр хъунукъэ? – мэгүшыІэ Беслѡэн.

– Хъэуэ, Беслѡэн, мор плъагъуркъэ, мис иджыщ сэмэркѡуо щыщыІэнур, – жиІаш Къанлы и Іэр кѡуажэмкІэ ищІурэ.

Пэж дыдэу, бжэгъу кІэмщхъэмыфІхэр яІыгъыу кѡуажэм лъэсыдзэ псо кыыдэкІырт.

– Мис иджыщ, – жиІаш ар зыІыгъуа Беслѡэни. – ЩІы унафэ, Къанлы!

Къанлы и унафэкІэ шу тІощІырыпщІым гуимэр кѡаувыхъаш.

– ЩумэфІ, уи тхъэ кыхъ кѡомыгъанэ иджы, – жиІаш Беслѡэн. ЩумэфІ гущхъэІыгъыр гублашхъэдэсэм дэуаш, и выуэчыр игъэдалѡэу.

– Соуэ, – жиІаш абы.

– Неуэ!

ЩумэфІ зэрыІыкІкІэ витІым яхъуэри гуимэр ежъаш, вы хъэмкІэхэм яхъу. Шу гъусэхэми ар кѡауфэрэзыхъу мажэхэр.

Лъэс гупыр инт. Ар бжыхъу иувыкІауэ кѡакІуэрт, фийуэ, зэрыгъэкІийуэ, бжэгъухэр я щхъэм щагъэкІэрахъуэу. Гущхъэм хъыдан плъыжыыр зэрытелѡу нысашІэр здашэну пщІантІэм нагъэсмэ, дагъэхъэмэ, лъэсыдзэм я напэр текІат.

Шухэр лъэсым тезэрыгуаш, зэбграхуу гуимэм гъуэгү иратыну. Лъэсхэм яхузэфІэкІ кѡагъанэркъым. Къуалъхъэ я бжэгъухэмкІэ шыми тесми. Гъуэгү хуащІ, йобгъэрыкІуэ гуимэм. Лъэсхэм я Іуэху нэхъ кѡокІ. Ахэр пэлэщІэжкъым я плъапІэм – гущхъэ плъыжкъым. ГупкІэм пыт щІалитІри Іуэхум хыхъаш. Къабгъэдэлъадэхэм лъакъуэкІэ йолунщІхэри ирауд.

Шухэр зэрогъуэтыж. Я кѡамышыхэмкІэ лъащэурэ абы лъэсыдзэр зэпратхъ, гуимэм гъуэгү ирату. ВитІыр йолъ. Шу гъусэхэр токІуэ. ПщІантІэм нэсынми кѡэнэжа щыІэкъым. Ауэ НэпщІацэ ар игъэкІуэн. Зэрыхъзэрийр кІуэцІритхъуурэ ар гуимэм ипэ кыхуаш. Шу гъусэхэм я гугъу имыщІу щхъэхъу кѡакІуэ витІым язым и фІалтэ лъакъуитІым зытрешашІэри и зей бжэгъу хъэлъэмкІэ изэрифІэщкІэ йоуэ. Выр пІэжъажэу кѡриудаш. Зи бзэ мыпсалѡэ хъеуаным, жалэри цІыхум ар я жагъуэ хъуат, Ауэ НапщІацэ гу кІуэцІыІь сытми гущІэгъу ищІын хуэдэу. Уеблэмэ, вы джалѡэу щыІыыр фІэгүэныхъыщэ хъуауэ, НапщІацэ ехъурджэуа Исмэхъили абы зрипщытат, зей бжэгъумкІэ еуэну, ауэ цІыхухэр Іэжъэгъуу уври зэбгъэдашыжаш.

Арати, гуимэр дэнэ кІуэжынт? Лъэсыдзэр абы тезэрыгуэри хъыдан плъыжыыр телъаи темылъаи ячэтхъаш, – чэсэч-чэсэчу. Нэгүм щІэлъыр лъэгүм кІуащ. НапщІацэ зи лъакъуэ зэпиуда вы пэху цІыкІур

щІатІыкІри абдеж щыфІагъэжаш. ХъэгъуэлІыгъуэм ар лей хъунутэкъым.

Жэщыр и зэхуэдитІ нэсыхукІэ гуфІэгъуэр зэхэтащ, къафэхуэ, джэгухуэ, гушыІу. Жанболэт и фызышэр псоми я гуапэт. ИтІанэ цІыхухэр ешауэ, тІэкІу загъэпсэхуу пщэдей пацэну зэбгрыкІыжу щІадзащ.

Къызэхуэсахэр нэхъ кІашхъэ щыхъум Беслээн щауэр и лэгъунэ къишэжаш. НысащІэм и деж щІэсхэм Темболэти яхэтт. Абы и напІэр къиІэту ГупымыкІ еплъыфьртэкъым. КъехъэлъэкІырт мыбы зэрыщІэсыр, ауэ пщІантІэм зэрыдыхъуэ, зэгъуэкІ зэрыхъуу Къанлы къыщишэрти, арат щІыщІэмыкІыр.

Щауэр къашэжауэ лэгъунэм щІэс щІалэгъуалэм зыкъыщаІэтыжым Жанболэт жиІаш:

– Темболэт, тІэкІу зылэжьэт, сыпхуейщ, – унэм псори къыщыщІэкІыжым абы пещэ: – Темболэт, пщэдей щауэщІэ и зекІуэ дожъэ? Уэрэ сэрэ. Уарэзы? АтІэ ухэмыжае, дызэгурыІуаш.

ГупымыкІ щхъэтепхъуэм здыщІэтым къэскІаш. БжэІулъэр Жанболэт зэригъэбыдэ нэхъ хэмылъу абы желэ:

– Жанболэт, си псэ, кхъыІэ, умыпІашІэ, гу зэщыдгъахуэ. Сэ уэ...

– Зыщытхуэнкъэ, ГупымыкІ. Зыщытхуэнщ. Си фІэщ хъуркъым иджыри зэгъусэ дыхъуауэ. АтІэ абы щхъэкІэ, дызэрызэгъусэм, унэгущэ узэрысхуэхъуам щхъэкІэ ди адыгэ хабзэж пхуэзлэжъмэ...

– Ар зэрыкІуэдыжрэ... Сэ сигу къезгъуэуэнкъым, си жагъуэ сщІынкъым. Сэ... Сэ... Догуэ, сэ сынызэролъІу гуэри къысхуэпщІэнукъэ-тІэ?... Жанболэт, си псэм хуэдэу Жанболэт! Сымыделэтэмэ, а жэщым, мис а жэщым, си адэ тхэмыщІкІэри псэууэ.. Ох, апхуэдиз бэлыхъым дыхэттэкъым.

– Сэри щауэщІэ зекІуэ сызэрежьэрэ илъэсым щІигъуат, – жиІаш Жанболэт гушыІу.

– КхъыІэ, Жанболэт...

ЩІыбым лъэмакъ къиІукІаш. Жанболэт бжэм ежелІат, пІашІэхэрти мыхэр зыгуэрхэм жаримыгъэІуэ щэхуу бжэІулъэр Іуихыжыну, арщхъэкІэ лъэмакъыр ужыхыжащ.

А тІум якІэщІэдэІухъар Темболэтт. И щхъэр и итІымыкІэ иубыдыжауэ, гуІуэ, къыртыжу ар губгъуэм дэжаш. КъэувыІэркъым. МэкІэрахъуэри и щхъэм илъщ: «Жанболэт ГупымыкІ и щхъэтепхъуэр трихаш. Жанболэт ГупымыкІ етІэщІ. Жанболэт ГупымыкІ и куэншыбэр къыщех!» Ешауэ, хъэчэ-хъэпсэу ар мывэ джафэж тетІысхъаш. И щхъэр фІолэл, и Іэпкълэпкъыр къемыдэІуэжу, зи фэ тральэфа Іэщ щІыфэ хуабэу, мапкІэ, мэкІэзыз, холъэт. Тэлай щысауэ абы и дамэм зыгуэр къытелэбаш. Ар Къанлыт. ЩІалэм игу щІэгъуу, фІэгуэныхъу, и щхъэ ирилъыту абы зыкъом къригъэкІуэкІаш, итІанэ желэ:

– Темболэт, жэщыр кІыфІщ. Зыми дыкъищІэркъым. Уэ нэгъуэщІ пхуэщІэнукъым иджыпсту, ауэ щхъэусыгъуэ гуэр щІыи Жанболэт къысхуэщІэш. Уи адэм щхъэкІэ, уи анэм щхъэкІэ, уи лъагъуныгъэм щхъэкІэ! НакІуэ, Темболэт, накІуэ! ГупымыкІ зы илъэс щыгъуэнщи...

Темболэт къэтэджаш. Йожъэ, зэщІэувыІыкІыжаш.

НакІуэт, Темболэт! Уи лъагъуныгъэр!

– Дэ пщэдей щауэщІэ...

– Пщэдей... Пщэдейрей ныбгъуэ нэхърэ нобэрей бзу...

– «Бзу», «ныбгъуэ»! ІукІ, ІукІ, хъэ щылъху, уи кІуэцІыр къизмых щІыкІэ! – Темболэт и къамэр кърипхъуэтат, ауэ Къанлы Іулъэтащ.

– Хъунщ пщэдейми, – жиІаш Къанлы кІыфІым къыхэмыкІыу. Макъыр къыздиІукІамкІэ къамэ пщІанэр иІыгъыу Темболэт зидзат, ауэ джелаш.

– УзэфІэкІмэ, си деж, – къэджаш Къанлы гуэрыр. Абы и зэгуэпкІэ а жэщым нэху щыху жыхуаІэм хуэдэу Темболэт Жанболэт тхъэ хуиІуаш, минрэ и адэр иукІами, хуэпэжыну. АрщхъэкІэ...

Бэрэжьей махуэм Жанболэтрэ Темболэтрэ гъуэгу техъаш. Ахэр ІэщэкІэ зэщІэуэдат, ауэ щІакІуэ фІыщІэхэм зыри уагъэлъагъуртэкъым. Жанболэт шы хуэхъуа брулым, брулым шибл я къару хэлъщ, жаІэми хуэарэзытэкъым. И пщІэгъуэплъыр куэдрэ игу къыгъэкІыжырт, ар Іэщын угъурлыуэ зэрыщытам хуэмыІуэтэщІыжу тепсэлъыхъырт. ИтІанэ абы игу къыгъэкІыжаш гъэрыпІэ зэрысар, гугъу зэрехъар, Мэт-Джэрий къызэрыхуэкІуауэ щытар, ауэ ГупымыкІ щхъэкІэ зэрызэпсэлъар ибзыщІаш. УкІытащ Жанболэт абы и гугъу ищІын.

Махуэ псом Темболэт жиІа щыІэкъым. Абы и тхъэрыІуэ къомыр гукІэ щІищыкІыжырт, зыхуэзэгупыжу, мо жэщ зэрымыжеям къешхъэукъуэхуу. Мей губгъуэ къыщысахэм ар жейм ирищІыкІырт.

– Хъунщ атІэ, Темболэт, мыбы нэху дыкъыщекІынщ... Зыдгъэпсэхунщ. Ауэ япэ щІыкІэ тІэкІу дедзэкъэнщ...

– Сэ сыхуейкъым, – жиІаш Темболэт. Абы и шыщІагъщІэдзыр иубгъуш, уанэр щхъэнтэ ищІщ,

щІаІуэр зытридзери и щхьэр пІэщхьаггым зэрынэс нэхь пІалгъэ имыІу Іурихаш. Темболэт жэщыбгым кыщыгъэщыуам, Жанболэт шыхэм яІлэпылгъэри кыггъэзэжат.

– Щхьэ умыжейр? – жиІаш Темболэт.

– Зы жеипгъІ кьезгъэзаш сэри, – жиІаш Жанболэт, – Мэт-Джэрий и хьэпсым зыщызгъэнщІыжаш жейкІэ.

Темболэт зиггъэзауэ пырхыжырт. Ауэ Жанболэт и нэбдыпэ зэтрильхъэжакъым. Ар щІежъа Іуэхум, Идар Темрыкгуэ лІы Іушу кызырыщІэкІыным, ГупымыкІрэ абырэ я псэукІэ хъунум, Іэджэм, Іэджэм егупсысаш, нэху кІапэ дунейм кыищІыху. ИтІанэ шитІыр кыиубыдыжри Темболэт еджащ.

Махуэку махуэм шэджагъуэнэужьыфІ хъуауэ а тІур Жанболэт Аслъэнбэч и Хьэдэр кыиыбжу зыщиггъэпщІуауэ шыта банэ гуэрэнхэм къэсаш. Дыгъуасэ нэхьрэ нэхь кызырелъэдэкъэуар арат – шыхэр къэпщІэнтІат, ешат. Мыр нэхь Іувщ жыхуиІэ банэ гуэрэнышхуэ хуейм кыищилъыхъуэри Жанболэт епсысаш.

– СІо, дыккъэса? – жиІаш Темболэт гушыІэ нэпцІу.

– Хьэуэ. Дишхэр тІэкІу дгъэбзэуэнщ. Иджы гъуэгущхуэ кыитщІэлъщ, ауэ адэкІэ губгъуэрысхэм я хьэщІэщ нэху дыккъыщекІ хъунуш.

Жанболэт и брулым шхуэмылакІэр тридзэу иутІыпщын дзыхь ищІакъым. Ар иджыри гъэсэн хуейш. Шыр зы банэ лъабжъэ ирипхри, абы Аслъэнбэч и хьэдэр щиггъэпщІуам ещхуэ банэ гуэрэным гъуэгу цІыкІу пхихаш, Темболэт здиггъэІэпыкгуэрэ. Жанболэт ириггъэбэга хьэцыбанэм Темболэт и Іэр къритхъаш. Лы пльыжыфІыцІафэ кыитриклутам еплъри Темболэт пыгуфІыкІаш.

– Хуэзауэ пльагъурккъэ, банэ гуэрэным и кур нэщІщ, – жиІаш Жанболэт пыжъей цІырхъ хъуахэм кІуэцІрыплъурэ.

Абы шитІыр дашэри уанэхэр трахаш, лъагъуэр «ядыжаш», щІаІуэр ядзри лъэныкгуабэу зраггъэщІаш. Темболэт хэгупсысыхъауэ шхий цІыкІу дзапэкІэ зэпиггъэпкІырт. Дунейр мамыр дыдэт. Пыжъей къэтІэпІхэм, бзум къраш уэрэдым, Іус зрата шитІым я Іуэулауэ мащІэ фІэкІа щыІэтэкъым. Зэзэмызэ банэ лъабжъэхэм дзыгъуэ щызежэт, шыкІийт, аргуэру ундэІужырт. И дамитІыр имыггъэхъейуэ уэгум бгъащхуэ щесырт и нитІыр щІым къетауэ шындырхъуэ, адэжынэ сыт кыилъыхъуэу. Зы къашыргъэ бзу быным къахъуэри иггъэгулэзахэщ. Ари дауш зэрищІа щымыІуэ ужыхыжаш.

– Жанболэт, – жиІаш Темболэт, – мыбдежым зыгуэрэм дыхиукІыхъмэ, хэт дыккъищІэрэ?

– Сыт щхьэкІэ, адыгэ хыбарыжыыр-щэ? Е къуанщІэ хэшэнщ, е жъуджалэ хэшэнщ!

– А-а, хыбарыр хыбарщ. Си адэр зэраукІрэ сыт щІа? Зыри хашэркъым, – жиІаш Темболэт гуэрэм.

– Хэшэнщ, Темболэт, хэшэнщ. Уи адэр апхуэдэу щІэнэнкъым, – жиІаш Жанболэт и фІэшу.

– Жанболэт, уэ си адэр фІыуэ пцІыхурэт? Ар...

– Ауэ сытми, Темболэт! Уэ уи адэм хуэдэлІ ди хэку исакъым! Абы хуэдэу ІэщакІуэ, бланэ. Ар уащхъуэдэмышхъуэу ямыукІамэ, и лыжыщхыи, ди адэм и гъусэу я афэ джанэр, дылІыжыщ, жаІэу здыщыхыжами, кыитекІуэн щыІэтэкъым. Зыгуэрэм абы лей кърихаш, зыгуэрэм ар иггъэбзэщхъуащ, – Жанболэт и псалъэхэм гурыщхъуэ щІэпщІын лъэпкъ хэмылми, Темболэт гурыщхъуэ бзаджем иІыгът. Ар имылагуэу Жанболэт абы и адэм и щытхъупсыр иггъажэрт, дихъэхуэ, зи гугъу ищІым и лыггъэм ехъуапсэу. Жанболэт зиггъэкъуэншэжурэ и щхьэр зыфІиудыжырт а здэпсалъэм игукІэ. Дауэ хъуа ар? Жанболэт иджыри кыиздэсым Темболэт и адэм щхьэкІэ хыбар нэс ириггъэдэІуакъым. Ар и адэм иригушхуэну, ирибжыфІэу, къару, акъыл, нэмыс кыихилъхъэну. Атэлыкъ жыхуаІэр апхуэдэ? Къуаншэщ, къуаншэщ арэфу Жанболэт! Темболэт лы зэрыхъуар, ар и адэ и хыбарыфІ, и лыггъэ зэрихъэу шытам зэрыщІэхъуэпсыр ищІакъым. ЩІалэр абы пэплъащ, иджы хуэмышэчыжу къеупщІаш. Темболэт и адэр аратэкъэ ар езыр япэу шы зыггъэшэсар: «Зыккъебгъэхуэхмэ, мы къамышымкІэ уи пхэр пхушІэзудынщ», – жиІэу. Аратаккъэ япэу къамэ фІыщІэшхуэ къезытар, щакІуэ зышар, аратэккъэ уи Іэмалрэ уиш и хьэлрэ зыми йомыггъащІэ, – зыггъэІушар. «Уэ хыитІым яку кыдэкІам си Іэмали бжесІэнукъым! Уэ къэлъыхъуэж, уэ къэгъуэтыж». Дауэ, щхьэ ІэщІэгъупщыкІа а псор Жанболэт? Хьэуэ, Жанболэт ежъащ и къаныр, Темболэт, лы хъуауэ, и лъэпкъ щахуишэжкІэ псори хуиІуэтэну. Ар кІыхылыхъ хъури, щІалэр балигъыпІэ иуващ, и адэ, и лъэпкъ я псэукІа, я цІыху хэтыкІа щІэупщІаш, абы фащэу, напэу, хабзэу хуейуэ...

Жанболэт лъэкІ кыиггъанэртэкъым. Дзыгъуэ гъуанэ дихъахэри кыиульэпхъэщыжырт. Ахэр Индыл зэрызэпрыхар, шы гуартэ кыизэрахуар... Ауэ Жанболэт нэхьыбэ жиІэхункІэ Темболэт и гурыщхъуэм хэхъуэрт, Мыбдеж къабгъэдэмытми, щІалэм Жанболэт и псалъэу хъуар Къанлы къріІуэтэлІэжа псомкІэ

ипщырт, иухуэнщырт. Къанлырэ Жанболэтрэ зэныкъуэкъурт, ул-сыл зэригъэхуарэ зэрытхьэлэу.

– Уи адэм хуэдэу, Темболэт, – жиІэрт Жанболэт, – мы дэзыгъэзейм цыху хьэлэл дэсакъым.

– «Уи адэм хуэдэу, Темболэт, – жиІэрт Къанлы, – ди хэку хьэлэл исакъым. Абы и хьэлэлагъыр, и гу пцанагъыр Къазий кыигъэсэбэпаш».

– Абы хуэдэу цыхум фыуэ ялыагъуу щыта къэгъуэтыгъуейщ. Ар икИ захуэт, икИ кыкІуэтыртэкъым, – жиІэрт Жанболэт.

– «Уи адэм и ткІиягъым, и захуагъым, и лыгъэм бзаджагъ тІэкІу, набдзэгубдзаплъагъ тІэкІу хэлъыжамэ, а кыщыщІар кыщыщІыртэкъым», – жиІэрт Къанлы. Къанлы Жанболэт кытекІуэрт, Къанлы Жанболэт кыыхигъащІэрт. Ар япэ яужь ихьат Темболэт и адэм и шыфэлІыфэр и къуэм и гущІэм нигъэсыну, хейуэ кІуэда тхьэмышкІэр и щхьэ зыхьам илъ кыщІэбэну щІы фыщІэжъым гурыму зэрыщІэлъым щІалэ гу пцанэр хуиуциину.

– Мыдэ дгъэзэжмэ, ГупымыкІрэ уэрэ физгъэтІысынщи, ди анэм кыывжезгъэлэнщ уи адэр зыхуэдар! – жиІэрт Жанболэт.

– «Уи адэр зыІэщІалъхьащ, иджы уи лыагъуныгъэр... ГупымыкІ... НакІуэт, Темболэт, накІуэт», – жиІэрт Къанлы...

– ...Ауэ иджыпсту, – Жанболэт кыщыльэтащ, – сэ уи адэм и джэгукІэ хьэлэмэт уэзгъэлыагъунщ. Абы хуэдэу зэкІэлъхьэужь, зэкІэлъыпыту дамэкъуэшэс джэгугъ ди жылэ дэсакъым, – ар жиІэурэ Жанболэт банэ лъэдакытІ дамэкъуэ и кІыхьагъ я кІыхьагъыу кыпиупщІащ.

– Уэ пщІэрэ дамэкъуэшэс жыхуалэр? – еупщІащ ар Темболэт. – АтІэ еплъ. Сэ ерагъыу плІэ схуэщІу аращ. Еплъ, ар гъэщІэгъуэнщ. Уи адэм, куэдщ дебгъэзэшащ, тхуэбжыжыркъым, жалэхукІэ ищІырт ар.

Апхуэдэу псалъэурэ Жанболэт дамэкъуитІыр сэшхуэ Іэпщэ зэраубыдым хуэдэу Іэ зырызымкІэ иубыдри зигъэшхьащ, дамэкъуэ кІапэхэр щІым тригъэувэу.

– Иджы мис мыр зыр бгъэІэпхъуэм, адреи щІым кытепчамкІэ мыдрей щІым тетым укъетІыркъмэ, узэтІыркъар щІым тету, узэретІыркъар бгъэІэпхъуэмэ, модреймкІэ укъетІыркъыжурэ... гъуэрыгъуэххэу лъапэпцІийхэмрэ мы дамэкъуитІымрэ фІэкла утемыту зыпщэщІын хуейщ. Апхуэдэу уи бгыр захуэ хьуа... Кыббогъэзэжри аргуэрыжыщ, укызыэфІэувэжыху. Абы къару, Іэпщэ хуейщ, а уи адэм и джэгукІэм. Мис, еплъ, – жиІэщ Жанболэти ежъат, ауэ и бгым дэхуа фокІэщІыр зэран кыыхуэхъури кызыэфІэувэжащ.

– Мэт, убыдыт, – Жанболэт кІэрахъуэр Темболэт хуишиящ. Езым зегъэщхъри дамэкъуэшэс джэгуну щІедзэ. ДамэкъуитІыр зотІыркъ, Жанболэт бауэбапщэу зешэщІ, Темболэт зэ зи щІыб кыдэгъэзэеуэ дамэкъуитІымрэ лъапэхэмрэ тету щІым зыдзукъуэдий Жанболэт йоплъ, зэми кІэрахъуэм. Жанболэт зишэщІащ. Иджы кыигъэзэжын хуейщ. АсыхьэтыпцІэм абы и тхьэкІумэ иІуащ кІакхъу къапкІэу. КІэрахъуэр уащ. Жанболэт щІым нэкІукІэ хэхуащ.

– Уи адэр су... – Жанболэт и псэр хэкІащ.

Лыукым и напэу жэщыр кьарэт.

Къанлы и унэм флэкла Къанлыкьуей нэху щыблэркьым. Пщыхьэщхьэ етхуанэ мэху Къанлы плэ клуэцл имыгуальхьэу жэщхэр зэригъаклуэрэ. Япэ жэщитым ар Нэщхьыцэ пэплъащ. Нэщхьыцэ Жанболэтрэ Темболэтрэ аузым дэкыхуклэ щэхуу ядэклуэтэн хуейт. Итланэ здагъазэ лъэныкьуэр зэригъащлэу кыигъэзэжынут. Нэщхьыцэ Жанболэт сымэ япэ зизыгъахуэу ауз пхашлэм кьуэгъэнаплэ зыщызыщлэм и кьалэныр игъэзащлэри и чэзуми кьэсыжащ. Иджы Къанлырэ Нэщхьыцэрэ зэжьэр Темболэтщ. Щлалэжь цыклур тегушхуэмэ, ныщхьэбэ е пщэдей жэщ кьэсыжын хуейщ. Темыгушхуэкъэ, адэклэ лэмал щылэжкьым, езыр япэтысынщ,

– Ауэ сыхуеятэкьым сэ си лэклэ, кьыбгурылуэрэ? – йопсалъэ Къанлы, япэм щибзыщлэну хэтами, иджы псори зыщлэ Нэщхьыцэ. – Абы сыхуейуэ щытамэ, куэд щлат сабэ кьызэрыхезгъэхрэ, щыкьатиблклэ зэрэзгъэхьжрэ! Жанболэт сэ суклмэ, псори зэыхьэнущ, куу хьунуш. Гупымыкл, си псэм желэ, ар гувэщлэхми кьищлэнуш. Ар Темболэт луипламэ, Гупымыклрэ сэрэ ди зэхуаку лыукл кьыдэувэнут. Итланэ а цыхубзым клуаплэ илэжкьым. Си зы уэгъуэм... Хьэуэ, сыкьэпцлэн хуейкьым...

– Хьарзынэ хьунуш а псори!

– Губзыгъэу зэрахьэ луэхур сыт щыгъуи хьарзынэ мэху. Щыхум шылэ хэлъу сытми ежъэфын хуейщ. Щхьэгуэш зыщлэ щхьэшхыгъуэ йохуэ. Мащлэрэ яужь сита сэ Темболэт. Уи адэр, уи анэр... Сыщыхэмызагъэм сеплэщлэкакьым... Ауэ псоми Мэт-Джэрий дыхигъэкыж пэтащ. Арщхьэклэ... Ар апхуэдизклэ флэхкьыу делэщ, армышхумэ...

– Ар уэрклэ нэхьыфли, – жиалщ Нэщхьыцэ псэлъэну лумацлэижу.

– Пэжщ. Иджы сэ Гупымыкл слэщлэкл хьунукьым. Тлэкл кьызэплэщлэклахэщ, нэчыхь хуатхаш, ауэ нэчыхьыншэми, ар илгъэсклэ Жанболэт хуэщыгъуэнут. Тури зыщ. Уи кьалэн тлэклур бгъэзащлэмэ, Темболэт. Хьы! И адэкли, и анэкли схутемычар лъагъуныгъэм тричынщ. Плъагъункъэ!

– Сэ абы шэч кьытесхьэркьым. Уа пэж дыдэу...

– Сыт пэж дыдэр? – кьэгубжъащ Къанлы Темболэт и адэр зыуклам куэдрэ щлэупщлэ хьуа Нэщхьыцэ щхьэклэ. – Уэ пэж дыдэ ухуейкьым! – Догуэ, мы Темболэт ныжэби кьэмысыжмэ! Хьэуэ, утегушхуэнщ. Утегушхуэнщ, щлалэжь цыклу! Оу, итланэ афэрым бжеслэнти! Уи луэху флы ириклуэт! Зыкьиптлэнщи-уэ у-Жанболэткьым. Кьымыдэклэ уи адэр щлэнами, уэ... уи шэукл кьуанщлэ жыжъэ ихьынкьым...

– Догуэт... Шы лъэ макъ, – жиалщ Нэщхьыцэ.

– Къанлы-ы! – зыгуэр кьэджащ.

– Темболэтщ. Нэщхьыцэ. Темболэт, – Къанлы щылээтри кьамэ кьудей кьымыщтэу зэрыбгы пцлэнэу, гуфлэщэри, щлэжащ.

– А лыр эщлэгъэхуэбэж, фадэ, лэнэ, – кьызэридзэклэщ абы.

Пщлэнтлэкум зы шу шуфэразэрт. Къанлы щыхуэклуэм ар кьепсыхаш.

– Оу, Темболэт, Темболэт! Дызэбгъэжъа! – гуфлэу, убзэрабзэу Къанлы щлалэм пежэжъащ. Ар Кьамэ кьыхам флэльэдэным мэскьалт кьэнэр. Къанлы клэзызу чом ирахулэщ. Абы и бзэр иубыдат, пщлэнтлэпс щылэр и щыфэ псом кьызэпхивауэ клэкуэкуэжырт.

– Ыхьы, ар тэмэмщ, – жиалщ щлалэм Къанлы здиклуэтын щимыгъуэтыжым. – Уэ у-Къанлыщ? Аркъэ?

– Сы... сы-Къанлыщ. Уэ ущоуэ, – жиалщ Къанлы и псэфылъэ дыдэм кьегъэкьуа кьамапэ памцлэмрэ и гущлэм кьыщлагъэува хьэджысэмрэ кьазэремылынум тегулэзыхьу.

– Хьэуэ, Къанлы, сэ сыщыуакьым. Уэращ щыуар. Сэ, зэрыплъагъуши, сы-Темболэткьым. Ауэ сызэрыщымыуэр тлэклэ уигу кьэзгъэкыжынщ. Илгъэсипщлэ нэхьыбэлэу ипэклэ, Къанлы, беслэней зы щлалэ цыклурэ зы хьыджэбз цыклурэ кьэбдыгъуауэ пщлэжрэ? А тлур зэдэлъхуэшыпхьут, Къанлы. Я адэр ллауэ, я анэ кхьашхьэдэс зыщлэу кхьэм дэсыр кьашэжыну клуэрт шхын щхьэклэ ллэуэ, клэнтлэхуэ... Уэ япэ узэлэнуэр пщлэрт, хуэлэзэ ухьагъэнт апхуэдэ луэхухэм. А хьыджэбз цыклэу шым укьепхьухьу бубыдар шыбгым уису нэхь пхуэпхьунут. Итланэ унеплгъэклэри сыкьажэу, кьамэ кьудей склэрымылгъу сыкьэплгъэгуащ. Кхьэм лэщэ ялыгъыу дыхьэртэкьым дыдейхэр. Укьэгушхуэжри нэбгъэклэрэхьуащ. Уолэбэри уолэбэ. Зы кьэлэрри кьэлэрищэри зыщ. Гугъу удехьылуэми, уи дзэр луиудын?... А тельхьэ пщлар сэрэ, Къанлы. Ди жьэм хьыданьжъ жьэдэкуауэ дэ тлур лэпхлэпхьу депхьэжъащ а пшапэм. Уэ узыхуекъур а жэщым нэхь жыжъэлэуэ узэрылукынт, цыху кьыптемыплгъэу. Уэ улумахуэт, Къанлы. Ауэ нэху клэпэ кьыщищлым, нэхь зэгъуэклэ ухьауэ кьыщыплгъэгъэжым, сэ кьызэрызгурылуамклэ, абы

щыгъуэ, уи цыхугъэ лыжъ тхэмышкIэ, хабзэщIэкъум дыхуэзаш. Лыжъ зэкъуэхуа, лыжъ хьэлэлым тепшэщIа къамэр сэ слъэгъуаш, Къанлы! Абы жиIэу сэ уи цIэр зэхэсхаш: «Къанлы»... Сыт щIа абы лъандэрэ? Сэ сыздэщымыла, уи фIыщIэкIэ, къэнэжа? Япэ щIыкIэ румхэм я деж, итIанэ, алыджым, иужьыIуэкIэ щамщIыналтэ! Ауэ шхын щхьэкIэ сыщIэмылIари, узыфэу сэфыкIам сезымыгъэхари, псым сыщIимытхьэлари, благъуэм сыщIимышхари уэраш, Къанлы! Уи цIэр сщыгъупщэртэкъыми! Уэ, а уи цIэр си тхьэкIумэ къызыгъэIуа лыжъ тхэмышкIэр! Иджы сэ сощIэ ар Темболэт зэриадэр! ГуфIэгъуэкIэ абы уэ укыпешэжэят. Зэныбжыгъу фыхъужауэ ара? АтIэ арамы, сэ уи ныбжыгъум сыхуэхэшэнукъым, Къанлы! Дзыхъ хуэсщIыркъым. Сэ зиль сщIэжыр, Къанлы, а лыжъ хей тхэмышкIэрщ, ди бампIэм ихъа си анэрщ, зи кIуэдыкIэ сымыщIэ си шыпхъурщ! Уи щхьэр уи ныбжыгъу Темболэт фIэлъапIэу, уиль ищIэжынуэм, сэ сыкыгъуэтынщ!

ЩIалэр Къанлы епыджаш. Ауэ уафэм зы вагъуи ижакъым.

Зи Iуэху зэфIэкIа щIалэм Иналыкъуэ хьэблэкIэ кIуэцIридзауэ щхьэхуэ къех зы шу кыблэцIэфташ. Къанлыкъуей хуэжэр Темболэтт. Ар пIащIэрт, Къанлы и лъым щIэбэгы...

«Си закъуэкъыми Iуэху зиIэр», – и щхьэ хужилэжу беслъэней щIалэр Иналыкъуэ хьэблэ дыхьэрэ пэт шы-уанэ зетель хуэзаш. Абы и лъабжыгъу щIакуэ фIыщIэм кIуэцIылыу зыгуэр щIэлът. Беслъэней щIалэм ар игъэщIэгъуаш: «Къуажэм къэсаш, зигъэпсэхуну хуеймэ, зыгуэрым и хьэщIэщ, щхьэ щымыгъуэлъарэ? Е а шу зблэжам и гъусэ? Я щхьэ зэрыхъ. Абыи зы Iуэху зэрахуэ. Сэ си Iуэху злэжыаш».

Жанболэт и къаныр зэрымтыжам щыгъуазэ беслъэней щIалэр абы и пщIантIэщ, жаIэу нобэ ирагъэцIыхуам дыхьэри джаш:

– Темболэт-т-т! Уо, Темболэт-т!

Зы тэлай дэкири хьэ зызылэжым хуилъу Жанболэт и анэр къыщIэкIаш. Фызыжыыр гъумэтIымэрт: «УхьэщIэмэ, жэщыбгым укIий-угуоууэ...» Шум екIуэтэлIэIуэри жиIаш:

– Еблагъэ, тIыкIуэ! Месыр хьэщIэщыр, зи узыгъуэ кIуэдын...

– Еблагъэ куэд ухъу, ди анэ. Темболэт сыхуейт.

– Темболэт щыIэкъым, къэтщ, – жиIаш фызыжыым, шыбгым ису къепсалтэ хабзэмышкIэ гъуамэм хузэгупу.

– Цыхухъу гуэри дэскъэ?

– А-на, цыхухъу дэсамэ, сэ фызыжыыр... Ыр, теурэзыр зыхуэкIуэн!

– Ди анэ, къысхуэгъэгъу. СоппащIэ. Мыр Темболэт схуетыж. И адэ и щхьэуасэу. Къысхуеймэ, сыбеслъэнейщ! – ЩIалэм и баштIыкыыр зы хьэлъэ гуэр кIуэцIылыу Жанболэт и анэм иритри къыгъэкIэрэхъуэжаш. Иджы ар шызэреутIыпщу, шэч хэлъкъым, нетIэрей шууитIым къаблэлъэташ. «ГъэщIэгъуэнщ, – жиIаш абы аргуэру игукIэ, – нетIэ апхуэдиз пIащIэгъуэр телъу зыр ежэхаш, иджы лъабэдий ящIри къуажэм дэтщ. Хэт и хьэщIэщ нэхъ зэгъэпэща? – жаIэу хэдэу къыщIэкIынщ». Ар къуажэ щIыб хъуа къудейуэ пщIэу макъ хуэдэу зэхихаш. Дыгъужь, хьэIуцыдз сытмэ, шыр щхьэ сабыр? Беслъэней щIалэм къыжбэдыкъуэри зэщIэдэIукаш, зэпхыдэIукаш, Макъыр цыхубз гъы макът. Япэ щIыкIэ зы къыхэгъуыкаш, итIанэ нэхьыбэ, жэщыр къагъэпсалтэу. Хьэхэр зэщIэбэнаш. Къуажэм уэздыгъэ щыщIагъанэ. Зы, тIу, шы...

Беслъэней щIалэр тэлай чэнджащэу щыташ. ФIы сощIэ жысIэурэ псори зэIысщIа? Къанлы и щхьэр... Ар бгъей хъун цыху?.. ГуIэ макъыр абы илэжъа Iуэхум теухуа фIэщIыжри щIалэр Iэбэмэ лъэмыIэсыжу щIэгъуэжат. Ауэ игъэзэжакъым къуажэмкIэ. «Вгъей атIэ, вгъей! Сэ зиль сщIэжар си анэрщ, си шыпхъурщ! Ар сыт хуэдэ цыхуу щытамы сщIэркъым... А лыжыыр. Ауэ абыи хуэфацэт илъ ящIэжмэ! Ар хейт. Хейм илъ сэ хамэм сщIэжаш! Фи ней, фыкъысхуеймэ, сыкъэвгъуэтынщ! Сыкъальэгъуаш фи шууитI. Къреувэ си ужь! КърырещI пхьэр! ФыкъыслъэщIыхьэ, абы щхьэкIэ лъэбакъуэ лей счынкъым!» – шхыдэу, хьушIэу и шыр игъэжыажьэу беслъэней щIалэр ехыжырт жэщу ауз гъуэгъу шынагъуэмкIэ. Абы дэнэ щыщIэнт Иналыкъуэ хьэблэ щIэпыхьэр Жанболэт тхэмышкIэу. Темболэт ефтыж, жиIэу къыгъэна и баштIыкыыр тхьэмахуэ дэкиа иужькIэ пщэфIапIэм хьэм къыщIилъэф пэтрэ къытрахыжыну, абы Къанлы напэншэ, укIыкIей хъуаш, жаIэу цыхум ятелъуам и щхьэр къыкIуэцIыхуну...

* * *

А псор абы къыщищIэжар иужькIэщ.

Псэ мышынэ щыIэкъым. Сыбеслъэнейщ, зэрыжиIам щхьэкIэ а щIалэм Беслъэней игъэзэжэтакъым. Лъыхъуэнщ, къагъуэтынщ. Ар Къэбэрдейм къэкIуаш.

Жанболэт кыщІежъуэ и щхьэр зыхилъхьа Идар Темрыкъуэ ирихъэжъа Іуэхум зиужьат. Темрыкъуэ и пхьур Арысей пащтыхь Іуан ишэу хьэгъуэлІыгъуэшхуэ здекІуэкІым, Иналыкъуэ Бибей и пхьум и гъыбзэш, зериусрэ куэд щІакъым, жаІэри беслъэней щІалэм уэрэд гууз зэхихаш. Абы щхьэтеч зимыщІыщэу джэгуакІуэ уэрэдыр жызыІам зыхуигъэзаш:

– Ярэби, хьыбар гъэщІэгъуэну кыщІэкІынщ ар. УмыщІэу пІэрэ?

– Сыт щхьэкІэ сымыщІэу? ФыкъедаІуэ, фэри нэгъуэщІхэм яжефІэж, – кыщІидзэри, хьарзынэу хьэгъуэлІыгъуэ екІуэкІми тІэкІу теухуа хуэдэу щытти, джэгуакІуэм Жанболэтрэ ГупымыкІрэ я хьыбарыр иІуэтэжаш.

– Еплъ иджы абы, – жиІаш зыгуэрым, – апхуэдизым къелар и къаным иукІыжаш. Мы ди адыгэхэри. Зыгуэр къахэжаныкІыу, къахэжэпхьыкІыу хьунукъым...

– Уа, а Темболэт сыт гъащІэр иІэу псэуну абы иужькІэ?

– Хьы, абы и гугъэр, – дыхъэшхаш зы лІы пэгъымышхуэ, – дунеижьыр, цІыхур апхуэдэ куэдым есэжаш.

– Ди жагъуэ зэрыхъунщи, – желэ хэгупсысыхьауэ джэгуакІуэм.

ТХЫЛЪЫМ ЕЛЭЖЪАХЭР

Сарабий Хажмастафович Мафедзев

ЧЕРНАЯ БУРКА

Повесть

На кабардинском языке

Редактор А. М. Бицуев

Художник М. Т. Кипов

Художественный редактор З. Х. Бгажноков

Технические редакторы: Б. Х. Буздова, Л. Д. Жарашуева.

Корректор К. С. Чемазокова

Сдано в набор 27/VI 1974 г.

Подписано к печати 20/XII 1974 г.

Формат 70X100 1/32. Бумага типографская № 1. Физ. печ. л. 7,5. Усл. печ. л. 9,67. Уч.-изд. л. 9,33.

Тираж 2000 экз. Заказ № 6293. Ч 02266. Цена 36 коп.

Книжное издательство «Эльбрус»

Нальчик, ул. им. адмирала Головки, 6

Полиграфкомбинат им. Революции 1905 года Управления по делам издательств, полиграфии и книжной торговли Совета Министров КБАССР Нальчик, проспект им. Ленина, 33.